

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

М. М. Бердар

ФІНАНСИ

підприємств

НАВЧАЛЬНИЙ
ПОСІБНИК

*Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України
для студентів вищих навчальних закладів*

Київ
«Центр учбової літератури»
2010

УДК 658.14 (477) (075.8)

ББК 65.290-93я73

Б 48

Гриф надано
Міністерством освіти і науки України
(Лист № 1.4/18–Г–234 від 25.03.2010)

Рецензенти:

Сотко В. В. — академік АЕНУ, доктор економічних наук, професор (Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана);

Шевчук В. О. — доктор економічних наук, професор, перший проректор Національної академії статистики, обліку та аудиту.

М. М. Бердар

Б 48 Фінанси підприємств. Навч. посіб. — К.: Центр учбової літератури, 2010. — 352 с.

ISBN 978-611-01-0090-8

Навчальний посібник підготовлено відповідно до програми курсу «Фінанси підприємств» для студентів економічних спеціальностей. У ньому розглядається сутність фінансів підприємств, функції та організація, організація грошових розрахунків підприємств, грошові надходження підприємств, формування і використання прибутку підприємств, сутність оподаткування підприємств і податкової системи, класифікація податків, порядок розрахунку і сплати їх до бюджету, оборотні та необоротні активи: формування і використання, фінансування і відтворення основних засобів, кредитування підприємств, порядок та погашення банківського кредиту, методичні підходи до оцінки фінансового стану підприємства, фінансове планування і контроль на підприємствах, фінансова санація та банкрутство підприємства.

Навчальний посібник призначений для студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів, аспірантів, викладачів.

658.14 (477) (075.8)
ББК 65.290-93я73

ISBN 978-611-01-0090-8

© М. М. Бердар, 2010.
© Центр учбової літератури, 2010.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	7
------------------------	---

Тема 1. ФІНАНСИ ПІДПРИЄМСТВ, СУТНІСТЬ ФУНКЦІЇ, ОРГАНІЗАЦІЯ	9
---	---

1.1. Фінанси підприємств у загальній системі фінансів, їх сутність	9
1.2. Функції фінансів підприємств та їх характеристика	13
1.3. Фінансові ресурси підприємств	16
1.4. Фінансові відносини та фінансова діяльність підприємств	19
1.5. Фінансова робота на підприємствах її зміст, завдання та організація	23
1.6. Управління фінансами підприємств	27

Тема 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ГРОШОВИХ РОЗРАХУНКІВ ПІДПРИЄМСТВ	37
---	----

2.1. Грошові розрахунки в діяльності підприємства та їх організація	37
2.2. Готівкові і безготівкові операції та розрахунки	39
2.3. Види банківських рахунків та порядок їх відкриття	43
2.4. Форми безготівкових розрахунків	47
2.5. Економічна відповідальність за несвоєчасне здійснення розрахунків	59

Тема 3. ГРОШОВІ НАДХОДЖЕННЯ ПІДПРИЄМСТВ	71
--	----

3.1. Види грошових надходжень	71
3.2. Доходи від операційної діяльності	77
3.3. Грошові надходження від фінансово-інвестиційної діяльності	84

Тема 4. ФОРМУВАННЯ І	
ВИКОРИСТАННЯ ПРИБУТКУ	94
4.1. Економічна сутність прибутку та його види.....	94
4.2. Фактори, що формують прибуток.....	98
4.3. Собівартість продукції.....	103
4.4. Використання прибутку.....	109
4.5. Сутність і методи обчислення рентабельності.....	113
Тема 5. ОПОДАТКУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ	123
5.1. Сутність оподаткування підприємств і податкова система.....	123
5.2. Пряме оподаткування підприємств.....	126
5.2.1. Податок на прибуток.....	128
5.2.2. Податок з доходів фізичних осіб.....	134
5.2.3. Плата за землю.....	137
5.2.4. Податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів.....	140
5.2.5. Фіксований сільськогосподарський податок.....	142
5.3. Непряме оподаткування підприємств.....	145
5.3.1. Податок на додану вартість (ПДВ).....	145
5.3.2. Акцизний збір.....	153
5.3.2. Податок мито.....	158
5.4. Місцеві податки і збори.....	161
Тема 6. ОБОРОТНІ АКТИВИ ПІДПРИЄМСТВ:	
ФОРМУВАННЯ І ВИКОРИСТАННЯ	175
6.1. Оборотні активи: сутність, склад і структура.....	175
6.2. Організація оборотних активів. Методи розрахунку нормативів оборотних активів підприємств.....	179
6.3. Нормування оборотних активів.....	181
6.4. Розрахунок нормативу оборотних активів економічним методом.....	189
6.5. Джерела формування оборотних активів.....	190

Зміст

6.6. Показники ефективності використання оборотних активів підприємств.	195
6.7. Шляхи підвищення ефективності використання оборотних активів.	198
Тема 7. КРЕДИТУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ	207
7.1. Необхідність і сутність кредитування підприємств	207
7.2. Банківське кредитування підприємств	212
7.3. Порядок надання банківського кредиту	218
7.4. Погашення банківського кредиту	221
7.5. Небанківське кредитування підприємств	224
Тема 8. ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДТВОРЕННЯ НЕОБОРОТНИХ АКТИВІВ ПІДПРИЄМСТВА	233
8.1. Необоротні активи: сутність, склад і структура	233
8.2. Відтворення необоротних активів підприємства	236
8.3. Амортизація основних засобів та методи її нарахування	240
8.4. Сутність і склад капітальних вкладень	244
8.5. Ремонт основних засобів та його фінансування	247
8.6. Оцінка стану та використання необоротних активів підприємства	249
Тема 9. ФІНАНСОВИЙ СТАН ПІДПРИЄМСТВА, МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ЙОГО ОЦІНКИ	260
9.1. Фінансова стійкість та фінансовий стан підприємства	260
9.2. Характеристика інформаційної бази щодо оцінки фінансового стану підприємства	263
9.3. Сутність та види фінансового аналізу. Методи та моделі фінансового аналізу	268
9.4. Показники оцінки фінансового стану підприємства	273
9.5. Комплексна оцінка фінансового стану	277

Тема 10. ФІНАНСОВЕ ПЛАНУВАННЯ І КОНТРОЛЬ НА ПІДПРИЄМСТВАХ.....	287
10.1. Зміст, завдання та методи фінансового планування на підприємстві	287
10.2. Види фінансового планування та їх характеристика.....	290
10.3. Фінансовий план підприємства та порядок його складання	292
10.4. Оперативне фінансове планування	300
10.5. Фінансовий контроль на підприємстві.....	302
Тема 11. ФІНАНСОВА САНАЦІЯ ТА БАНКРУТСТВО ПІДПРИЄМСТВ.....	212
11.1. Фінансова криза на підприємстві	312
11.2. Економічна сутність санації підприємства	314
11.3. Санаційний аудит та порядок його проведення.....	316
11.4. Порядок проведення санації підприємств	319
11.5. Реструктуризаційні зміни на підприємстві.....	325
11.6. Банкрутство та ліквідація підприємства	328
АЛФАВІТНО-ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК	337
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ТА РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	344

ПЕРЕДМОВА

Реформування економічної системи України зумовлює необхідність підвищення ролі фінансового управління як найважливішого елемента загальної системи управління підприємством. У зв'язку з цим постає необхідність перегляду підходів до формування та використання фінансів підприємств.

Утім, порушення загального процесу відтворення фінансів в Україні внаслідок кризових явищ значною мірою ускладнило перебудову підприємствами системи управління своїми фінансами. Крім того, негативно впливає на ефективність управління фінансами підприємств постійна зміна законодавчої бази в сфері оподаткування. Вказані причини породжують такі негативні наслідки, як спад ділової активності підприємств, тінізація економіки, відтік національних капіталів за кордон, що в цілому призводить до скорочення фінансів вітчизняних підприємств. Тому вдосконалення управління фінансами підприємства набуває особливого значення, є одним з першочергових завдань перехідного періоду, яке вимагає невідкладного вирішення, зокрема, в такому навчальному курсі, як «Фінанси підприємств».

«Фінанси підприємств» як фундаментальна дисципліна входить до навчальних програм підготовки фахівців усіх еко-

номічних спеціальностей. Навчальний посібник, який пропонується, побудовано на основі вимог державного стандарту України, він покликаний допомогти студентам поєднати теоретичні знання і практичні навички в опануванні основних тем курсу.

У посібнику логічно, послідовно відображено структуру курсу. Кожна розглянута тема містить перелік питань, що є обов'язковими для вивчення, з'ясовується зміст цих питань, у т.ч. найважливіші розрахунково-аналітичні моменти. В кожній темі подано питання для перевірки знань, тестові завдання, практичні завдання та теми рефератів. Вони будуть досить корисними при підготовці до практичних і семінарських занять, при проведенні модульного контролю тощо.

Навчальний посібник зорієнтовано на впровадження активної методики навчання, в ньому використаний повний комплекс основних методів навчання: словесний, наочний і практичний.

Автор глибоко вдячний усім, хто висловив свої критичні зауваження і побажання, що сприяли поліпшенню структури і змісту навчального посібника при підготовці його до друку.

ТЕМА 1.

ФІНАНСИ ПІДПРИЄМСТВ, СУТНІСТЬ ФУНКЦІЇ, ОРГАНІЗАЦІЯ

- 1.1. Фінанси підприємств у загальній системі фінансів, їх сутність*
- 1.2. Функції фінансів підприємств і їх характеристика*
- 1.3. Фінансові ресурси підприємств*
- 1.4. Фінансові відносини та фінансова діяльність підприємств*
- 1.5. Фінансова робота на підприємствах її зміст, завдання та організація*
- 1.6. Управління фінансами підприємств*

1.1. Фінанси підприємств у загальній системі фінансів, їх сутність

У фінансовій системі держави головною, визначальною її ланкою є фінанси підприємств, оскільки вони функціонують у сфері суспільного виробництва, в якій створюються матеріальні блага, валовий внутрішній продукт і національний дохід суспільства, а також формується основна частина фінансових ресурсів держави.

Фінансова система — сукупність відособлених, але взаємозалежних сфер і ланок фінансових відносин, що виникають у ринкових сферах виробничої і невиробничої діяльності із приводу утворення та використання грошових фондів, які утворюються відповідними органами.

Розподіл і перерозподіл створюваних матеріальних і духовних благ у грошовій формі здійснюються за допомогою фінансів шляхом формування цільових грошових фондів у відповідних галузях народного господарства.

Використання фінансів дає можливість підприємствам сфери матеріального виробництва забезпечити безперервність процесу відтворення, вирішення виробничих, економічних та соціальних завдань, формування централізованих і децентралізованих фондів грошових коштів на рівні як держави, так і суб'єктів господарювання.

Фінансам підприємств, як і фінансам загалом, властиві певні загальні та специфічні ознаки.

Загальною ознакою фінансів підприємств є те, що вони виражають сукупність економічних (грошових) відносин, пов'язаних із розподілом вартості валового внутрішнього продукту.

Специфічні ознаки фінансів підприємств виражають грошові відносини, що залежать від первинного розподілу вартості валового внутрішнього продукту, формування та використання грошових доходів і децентралізованих фондів.

Виходячи із загальної та специфічних ознак, можна сформулювати таке основне визначення фінансів підприємств.

Фінанси підприємств — сукупність економічних відносин, що пов'язані з рухом грошових потоків, формуванням, розподілом і використанням доходів і грошових фондів суб'єктів господарювання в процесі відтворення.

Отже, фінанси підприємств безпосередньо пов'язані з рухом грошових коштів. Саме тому досить часто поняття «фінанси підприємств» ототожнюється з грошовими коштами, наявними фінансовими ресурсами. Однак самі кошти чи фінансові ресурси не розкривають поняття «фінанси», якщо не з'ясувати суті економічної природи останніх. Такими суттєвими властивостями, які лежать в основі фінансів, є закономірності відтворювального процесу та грошові відносини, що виникають між учасниками суспільного виробництва на всіх стадіях процесу відтворення, на всіх рівнях господарювання, у всіх сферах суспільної діяльності. Однак не всі грошові відносини належать до фінансових. Грошові відносини перетворюються на фінансові, коли рух грошових коштів стає дещо самостійним. Таке

відбувається в процесі формування, розподілу, використання грошових доходів та фондів згідно з цільовим призначенням у формі фінансових ресурсів.

До фінансів належать такі групи фінансових відносин:

- пов’язані з формуванням статутного фонду суб’єктів господарювання;
- пов’язані з утворенням та розподілом грошових доходів: виручки, валового та чистого доходу, прибутку, грошових фондів підприємств;
- що виникають у підприємств з державою з приводу податкових та інших платежів до бюджету та цільових фондів, бюджетного фінансування, одержання субсидій;
- які виникають між суб’єктами господарювання у зв’язку з інвестуванням у цінні папери та одержанням на них доходів здійсненням пайових внесків та участю в розподілі прибутку від спільної діяльності, одержанням і сплатою штрафних санкцій;
- які формуються в підприємств з банками, страховими компаніями у зв’язку з одержанням та погашенням кредитів, сплатою відсотків за кредит та інші види послуг, одержанням відсотків за розміщення та зберігання коштів, а також у зв’язку зі страховими платежами та відшкодуваннями за різними видами страхування;
- що формуються в підприємств у зв’язку з внутрішньовиробничим розподілом доходів.

Матеріальною умовою появи і функціонування фінансів є гроші, покладені в основу існування відповідних видів грошових відносин підприємств.

Виникають фінансові відносини на підприємствах у процесі їх створення, здійснення ними виробничо-фінансової діяльності, розподілу доходів і накопичень, формування відповідних грошових фондів.

Об’єктом фінансів підприємств є економічні відносини, пов’язані з рухом коштів, формуванням та використанням грошових фондів.

Суб'єктами можуть бути підприємства та організації, банківські установи та страхові компанії, позабюджетні фонди, інвестиційні фонди, аудиторські організації, інші суб'єкти господарювання, які є юридичними особами.

У процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання відбувається розподіл вартості валового внутрішнього продукту за цільовим призначенням, а також розподіл його між державою та суб'єктами господарювання, кожен з яких одержує свою частку виробленого продукту в грошовій формі. Гроші створюють умови для появи фінансів як самостійної сфери грошових відносин, як системи виробничих відносин.

Сферою фінансових відносин підприємств є процеси первинного розподілу вартості валового внутрішнього продукту ($c + v + m$), коли вона розподіляється на вартість матеріальних витрат (c), необхідного продукту (v), додаткового продукту (m). При цьому утворюються різні фонди грошових доходів. За допомогою фінансів у суспільному виробництві відбувається рух грошових коштів, які набирають специфічної форми фінансових ресурсів, що формуються в суб'єктів господарювання та в держави.

В ринковій економіці підприємства мусять самостійно вирішувати проблеми фінансового забезпечення власної виробничо-господарської та інвестиційної діяльності, значно зростає роль фінансів підприємств. До найважливіших завдань останніх належить забезпечення стабільності економіки та суспільного життя в країні. Це досягається в процесі оптимізації розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту як на рівні підприємств, так і на загальнодержавному рівні. На макроекономічному рівні фінанси підприємств забезпечують формування фінансових ресурсів країни через бюджет та позабюджетні фонди.

Обов'язковими передумовами ефективного функціонування фінансів підприємств є:

- різноманітність форм власності;
- свобода підприємництва та самостійність у прийнятті рішень;

- вільне ринкове ціноутворення та конкуренція;
- самофінансування підприємництва;
- правове забезпечення правил економічної поведінки всіх суб'єктів підприємницької діяльності;
- обмеження і регламентація державного втручання в діяльність підприємств.

Суттєвим складовим елементом системи управління економікою є фінанси. Без фінансів неможливо забезпечити індивідуальний кругообіг виробничих фондів на розширеній основі, запроваджувати науково-технічні досягнення, стимулювати інвестиційну діяльність, регулювати структурну перебудову економіки.

1.2. Функції фінансів підприємств та їх характеристика

Фінанси підприємств як економічна вартісна категорія у процесі відтворення виявляються через дві головні функції: розподільчу і контрольну.

Розподільча функція фінансів. Валовий внутрішній продукт, що виробляється у країні, призначений для споживання учасниками процесу виробництва та ін. Проте перед споживанням він обов'язково має бути розподілений між державою, підприємствами і населенням. Розподіл ВВП, утворюваного у сфері матеріального виробництва, відбувається передусім на підприємствах та інших суб'єктах господарювання за допомогою фінансів із застосуванням їх розподільчої функції.

Ця функція фінансів підприємств виявляється в розподілі отримуваних суб'єктами господарювання виручки, інших доходів і накопичень за відповідними напрямками. Так, отримуваний виторг спрямовується, насамперед, на відшкодування вартості використаних у процесі виробництва засобів виробництва. Її залишок — валовий дохід — розподіляється на фонд оплати праці працівників сфери матеріального виробництва і

чистий прибуток. Частина чистого прибутку спрямовується передусім на сплату відповідних податків і платежів до бюджету, а частина, що залишилась, — на створення резервів і фондів підприємства.

Тобто, при розподілі отримуваних доходів і накопичень за допомогою розподільчої функції фінансів на підприємствах утворюються фонди і резерви, які реально використовуються.

Наявність розподільчої функції виокремлює фінанси зі сфери дії грошей і перетворює їх на самостійну економічну категорію, інструмент розподілу та перерозподілу доходів і накопичень, формування відповідних фондів і резервів. Іншими словами, існує розподільча функція фінансів підприємств об'єктивно і в умовах ринкової економіки. Через неї фінанси здійснюють первинний розподіл і перерозподіл ВВП, який створюється у сфері матеріального виробництва шляхом формування централізованих і децентралізованих фондів грошових коштів, які використовуються на потреби держави і підприємств.

Контрольна функція фінансів підприємств. Ця функція виявляється в контролі за виконанням підприємствами обсягів виробництва і продажу продукції, отриманням прибутку, формуванням і цільовим використанням фондів коштів, фінансових ресурсів підприємств.

Фінансовий контроль охоплює всі аспекти господарської діяльності підприємств, у т.ч. розподіл, перерозподіл, створення і використання всіх видів ресурсів.

Мета контролю полягає в перевірці збереження і правильності витрачання матеріальних та фінансових ресурсів згідно з чинним законодавством і нормативними документами, а також у виявленні та попередженні порушень при їх використанні.

Контроль за господарсько-фінансовою діяльністю підприємств здійснюють органи управління і відомства всіх рівнів за різними напрямками:

- державні структури — щодо отримання прибутку, правильності вираховування і своєчасності сплати податків та

платежів до бюджету і централізованих позабюджетних фондів;

– установи банків — щодо порядку кредитування і здійснення розрахунків підприємств.

При цьому контроль за діяльністю підприємств пов'язаний із застосуванням різних санкцій і стимулів, які сприяють поліпшенню і підвищенню ефективності роботи підприємств.

Фінансовий контроль за господарською діяльністю підприємств і господарських організацій зумовлюється необхідністю співвіднесення витрат з результатами виробництва за допомогою грошей, вартісного обліку.

Найбільший ефект фінансовий контроль забезпечує на базі госпрозрахунку, згідно з яким витрати підприємств безпосередньо залежать від їх доходів, а фінансовий стан — від результатів діяльності. Цим фінансовий контроль сприяє зміцненню госпрозрахунку, підвищенню дохідності та ефективності функціонування підприємств.

Крім двох основних функцій — розподільчої і контрольної — в економічній і фінансовій літературі наводяться й інші функції фінансів підприємств: забезпечувальна, стимулююча, регулююча, формування грошових фондів, їх використання та ін.

Фінанси підприємств здійснюють важливу роль у забезпеченні збалансованості в економіці країни матеріальних та грошових фондів, призначених для споживання та нагромадження. Забезпечення такої збалансованості значною мірою впливає на стабільність національної валюти, грошового обігу, стану розрахунково-платіжної дисципліни.

Фінанси підприємств є інструментом економічного стимулювання, контролем за станом економіки країни та управлінням нею. Вони беруть участь у вартісному розподілі створеного внутрішнього валового продукту, забезпечуючи формування та використання доходів грошових фондів, безпосередньо пов'язаних з іншими економічними категоріями та інструментами господарського механізму: комерційним розрахунком, ціною, кредитом.

1.3. Фінансові ресурси підприємств

Фінансові ресурси підприємств — це їх власний та залучений грошовий капітал, який вони використовують для формування власних активів і здійснення виробничо-фінансової діяльності з метою отримання доходу, прибутку.

Фінансові ресурси як джерела формування активів підприємства відображаються у пасиві балансу, а засоби, у тому числі й грошові кошти, — у активі балансу. Зв'язок між фінансовими ресурсами і грошовими коштами виявляється у тому, що грошові кошти є матеріальним вираженням фінансових ресурсів. Таким чином, до фінансових ресурсів належать грошові фонди й та частина грошових коштів, яка використовується в нефондовій формі.

Основними джерелами формування фінансових ресурсів підприємств є власні та залучені кошти (рис. 1.1).

Власні джерела фінансування підприємства формуються за рахунок власного капіталу, тобто частини капіталу в активах підприємства, яка залишається після вирахування його зобов'язань. До них належать: статутний фонд, амортизаційні відрахування, валовий дохід та прибуток

Залучені кошти — отримані кредити, пайові та інші внески, кошти мобілізовані на фінансовому ринку .

Власний та залучений капітал, з одного боку, формує фінансові ресурси підприємства і бере участь у фінансуванні його активів, з іншого боку, становить зобов'язання перед конкретними власниками — державою, юридичними та фізичними особами.

Зобов'язання — це заборгованість підприємства, яка виникла внаслідок подій, що сталися, і погашення якої, ймовірно, призведе до зменшення ресурсів підприємства, що визначаються як економічні вигоди.

Зобов'язання бувають довгострокові та поточні.

Довгостроковими є зобов'язання, які мають бути погашені підприємством після операційного циклу або через 12 місяців

Тема 1

з дня їх виникнення (довгострокові позики банків, відстрочені податкові зобов'язання, довгострокові векселі видані, довгострокові зобов'язання з оренди та ін.).

Поточними називають зобов'язання, які необхідно погасити протягом операційного циклу підприємств або протягом 12 місяців з дня їх виникнення (короткострокові кредити банків, усі види кредиторської заборгованості та ін.).

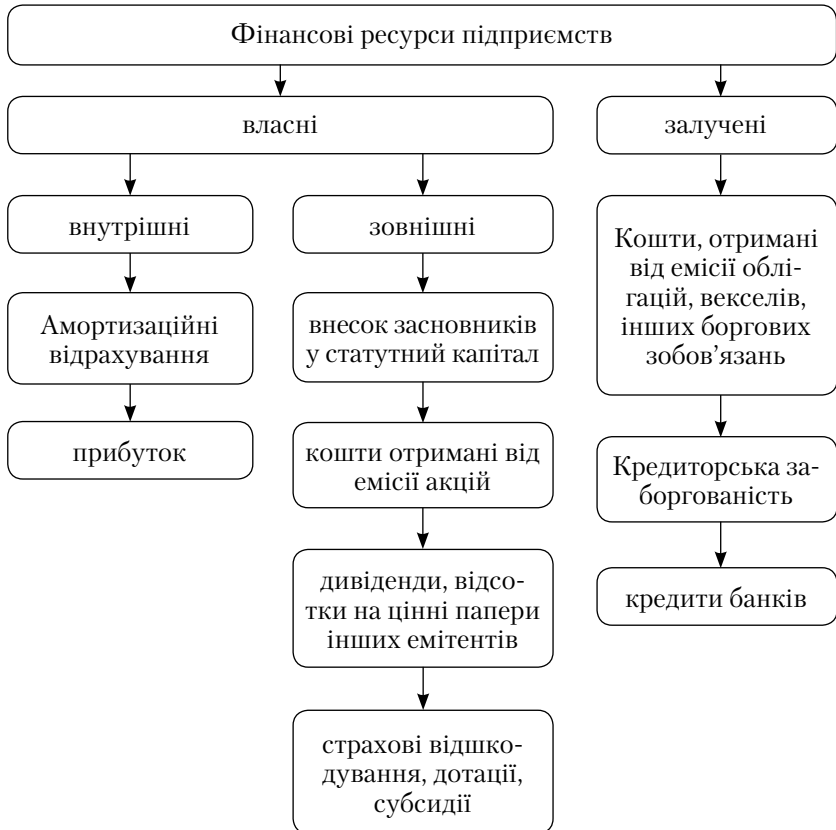

Рис. 1.1. Класифікація фінансових ресурсів за джерелами формування

Фінансові ресурси формуються у процесі створення підприємств і реалізації їх фінансових відносин при здійсненні фінансової діяльності. Це виявляється, насамперед, у формуванні статутного капіталу при створенні підприємств, а у процесі їх діяльності — у формуванні відповідних джерел грошових коштів.

Джерела формування фінансових ресурсів різноманітні. Вони залежать від форми власності, на основі якої створюється підприємство.

При створенні державних підприємств фінансові ресурси формуються за рахунок бюджетних коштів, коштів вищих органів управління, інших аналогічних підприємств під час їх реорганізації тощо.

При створенні колективних підприємств вони формуються за рахунок пайових внесків засновників, добровільних внесків юридичних і фізичних осіб тощо. Усі ці внески є статутним капіталом і акумулюються у статутному фонді створеного підприємства.

Статутний капітал є основною частиною власного капіталу та основним джерелом власних фінансових ресурсів підприємства. За рахунок його коштів формуються основні фонди і оборотні активи підприємства.

Власний капітал — це власні джерела фінансування підприємства, які без визначення терміну повернення внесені його засновниками або залишені ними на підприємстві з чистого прибутку. До складу власного капіталу (власних фінансових ресурсів) крім статутного (пайового) включають також додатковий вкладений капітал, інший додатковий капітал, резервний, нерозподілений прибуток, цільове фінансування та ін.

Склад і обсяги фінансових ресурсів залежать від виду та розміру підприємства, роду його діяльності, обсягів виробництва. При цьому обсяг фінансових ресурсів тісно пов'язаний з обсягом виробництва, ефективністю діяльності підприємства. Зі збільшенням обсягу виробництва і підвищенням

ефективності діяльності підприємства збільшується обсяг власних фінансових ресурсів, і навпаки. Достатній обсяг фінансових ресурсів, їх ефективне використання визначають стійкий фінансовий стан підприємства: платоспроможність, фінансову стійкість, ліквідність.

Найважливішим завданням підприємств є пошук резервів збільшення власних фінансових ресурсів і найбільш ефективно їх використання з метою підвищення ефективності роботи підприємства загалом.

1.4. Фінансові відносини та фінансова діяльність підприємств

Фінанси, як і будь-яка економічна категорія, виражають певні економічні відносини. Порівняно з іншими економічними відносинами мають певні особливості:

- є грошовими відносинами;
- є розподільчими відносинами;
- пов'язані з формуванням і використанням фондів грошових коштів держави та господарюючих суб'єктів.

Система фінансів підприємства опосередковує відповідні грошові відносини господарюючого суб'єкта.

Фінансові відносини формуються в межах окремих господарюючих суб'єктів та залежать від форм власності та організаційно-правової форми функціонування підприємства, його галузевої належності, складу майна та капіталу, структури фінансових ресурсів тощо.

Фінансові відносини суб'єкта господарювання поділяють на **внутрішні і зовнішні**.

Внутрішні відносини суб'єкта господарювання:

- між окремими структурними підрозділами підприємств (з приводу внутрішньофірмових розрахунків, виплати премії тощо);

- із засновниками підприємств (з приводу розподілу чистого прибутку на виплату дивідендів, додаткового залучення коштів для збільшення власного капіталу та інше);
- із персоналом (з приводу виплат зарплати, премій, допомоги, компенсацій, допомоги, матеріальної допомоги, застосування штрафних санкцій).

Зовнішні відносини суб'єкта господарювання:

- із державою (з приводу: виплати податків, зборів й інших обов'язкових платежів і в позабюджетні фонди всіх рівнів; фінансових вкладень підприємств у державні цінні папери; використання інвестиційного податкового кредиту, бюджетного фінансування на поворотній і безповоротній основі);
- з установами фінансової інфраструктури (з приводу: одержання і погашення кредиту; надання різних банківських послуг; функціонування рахунків підприємств; надання депозитарних, лізингових факторингових послуг; надання послуг з обслуговування біржового і позабіржового оборотів цінних паперів, що вільно обертаються; із страхування комерційних і фінансових ризиків);
- з органами виробничої інфраструктури (з приводу надання транспортних послуг, послуг зв'язку);
- з іншими господарюючими суб'єктами (продавцями й покупцями).

Усі перелічені види фінансових відносин виражені у грошовій формі і є сукупністю виплат та надходжень грошових коштів підприємства.

Отже, загальним елементом фінансових відносин є те, що вони виникають як результат певних господарських операцій, що ініційовані самим підприємством або іншим учасником економічного процесу. Тому стан фінансів підприємства визначається насамперед станом факторів виробництва.

З іншого боку, правильна й раціональна організація фінансів підприємства є визначальним фактором його успішної виробничо-господарської діяльності. Раціональне розміщення

коштів, ефективно їх використання й пошук додаткових джерел для фінансування господарської діяльності значною мірою визначають конкурентоспроможність підприємства в умовах ринкової економіки.

Результати діяльності господарюючого суб'єкта обумовлені на упорядкуванням його фінансових відносин та здійсненням ефективної фінансової діяльності.

Фінансова діяльність — діяльність, яка пов'язана з організацією фінансів підприємства та здійснення відповідно до цілей і завдань стратегії економічного розвитку господарюючого суб'єкта.

Враховуючи функціональну спрямованість, фінансова діяльність підприємства пов'язана з формуванням активів та фінансової структури капіталу відповідно до завдань розвитку господарюючого суб'єкта, забезпеченням ефективного використання фінансових ресурсів в процесі господарювання, а також прибутковості діяльності за умов мінімізації фінансових ризиків та забезпечення фінансової стійкості і платоспроможності господарюючого суб'єкта.

Здійснення ефективної фінансової діяльності пов'язане визначеною системою фінансового управління. Успішне управління фінансами на підприємстві залежить від ефективного поєднання двох підсистем, які складають його суть: підсистеми, що управляє, і підсистеми, якою управляють.

Процес управління фінансовою діяльністю підприємства базується на певному механізмі, який включає елементи зовнішнього та внутрішнього регулювання (рис. 1.2).

Кожному елементу механізму управління відповідає певний напрям дії.

Державне правове та нормативне регулювання фінансової діяльності підприємств — законодавчі акти й нормативні основи державної політики регулюють фінансову діяльність підприємств у таких формах: регулювання інвестиційної діяльності, мінімальних розмірів статутного фонду підприємств окремих організаційно-правових форм, порядку платежів і форм розрахунків між господарюючими суб'єктами.

Фінанси підприємств

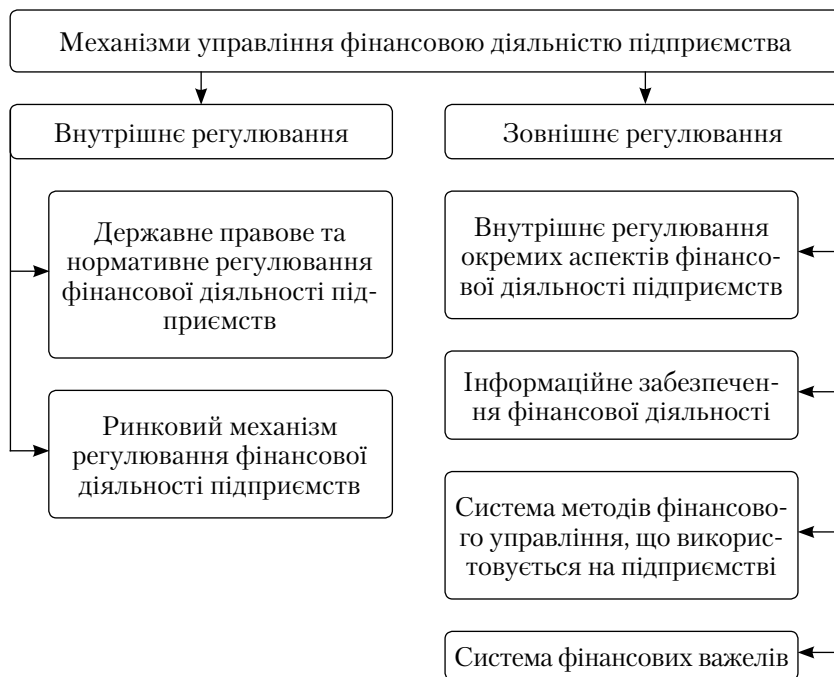

Рис. 1.2. Механізми управління фінансовою діяльністю підприємства

Ринковий механізм регулювання фінансової діяльності підприємств — попит і пропозиція на фінансовому ринку формують рівень цін и котирувань за окремими фінансовими інструментами, визначають доступність кредитних ресурсів у національній та іноземній валюті, формують систему ліквідності окремих грошових і фондових інструментів, які використовуються підприємством у процесі своєї фінансової діяльності.

Внутрішнє регулювання окремих аспектів фінансової діяльності підприємств — регламентація низки аспектів фінансової діяльності підприємства вимогами статуту, за допомогою розробленої системи цільових показників, внутрішніх нормативів і вимог.

Інформаційне забезпечення фінансової діяльності — система внутрішніх і зовнішніх джерел інформації фінансового управління базується на організації фінансового й управлінського обліку на підприємстві, оперативної й статистичної звітності окремих його служб, показниках поточної кон'юнктури фінансового ринку в розрізі окремих його сегментів.

Система методів фінансового управління, що використовуються на підприємстві. У процесі аналізу, планування й контролю фінансової діяльності застосовується загальноекономічні, прогнозно-аналітичні та спеціальні прийоми і методи управління фінансами на підприємстві.

Система фінансових важелів — основними фінансовими важелями є ставки відсотка, ставки податкових платежів, норми амортизації основних засобів, норма прибутку й інші.

1.5. Фінансова робота на підприємствах її зміст, завдання та організація

Діяльність з управління фінансами визначає суть **фінансової роботи** на підприємстві.

Фінансова робота — це система використання різних форм і методів для фінансового забезпечення підприємств та досягнення ним поставлених цілей, тобто вона забезпечує життєдіяльність підприємства, поліпшення її результатів.

Основними завданнями фінансової роботи є:

- фінансове забезпечення поточної господарської діяльності грошовими коштами підприємства, тобто постійної платоспроможності підприємства його балансу;
- пошук резервів збільшення доходів, прибутку, підвищення рентабельності та платоспроможності;
- організація розрахунків і виконання фінансових зобов'язань перед суб'єктами господарювання, бюджетом, банками, працівниками підприємств;

- мобілізація фінансових ресурсів в обсязі, необхідному для фінансування виробничого й соціального розвитку, збільшення власних фінансових ресурсів;
- контроль за ефективним цільовим розподілом та використанням власних і позикових фінансових ресурсів.

Фінансова робота складається з таких чинників:

- фінансове прогнозування та планування;
- аналіз та контроль виробничо-господарської діяльності;
- оперативна, поточна фінансово-економічна робота.

Фінансове прогнозування та планування фінансів є однією з найважливіших ділянок фінансової роботи підприємства. На цій стадії фінансової роботи визначається загальна потреба у грошових коштах для забезпечення нормальної виробничо-господарської діяльності та можливість одержання таких коштів.

За ринкових умов підприємство самостійно визначає напрямки та розмір використання прибутку, який залишається в його розпорядженні після сплати податків. Метою складання фінансового плану є визначення фінансових ресурсів, капіталу та резервів на підставі прогнозування величини фінансових показників: власних оборотних коштів, амортизаційних відрахувань, прибутку, суми податків.

Планування виручки є необхідним для розробки плану прибутку від реалізації продукції, визначення суми планових платежів до бюджету. Від обґрунтованості та правильності розрахунку виручки значною мірою залежить також реальність основного джерела надходження коштів та розмір запланованого прибутку.

Планування витрат — визначення можливості найекономічнішого витрачання матеріальних, трудових та грошових ресурсів на одиницю продукції. Зменшення витрат виробництва та обігу є важливим фактором збільшення ефективності виробництва. Зниження собівартості за рахунок економії сировини, матеріалів, палива, енергії та живої праці дає змогу виробити значну кількість додаткової продукції, збільшити прибуток та рентабельність підприємств, створює реальні можливості для

самофінансування. Скорочення витрат на виробництво одиниці продукції є матеріальною підставою для зниження цін на неї, а відтак — прискорення обертання оборотних коштів.

Плануючи витрати на виробництво та реалізацію продукції, необхідно враховувати резерви зниження її собівартості.

На основі фінансових показників складають перспективні, поточні та оперативні фінансові плани. Поточний фінансовий план складається у формі балансу доходів та витрат грошових коштів, оперативний — у формі платіжного календаря.

Аналіз та контроль фінансової діяльності підприємства — це діагноз його фінансового стану, що уможливорює визначення недоліків та прорахунків, виявлення та мобілізацію внутрішньогосподарських резервів, збільшення доходів та прибутків, зменшення витрат виробництва, підвищення рентабельності, поліпшення фінансово-господарської діяльності підприємства в цілому. Матеріали аналізу використовуються в процесі фінансового планування та прогнозування.

Підприємство має опрацювати таку систему показників, за допомогою якої воно змогло б із достатньою точністю оцінити поточні та стратегічні можливості підприємства.

Аналітичну роботу підприємства можна поділити на два блоки:

- аналіз фінансових результатів та рентабельності;
- аналіз фінансового стану підприємства.

Аналіз фінансових результатів підприємства здійснюється за такими основними напрямками:

- аналіз та оцінка рівня і динаміки показників прибутковості, факторний аналіз прибутку від реалізації продукції, робіт, послуг;
- аналіз фінансових результатів від іншої реалізації, поза-реалізаційної та фінансової інвестиційної діяльності;
- аналіз та оцінка використання чистого прибутку;
- аналіз взаємозв'язку витрат, обсягів виробництва продукції та прибутку;
- аналіз взаємозв'язку прибутку, руху оборотного капіталу та грошових потоків;

- аналіз та оцінка впливу інфляції на фінансові результати;
- факторний аналіз показників рентабельності.

Аналіз фінансового стану підприємства проводиться за такими напрямками:

- аналіз та оцінка складу та динаміки майна;
- аналіз фінансової стійкості підприємства;
- аналіз ліквідності балансу;
- комплексний аналіз і рейтингова оцінка підприємства.

Поточна та оперативна фінансова робота на підприємстві спрямовується на практичне втілення фінансового забезпечення підприємницької діяльності, постійне підтримування платоспроможності на належному рівні.

Зміст поточної оперативної фінансової роботи на підприємстві полягає в такому:

- постійна робота зі споживачами стосовно розрахунків за реалізовану продукцію, роботи, послуги;
- своєчасні розрахунки за поставлені товарно-матеріальні цінності та послуги з постачальниками;
- забезпечення своєчасної сплати податків, інших обов'язкових платежів у бюджету та цільових фондів;
- своєчасне проведення розрахунків по заробітній платі;
- своєчасне погашення банківських кредитів та сплата відсотків;
- здійснення платежів за фінансовими операціями.

За організацію фінансової роботи на підприємстві відповідає фінансова служба – самостійний структурний підрозділ, який виконує визначені функції в системі управління підприємством.

Основні функції фінансової служби є:

- фінансово-кредитне планування;
- здійснення розрахунків;
- оперативне планування;
- аналіз-фінансово-господарської діяльності;
- надання фінансової звітності;
- контроль і виконання фінансово-економічної роботи.

1.6. Управління фінансами підприємств

В умовах ринкової економіки, підприємства, які функціонують, можуть вирішувати в процесі своєї фінансово-господарської діяльності різні завдання і ставити перед собою різну мету.

Метою управління фінансами підприємств, яка полягає в досягненні цілей підприємства:

- підтримання і досягнення високого рівня конкурентоспроможності підприємства;
- забезпечення зростання обсягів реалізації продукції;
- максимізація ринкової вартості підприємства;
- забезпечення високих темпів економічного зростання;
- забезпечення високого рівня рентабельності виробничо-господарської діяльності;
- максимізація прибутку підприємства;
- мінімізація витрат тощо.

Фінансове управління на підприємстві має систему конкретних об'єктів, відповідно до яких розрізняють основні напрямки, характерні для підприємств усіх типів і форм власності (рис.1.3).

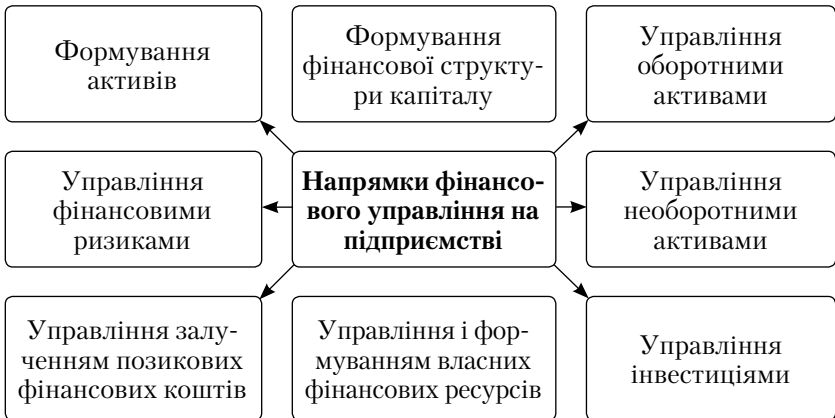

Рис. 1.3. Напрямки фінансового управління на підприємстві

Зміст фінансового менеджменту полягає в ефективному використанні фінансового механізму для досягнення стратегічних і тактичних цілей підприємства (рис.1.4).

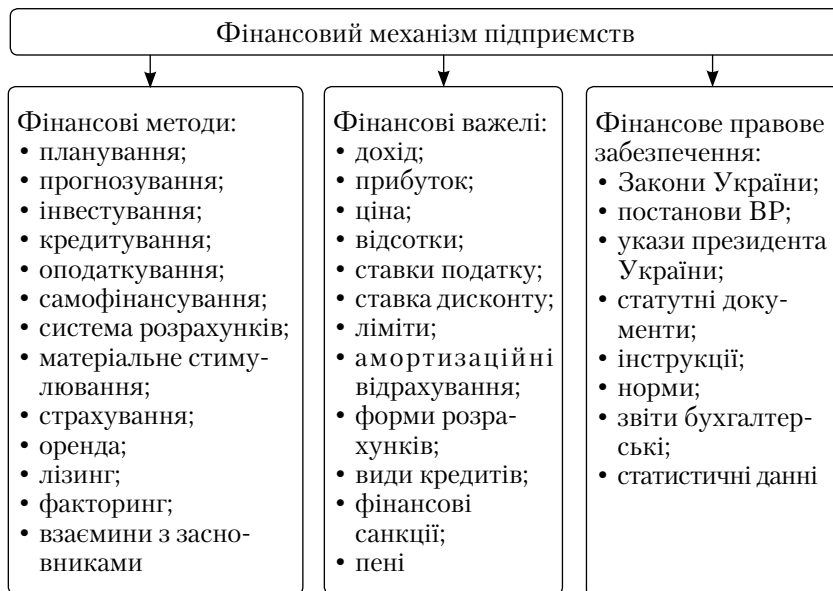

Рис. 1.4. Фінансовий механізм підприємства

Фінансовий механізм підприємства — це система управління фінансами, призначена для організації взаємодії фінансових відносин і грошових фондів з метою оптимізації їхнього впливу на кінцеві результати його діяльності.

Оптимальна взаємодія фінансових відносин досягається використанням усіх фінансових категорій (виручка, прибуток, амортизація, оборотні кошти, кредит, бюджет, податки), нормативів, різного роду стимулів, пільг, санкцій та інших фінансових важелів.

Зобов'язання — це заборгованість підприємства, яка виникла внаслідок подій, що сталися, і погашення якої, ймовірно,

призведе до зменшення ресурсів підприємства, що визначаються як економічні вигоди.

Зобов'язання бувають довгострокові та поточні.

Значення управління фінансами підприємств полягає в такій організації роботи фінансових служб, яка дає змогу залучати додаткові фінансові ресурси на найвигідніших умовах, інвестувати їх із найбільшим ефектом, проводити прибуткові операції на фінансовому ринку.

Фінансисти повинні мати чітке уявлення про мету інвестування ресурсів і давати рекомендації щодо форм залучення коштів. Для покриття короткострокової та середньострокової потреби у фінансових ресурсах доцільно використовувати позички банків. Здійснюючи великі капітальні вкладення, можна скористатися додатковою емісією цінних паперів. Однак таку рекомендацію можна дати лише тоді, коли фінансисти ґрунтовно дослідили фінансовий ринок, проаналізували попит на різні види цінних паперів, урахували можливі зміни кон'юнктури й упевнені в порівняно швидкій та вигідній реалізації цінних паперів підприємства.

Фінансисти зобов'язані визначити обсяг та джерела фінансових ресурсів, необхідних для інвестування у виробництво і реалізацію продукції, виконання фінансових зобов'язань перед бюджетом, банками, страховими організаціями, цільовими фондами, суб'єктами господарювання.

Кожне підприємство, формуючи свій капітал (статутний фонд), мусить передбачити необхідну суму оборотних коштів. Вкладені оборотні кошти на кожній стадії виробничого процесу, переходячи з однієї функціональної форми в іншу, заміщуються після реалізації продукції. Процес виробництва відбувається в певній технологічній послідовності, коли безперервно повторюється стадія придбання сировини, матеріалів та підготовки їх до виробництва, стадія перетворення сировини на напівфабрикати, незавершене виробництво, готову продукцію. Потреба в коштах у підприємства виникає на кожній із цих стадій іще до відшкодування виробничих витрат з виручки від реалізації продукції.

У процесі управління фінансами підприємств є важливим визначення такої потреби в оборотних коштах, яка забезпечувала б мінімально необхідні розміри виробничих запасів, незавершеного виробництва, залишків готової продукції для виконання виробничої програми. За браком власних оборотних коштів для поточного інвестування необхідно визначити потребу в позичкових коштах. Брак оборотних коштів у окремих підприємств виникає саме через те, що надходження та використання грошей не збігаються в часі і здійснюються в різних обсягах. Унаслідок цього в одних підприємств на певний момент з'являються тимчасово вільні кошти, а в інших — виникає тимчасова потреба в них. Ця суперечність процесу відтворення вирішується комерційними банками через кредитування підприємств. За тимчасового дефіциту власних оборотних коштів підприємство звертається в банк з метою одержання кредитів.

Управління фінансами виключає: також сферу фінансового забезпечення капітальних вкладень на технічне переобладнання, реконструкцію та розширення підприємств. У цьому разі фінансисти мусять точно визначити: власні джерела фінансування капітальних вкладень, передовсім амортизаційні відрахування та чистий прибуток; залучені кошти, які можуть надійти від емісії цінних паперів; можливості одержання довгострокових кредитів.

Безпосереднім завданням управління фінансами підприємств є забезпечення формування та правильного розподілу виручки від реалізації продукції для відновлення оборотних коштів, формування амортизаційного фонду, валового та чистого доходу.

Найважливішим елементом витрат на виробництво та основним джерелом відтворення основних засобів є амортизаційні відрахування.

Управління формуванням та використанням амортизаційних відрахувань є важливою стороною фінансового менеджменту.

Першочерговим завданням є також своєчасне виконання фінансових зобов'язань перед бюджетом, державними цільовими фондами, банками, страховими компаніями та іншими суб'єктами господарювання.

Управління фінансами підприємств включає також сферу формування, розподілу та використання прибутку, який залишається в розпорядженні підприємства. Розподіл прибутку є однією з форм реалізації економічних інтересів учасників процесу відтворення. Так, у результаті фінансово-господарської діяльності підприємств держава одержує свою частку у вигляді податків, підприємство — у вигляді чистого прибутку, а працівники — від розподілу і використання частини прибутку. Від регулювання розподілу чистого доходу залежить мотивація розвитку виробництва, можливість подальшого збільшення прибутку.

? Питання для перевірки знань

1. Дайте характеристику фінансам підприємств.
2. Назвіть загальні та специфічні ознаки фінансів підприємств.
3. Визначте роль і місце фінансів підприємств в загальній системі фінансів підприємств.
4. Які функції виконують фінанси підприємств?
5. Розкрийте сутність фінансових ресурсів підприємства.
6. Охарактеризуйте основні джерела формування фінансових ресурсів підприємства.
7. Дайте характеристику формування та використання фінансових ресурсів.
8. Якими законодавчими актами регулюється фінансова діяльність підприємства?
9. Дайте характеристику об'єктам фінансових відносин підприємства.
10. Визначте зміст фінансової діяльності підприємств.

11. Розкрийте механізм управління фінансовою діяльністю підприємства.
12. Окресліть основні завдання фінансової роботи підприємства.
13. Які функції виконує фінансова служба підприємства?
14. Охарактеризуйте основні напрямки фінансового управління на підприємстві.
15. Дайте визначення фінансового механізму підприємства та назвіть його складові.

Тестові завдання

- 1. У фінансовій системі головною, визначальною її ланкою є:**
 - а) сфера державних фінансів;
 - б) сфера державних фінансів та фінансів підприємств;
 - в) сфера державних фінансів та домашніх господарств;
 - г) сфера державних фінансів, фінансів підприємств та домашніх господарств.

- 2. Фінанси підприємства – це.....**
 - а) грошові кошти;
 - б) кредитні ресурси;
 - в) економічні відносини в грошовій формі, які виявляються в процесі руху вартості;
 - г) грошові фонди підприємства;
 - д) немає правильної відповіді.

- 3. До функцій фінансів підприємств належать:**
 - а) формування фінансових ресурсів;
 - б) фіскальна функція, контрольна, розподільча, регулююча, соціальна;
 - в) розподіл та використання фінансових ресурсів;
 - г) контроль за формуванням і використанням фінансових ресурсів;

- д) регулятивна функція, охоронна;
 - е) розрахункова, позикова.
- 4. Грошові кошти підприємства — це...**
- а) амортизаційні відрахування і прибуток;
 - б) кошти, що перебувають на всіх рахунках і в касі підприємства;
 - в) фонд оплати праці;
 - г) резервний і страховий фонд;
 - д) немає правильної відповіді.
- 5. До принципів комерційного розрахунку, які покладені в основу організацій фінансів підприємств, належать:**
- а) самоокупність, самофінансування, саморегулювання;
 - б) плановість, матеріальна відповідальність;
 - в) фінансова стійкість, операційна діяльність;
 - г) інвестиційна та фінансова діяльність.
- 6. Частина грошових коштів, які мають цільове спрямування, — це....**
- а) фінансові ресурси підприємства;
 - б) залучені кошти;
 - в) грошові фонди.
- 7. Які джерела формування фінансових ресурсів підприємства належать до фондів власних засобів?**
- а) статутний фонд;
 - б) факторинг;
 - в) комерційний кредит;
 - г) собівартість продукції;
 - д) прибуток.
- 8. До внутрішніх фінансових відносин господарюючого суб'єкта не належать відносини з:**
- а) окремими структурними підрозділами;
 - б) засновниками;

- в) персоналом;
- г) партнерами та операційній діяльності.

9. До елементів внутрішнього механізму регулювання окремих аспектів господарської діяльності підприємства належать:

- а) законодавчі та нормативні акти щодо регулювання процедури банкрутства та санації підприємства;
- б) законодавчі та нормативні акти щодо податкового регулювання діяльності підприємства;
- в) попит і пропозиція на фінансовому ринку, рівень цін за окремими фінансовими інструментами;
- г) система нормативів щодо формування цільових фондів підприємства.

10. До елементів зовнішнього механізму регулювання фінансової діяльності підприємства належать:

- а) система внутрішніх нормативів та вимог щодо окремих аспектів фінансової діяльності господарюючого суб'єкта;
- б) законодавчі та нормативні акти, що регулюють фінансову діяльність підприємства;
- в) попит і пропозиція на фінансовому ринку;
- г) система методів фінансового управління, що використовується на підприємстві.

11. Фінансова робота на підприємстві — це:

- а) система використання різних форм і методів для фінансового забезпечення підприємств та досягнення ним поставлених цілей, тобто вона забезпечує життєдіяльність підприємства, поліпшення її результатів;
- б) власні джерела фінансування підприємства, які без визначення терміну повернення внесені його засновниками або залишені ними на підприємстві з чистого прибутку;
- в) система управління фінансами, призначена для організації взаємодії фінансових відносин і грошових фондів з метою оптимізації їхнього впливу на кінцеві результати його діяльності;

г) сукупність економічних відносин, що пов'язані з рухом грошових потоків, формуванням, розподілом і використанням доходів і грошових фондів суб'єктів господарювання в процесі відтворення.

12. Основними завданнями фінансової роботи є:

- а) ціна, відсотки, кредити;
- б) прогнозування планування, аналіз, контроль;
- в) закони, постанови, інструкції;
- г) доходи, прибуток, амортизаційні відрахування.

13. До фінансових важелів фінансового механізму належать:

- а) ставка дисконту; ставки податку;
- б) звіти бухгалтерські, статистичні дані;
- в) лізинг, оренда, факторинг;
- г) інвестування, страхування;
- д) амортизаційні відрахування, фінансові санкції.

14. Фінансовий механізм підприємства — це:

- а) діагноз його фінансового стану, що уможливорює визначення недоліків та прорахунків, виявлення та мобілізацію внутрішньогосподарських резервів, збільшення доходів та прибутків, зменшення витрат виробництва, підвищення рентабельності, поліпшення фінансово-господарської діяльності підприємства в цілому;
- б) система управління фінансами, призначена для організації взаємодії фінансових відносин і грошових фондів з метою оптимізації їхнього впливу на кінцеві результати його діяльності;
- в) попит і пропозиція на фінансовому ринку формують рівень цін і котирувань за окремими фінансовими інструментами, визначають доступність кредитних ресурсів у національній та іноземній валюті, формують систему ліквідності окремих грошових і фондових інструментів, які використовуються підприємством у процесі своєї фінансової діяльності;

- г) це їх власний та залучений грошовий капітал, який вони використовують для формування власних активів і здійснення виробничо-фінансової діяльності з метою отримання доходу, прибутку.

15. До об'єктів фінансового управління не належать:

- а) фінансові ресурси підприємства;
- б) фінансові відносини з іншими підприємствами;
- в) товарний обіг;
- г) грошовий обіг;
- д) немає правильної відповіді.

Реферати

1. Управління фінансами підприємств в умовах ринкової конкуренції.
2. Впровадження прогресивних методів управління фінансових ресурсів підприємства.
3. Формування і використання фінансових ресурсів підприємства.
4. Фінансовий механізм управління фінансами підприємств.
5. Антикризове управління фінансами підприємств.

ТЕМА 2.

ОРГАНІЗАЦІЯ ГРОШОВИХ РОЗРАХУНКІВ ПІДПРИЄМСТВ

- 2.1. *Грошові розрахунки в діяльності підприємства та їх організація*
- 2.2. *Готівкові і безготівкові операції та розрахунки*
- 2.3. *Види банківських рахунків та порядок їх відкриття*
- 2.4. *Характеристика форми безготівкових розрахунків*
- 2.5. *Економічна відповідальність за несвоєчасне здійснення розрахунків*

2.1. Грошові розрахунки в діяльності підприємства та їх організація

У процесі виробничої діяльності підприємство, з одного боку, безперервно купує сировину: матеріали, паливо, товари тощо, а з іншого — безпосередньо реалізує готову продукцію або закуплені товари. Ці процеси супроводжуються грошовими розрахунками.

Грошові розрахунки (підприємства) — система грошових відносин, що виникають в процесі господарської діяльності підприємства.

З точки зору фінансів підприємства будь-який актив чи господарська операція оцінюється з огляду величини і спрямованості грошових потоків, що породжується ними.

Грошові потоки — рух грошових коштів, які одержуються і витрачаються підприємством у готівковій і безготівковій формі.

Фактори, що визначають структуру грошового потоку підприємства (рис. 2.1).

Рис. 2.1. Структура грошового потоку підприємства

Отже, суб'єкти господарювання вступають у різні розрахунково-грошові відносини з іншими підприємствами, організаціями, ланками фінансово-кредитної системи, фізичними особами. Ці відносини пов'язані з оплатою придбаних товарів, наданих послуг, перерахуванням у різні ланки фінансової системи встановлених податків та платежів, виплатою заробітної плати, пенсій, матеріальної допомоги працівникам тощо.

Сукупність усіх платежів створює грошовий оборот.

Грошовий оборот — це виявлення сутності грошей у русі. Він охоплює процеси розподілу й обміну.

На обсяг і структуру грошового обороту на підприємстві справляють вплив стадії виробництва та споживання. Тривалий виробничий процес, який потребує збільшення виробничих запасів, призводить до збільшення платежів, пов'язаних з їх придбанням. Зростання трудомісткості продукції збільшує платежі, пов'язані з оплатою праці.

Маса грошей, яка знаходиться в обороті, має дві форми:

- готівкову;
- безготівкову.

Розмежування грошового обороту на безготівковий і готівковий є інструментом регулювання об'єкта **грошового обороту – грошової маси**.

Грошовий оборот на кожному підприємстві пов'язаний з такими **напрямами**:

- забезпечення процесу виробництва (закупівля сировини, матеріалів, комплектуючих, виплата заробітної плати);
- реалізація продукції (робіт, послуг), тобто відшкодування витрат і формування доходів;
- сплата податків, обов'язкових відрахувань і зборів;
- забезпечення спільної діяльності підприємств;
- отримання і погашення кредитів і сплата відсотків за кредит кредитним установам.

Таке групування пов'язане з різною економічною сутністю названих розрахунків, документооборотом, видами й методами фінансового та банківського контролю.

Безготівковий грошовий оборот повністю здійснюється через банківські установи, в яких відкриті рахунки суб'єктів підприємницької діяльності.

Від правильної організації грошових розрахунків в цілому залежить оперативність їх здійснення і фінансовий стан суб'єктів господарювання.

Одним із головних факторів нормалізації розрахунків у народному господарстві є запровадження єдиних розрахункових правил, які визначаються відповідними нормативними актами.

2.2. Готівкові і безготівкові операції та розрахунки

Грошові розрахунки можуть набувати як готівкової, так і безготівкової форми. Безготівковим грошовим розрахункам, зазвичай, надають перевагу. Це пояснюється тим, що за використання безготівкових розрахунків досягають значної економії витрат на їх здійснення. Широкому застосуванню безготів-

кових розрахунків сприяють банківські установи, у них також заінтересована держава — не тільки з погляду економного витрачання коштів, а й з погляду вивчення, регулювання і контролю грошового обороту. Між готівковими і безготівковими розрахунками існує тісний взаємозв'язок.

Готівкову форму розрахунку застосовують:

- для розрахунків із працівниками (виплата заробітної плати, грошових компенсацій, премій, дивідендів, пенсій тощо);
- забезпечення нагальних господарських потреб (на придбання канцелярських товарів, оплату витрат на відрядження тощо);
- розрахунки між підприємствами — діловими партнерами (розрахунки за сировину, матеріали, товари тощо, **але не більше ніж 10 000 грн на день**), за умови відсутності в них податкової заборгованості.

Розрахунки в готівковій формі для підприємств усіх видів діяльності і форм власності проводяться з оформленням таких документів:

- податкова накладна;
- прибуткові і видатковий касові ордери;
- касовий або товарний чек;
- квитанції;
- договір купівлі-продажу;
- актів про закупівлю товарів, виконання робіт (надання послуг).

Касові операції підприємства пов'язані як з прийняттям, так і з видачею готівки. Усі підприємства, які мають поточні рахунки в банку, зобов'язані саме там зберігати свої кошти. Отримання готівки з поточного рахунка здійснюється з використанням грошового чека, що є розпорядженням банкові видати вповноваженій особі зазначену в чекові суму готівки. Порядок ведення касових операцій в Україні затверджено постановою НБУ «Про затвердження Змін до Положення ведення касових операцій у національній валюті України» від 10.08.2005 р. № 277.

Усім підприємствам, які мають рахунки в установах банків і здійснюють касові операції з готівкою, встановлюються ліміти залишку готівки в касі. Цей ліміт для кожного підприємства визначається комерційними банками за місцем відкриття рахунка з урахуванням режиму і специфіки роботи підприємства, відстані його від установи банку, розміру касових оборотів, установлених строків і порядку передавання готівки в банк.

Якщо підприємство має податкову заборгованість і одночасно здійснює розрахунки готівкою (крім розрахунків із податків і обов'язкових платежів), сума тих коштів ураховується як фактичні залишки готівки в касі з подальшим їх порівнянням зі встановленим лімітом каси.

Усі надходження й видачі готівки в національній валюті підприємства реєструють у касовій книзі.

Згідно з чинним законодавством України, до підприємств застосовуються штрафні санкції:

- за перевищення встановлених лімітів каси;
- не оприбуткування (неповне оприбуткування) в касах готівки;
- перевищення встановлених строків використання виданої під звіт готівки;
- використання одержаних в установі банку готівкових коштів не за цільовим призначенням тощо.

Безготівкові розрахунки — це грошові розрахунки, які здійснюються за допомогою записів на рахунках у банках, коли гроші (кошти) списуються з рахунка платника і переказуються на рахунок отримувача коштів.

Між готівковою і безготівковою формами розрахунків існує тісний зв'язок. Так, одержуючи виручку за реалізовану продукцію в безготівковій формі, підприємство повинно отримати в установленому порядку в банківській установі готівку для виплати заробітної плати, покриття різних витрат, на господарські потреби тощо. У цьому разі гроші, що надійшли в безготівковій формі, можуть бути отримані в банку в готівковій формі. Підприємства торгівлі, сфери обслуговування на-

селення, реалізуючи товари, виконуючи замовлення, надаючи послуги, отримують плату за це, зазвичай, готівкою. Водночас їхні розрахунки з постачальниками, фінансово-кредитними установами, цільовими фондами в переважно здійснюються в безготівковій формі.

Система безготівкових розрахунків включає:

- класифікацію розрахунків;
- організацію розрахунків;
- форми відповідних документів;
- взаємовідносини платників з банками.

У класифікації безготівкових розрахунків слід розрізняти:

- розрахунки за товарними операціями і господарськими договорами;
- розрахунки за нетоварними операціями.

Розрахунки за товарними операціями пов'язані з реалізацією продукції, виконанням робіт, наданням послуг. Вони становлять переважну частину всього грошового обороту в державі й обслуговують поточну фінансово-господарську діяльність підприємств. Від організації розрахунків за товарними операціями залежать розрахунки за нетоварними операціями.

Розрахунки за нетоварними операціями пов'язані з фінансовими операціями: з кредитною системою, з бюджетами різних рівнів, зі сплатою фінансових санкцій. Ці розрахунки здійснюються після реалізації продукції, тобто за результатами завершення кругообігу коштів підприємства.

Відповідно до територіального розміщення підприємств (покупців – продавців) і банківських установ, що їх обслуговують, безготівкові розрахунки поділяються на:

- місцеві;
- міжміські;
- міжнародні.

Місцеві розрахунки здійснюються між покупцем і постачальником продукції, якщо їх обслуговує одна установа банку, або коли банк постачальника і банк покупця розміщені в тому самому населеному пункті.

Міжміські — це розрахунки, які здійснюються між покупцем і постачальником через банки (постачальника і покупця), що знаходяться в різних регіонах.

Міжнародні — це розрахунки, які здійснюються за операціями купівлі-продажу через банк постачальника, яким є зарубіжний банк.

Організація розрахунків передбачає їх здійснення записом (переказуванням) коштів з рахунка покупця (платника коштів) на рахунок постачальника (отримувача коштів) або за ліком взаємних розрахунків між покупцем і постачальником продукції.

Правові основи організації безготівкових розрахунків у господарському обороті регламентуються законодавчими, інструктивними документами. Національний банк України виступає методичним центром з розробки форм і засобів розрахунків у народному господарстві, правил документообігу, організації банківського контролю за проведенням розрахунків.

Організація безготівкових розрахунків повинна активно сприяти вирішенню **завдань**:

- удосконаленню комерційного розрахунку на підприємстві;
- підвищенню відповідальності підприємств за своєчасне і в повному обсязі здійснення платежів за всіма зобов'язаннями;
- зміцненню договірної дисципліни;
- прискоренню обороту оборотних коштів.

2.3. Види банківських рахунків та порядок їх відкриття

Суб'єкти підприємницької діяльності та установи банків зобов'язані дотримуватись вимог чинного законодавства щодо відкриття рахунків. За порушення належних вимог суб'єкти підприємницької діяльності та комерційні банки несуть відповідальність.

Для зберігання коштів і здійснення всіх видів банківських операцій суб'єкти підприємницької діяльності (юридичні та фізичні особи) відкривають рахунки в банках на власний вибір і за згодою цих банків.

Підприємство може відкривати два і більше поточних рахунки у національній валюті та рахунки в іноземній валюті.

Відкриваючи рахунки підприємству, установа банку повідомляє про це податковий орган за місцем реєстрації власника рахунка та Національний банк протягом трьох робочих днів із дня відкриття рахунка. Форма і зміст такого повідомлення встановлюються центральним податковим органом України. Операції за рахунками здійснюються тільки після отримання повідомлення від податкового органу про взяття цих рахунків на облік.

За наявності двох поточних рахунків у національній валюті власник рахунків протягом трьох робочих днів із дня відкриття або закриття кожного наступного рахунка визначає один із них як основний і повідомляє його номер податковому органу за місцем реєстрації та банкам, в яких відкрито додаткові рахунки в національній та рахунки в іноземних валютах. У свою чергу, банки, в яких відкрито додаткові рахунки в національній та рахунки в іноземних валютах, також протягом трьох робочих днів повідомляють про це банк, в якому відкрито основний рахунок.

– Підприємства та їхні відокремлені підрозділи можуть мати такі рахунки:

В національній валюті:

- поточні рахунки, що відкриваються для зберігання грошових коштів та здійснення всіх видів банківських операцій;
- бюджетні рахунки, що відкриваються підприємством, яким виділяються кошти за рахунок державного або місцевого бюджетів для цільового їх використання;
- кредитні рахунки, що відкриваються в будь-якій установі банку, котра має право видавати кредити;
- депозитні рахунки, що відкриваються між власником рахунку та установою банку на призначений строк.

В іноземній валюті:

- поточні розподільчі;
- кредитні;
- депозитні (вкладні).

Для відкриття поточних рахунків підприємства подають установам банків такі документи:

- заяву про відкриття рахунка встановленого зразка, підписану керівником та головним бухгалтером підприємства. За відсутності посади головного бухгалтера заяву підписує тільки керівник;
- копію свідоцтва про державну реєстрацію підприємства в органі державної виконавчої влади або в іншому органі, уповноваженому здійснювати державну реєстрацію, засвідчену нотаріально або органом, що видав це свідоцтво;
- копію статуту (положення), зареєстровану у встановленому порядку в органах виконавчої влади та засвідчену нотаріально або органом, який зареєстрував його. Фізичні особи-суб'єкти підприємницької діяльності копію статуту не подають;
- засвідчену податковим органом або нотаріально копію документа, що підтверджує взяття підприємства на облік у податковому органі;
- картку із зразками підписів осіб, що мають право розпоряджатися грошовими коштами на рахунку, та відбитком печатки підприємства. Картка має бути засвідчена нотаріально або вищим органом у встановленому порядку;
- довідку про реєстрацію в органах Пенсійного фонду України, засвідчену нотаріально або органом, що видав цей документ;
- копію довідки про внесення підприємства до Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України (ЄДРПОУ), засвідчену нотаріально або органом, що видав довідку;
- документ, що підтверджує реєстрацію підприємства як платника соціальних страхових внесків, або його копію, засвідчену нотаріально або органом, що його видав.

Підприємці, що здійснюють діяльність без створення юридичної особи, для відкриття поточного рахунка подають у банк такі документи:

- заяву на відкриття рахунка встановленої форми, підписану підприємцем;
- копію свідоцтва про державну реєстрацію, засвідчену нотаріально або органом, що його видав;
- копію документа, що підтверджує взяття підприємства на податковий облік, засвідчену нотаріально або податковим органом, що його видав;
- довідку про реєстрацію в органах Пенсійного фонду України, засвідчену цим органом;
- картку із зразком підпису, засвідчену нотаріально. Для відкриття інших рахунків, у тому числі валютного, у тому самому банку йому додатково подається тільки спеціальна заява на відкриття цього рахунка.

Для відкриття поточного рахунка в іноземній валюті підприємство подає в банк ті самі документи, що і для відкриття поточного рахунка в національній валюті. Якщо поточний рахунок в іноземній валюті відкривається в тому самому банку, де відкрито поточний рахунок у національній валюті, підприємство подає тільки заяву про відкриття рахунка та картки зі зразками підписів і відбитком печатки.

Поточні рахунки можуть бути закриті установами банку в таких випадках: за заявою власника рахунка; на підставі рішення вищого органу, який має право ліквідувати або реорганізувати підприємство; на підставі рішення суду або арбітражного суду; в інших випадках, передбачених договором між банком та власником рахунка.

Операції за поточним (другим) рахунком можуть бути тимчасово призупинені рішенням судових та правоохоронних органів у випадках, передбачених законодавством. За відкриття та закриття рахунка, а також за здійснення операцій за ним клієнт сплачує банку суму, встановлену в договорі між банком і клієнтом на його обслуговування.

2.4. Характеристика форми безготівкових розрахунків

Усі безготівкові форми розрахунків здійснюються за допомогою таких основних принципів:

- збереження підприємствами грошових коштів в установах банків;
- самостійність вибору підприємством установи банку;
- самостійність вибору підприємством виду і форми розрахунків;
- самостійність розпорядження підприємства своїми коштами в межах чинного законодавства;
- максимальне наближення грошових розрахунків до моменту реалізації продукції;
- здійснення грошових розрахунків у межах коштів на рахунках підприємства.

Розрахунковий документ — це відповідно оформлений документ на переказ грошових коштів.

Суб'єкти підприємницької діяльності використовують відповідні форми безготівкових розрахунків (залежно від форми розрахункового документа). Це такі форми безготівкових розрахунків:

- платіжне доручення;
- платіжна вимога-доручення;
- платіжна вимога;
- розрахунковий чек;
- акредитив;
- векселі;
- інкасові доручення (розпорядження);
- пластикова картка.

Платіжне доручення — це письмове доручення власника рахунка перерахувати відповідну суму зі свого рахунка на рахунок одержувача коштів.

Платіжні доручення застосовуються в розрахунках щодо місцевих, а також міжміських поставок за товари (роботи, по-

слуги). Вони забезпечують максимальне наближення строків отримання товарно-матеріальних цінностей і здійснення платежу, прискорюють обертання оборотних коштів; запобігають виникненню кредиторської заборгованості в покупців.

Розрахунки платіжними дорученнями здійснюються також за нетоварними операціями. Це платежі до бюджету, цільових державних фондів; платежі кредитним установам, за банківськими позичками та інші платежі.

Оформлене платіжне доручення здається до обслуговуючого банку не пізніше як за 10 днів з дня його виписки. Банк приймає доручення до оплати (в оплату за товари, послуги, на перерахування податків, платежів, боргів та ін.) лише в тому разі, якщо у платника є на рахунку необхідна сума вільних коштів.

Якщо постачальник (отримувач коштів) не має рахунка в банку або розрахунки між постачальником і покупцем платіжним дорученням неможливі, підприємство може виконати розрахунок гарантованим платіжним дорученням через підприємства зв'язку. Гарантовані платіжні доручення застосовуються у разі переказу коштів на виплату заробітної плати працівникам, що заготовляють сільськогосподарську продукцію в населених пунктах, де відсутні банківські установи.

Переваги розрахунків платіжними дорученнями:

- відносно простий і швидкий документооборот;
- прискорення руху коштів;
- можливість використання цієї форми розрахунків за нетоварних платежів.

Платіжні вимоги-доручення — це комбінований розрахунковий документ, який складається з двох частин. Верхня частина — вимога підприємства-постачальника до підприємства-покупця сплатити вартість товару, виконаних робіт, послуг. Нижня частина — доручення покупця (платника грошових коштів) банку, який його обслуговує, переказати належну суму коштів з його рахунка на рахунок постачальника. Цей

розрахунковий документ заповнює постачальник і направляє покупцеві. Покупець, коли він згоден оплатити товар (роботи, послуги), заповнює нижню частину цього документа і направляє його у свій банк (банк, який його обслуговує) для переказу акцептованої суми на розрахунковий рахунок постачальника.

Розрахунки платіжними вимогами-дорученнями застосовуються переважно в міжміських розрахунках за відвантажені товарно-матеріальні цінності, виконані роботи, надані послуги, їх не застосовують стосовно розрахунків претензійного характеру навіть тоді, коли вони впливають із реальних відносин щодо поставки товарів і надання послуг.

Вони можуть бути з акцептом або без акцепту. Платники мають право повністю відмовитися від акцепту платіжної вимоги-доручення, коли товари (послуги) не було замовлено; коли товари відвантажено не на погоджену адресу; коли їх доставлено з порушенням строку; коли вони недоброякісні, некомплектні; коли не погоджено ціну товару.

Часткова відмова від акцепту платіжної вимоги-доручення можлива тоді, коли поряд із замовленими відвантажено і якісь додаткові товари; коли документально встановлено наявність недоброякісної або не укомплектованої частини товарів; у разі завищення цін, арифметичних помилок у товарно-транспортних документах тощо.

Переваги розрахунків платіжними вимогами-дорученнями:

- ця форма розрахунку відповідає фінансовим та господарським інтересам постачальників і покупців;
- зміцнює договірні відносини в господарстві;
- прискорює оформлення розрахункових документів;
- платежі здійснюються за згодою платника після попередньої перевірки розрахункових і товарно-транспортних документів постачальника.

Платіжна вимога — це розрахунковий документ, що містить вимогу одержувача грошових коштів їх платнику про сплату

певної суми коштів через установу банку. Випишується платіжна вимога одержувачем коштів, якщо він має рішення суду, господарського суду про беззаперечне стягнення або безакцептне списання певної суми грошових коштів з рахунка платника. При виписуванні у платіжній вимозі заповнюються всі реквізити, а в рядку «Призначення платежу» зазначається, за що і на підставі якого документа стягуються кошти. Виписана платіжна вимога (перший примірник) підписується керівником та головним бухгалтером підприємства — одержувачем грошових коштів, ставиться печатка і з доданою копією рішення суду, господарського суду здається до обслуговуючого банку за реєстром, що випишується у двох примірниках. При цьому перший примірник реєстру з підписами керівника підприємства та його печаткою залишається в банку, а другий зі штампом банку повертається одержувачу коштів як розписка у прийнятті платіжної вимоги. Ці платіжні вимоги приймаються банком та оплачуються за наявності коштів на рахунок платника.

Розрахунковий чек — це розрахунковий документ, що містить письмове доручення власника рахунка обслуговуючому банку про перерахування зазначеної в ньому суми коштів з його рахунка на рахунок пред'явника (чековласника) цього чека.

Чекодавець — це юридична або фізична особа, яка підписує чек та видає його постачальнику для оплати отриманих від нього товарів та наданих послуг.

Чекоутримувач — це підприємство або фізична особа, що отримали чек та мають право на стягнення грошових коштів з рахунка чекодавця для оплати відпущених йому товарів та наданих послуг.

Банк-емітент — банк, що видає чекову книжку (розрахунковий чек) підприємству або фізичній особі.

Розрахункові чеки мають встановлену форму з написом «Розрахунковий чек». Отримання готівки за ними не допускається. Виготовляються розрахункові чеки Національним бан-

ком України на спеціальному папері та брошуруються по 10, 20 та 25 аркушів (чеків). Для отримання лімітованої чекової книжки клієнт подає до обслуговуючої установи банку заяву встановленої форми в одному примірнику, заповнивши в ній всі реквізити, а також зазначивши прізвище, ім'я та по батькові особи, якій доручається отримання чекової книжки. Виписана заява засвідчується підписами та печаткою підприємства-одержувача чекової книжки. Крім заяви на отримання лімітованої чекової книжки випишується платіжне доручення встановленої форми для перерахування з поточного рахунка коштів на спеціальний рахунок «Чекові книжки». Цим самим банк депонує кошти для розрахунків за лімітованими чеками, тобто гарантує їх оплату постачальнику. Водночас кредитним договором між чекодавцем та банком може бути передбачений порядок, згідно з яким таке депонування не здійснюється, а банк бере на себе зобов'язання оплачувати чеки свого клієнта-чекодавця (за відсутності коштів на його розрахунковому рахунку) за рахунок кредиту в межах наперед визначеного розміру. На основі поданих документів банк випишує чекову книжку встановленої форми із зазначенням в ній найменування власника книжки, номера особового рахунка, з якого оплачуватимуться чеки, строку дії книжки, з ким і за що здійснюватимуться розрахунки, суми ліміту для лімітованої книжки. Сума ліміту визначається клієнтом за погодженням з банком. Крім того, на кожному чеку вказуються найменування власника книжки і номер особового рахунка, з якого оплачуватимуться чеки. Після цього чекова книжка підписується відповідними працівниками банку, засвідчується гербовою печаткою та видається касою довіреній особі клієнта під його розписку на заяві про видачу книжки. Отримана книжка зберігається в бухгалтерії підприємства як бланки суворої звітності.

Переваги чекової форми розрахунків:

- відносна швидкість розрахунків і надходження коштів на рахунок постачальника, що сприяє зменшенню дебіторської заборгованості.

До недоліків цієї форми розрахунку належать:

- недостатня гарантія платежу через можливість відсутності потрібної суми коштів на рахунку чекодавця;
- неможливість розрахунків чеками на велику суму;
- складність оформлення чека.

Акредитив — це розрахунковий документ із дорученням однієї кредитної установи іншій здійснити за рахунок спеціально задепонованих коштів оплату товарно-транспортних документів за відвантажений товар.

Акредитив застосовується в розрахунках між постачальниками і покупцями. Документи постачальника оплачуються банком тільки на умовах, передбачених в акредитивній заяві покупця.

Акредитивна форма розрахунку гарантує платіж постачальнику. Ця форма розрахунків застосовується за наявності угоди між постачальником і платником щодо такої форми розрахунків. Постачальник подає в банк, що його обслуговує, заяву із зазначенням умов використання задепонованих коштів (власних або залучених).

Акредитив відкривається для розрахунків тільки з одним конкретним постачальником. Його не можна використовувати для розрахунків з іншими постачальниками чи для виплати грошей готівкою.

Банк-емітент може відкривати такі види акредитивів.

Покритий — це такий акредитив, який передбачає попереднє депонування коштів. У цьому разі банк платника (банк-емітент) списує кошти з розрахункового рахунка платника і переказує ці кошти в банк постачальника (банк-виконавець) на окремий балансовий рахунок «Акредитив».

Непокритий — це акредитив, коли платежі постачальнику гарантує банк. У такому разі платник звертається до свого банку з клопотанням виставити для нього гарантований акредитив. Таке клопотання банк-емітент задовольняє тільки стосовно платоспроможних клієнтів і за умови встановлення між

клієнтом і банком, який відкриває акредитив, кореспондентських відносин.

Відзивний — це акредитив, який може бути змінений або анульований банком-емітентом на вимогу покупця без попереднього погодження з постачальником. Але банк-виконавець повинен оплатити документи, які були виставлені постачальником і прийняті банком, до отримання останнім повідомлення про зміну чи анулювання акредитива.

Безвідзивний — це акредитив, який не можна змінити або анулювати без згоди постачальника, на користь котрого було відкрито акредитив.

Використання акредитивної форми розрахунків обумовлюється в угоді між постачальником і покупцем, в якій указують конкретні умови розрахунків за акредитивом, строк його дії, вид акредитива, спосіб його виконання, банк постачальника і покупця.

Підставою для відкриття акредитива платником є повідомлення постачальника про готовність до відвантаження товару. Для відкриття акредитива платник подає до банку заяву встановленого зразка з необхідними реквізитами (номер договору, згідно з яким відкривається акредитив; термін чинності акредитива; рахунок платника і банк, який його обслуговує; документи, згідно з якими здійснюються виплати за акредитивом; строк їх подання; вид акредитива та сума акредитива).

- Закриття акредитива в банку постачальника здійснюється:
- на заяву постачальника щодо відмови від подальшого використання акредитива до закінчення терміну його чинності;
 - після закінчення терміну чинності акредитива;
 - на заяву покупця про відкликання акредитива повністю або частково.

Акредитив закривається в день отримання повідомлення від банку-емітента.

Невикористана сума акредитива повертається банку платника для зарахування на рахунок, з якого депонувалися кошти.

Переваги кредитивної форми розрахунку:

- дає постачальнику впевненість, що відвантажений товар буде своєчасно оплачено;
- для постачальників (отримувачів коштів) акредитивна форма розрахунків надійна, відносно проста і приваблива, оскільки гарантує оплату.

Недоліки кредитивної форми розрахунку:

- покупцям розрахунки з використанням акредитива не вигідні, бо на певний час кошти вилучаються з обігу, що погіршує фінансове становище підприємств-покупців.

Вексельна форма розрахунків — це розрахунки між постачальником (отримувачем коштів) і покупцем (платником коштів) з відстрочкою платежу, які оформлюються векселем.

Вексель — цінний папір, письмове безумовне зобов'язання, боргова розписка стандартної форми, що дає право її власнику (векселедержателю) вимагати сплати визначеної у векселі суми від особи, яка видала вексель (векселедавця), у відповідний строк і у відповідному місці.

Правовою основою вексельного обігу в Україні є законодавчі, нормативні акти, розроблені згідно з положенням Єдиного вексельного закону, ухваленого Женевською вексельною конвенцією 1930 року. Застосування векселя в Україні була ухвала 18 червня 1991 року. Верховною Радою України Закону «Про цінні папери та фондову біржу». У 1992 році Верховна Рада України ухвалила Постанову «Про застосування векселів в господарчому обороті України». Прийнятий в 1993 р. Національним банком України «Порядком здійснення банками операцій з векселями» і положенням «Про переказний та простий вексель», Указом Президента України від 14.09.94 р. «Про випуск та обіг векселів для покриття взаємної заборгованості суб'єктів підприємницької діяльності» і Законом України «Про обіг векселів в Україні» від 05.04.2001 р.»

Векселі, які застосовуються в господарському обороті як в Україні, так і в міжнародних розрахунках, досить різноманіт-

Тема 2

ні. Векселі різняться за емітентом, угодами, які вони обслуговують, суб'єктом, що здійснює оплату, наявністю застави, порядком оплати, можливістю передавання іншій особі, місцем платежу, формою пред'явлення та іншими ознаками. Класифікацію векселів за різними ознаками зображено на рис. 2.2.

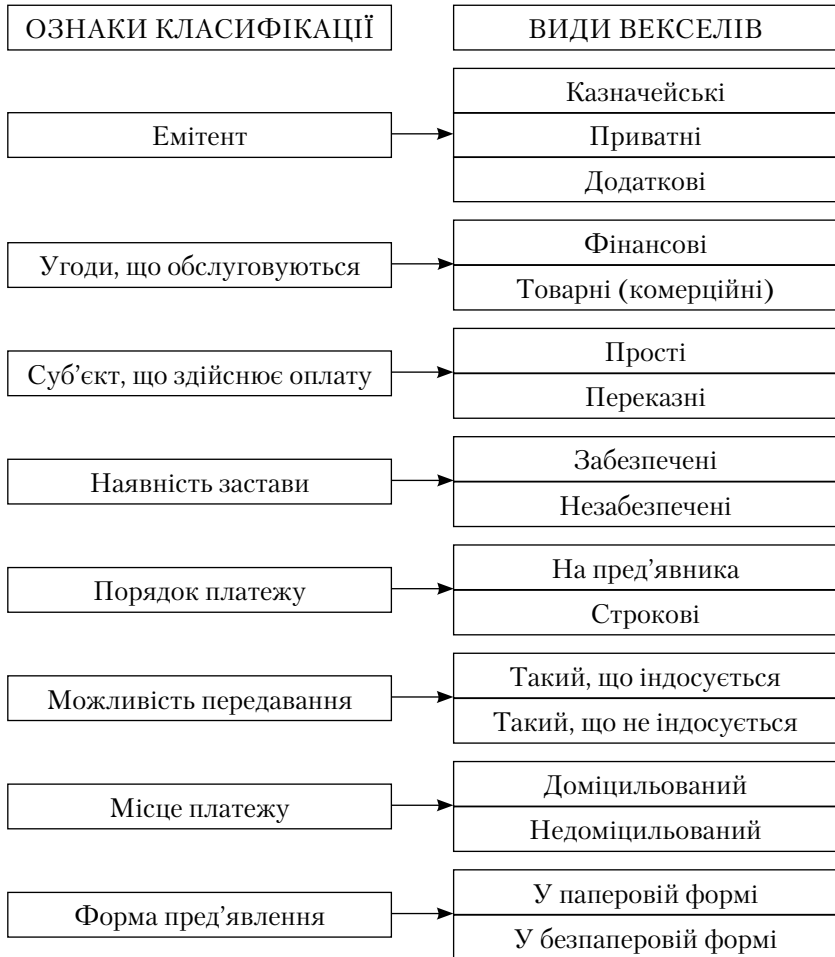

Рис. 2.2. Класифікація векселів

Казначейські векселі є одним із видів державних цінних паперів, які випускаються для покриття видатків державного бюджету. Вони можуть бути використані: для здійснення розрахунків; для зарахування сплати податків до державного бюджету; як застава для забезпечення інших платежів та кредитів. Векселедавцем і, відповідно, платником за казначейськими векселями є Головне управління Державного казначейства. Такі векселі видаються на пред'явника зі строком платежу не більше одного року.

Приватні векселі емітуються корпораціями, фінансовими групами, комерційними банками. Спеціального забезпечення ці папери не мають. Як гарантія їхньої надійності виступає рейтинг векселедавця, стабільність його фінансового стану та авторитет на ринку цінних паперів.

Фінансовий вексель має в своїй основі депозитну природу. Якщо класичний вексель видається за реальної товарної угоди, то фінансовий, переважно використовується для мобілізації грошових ресурсів.

Товарний (комерційний) вексель використовується для кредитування торговельних операцій. Він визначає умови погашення векселедавцем-боржником своїх обов'язків перед поставальником-кредитором за поставлену продукцію, надані послуги, виконані роботи.

Простий (соло-вексель) виписується і підписується покупцем (векселедавцем) і є його борговим зобов'язанням оплатити кредиту вказану суму в установлений час. Тобто, оформляючи простий вексель, векселедавець є платником. Підписавши простий вексель, він стає на певний строк боржником особи, указаній у векселі. Векселедавець бере на себе зобов'язання особисто сплатити за векселем певну суму грошей у точно зафіксований час у майбутньому або в час, визначений власником векселя.

Розрахунковий вексель — це вексель, який купують з дисконтом для покриття кредиторської заборгованості перед векселедавцем у розмірі вексельної суми. Сутність такої операції

в тому, що різниця між ціною покупки векселя і вексельною сумою стає доходом.

Переказний вексель (тратта) — це документ, який регулює вексельні відносини трьох сторін: кредитора (трасанта), боржника (трасата) і отримувача платежу (ремітента). Такий вексель виписує та підписує кредитор (трасант).

Трасант — особа, що видає тратту, тобто переказує свій платіж на іншу особу. Переказний вексель означає наказ трасату — особі-боржнику векседавця — сплатити в установлений термін визначену у векселі суму третій особі (ремітенту) або пред'явнику тратти.

Ремітент — власник переказного векселя. Ним може бути підприємство або банк, що утримує на свою користь відповідний відсоток від суми платежу — комісійну винагороду за надану банком послугу щодо переказу вказаної у векселі суми у встановлений термін з рахунка векседавця на рахунок власника векселя. Суть цих відносин полягає в такому: трасант виписує (трасирує) вексель на трасата з вимогою сплатити відповідну суму ремітенту у відповідному місці у відповідний строк.

Забезпечений вексель — це вексель, гарантований заставою, яка надається кредиторіві, банку або продавцю доти, доки борг не буде сплачено. Заставою може бути дебіторська заборгованість, товарні запаси, цінні папери, основні виробничі засоби, обладнання.

Векселі на пред'явника — це такі векселі, що оплачуються негайно після прийняття їх дебітором. Вексель, що оплачується в термін, указаний у документі, називають строковим.

Доміцильований вексель — це такий, у якому застережено, що цей вексель підлягає сплаті третьою особою — доміцилянтном за місцем проживання платника (або в іншому місці). Конкретне місце платежу вказується на векселі векседавцем і подається до оплати доміцилянту, який не є відповідальною особою за векселем, тобто не несе жодної відповідальності, якщо платіж не буде здійснено.

Вексель може існувати в паперовій або безпаперовій формі — як записи на електронних рахунках.

Інкасові доручення (розпорядження) застосовуються у випадках стягнення в безспірному порядку сум фінансових санкцій, недоїмки в бюджет з податків, штрафів, які нараховані державними податковими органами.

З розвитком електронної техніки з'явилась можливість широкого використання в безготівкових розрахунках пластикових карток.

Пластикова картка — це пластина з нанесеною на неї магнітною смужкою чи вмонтованою мікросхемою, що містить зашифровану інформацію (ключ) до спеціального карткового рахунка з обліку грошових коштів у відповідному банку.

Розшифрування (розкодування) інформації, що міститься на картці, дає змогу власнику цієї картки здійснювати необхідні розрахунки і отримувати готівку у межах її залишку на картковому рахунку.

Пластикові картки бувають кредитні і дебетові.

Кредитні картки видаються банком клієнтам, яким відкривається кредитна лінія, що дає змогу користуватися кредитом при купівлі товарів і отриманні касових позик. Різновидом кредитних карток є банківські кредитні картки, що видаються клієнтам для купівлі товарів з використанням банківського кредиту, а також для отримання авансів в готівково-грошовій формі.

Банківські кредитні картки, у свою чергу, поділяють на **індивідуальні і корпоративні**.

Індивідуальні картки видаються банком окремим його клієнтам і можуть бути «стандартними» чи «золотими», що призначені для осіб з високою кредитоспроможністю і передбачають значну кількість пільг для користувачів.

Корпоративні картки видаються банками організаціям, фірмам, які на підставі цих карток можуть видавати індивідуальні картки окремим своїм керівникам і працівникам. Цими картками можна оплачувати відрядження, оренду автомобілів,

купівлю оргтехніки, канцтоварів, бензину, розраховуватися з постачальниками, оплачувати витрати на офіційні прийоми, здійснювати безготівкові розрахунки в іноземній валюті за межами України під час відряджень. Наявність корпоративної картки підприємства дає змогу мати цілодобовий доступ до поточного рахунка в банку, зменшити операційні витрати на оформлення видачі (перерахування) грошових коштів, позбутися необхідності купувати іноземну валюту при відрядженнях за кордон тощо.

Дебетові картки видаються клієнтам для отримання готівкових грошей в банківських автоматах чи купівлі товарів з розрахунком через електронний термінал. Однак гроші при цьому списуються з рахунка власника в банку. Різновидом дебетових карток є картки для банківських автоматів, використання яких дає можливість власнику рахунка в банку отримувати готівкові гроші в межах їх залишку на дебетовому рахунку клієнта. З метою поліпшення обслуговування населення банківські автомати встановлюють у багатолюдних місцях міст — торгових центрах, вокзалах, магазинах, поштових відділеннях, а також на великих підприємствах тощо, що дає змогу власнику дебетової картки отримати свої гроші у будь-який час. Розрахунки пластиковими картками — перспективна форма розрахунків в Україні.

2.5. Економічна відповідальність за несвоєчасне здійснення розрахунків

Розрахункова дисципліна передбачає зобов'язання суб'єктів господарювання дотримуватися встановлених правил проведення розрахункових операцій. Дотримання розрахункової дисципліни сприяє прискоренню кругообороту коштів і зміцненню фінансового стану підприємства. Порушення розрахункової дисципліни може бути наслідком незадовільної роботи фінансових служб підприємства, а також складного фінансового становища підприємств.

Платіжна дисципліна передбачає здійснення підприємствами платежів за фінансовими зобов'язаннями в повному обсязі та у встановлені строки.

Забезпечення розрахунково-платіжної дисципліни залежить від фінансового стану суб'єктів господарювання і водночас впливає на їх фінансовий стан.

За порушення підприємствами розрахунково-платіжної дисципліни до них можуть бути вжиті санкції.

Санкцію в господарських відносинах слід розглядати як примусову міру покарання, що застосовується за порушення встановленого порядку здійснення господарсько-фінансової діяльності. Застосування санкцій спрямовано на зміцнення договірної, кредитної, розрахункової, фінансової дисципліни і поліпшення роботи економічного суб'єкта.

Залежно від того, які суб'єкти застосовують санкції, останні поділяються на договірні, банківські (кредитні), фінансові.

Договірні санкції спрямовані на забезпечення повного й безумовного виконання господарських угод. Такі санкції застосовуються у вигляді сплати неустойки, яка визначається у відсотках до суми невиконаного зобов'язання.

Банківські (кредитні) санкції застосовуються до підприємств за порушення ними кредитної дисципліни; за незадовільний стан обліку і звітності; нецільове використання кредитних ресурсів; порушення планових строків уведення об'єктів, на які отримано кредит, в експлуатацію; за несвоєчасне повернення отриманих кредитів.

Перед застосуванням кредитних санкцій банк може виставити вимогу підприємству ліквідувати недоліки і порушення, які були виявлені в процесі аналізу діяльності підприємства, а також проведення поточних кредитних і розрахункових операцій.

Фінансові санкції застосовуються за порушення суб'єктами господарювання фінансової дисципліни. Вони застосовуються державними органами, податковими адміністраціями.

Фінансові санкції визначено Законом України «Про державну податкову службу в Україні», а також законами, які ре-

гулюють фінансові відносини підприємства щодо сплати окремих податків і зборів (обов'язкових відрахувань). Відповідно до Закону «Про оподаткування прибутку підприємств», платники податку, що не подали або подали несвоєчасно до податкового органу декларацію про прибуток, розрахунок податку на прибуток, платіжне доручення на перерахування податку до бюджету, сплачують штраф у розмірі 10 % суми нарахованого податку за кожний випадок такого порушення.

Суми фінансових санкцій за порушення законодавства з оподаткування мають бути перераховані до бюджетів та на спеціальний рахунок державних податкових адміністрацій підприємствами, установами та організаціями в десятиденний строк із дня складання акта перевірки. Не застосовуються штрафні санкції до платників податку, які до початку перевірки податковим органом виявили факт заниження оподаткованого прибутку, письмово повідомили про це податковий орган та сплатили суму недоплати, а також пеню, нараховану на повну суму недоплати за весь строк.

Згідно з Указом Президента України від 12.06.95 р. № 336/95 «Про застосування штрафних санкцій за порушення норм по регулюванню обігу готівки» з наступними змінами і доповненнями, застосовуються фінансові санкції у вигляді штрафів:

- за перевищення встановлених лімітів залишку готівки в касі — у двократному розмірі суми надлімітної готівки;
- за неповно відображену або зовсім не відображену готівку в касі — у п'ятикратному розмірі цієї суми.

За невстановлення банком підприємству ліміту залишку готівки в касі до установи банку застосовується штраф у п'ятдесятикратному розмірі неоподатковуваних доходів громадян за кожний випадок.

Застосування санкцій загалом позитивно впливає на зміцнення розрахунково-платіжної дисципліни суб'єктів господарювання. Проте дієвість цього впливу залежить від кількох обставин.

По-перше, це визначення джерела сплати штрафів. Нині всі штрафи, пені сплачуються суб'єктами господарювання за рахунок прибутку, що залишається в їхньому розпорядженні після сплати податків. Отже, штрафи безпосередньо впливають на формування чистого прибутку підприємств, їхніх фінансових ресурсів.

По-друге, це встановлення розміру штрафів за порушення розрахунково-платіжної дисципліни та наявність чіткого переліку тих порушень, за які застосовуються відповідні штрафи. Розмір штрафів має бути достатнім для створення відповідальності суб'єктів господарювання. Водночас вони не повинні бути надмірно високими.

По-третє, це обов'язковість застосування штрафних санкцій, а отже, стягнення штрафів. Щодо банківських і фінансових санкцій, то вони, зазвичай, застосовуються в обов'язковому порядку. Що ж до санкцій, які визначені за порушення господарських договорів підприємствами, то їх застосування не завжди вважають обов'язковим. Суб'єкти господарювання можуть не застосовувати штрафні санкції у взаємовідносинах між собою. Це зумовлено тим, що отримані підприємством штрафи збільшують суму оподаткованого прибутку.

Крім санкцій, до суб'єктів підприємницької діяльності може бути застосований і адміністративний штраф. Його слід розглядати як вид адміністративного стягнення, яке застосовується до особи за здійснення нею правопорушення, передбаченого Кодексом про адміністративні правопорушення.

До адміністративних стягнень належать:

- конфіскація предмета, грошей, отриманих унаслідок здійснення адміністративного правопорушення;
- позбавлення спеціального права, яке надано окремому громадянину;
- виправні роботи;
- адміністративний арешт;
- попередження тощо.

? Питання для перевірки знань

1. Розкрийте сутність грошового потоку підприємства.
2. Які фактори визначають структуру грошових потоків підприємства?
3. Назвіть форми грошового обороту на підприємстві.
4. Дайте характеристику основним напрямом грошового обороту на підприємстві.
5. Розкрийте сутність та сферу застосування готівкової та безготівкової форм грошових розрахунків.
6. За якими ознаками можна класифікувати безготівкові розрахунки на підприємстві?
7. Розкрийте порядок організації готівкових розрахунків.
8. Назвіть види банківських рахунків та порядок їх відкриття.
9. Які форми безготівкових розрахунків можуть здійснюватися в Україні?
10. Що таке ліміт каси і які санкції передбачені законодавством за його перевищення?
11. Які вимоги висуваються до контролю за дотриманням порядку ведення касових операцій?
12. Що таке платіжне доручення?
13. У чому полягають особливості розрахунків за платіжними дорученнями?
14. Які особливості розрахунків чеками?
15. Які переваги й недоліки має акредитивна форма розрахунків для покупця та продавця?
16. Яким чином відбуваються розрахунки за платіжними вимогами-дорученнями?
17. Окресліть схему організації розрахунків за допомогою чеків.
18. Які функції виконує вексель?
19. Охарактеризуйте види векселів з ознаками їхньої класифікації.
20. Розкрийте сутність розрахунково-платіжної дисципліни.

Тестові завдання

1. **Грошовий потік — це:**

- а) параметр, який відображає результат руху грошових коштів підприємства за певний період часу;
- б) система грошових відносин, що виникають в процесі господарської діяльності підприємства;
- в) грошові розрахунки, які здійснюються за допомогою записів на рахунках у банках;
- г) витрачання грошових коштів в процесі господарської діяльності.

2. **Грошовий оборот — це:**

- а) формування й розподіл грошових фондів;
- б) розподіл виручки від реалізації продукції;
- в) виявлення сутності грошей у русі;
- г) виробництво та реалізація продукції;
- д) немає правильної відповіді.

3. **Готівкові розрахунки — це:**

- а) списання коштів з рахунків платника;
- б) розрахунки, за яких платіж не гарантується;
- в) розрахунки, які здійснюються між покупцем і постачальником, що перебувають в одному регіоні;
- г) платежі готівкою між підприємствами за реалізовану продукцію;
- д) платежі готівкою між підприємствами за операції, які не пов'язані з реалізацією продукції.

4. **Безготівкові розрахунки — це:**

- а) розрахунки, які здійснюються готівкою;
- б) розрахунки за бартером;
- в) розрахунки за допомогою чеків;
- г) розрахунки, які здійснюються за допомогою записів на рахунках у банках.

- 5. Планом обороту наявних грошей, в якому відображають надходження й витрачання готівки, є:**
- а) баланс доходів і витрат;
 - б) кредитний план;
 - в) платіжний календар;
 - г) касовий план.
- 6. Платіжне доручення — це:**
- а) комбінований документ, який містить вимогу постачальника та доручення платника;
 - б) письмове боргове зобов'язання, яке дає право вимагати від боржника сплати відповідної суми;
 - в) документ, що містить доручення чекодавця банку переказати з його рахунка певну суму;
 - г) письмове доручення платника банку про списання з його рахунка певної суми й переказування на рахунок одержувача.
- 7. Платіжна вимога — це:**
- а) розрахунковий документ, що містить вимогу стягувача (утримувача за договірною списання) до банку платника здійснити без погодження з платником переказ коштів на рахунок отримувача;
 - б) розрахунковий документ, що містить доручення банку покупця банкові постачальника здійснити оплату рахунків постачальника;
 - в) комбінований документ, який містить вимогу постачальника й доручення платника;
 - г) розрахунковий документ, який містить доручення чекодавця банкові здійснити платіж.
- 8. Розрахунковий чек — це:**
- а) доручення банку покупця банкові постачальника оплатити рахунки постачальника;
 - б) форма розрахунку, за якої банк-емітент з доручення свого клієнта повинен здійснити платіж;

- в) письмове доручення власника рахунка банкові-емітенту сплатити отримувачу коштів зазначену в чеку суму;
- г) розрахунковий документ, в якому вказано конкретне місце платежу.

9. Акредитив — це:

- а) письмове зобов'язання, яке дає право його власникові вимагати сплати відповідної суми у відповідний термін;
- б) розрахунковий документ, що містить вимогу постачальника та доручення платника;
- в) документ, що містить зобов'язання банку-емітента з доручення клієнта виконати платіж на користь бенефіціара;
- г) розрахунковий документ, що містить доручення чекодавця банкові здійснити платіж.

10. Непокритий акредитив — це акредитив:

- а) який не може бути змінений або анульований без згоди постачальника, для котрого він був відкритий;
- б) який може бути анульований банком-емітентом без попередньої згоди постачальника;
- в) за яким платежі постачальникові гарантує банк;
- д) немає правильної відповіді.

11. Вексель — це:

- а) доручення банку покупця банкові постачальника оплатити рахунки постачальника;
- б) письмове зобов'язання, боргова розписка відповідної форми, яке дає право її власнику вимагати сплати відповідної суми, визначеної у векселі у відповідний термін;
- в) форма розрахунку, за якої банк-емітент з доручення свого клієнта повинен здійснити платіж;
- г) комбінований документ, який містить вимогу постачальника й доручення платника.

12. Вексельна форма розрахунків — це:

- а) розрахунки між постачальником і платником за товари (послуги) з відстроченням платежу;
- б) письмове розпорядження власника рахунка банкові переказати відповідну суму зі свого рахунка на рахунок отримувача коштів;
- в) розрахунки між постачальником і платником за товари (послуги) з відстроченням платежу на підставі спеціального документа;
- д) немає правильної відповіді.

13. Доміцильований вексель — це вексель:

- а) який сплачується негайно;
- б) в якому вказано конкретне місце платежу;
- в) який існує в безпаперовій формі;
- г) який існує тільки в паперовій формі.

14. Переказний вексель — це:

- а) письмовий документ, який містить зобов'язання особи, котра видала вексель (боржника), сплатити власникові векселя певну суму;
- б) зобов'язання банку-емітента векселя сплатити вказаній у векселі особі відповідну суму в установленій строк;
- в) письмовий документ, який містить зобов'язання особи, котра видала вексель, сплатити вказану у векселі суму третій особі;
- г) немає правильної відповіді.

15. Ремітент — це особа, яка:

- а) переказує свій платіж на іншу особу;
- б) є власником переказного векселя;
- в) є платником за векселем;
- г) зобов'язана сплатити за переказним векселем.

Практичні завдання

Завдання 1

Підприємство станом на 15.09 отримало такі платежі:

- виручку від реалізації на суму 2530 грн;
- попередню оплату за продукцію у сумі 1 910 грн;
- комунальні платежі за передане в оренду приміщення – 765 грн.

Залишок коштів на поточному рахунку станом на 15.09 дорівнював 4 370 грн.

15.09 – термін, коли банк здійснює розрахунки за договором про касове обслуговування. Відповідно до цього договору послуги банку становлять 1 % від обороту по касі та оплата за перебування коштів на поточному рахунку – 0,5 % від обороту за поточним рахунком. Обороти по касі за звітний місяць становили 17 520 грн.

Протягом звітнього місяця на поточному рахунку підприємства щоденно в середньому було коштів на суму 2500 грн.

Платежів упродовж 15.09 підприємство не здійснювало.

Визначити залишок коштів на поточному рахунку станом на 16.09.

Завдання 2

Станом на 15.05 підприємство виплачує заробітну плату своїм працівникам.

За звітний період до позабюджетних фондів було нараховано такі платежі (нарахування на заробітну плату, яка має бути видана 15.05): до фонду страхування від безробіття (1,3 %) – 4151,9 грн; прибутковий податок у розмірі 1860 грн, а також платежі до Пенсійного фонду – 33,2 %, фонду соціального страхування – 1,5 %, фонд соціального страхування – 1,11 %, а також суми утримувачів (розрахувати самостійно).

Протягом липня було нараховано витрати на відрядження на суму 1280 грн.

Яка сума коштів повинна бути в підприємства на поточно-му рахунку станом на 15.05?

Яка сума коштів буде оформлена за чеком на отримання готівки в банку?

Завдання 3

Підприємство станом на 10.04 на поточному рахунку мало кошти у сумі 5400 грн.

Протягом дня на поточний рахунок було ще зараховано платежів на загальну суму 22 300 грн.

Крім того, до банку надійшло багато платіжних доручень щодо списання з рахунка підприємства: сум податку на прибуток у сумі 3950 грн; оплати рахунка-фактури за поставку комплектуючих у сумі 10 500 грн.

Також банк отримав вимогу-доручення від: енергопостачальної організації державного комунального господарства в сумі 3900 грн; підприємства-постачальника на підставі рішення арбітражного суду — у сумі 10 000 грн.

В якому порядку візьме до сплати ці розрахункові документи операціоніст банку? Чи вистачить коштів на поточному рахунку? Якщо ні, то які можливі дії підприємства?

Завдання 4

Протягом операційного дня 15.03 підприємство отримало такі кошти:

- касову виручку від реалізації готової продукції в розмірі 4555 грн;
- повернення підзвітних сум готівкою на суму 1815 грн;
- премію від участі в аукціоні на суму 900 грн.

Підприємство в лютому мало тимчасово вільні кошти на загальну суму 12 000 грн, які були 04.02 покладені на депозитний рахунок банку під 24 % безстроково на невизначений термін.

Для здійснення платежів 15.03 підприємство відкликала депозитні кошти разом з нарахованими відсотками. Станом на 15.03 підприємство доходу від депозиту не отримувало.

Визначити надходження на поточний рахунок.

Завдання 5

Кінцевий розрахунок із заробітної плати та з підзвітними особами припадає на 19 число кожного місяця.

Станом на 19.07. підприємству необхідно здійснити такі виплати та платежі:

- заробітна плата в сумі 14 828,58 грн;
- витрати на відрядження, що становили 4135 грн;
- витрати на господарські потреби, які дорівнювали 900 грн;
- прибутковий податок із заробітної плати в сумі 3400 грн;
- платежі до бюджету із заробітної плати (нарахування (з фондів підприємства) та відрахування (безпосередньо з заробітної плати)).

Яка сума коштів повинна бути в підприємства на поточно-му рахунку станом на 19.07 з урахуванням платежів до бюджету? Яка сума коштів буде оформлена по чеку на отримання готівки в банку?

Реферати

1. Організація розрахунків за експортно-імпортними операціями господарюючих суб'єктів України.
2. Готівкові і безготівкові розрахунки на підприємстві.
3. Удосконалення міжнародних розрахунків підприємств зовнішньої торгівлі.
4. Управління грошовими потоками на підприємстві.

ТЕМА 3.

ГРОШОВІ НАДХОДЖЕННЯ ПІДПРИЄМСТВ

- 3.1. Види грошових надходжень*
- 3.2. Доходи від операційної діяльності*
- 3.3. Грошові надходження від фінансово-інвестиційної діяльності*

3.1. Види грошових надходжень

Грошові надходження підприємств відіграють важливу роль у процесі кругообігу коштів. Грошові надходження підприємства повинні забезпечувати відшкодування витрат, своєчасне виконання фінансових зобов'язань, формування доходів і прибутку.

Продаж продукції (товарів) — це господарські операції підприємства, що здійснюються підприємством згідно з договорами купівлі-продажу, міни, поставки та іншими цивільно-правовими договорами, які передбачають передачу прав власності на такі товари за компенсацією незалежно від термінів її надання, а також операції з безоплатного надання товарів.

Продаж послуг (робіт) — це операції цивільно-правового характеру з надання послуг (результатів робіт), надання права на користування або розпорядження товарами, у тому числі нематеріальними активами, а також: надання об'єктів власності компенсації; надання права на користування або розпорядження товарами у межах договорів лізингу, продажу, ліцензування або інші способи і передачі права на патент, авторське право, торговий знак, інші об'єкти права інтелектуальної власності.

Грошові надходження — це сукупність надходжень коштів за реалізовану продукцію, виконувани роботи, послуги, а також

виконання інших господарських операцій у процесі операційної, фінансової й інвестиційної діяльності підприємства.

Сума грошових надходжень не завжди дорівнює сумі доходу підприємства за реалізовану продукцію.

Дохід — це збільшення економічних вигод підприємства у вигляді надходження активів (коштів, інших матеріальних або нематеріальних активів), або зменшення зобов'язань підприємства перед його діловими партнерами, що забезпечують зростання власного капіталу підприємства.

Основні класифікаційні ознаки грошових потоків (рис. 3.1).

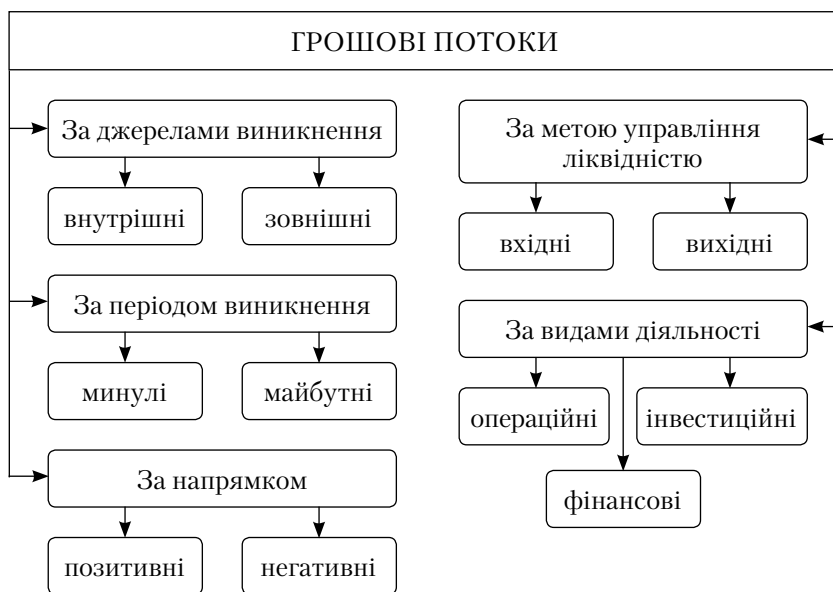

Рис. 3.1. Основні класифікаційні ознаки грошових потоків

Вхідні грошові потоки підприємств за їхніми джерелами можна поділити на:

- за джерелами виникнення (внутрішні та зовнішні);
- за метою управління ліквідністю (вхідні та вихідні);

- за періодом виникнення (минулі та майбутні);
- за видами діяльності;
- за напрямком (позитивні, негативні).

Коли кошти надходять з будь-яких джерел на самому підприємстві, вони належать до внутрішніх. Надходження коштів за рахунок ресурсів, які мобілізуються на фінансовому ринку, свідчить про використання зовнішніх джерел.

Позитивні потоки (припливи) відображають надходження грошових коштів на підприємство.

Від’ємні потоки (відтік) — витрачання грошових коштів підприємством.

Однак за ринкової економіки, коли функціонує і розвивається фінансовий ринок, а підприємства здійснюють фінансові інвестиції, стало доцільним ввести до класифікації грошових надходжень «Доходи від фінансово-інвестиційної діяльності», відокремивши їх від «Доходів від позареалізаційних операцій».

Трансформація економіки в ринкову потребує створення необхідної інфраструктури. Розвивається фінансово-кредитна система, створюється і функціонує фінансовий ринок. За таких умов багато підприємств поряд з основною займається і фінансово-інвестиційною діяльністю: купівлею і продажем цінних паперів, укладанням тимчасово вільних коштів на депозитні рахунки, лізингом; валютними та іншими операціями з метою отримання додаткових доходів. Доходи від цієї діяльності мають питому вагу у вхідних грошових потоках підприємств і є мірою розвитку ринкової інфраструктури, особливо фінансового ринку. Ці доходи зростатимуть. Доходи від фінансових операцій справляють прямий, безпосередній вплив на формування загального прибутку.

За цих умов підприємства з операційною (основною) здійснюють фінансову та інвестиційну діяльність.

Операційна (основна) діяльність — діяльність підприємства, пов’язана з виробництвом та реалізацією продукції, товарів, послуг.

Інвестиційна діяльність — діяльність підприємства, пов'язана з придбанням і продажем довгострокових активів, а також інших інвестицій, які не є еквівалентами грошових коштів.

Фінансова діяльність — це сукупність операцій, які призводять до зміни розміру, складу та обсягу власного і позичкового капіталу.

Усі грошові потоки підприємства поєднуються в три основні групи: потоки від операційної, інвестиційної та фінансової діяльності (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Джерела надходження та напрями відтоку грошових коштів на підприємстві за видами діяльності

	Надходження грошових коштів	Відтік грошових коштів
Операційна діяльність	<ul style="list-style-type: none"> – реалізація продукції (робіт, послуг); – аванси, що одержані від покупців; – інкасація дебіторської заборгованості; – цільове фінансування; – кредити та позики; – інші надходження 	<ul style="list-style-type: none"> – оплата рахунків постачальників; – аванси, що видані; – виплата заробітної плати; – платежі до бюджету та позабюджетних фондів; – сплата відсотків за кредит; – інші виплати
Інвестиційна діяльність	<ul style="list-style-type: none"> – реалізація основних засобів і об'єктів незавершеного будівництва; – бюджетні асигнування та інше цільове фінансування; – дивіденди та відсотки за фінансовими вкладеннями; – кредити й позики; – безоплатні надходження; – інші надходження 	<ul style="list-style-type: none"> – грошові платежі для придбання основних засобів, нематеріальних активів та інших довгострокових активів; – фінансові вкладення довгострокового характеру; – грошові відшкодування авансів і кредитів, наданих іншим сторонам (крім фінансових інститутів); – інші виплати

Фінансова діяльність	<ul style="list-style-type: none"> – реалізація акцій, облігацій та інших цінних паперів; – одержані відсотки за фінансовими вкладеннями; – надходження від валютних операцій; – пайові внески; – участь у діяльності інших підприємств; – інші надходження 	<ul style="list-style-type: none"> – придбання акцій, облігацій та інших цінних паперів; – грошові виплати власникам для придбання або погашення акцій компанії; – грошові надходження кредитних сум; – інші виплати
----------------------	---	--

У бухгалтерському обліку визначення доходу пов'язане з одночасним застосуванням принципів нарахування та відповідності доходів і витрат (рис. 3.2).

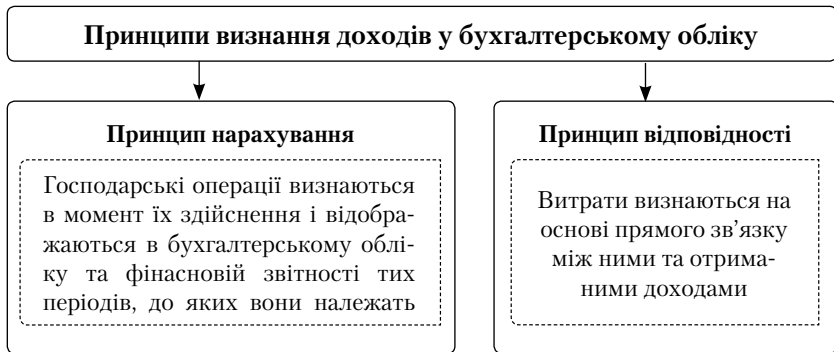

Рис. 3.2. Принципи визначення доходу

Бухгалтерські витрати — розподілені за періодами видатки, що впливають на результати господарської діяльності підприємства, грошова оцінка яких відповідає основним вимогам про складання звітності. Бухгалтерські витрати формують собівартість продукції, робіт, послуг.

Фінансові витрати (видатки) — фінансова категорія, що є «від'ємним потоком платежів», а саме — зменшення економіч-

них вигод за звітний період, яке виражається у зменшенні або втраті вартості активів чи у збільшенні зобов'язань, які призводять до зменшення капіталу (за винятком зменшення капіталу за рахунок вилучення або розподілення власником).

Для розуміння сутності доходів підприємства та підвищення ефективності управління ними велике значення має їх класифікація за різними ознаками (рис. 3.3):

Рис. 3.3. Класифікація доходів підприємств за різними ознаками

- за видами господарських операцій;
- за видами діяльності, внаслідок якої вони виникають;
- за місцем виникнення доходу.

Грошові надходження підприємств включають:

- доходи від основної (операційної) діяльності — виручка від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг;
- доходи від іншої операційної діяльності (реалізація оборотних активів, іноземної валюти; від операційної оренди, операційної курсової різниці; отримані пені, штрафи; від списання дебіторської заборгованості; отримані гранди, субсидії);
- доходи від фінансових операцій (від спільної діяльності, інвестицій; інвестицій в асоційовані і дочірні підприємства, отримані відсотки і дивіденди по облігаціях);
- доходи від іншої звичайної діяльності (реалізація фінансових інвестицій, основних засобів, нематеріальних активів, необоротних активів, ліквідації необоротних активів, не операційних курсових різниць, безкоштовно отриманих оборотних активів; уцінки необоротних активів і фінансових інвестицій);
- доходи від надзвичайних подій (відшкодування збитків від надзвичайних подій).

3.2. Доходи від операційної діяльності

Підприємство як суб'єкт господарювання для здійснення господарської діяльності повинно мати відповідні обсяги основних виробничих фондів і оборотних активів, а в їх складі — грошові кошти. Вони формуються за рахунок різних джерел. Згідно із Господарським кодексом України, джерелами формування майна і коштів підприємств є грошові та матеріальні внески засновників; доходи від реалізації продукції та інших видів діяльності; доходи від випуску і продажу цінних паперів; доходи від здачі майна в оренду; надходження від роздержавлення

та приватизації власності; безкоштовні та благодійні внески, пожертвування організацій, підприємств і громадян; кредити банків та ін. Основним видом доходів підприємств, одержаних у процесі їх виробничої діяльності, є дохід від продажу продукції, товарів, надання послуг та інших видів діяльності.

Процес виробництва завершується доведенням продукції до споживача.

Виручка від реалізації продукції — це сума грошей, що надійшла на рахунок підприємства, чи в касу за реалізовану продукцію (виконані роботи, надані послуги).

Рух товарів і коштів створює основу економічних відносин між виробниками, постачальниками, посередниками і покупцями.

Для підприємства-виробника реалізація продукції є свідченням, що вона за споживчими властивостями, якістю та асортиментом відповідає і потребам покупців, суспільному попиту.

В Україні застосовують два методи визначення моменту реалізації продукції:

- касовий метод;
- метод нарахування.

Касовий метод — надходження від продажу визначають за коштами, які надійшли на рахунок у вигляді платежів за відвантаженою продукцією, виконані роботи, надані послуги або оприбуткованих матеріальних цінностей.

Метод нарахування — надходження від продажу продукції визначають за вартістю відвантажених товарів на відповідну дату.

Розмір виручки від реалізації продукції, за інших однакових умов, залежить від:

- кількості, асортименту та якості продукції, що підлягає реалізації.

Збільшення реалізованої продукції прямо впливає на розмір виручки, а сама кількість реалізованої продукції залежить від обсягу виробництва товарної продукції і зміни розміру перехідних залишків нереалізованої продукції на початок і кінець року. Асортимент реалізованої продукції справляє дво-

який вплив на величину виручки. Зростання в загальному обсязі реалізованої продукції питомої ваги асортименту з більш високою ціною збільшує величину виручки, і навпаки.

– рівня реалізаційних цін.

Прямий вплив на розмір виручки справляє й рівень відпускних цін. У свою чергу, на рівень цін впливають якість і споживчі властивості, строки реалізації продукції, попит і пропонування на ринку.

На розмір виручки від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) впливають такі фактори (рис. 3.4).

Розрізняють фіксовані, регульовані і вільні ціни.

Фіксовані ціни встановлюються адміністративно (державою), переважно на послуги першої необхідності і на товари, які монопольно виготовляються державою (наприклад, газ, електроенергія та ін.).

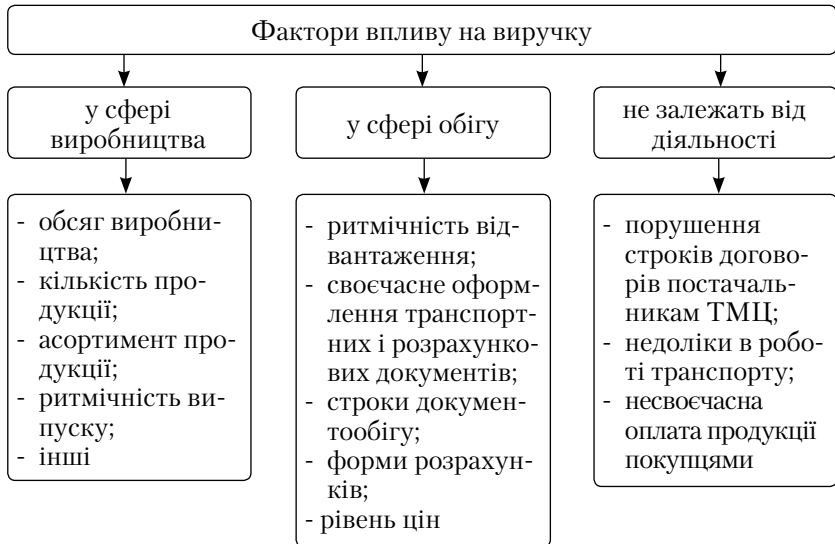

Рис. 3.4. Фактори, що впливають на розмір виручки від реалізації продукції

Регульовані ціни встановлюються регулюванням рівня рентабельності товарів першої необхідності (наприклад, хлібобулочних виробів, продуктів дитячого харчування тощо). Держава встановлює мінімальний і максимальний рівень регульованої (індикативної) ціни.

Вільні ціни встановлюються під впливом попиту і пропозицій на ринку.

Розрахунок ціни продукції здійснюється за формулами:

$$Ц_1 = C + П \quad (3.1)$$

де $Ц_1$ — ціна продукції (ціна виробника);
 C — собівартість продукції;
 $П$ — прибуток.

$$Ц_2 = C + П + ПДВ, \quad (3.2)$$

де $Ц_2$ — ціна продукції з урахуванням податку на додану вартість;
ПДВ — податок на додану вартість.

$$Ц_3 = C + П + АЗ + ПДВ, \quad (3.3)$$

де $Ц_3$ — ціна продукції з акцизним збором і податком на додану вартість;
АЗ — акцизний збір.

$$Ц_4 = C + П + ПДВ + АЗ + ТН. \quad (3.4)$$

де $Ц_4$ — роздрібна ціна продукції;
ТН — торгова націнка.

Планову виручку від реалізації продукції визначають методом прямого рахунку, множенням кількості реалізованих виробів на їхню реалізаційну ціну і додаванням отриманих сум за всією номенклатурою виробів.

Виручку від реалізації кожної номенклатури виробів визначають за формулою:

Тема 3

$$B = P \times \text{Ц}, \quad (3.5)$$

де B – виручка;

P – кількість реалізованих виробів;

Ц – ціна реалізації кожного виробу.

Обсяг реалізації можна розрахувати, виходячи з товарного випуску виробів у плановому періоді, додаючи залишки виробів на початок планового періоду і віднімаючи такі на кінець планового періоду.

Плановий обсяг реалізації обраховують з формули:

$$P = Z_1 + T - Z_2, \quad (3.6)$$

де P – обсяг реалізації в плановому періоді;

Z_1 – залишки кожного виду готових виробів на складі та відвантажених на початок планового періоду;

T – випуск товарної продукції в плановому періоді;

Z_2 – залишки кожного виду виробів на складі на кінець планового періоду.

Реалізаційні ціни в плановому періоді визначають на основі цін базового періоду, які коригують на передбачувані зміни в плановому періоді, у тому числі з урахуванням попиту і пропонування.

Коли асортимент виробів надто великий, розрахунок плану реалізації можна здійснювати комбінованим методом. Виручку від реалізації основних видів продукції визначають методом прямого рахунку, а для підрахунку виручки від реалізації виробів іншого асортименту користуються укрупненим методом.

Для розрахунку беруть товарний випуск за всією номенклатурою залишків виробів, додають до нього вартість залишків на початок планового періоду і віднімають очікувані залишки на кінець планового періоду за відпускними вільними цінами і за собівартістю.

Виручка від реалізації продукції, робіт і послуг є основним джерелом відшкодування коштів на виробництво і реалізацію

продукції, утворення доходів і формування фінансових ресурсів. За ринкової економіки обсягу продажу і виручці приділяється особлива увага. Від величини виручки залежить не тільки внутрішньовиробниче відшкодування витрат і формування прибутку, а й своєчасність і повнота податкових платежів, погашення банківських кредитів, які впливають на рівень виплачених відсотків, що в підсумку позначається на фінансовому результаті діяльності підприємства (рис. 3.5).

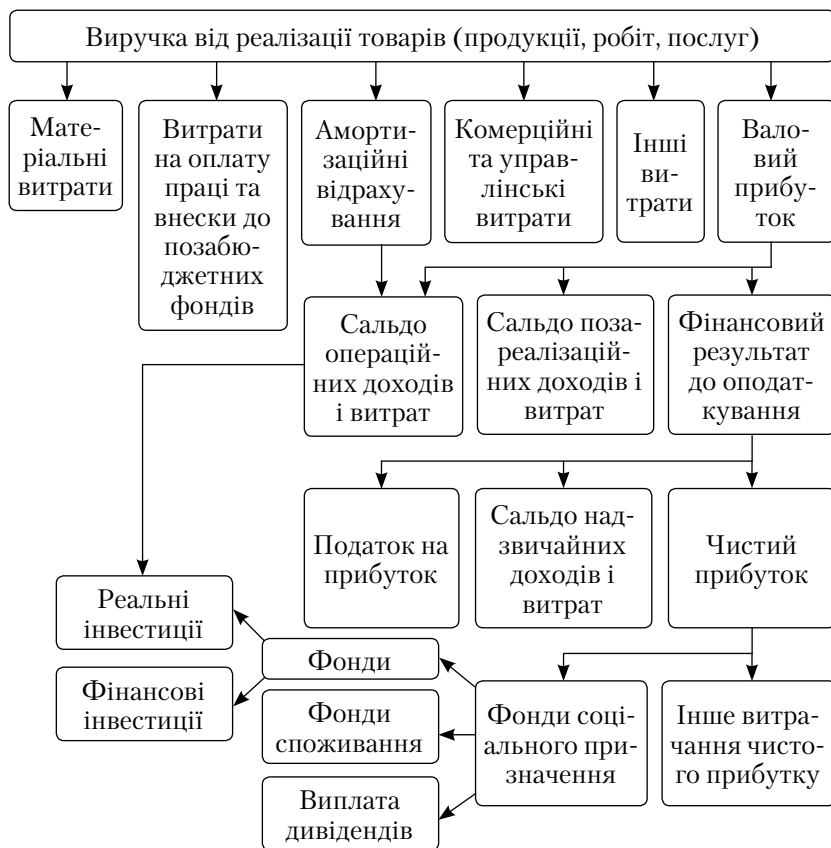

Рис. 3.5. Рух коштів на підприємстві

Виручка від реалізації продукції є фінансовою категорією, яка виражає грошові відносини між постачальниками і споживачами товару. Вона є основним джерелом грошових доходів і фінансових ресурсів підприємств.

Залишок виручки становить валовий дохід.

Валовий дохід є важливим показником діяльності підприємства і характеризує її ефективність. У ньому відображається підвищення продуктивності праці, збільшення заробітної плати, скорочення матеріаломісткості продукції. Використання валового доходу як основного узагальнюючого показника ефективності дає змогу визначити реальний економічний ефект, котрий отримується від діяльності кожного підприємства. Переваги показника валового доходу полягають у тому, що в ньому найбільш реально відбито такий важливий бік діяльності, як підвищення продуктивності праці. Валовий дохід, показуючи міру ефективності виробництва, є величиною знов створеної вартості — основного джерела національного доходу. Валовий дохід — основне джерело утворення фінансових ресурсів не тільки підприємств, а й державного бюджету, позабюджетних фондів.

Валовий дохід є тією частиною валового продукту, яка залишається після відрахування частини цього продукту, що використовується на відтворення виробництва. Водночас, вартість цієї частини продукту — валового доходу, утворена у вигляді заробітної плати і вартості додаткового продукту, набирає грошової форми і є фінансовою категорією. Однак у практиці обліку і планування цей важливий показник не обраховується і не планується (крім колективних сільськогосподарських підприємств).

Валовий дохід — це грошовий вираз вартості знов створеної продукції. Він визначається як різниця між виручкою та матеріальними витратами й амортизаційними відрахуваннями у складі собівартості реалізованої продукції. З народногосподарського погляду валовий дохід є складовим елементом національного доходу країни.

Чистий дохід виражає в грошовій формі вартість додаткового продукту і визначається як перевищення виручки від реалізації продукції над вартістю матеріальних витрат, амортизаційних відрахувань і заробітної плати, або як різниця між валовим доходом і заробітною платою. Чистий дохід реалізується у вигляді акцизів, податку на додану вартість, відрахувань до фондів пенсійного й соціального страхування, інших держав цільових фондів тощо. Значна частина чистого доходу реалізується у формі прибутку. Таким чином, чистий дохід є найважливішим джерелом фінансових ресурсів не тільки підприємств, а й держави.

3.3. Грошові надходження від фінансово-інвестиційної діяльності

Важливий напрямок фінансової діяльності підприємства за ринкової економіки є раціональне використання вільних фінансових ресурсів, пошук ефективних напрямків інвестування коштів, які даватимуть підприємству додатковий прибуток. Прибуткове інвестування грошових коштів здійснюється на фінансовому ринку.

Підприємства отримують доходи від таких видів фінансової діяльності:

- придбання акцій, облігацій та інших цінних паперів;
- продаж акцій та облігацій та інших цінних паперів;
- цільові грошові вклади;
- валютні операції;
- пайові внески;
- участь у діяльності інших підприємств;
- надання позик;
- лізингові операції.

Тимчасово вільні грошові засоби підприємства можуть вкладати на депозитні рахунки в комерційні банки під обумовлений відсоток.

Підприємство має право здавати в оренду нерухоме майно (будівлі, споруди, обладнання, техніку та інше) за відповідну плату або здійснювати фінансовий лізинг.

Лізинг — це форма довгострокової оренди, яка передбачає передачу права користування майном іншому суб'єкту підприємницької діяльності на платній основі і на визначений угодою строк. Об'єктом лізингу є матеріальні цінності, які входять до складу основних засобів. У лізинговій угоді беруть участь три сторони: підприємство-постачальник, лізингова фірма (підприємство-орендодавець), орендатор, який отримав нерухоме майно і користується ним протягом визначеного часу.

Є два види лізингу: **фінансовий та оперативний.**

Фінансовий лізинг передбачає виплату постачальнику (лізинговій фірмі) вартості обладнання, яке замовлене орендаром, і передачу його в оренду. За фінансового лізингу строк оренди обладнання відповідає строку його амортизації. Фінансовий лізинг має також назву лізингу майна з повною окупністю або з повною виплатою.

Оперативний лізинг укладається, зазвичай, на час, менший за амортизаційний період майна. Після закінчення договору об'єкт лізингу повертається лізингодавцеві або знову здається в оренду. Важливим аспектом лізингового договору є лізингова плата. Лізингова плата залежить від виду основних засобів, строку лізингу та інших умов договору.

Зазвичай, сума лізингової плати є фіксованою і вноситься однаковими частинами протягом усього терміну дії договору. Однак за високої інфляції в договорі можна передбачати можливість періодичного збільшення лізингового відсотка.

Підприємства можуть одержувати додаткову курсову різницю на валютні рахунки чи операції в іноземній валюті.

Підприємство може одержувати додатковий дохід, коли на його користь сплачують штрафи, пені або відшкодовують збитки.

Підприємства отримують дохід від таких видів інвестиційної діяльності:

- реалізація основних засобів і об'єктів незавершеного будівництва;
- фінансові вкладення довгострокового характеру;
- бюджетні асигнування та інше цільове фінансування;
- дивіденди та відсотки за фінансовими вкладеннями;
- кредити й позики;
- безоплатні надходження;
- грошові платежі для придбання основних засобів, нематеріальних активів та інших довгострокових активів;
- грошові відшкодування авансів і кредитів, наданих іншим сторонам (крім фінансових інститутів).

За умов ринкової економіки результати фінансово-інвестиційної діяльності і позареалізаційних операцій є постійними джерелами грошових доходів і формування прибутку підприємств.

? Питання для перевірки знань

1. Визначте сутність грошових надходжень підприємства.
2. За якими ознаками класифікуються грошові потоки підприємства?
3. Назвіть види грошових надходжень підприємств із внутрішніх та зовнішніх джерел.
4. Які грошові розрахунки пов'язані з організацією основної діяльності підприємства? Чи впливають грошові надходження на фінансовий стан підприємства?
5. Охарактеризуйте джерела надходження та напрями відтоку грошових коштів на підприємстві за видами діяльності.
6. Назвіть фактори, що впливають на розмір виручки від реалізації продукції.
7. Як ціна реалізації впливає на обсяг грошових надходжень. У чому відмінність вільної відпускної ціни від ціни виробника?

8. У чому відмінність чистого доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) від валового характеру виручки від реалізації продукції.
9. Назвіть фактори, що впливають на виручку від реалізації продукції (товарів, робіт послуг).
10. Дайте характеристику цін на доходу?
11. Як здійснюється рух коштів на підприємстві?
12. Що містить фінансова діяльність підприємства і які способи її організації?
13. Які операції пов'язані з інвестиційною діяльністю підприємства?
14. Охарактеризуйте види лізингу.

Тестові завдання

1. **Грошові надходження підприємства — це:**
 - а) операції цивільно-правового характеру з надання послуг (результатів робіт), надання права на користування або розпорядження товарами, у тому числі нематеріальними активами;
 - б) сукупність надходжень коштів за реалізовану продукцію, виконувані роботи, послуги, а також виконання інших господарських операцій у процесі операційної, фінансової й інвестиційної діяльності підприємства;
 - в) господарські операції підприємства, що здійснюються підприємством згідно з договорами купівлі-продажу, міни, поставки та іншими цивільно-правовими договорами;
 - г) збільшення економічних вигод підприємства у вигляді надходження активів (коштів, інших матеріальних або нематеріальних активів), або зменшення зобов'язань підприємства перед його діловими партнерами, що забезпечують зростання власного капіталу підприємства.

2. Дохід підприємства – це:

- а) зменшення економічних вигод підприємства у вигляді надходження пасиву;
- б) збільшення економічних вигод підприємства у вигляді надходження активу, або зменшення зобов'язань;
- в) прибуток підприємства;
- г) всі відповіді невірні.

3. За джерелами виникнення вхідні грошові потоки поділяються на:

- а) внутрішні і зовнішні;
- б) вхідні і вихідні;
- в) операційні, інвестиційні та фінансові;
- г) виробничі та невиробничі.

4. До зовнішніх джерел формування грошових потоків належать:

- а) чистий прибуток підприємства;
- б) амортизаційні відрахування;
- в) банківські кредити;
- г) виручка від реалізації продукції.

5. До зовнішніх факторів, які впливають на розмір грошових надходжень підприємств, належать:

- а) обсяг виробництва;
- б) умови та порядок банківського кредитування;
- в) склад і структура витрат підприємства;
- г) система оподаткування підприємств.

6. Фіксовані ціни встановлюються:

- а) для регулювання рівня рентабельності товарів першої необхідності;
- б) під впливом попиту та пропозиції за домовленістю сторін;
- в) з метою поширення експорту виготовлених товарів;
- г) на товари, які монопольно виготовляються державою.

- 7. На виручку від реалізації продукції впливають:**
- а) ціна;
 - б) прибуток;
 - в) залучені кошти;
 - г) амортизаційні відрахування;
 - д) резервний фонд.
- 8. На розмір роздрібною ціни підприємства не впливають:**
- а) акцизний збір;
 - б) торгова націнка;
 - в) податок на додану вартість;
 - г) собівартість продукції;
 - д) рентабельність підприємства.
- 9. До складу надходжень від надзвичайних подій належать:**
- а) надходження від іншої операційної діяльності;
 - б) надходження коштів у вигляді страхового відшкодування;
 - в) надходження коштів унаслідок погашення векселів;
 - г) надходження від фінансових операцій.
- 10. Основним джерелом відшкодування коштів на виробництво та реалізацію продукції, утворення доходів і формування фінансових ресурсів є:**
- а) банківські кредити;
 - б) кредиторська заборгованість;
 - в) чистий дохід від реалізації продукції;
 - г) сплачені податкові зобов'язання.
- 11. До складу доходів від фінансових операцій включають:**
- а) дохід від участі в капіталі;
 - б) дохід від реалізації основних засобів;
 - в) дохід від реалізації іноземної валюти;
 - г) одержані гранти та субсидії.

12. Прямий вплив на розмір виручки від реалізації продукції здійснює:

- а) асортимент продукції;
- б) ціна на продукцію;
- в) якість продукції;
- г) пропозиція і попит на продукцію.

13. Доходи підприємства від фінансових інвестицій — це:

- а) надходження від продажу дочірніх підприємств та інших господарських одиниць;
- б) надходження від продажу акцій або боргових зобов'язань інших підприємств;
- в) надходження від продажу основних засобів і нематеріальних активів підприємства;
- г) надходження внаслідок настання надзвичайних обставин.

14. Інший операційний дохід підприємства — це:

- а) дохід від безкоштовно отриманих активів;
- б) дохід від реалізації товарів;
- в) дохід від реалізації фінансових інвестицій;
- г) відшкодування раніше списаних активів.

15. Дохід від участі в капіталі включає:

- а) відсотки одержані;
- б) дивіденди одержані;
- в) інші доходи від фінансових операцій;
- г) доходи від інвестицій в асоційовані та дочірні підприємства.

Практичні завдання

Завдання 1

Визначити грошові надходження за видами діяльності підприємства за звітний період на основі наведених даних:

- 1) виручка від реалізації продукції в сумі 510 тис. грн., у тому числі ПДВ і акцизний збір – 75 тис. грн.;
- 2) підприємство отримало короткостроковий кредит у сумі 75 тис. грн і довгостроковий кредит у сумі 310 тис. грн;
- 3) отримано кошти з державного бюджету для виконання державного замовлення на суму 50 тис. грн.;
- 4) отримано дивідендів у сумі 10 тис. грн.

Завдання 2

На основі наведених нижче даних необхідно визначити виручку від реалізації продукції за оптовими цінами (з ПДВ):

Вироби	Залишок не-реалізованої продукції на початок планового періоду, шт.	Випуск товарної продукції в плановому періоді, шт.	Залишок не-реалізованої продукції на кінець планового періоду, шт.	Повна собівартість одиниці реалізованої продукції, грн.	Рентабельність одиниці виробу, %
А	135	2500	90	210	14
Б	190	4600	115	140	17
В	140	6850	65	310	15

Завдання 3

Визначити оптову ціну виробу, відпускну ціну з акцизним збором без ПДВ, суму акцизного збору для сплати до бюджету, вільну відпускну ціну підакцизного виробу з податком на до-

дану вартість, виручку від реалізації товару та рентабельність виробу за такими даними:

– Собівартість підакцизного виробу	295 грн.
– Прибуток	90 грн.
– Ставка акцизного збору	13 %
– Ставка податку на додану вартість	20 %
– Кількість реалізованих виробів	900 шт.

Завдання 4

На основі наведених даних необхідно визначити суму чистого доходу підприємства:

- За звітний період реалізовано продукції на суму 2580 тис. грн., продукція оподатковується ПДВ.
- Протягом звітного періоду було повернуто покупцями продукції на суму 14 тис. грн.
- Матеріальні витрати й амортизація становлять 540 тис. грн.; заробітна плата – 195 тис. грн.

Завдання 5

Визначити загальну величину доходу підприємства, величину грошових надходжень, чистий дохід, прибуток від реалізації продукції, рентабельність реалізованої продукції за такими даними:

- Обсяг реалізованої продукції у вільних відпускних цінах з ПДВ 15500 тис. грн.;
- Собівартість реалізованої продукції 9300 тис. грн.
 - у тому числі:
 - виплати на оплату праці – 2200 тис. грн.;
 - матеріальні та прирівняні до них витрати – 7150 тис. грн.;
 - дохід від реалізації цінних паперів – 50 тис. грн.;
 - дохід від здачі майна в оренду – 22 тис. грн.;
 - Позареалізаційні витрати (штрафи, пені) – 15 тис. грн..

Реферати

1. Управління операційними грошовими потоками підприємств.
2. Синтез системи адаптивного управління грошовими потоками підприємства.
3. Оцінка рентабельності грошових потоків при управлінні фінансово-господарською діяльністю підприємства.
4. Стратегічне управління фінансово-інвестиційної діяльності підприємства.

ТЕМА 4.

ФОРМУВАННЯ І ВИКОРИСТАННЯ ПРИБУТКУ

- 4.1. Економічна сутність прибутку та його види*
- 4.2. Фактори, що формують прибуток*
- 4.3. Собівартість продукції*
- 4.4. Використання прибутку*
- 4.5. Сутність і методи обчислення рентабельності*

4.1. Економічна сутність прибутку та його види

Прибуток є основним узагальнюючим показником фінансових результатів господарської діяльності підприємств. Підприємство здійснює виробничу, науково-дослідну і комерційну діяльність з метою отримання відповідного результату.

Прибуток є однією з основних категорій товарного виробництва. Це передусім виробнича категорія, що характеризує відносини, які складаються в процесі суспільного виробництва.

Прибуток — це та частина додаткової вартості продукту, що реалізується підприємством, яка залишається після покриття витрат виробництва.

Прибуток є економічною категорією. Суть його в багатьох літературних джерелах зводиться до того, що це частина вартості додаткового продукту, додатковий продукт, виражений у коштах, частина чистого доходу, одна з його форм тощо (рис. 4.1).

Прибуток як економічна категорія є грошовим вираженням вартості реалізованого чистого доходу, основною формою грошових накопичень суб'єктів господарювання. Він характе-

ризує дохідність підприємства, окупність вкладених витрат і використаного майна в результаті здійснення відповідних заходів. Сума отриманого прибутку — це показник, який характеризує результативність діяльності підприємства, тобто є фінансовим результатом його підприємницької діяльності.

Прибуток є об'єктивною економічною категорією. Тому на його формування впливають об'єктивні процеси, що відбуваються в суспільстві, у сфері виробництва й розподілу валового внутрішнього продукту.

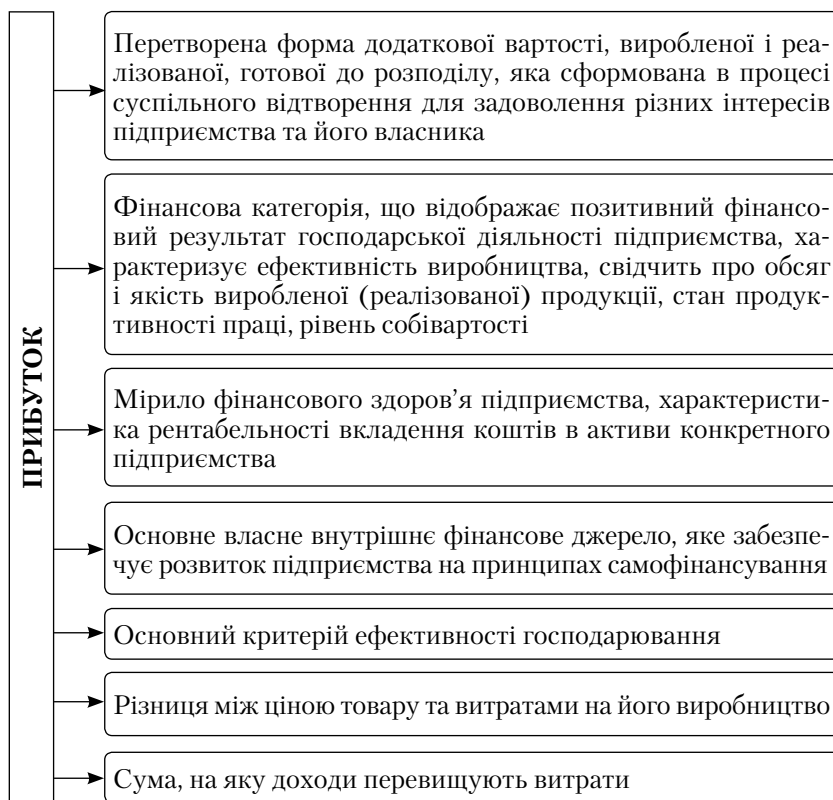

Рис. 4.1. Суть прибутку підприємства

На формування абсолютної суми прибутку підприємства впливають:

- результати, тобто ефективність його фінансово-господарської діяльності;
- сфера діяльності;
- галузь господарства;
- установлені законодавством умови обліку фінансових результатів.

Підходи до формування прибутку підприємства:

- бухгалтерський підхід;
- економічний підхід.

Бухгалтерський підхід – прибуток формується як різниця між виручкою від реалізації продукції (товарів, послуг) і поточними витратами виробництва.

Економічний підхід – прибуток формується як різниця між виручкою від реалізації та поточними витратами виробництва (реалізації), і витратами втрачених можливостей, основою яких є альтернативний процентний дохід на капітал.

На формування прибутку як фінансового показника роботи підприємства, що відбивається в бухгалтерському обліку, в офіційній звітності суб'єктів господарювання, впливає встановлений порядок визначення фінансових результатів діяльності; обчислення собівартості продукції (робіт, послуг); загальногосподарських витрат; визначення прибутків (збитків) від фінансових операцій, іншої діяльності.

Схема формування прибутку (збитку) підприємства (рис. 4.2).

Прибуток як найважливіша категорія ринкових відносин виконує такі **функції**: оцінювальну, стимулюючу і госпрозрахункову. Водночас не виключена можливість наділення прибутку й іншими функціями.

Оцінювальна функція прибутку полягає в тому, що він є основним критерієм економічної ефективності виробництва і використання основних виробничих фондів. Ця функція прибутку для підприємця є дієвим засобом контролю за раціональ-

ним використанням матеріальних і трудових ресурсів. Розглядаючи функцію як міру ефективності виробництва, необхідно враховувати, що прибуток не збігається зі своєю об'єктивною основою — вартістю додаткового продукту, а є її перетвореною (похідною) формою. Для підприємства прибуток означає, по-перше, надбавку до собівартості продукції, по-друге — приріст авансованої вартості. Для підприємства економія будь-якої частини витрат виробництва (матеріальних або трудових) означає збільшення прибутку, оскільки в ньому втілюється результативність витрат як живої, так і уречевленої праці, тобто ефективність виробництва.

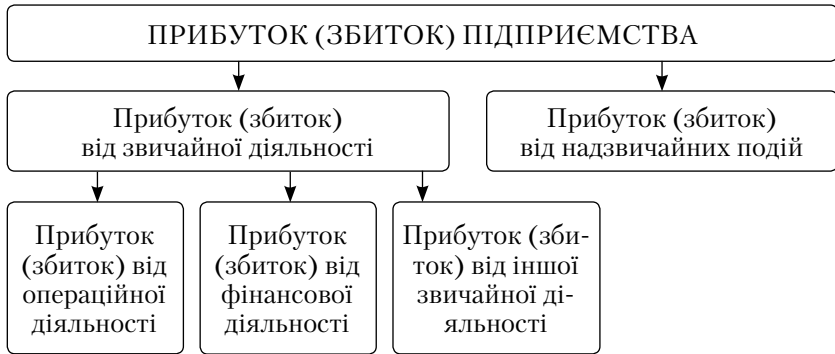

Рис. 4.2. Схема формування прибутку (збитку) підприємств

Стимулююча функція прибутку полягає в тому, що він є джерелом матеріального заохочення працівників, розширення виробництва і вирішення соціальних проблем на підприємствах, а також джерелом сплати прямих податків до бюджету. Тому в отриманні прибутку мають бути зацікавлені як держава, так і підприємства.

Госпрозрахункова функція прибутку полягає в тому, що госпрозрахунок як основний метод господарювання підприємств передбачає не тільки покриття власних витрат доходами, а й отримання накопичень (прибутку) для стимулювання

працівників і вирішення інших питань. В умовах ринкової економіки отримання прибутку орієнтує товаровиробника на збільшення обсягів виробництва продукції, зниження витрат на нього. Цим досягається як мета підприємництва, так і задоволення суспільних потреб. Абсолютна величина прибутку важлива, коли йдеться про фінансові ресурси, які можуть бути використані підприємствами, суспільством. Але для характеристики ефективності господарювання цього показника недостатньо. Отже, щоб оцінити результати та ефективність господарювання, ефективність використання складових процесу виробництва, за допомогою яких отримано прибуток, його суму потрібно віднести до відповідних показників. У результаті буде одержано показник ефективності, або рентабельність.

Прибуток — це показник, що формується на мікрорівні.

Прибуток народного господарства — це результат діяльності окремих підприємств, галузей економіки, розвитку окремих сфер, структурних зрушень в економіці, змін у порядку обліку фінансових результатів.

4.2. Фактори, що формують прибуток

Підвищення ефективності роботи підприємств вимагає виявлення резервів збільшення обсягів виробництва і реалізації, зниження собівартості, зростання прибутку. Визначення основних напрямів пошуку резервів збільшення прибутку передбачає класифікацію факторів, що впливають на можливість і розміри їх отримання, на внутрішні і зовнішні (рис. 4.3).

До зовнішніх факторів належать: природні умови, державне регулювання цін, тарифів, відсотків, податкових ставок і пільг, штрафних санкцій та ін. Ці фактори незалежать від діяльності підприємства, але можуть значно вплинути на розмір прибутку.

Внутрішні фактори поділяються на виробничі і позавиробничі.

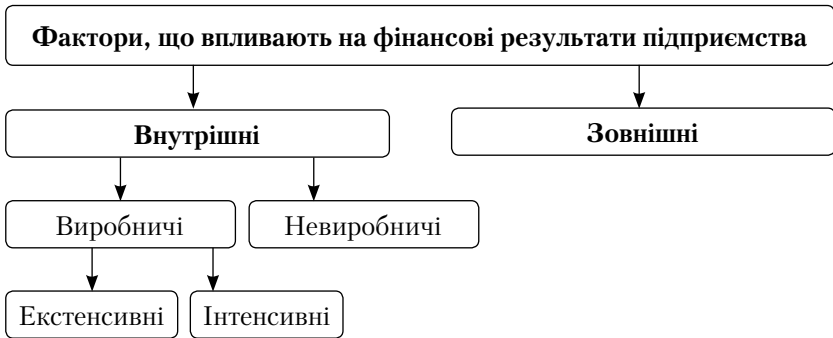

Рис. 4.3. Класифікація факторів

Виробничі фактори характеризують наявність і використання засобів і предметів праці, трудових і фінансових ресурсів і своєю чергою поділяються на **екстенсивні та інтенсивні**.

Екстенсивні фактори впливають на процес одержання прибутку через кількісні зміни: обсяг засобів і предметів праці, фінансових ресурсів, часу роботи обладнання, чисельності персоналу, фонду робочого часу тощо.

Інтенсивні фактори впливають на процес отримання прибутку через якісні зміни: підвищення продуктивності обладнання і його якості, застосування прогресивних видів матеріалів і удосконалення технології їх обробки, прискорення обертання оборотних засобів, підвищення кваліфікації і продуктивності праці персоналу, зниження матеріалоемності продукції, удосконалення організації праці і більш ефективного використання фінансових ресурсів тощо.

До позареалізаційних факторів належать: постачальницько-збутова і природоохоронна діяльність, соціальні умови праці, побуту тощо.

Податкові платежі, незважаючи на їх джерело й стадію господарської діяльності підприємства, на якій вони здійснюються, зменшують розмір прибутку, що залишається в розпорядженні підприємства (рис. 4.4).

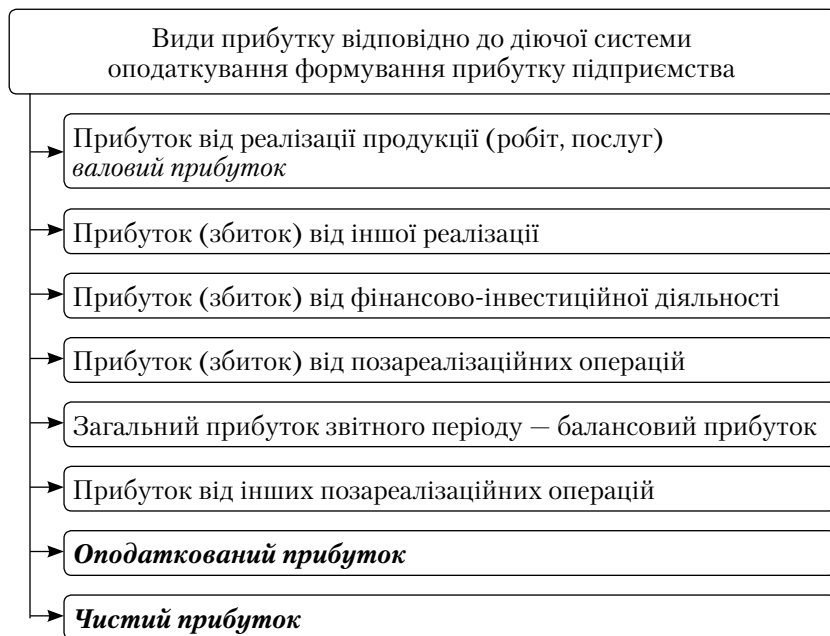

Рис. 4.4. Види прибутку відповідно до діючої системи оподаткування

Валовий прибуток від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) — це перевищення чистого доходу підприємства від реалізації над її собівартістю.

Прибуток від операційної діяльності — визначається як алгебраїчна сума валового прибутку, іншого операційного доходу та операційних витрат за звітний період.

До інших операційних доходів належать доходи від операційної оренди активів, від операційних курсових різниць, відшкодування раніше списаної на збитки безнадійної дебіторської заборгованості, доходи від реалізації оборотних активів (крім фінансових інвестицій).

До операційних витрат належать адміністративні витрати, витрати на збут продукції, виробничих запасів, суми сумнів-

них, безнадійних боргів, витрати від знецінення запасів, витрат від операційних курсових різниць, визначені підприємством економічні санкції, крім витрат що включаються до собівартості продукції, товарів, робіт.

Різниця між іншими операційними доходами й операційними витратами відрізняє **прибуток підприємства від іншої операційної діяльності**.

Прибуток від звичайної діяльності до оподаткування розраховується як сума прибутку від операційної діяльності підприємства, його доходу від участі в капіталі, суми інших фінансових доходів, суми інших доходів підприємств і суми витрат підприємства від участі в капіталі.

Дохід від участі в капіталі включає дохід підприємства, отриманий від його інвестицій у дочірні, спільні підприємства, облік яких ведеться методом участі в капіталі.

До інших фінансових доходів підприємства належать доходи, отримані ним у формі дивідендів, відсотків та інших доходів від фінансових інвестицій.

До інших доходів підприємства належать доходи від реалізації фінансових інвестицій, необоротних активів і майнових комплексів, доходи від не операційних курсових різниць та інші доходи, які виникають у процесі звичайної діяльності та не пов'язані з операційною діяльністю підприємства.

До інших витрат підприємства належать: собівартість реалізації фінансових інвестицій, необоротних активів, майнових комплексів, утрати від уцінки фінансових інвестицій і необоротних активів.

Прибуток від надзвичайних подій — це прибуток від подій, що підлягають визначенню непередбачених в операційній, інвестиційній та фінансовій діяльності.

Прибуток від надзвичайних подій — розраховується як різниця між надзвичайними доходами (відшкодування збитків від надзвичайних подій тощо) та надзвичайними витратами (витратами від стихійного лиха, пожеж, техногенних аварій, у

т.ч. витрати на здійснення заходів, пов'язаних з попередженням та ліквідацією наслідків таких подій).

Балансовий прибуток — загальна сума прибутку підприємства від усіх видів діяльності за звітний період, отримана як на території України, так і за її межами, що відображена в його балансі і включає прибуток від реалізації продукції (робіт, послуг), в тому числі продукції допоміжних і обслуговуючих виробництв, що не мають окремого балансу, основних фондів, нематеріальних активів, цінних паперів, валютних цінностей, інших видів фінансових ресурсів та матеріальних цінностей, а також прибуток від орендних (лізингових) операцій, роялті, а також позареалізаційних операцій.

Чистий прибуток підприємства — це сума прибутку підприємства після сплати податку на прибуток.

Нерозподілений прибуток — це частина чистого прибутку підприємства, що залишається після його розподілу і використання на інвестиційні потреби, формування внутрішніх грошових фондів або безпосередньо на фінансування поточних витрат.

Прибуток від реалізації продукції. Одержання прибутку від реалізації продукції залежить від здійснення основної діяльності суб'єктів господарювання. Прибуток є складовою частиною вибутку від реалізації продукції. Реальне формування прибутку на підприємстві відбувається за рахунок реалізації продукції.

На розмір прибутку від реалізації продукції впливають два основних показники:

- обсяг реалізації продукції;
- собівартість продукції.

Своєю чергою, обсяг реалізації продукції залежить від зміни обсягів виробництва, залишків нереалізованої продукції, частини прибутку в ціні продукції (рентабельності продукції). Зміна обсягу виробництва, залишків нереалізованої продукції також впливають на собівартість, тому що змінюються умовно-постійні витрати.

4.3. Собівартість продукції

Собівартість є узагальнюючим, якісним показником діяльності підприємства, показником його ефективності. Є певні особливості у формуванні собівартості продукції (робіт, послуг) залежно від сфери діяльності, галузі господарства.

Собівартість продукції (робіт, послуг) — це виражені в грошовій формі поточні витрати підприємства на їх виробництво (виконання).

Витрати на виробництво продукції утворюють виробничу собівартість; витрати на виробництво та реалізацію — повну собівартість.

Підприємство може суттєво впливати на формування собівартості. Однак при цьому необхідно взяти до уваги те, що склад (перелік) витрат, які можна відносити на собівартість, регламентований законодавством. Однак варто брати до уваги існуючу нормативно-законодавчу базу, що регламентує склад витрат і порядок визначення собівартості (положення, інструкції, установлені нормативи відрахувань): Положення — стандарт бухгалтерського обліку № 16 «Витрати» та Методичні рекомендації з формування собівартості продукції, затверджені наказом № 47 Державним комітетом промислової політики України від 02.02.2001 р.

Розрахунок собівартості продукції дозволяє визначити фінансовий результат виробничо-господарської діяльності підприємства. Зниження витрат на виробництво продукції, тобто зниження її собівартості, є важливим фактором збільшення прибутку від реалізації. Цього можна досягти за рахунок використання численних факторів, що впливають на скорочення витрат на виробництво продукції. При розрахунку собівартості необхідно знати повний перелік указаних витрат; особливості складу і формування витрат з урахуванням сфери й галузі діяльності підприємства.

Виробнича собівартість продукції включає:

- прямі матеріальні витрати;
- прямі витрати на оплату праці;

- відрахування на соціальні заходи;
- інші прямі витрати;
- загальновиробничі витрати.

До складу **прямих матеріальних витрат** входить вартість сировини та основних матеріалів, що є основою продукції, яку виробляють, купівельних напівфабрикатів, комплектуючих виробів, допоміжних та інших матеріалів, які можуть бути безпосередньо віднесені до конкретного об'єкта витрат.

Прямі витрати на оплату праці – це заробітна плата та інші виплати робітникам, які займаються виробництвом продукції, виконанням робіт або наданням послуг.

До складу інших прямих витрат входять усі інші виробничі витрати, які можуть бути безпосередньо віднесені до конкретного об'єкта витрат, зокрема відрахування на соціальні заходи, плата за оренду земельних і майнових паїв, амортизація виробничих основних засобів тощо.

До складу загальновиробничих витрат включають:

- витрати на управління виробництвом (оплата праці апарату управління цехами, дільницями тощо; відрахування на соціальні заходи та медичне страхування апарату управління; витрати на оплату службових відряджень, персоналу цехів, дільниць тощо);
- амортизацію основних засобів та нематеріальних активів загальновиробничого призначення;
- витрати на утримання, експлуатацію, ремонт, страхування, операційну оренду основних засобів, інших необоротних активів загальновиробничого призначення;
- витрати на вдосконалення технології та організації виробництва;
- витрати на опалення, освітлення, водопостачання та інше утримання виробничих приміщень;
- витрати на обслуговування виробничого процесу (оплата праці загальновиробничого персоналу, відрахування на соціальні заходи, медичне страхування робітників та апарату управління виробництвом, витрати на здійснення

технологічного контролю за виробничими процесами та якістю продукції, робіт, послуг);

- витрати на охорону праці, техніку безпеки та охорону навколишнього природного середовища;
- інші витрати (втрати від браку, оплата простоїв тощо).

Витрати, пов'язані з операційною діяльністю, які не входять до собівартості реалізованої продукції, поділяють на:

- адміністративні;
- витрати на збут;
- інші операційні витрати.

До адміністративних витрат належать такі загальногосподарські витрати, спрямовані на обслуговування та управління підприємством:

- загальні корпоративні витрати (організаційні витрати, витрати на проведення річних зборів, представницькі витрати тощо);
- витрати на службові відрядження та утримання апарату управління підприємством, а також іншого загальногосподарського персоналу;
- витрати на утримання основних засобів, інших матеріальних необоротних активів загальногосподарського використання (операційна оренда, страхування майна, амортизація, ремонт, опалення, освітлення, водопостачання, охорона тощо);
- винагороди за професійні послуги (юридичні, аудиторські, з оцінки майна тощо);
- витрати на зв'язок (поштові, телеграфні, телефонні, телекс, факс тощо);
- амортизація нематеріальних активів загальногосподарського використання;
- податки, збори та інші передбачені законодавством обов'язкові платежі (крім податків, зборів та обов'язкових платежів, які включають до виробничої собівартості продукції, робіт, послуг);
- плата за розрахунково-касове обслуговування та інші послуги банків;

– інші витрати загальногосподарського призначення.

Витрати на збут — це витрати, пов'язані з реалізацією продукції, тобто витрати:

- пакувальних матеріалів для затарювання готової продукції;
- на ремонт тари;
- на оплату праці та комісійні винагороди продавцям, торговим агентам та працівникам підрозділів, що забезпечують збут;
- на рекламу та дослідження ринку (маркетинг);
- на передпродажну підготовку товарів;
- на відрядження працівників, зайнятих збутом;
- на утримання основних засобів, інших матеріальних необоротних активів, пов'язаних зі збутом продукції, товарів, робіт, послуг (операційна оренда, страхування, амортизація, ремонт, опалення, освітлення, охорона);
- на транспортування та страхування готової продукції;
- на гарантійний ремонт і гарантійне обслуговування;
- інші витрати, пов'язані зі збутом продукції.

До інших операційних витрат належать:

- витрати на дослідження та розробки;
- собівартість реалізованої іноземної валюти;
- собівартість реалізованих виробничих запасів (їх облікова вартість та витрати, пов'язані з реалізацією);
- сума безнадійної дебіторської заборгованості та відрахування до резерву сумнівних боргів;
- втрати від операційної курсової різниці (тобто від зміни курсу валюти за операціями, активами та зобов'язаннями, що пов'язані з операційною діяльністю підприємства);
- втрати від знецінення запасів;
- нестачі й втрати від псування цінностей;
- визнані штрафи, пеня, неустойка;
- витрати на виплату матеріальної допомоги, на утримання об'єктів соціально-культурного призначення;
- інші витрати операційної діяльності.

Розрахунок прибутку від реалізації продукції

Розрахунок прибутку від реалізації продукції є важливою складовою частиною в процесі роботи підприємства. Цей розрахунок має специфічні особливості залежно від сфери діяльності підприємства (виробнича сфера, торгівля, сфера послуг) і види самої діяльності (промисловість і сільське господарство, транспорт, будівництво).

У виробничій сфері можуть бути використані **три методи** розрахунку прибутку від реалізації продукції:

- прямого розрахунку;
- за показником витрат на одну гривню продукції;
- економічний (аналітичний) метод.

1. Метод прямого розрахунку.

Прибуток розраховується за окремими видами продукції, що виробляються і реалізуються. Розрахунок здійснюється на основі таких показників:

- плановий обсяг реалізації продукції відповідної номенклатури (асортименту);
- планова собівартість одиниці продукції;
- планова ціна (виробника) ціна одиниці реалізованої продукції (ціна виробника) за її асортиментом.

Цей метод розрахунку застосовується при виробництві щодо невеликого асортименту продукції, та не дає можливості аналізувати вплив різних факторів прибутку від реалізації продукції.

2. Метод розрахунку прибутку на основі показника витрат на 1 грн продукції. Може застосовуватись по підприємству загалом при розрахунку прибутку від випуску, реалізації всієї продукції.

Для розрахунку необхідні такі вихідні дані:

- виробничі витрати;
 - реалізація продукції за попередній період;
 - очікувана зміна реалізації, що прогнозується в наступному періоді.
- **3. Економічний (аналітичний) метод** використовується для розрахунку прибутку за порівнянною і непорівнян-

ною продукцією. Порівнянна продукція — це продукція, що вироблялася в попередньому періоді. Непорівнянна продукція — це продукція, що не вироблялася на підприємстві в попередньому періоді.

У першому випадку розрахунок прибутку від реалізації продукції припускає визначення очікуваного базового прибутку і базової рентабельності.

Базовий прибуток — це прибуток від реалізації продукції в попередньому (базовому) періоді.

При її розрахунку здійснюється коригування базового й очікуваного прибутку з урахуванням факторів, що впливають на прибуток тільки в базовому періоді (наприклад, зміна гуртових цін, рентабельності, собівартості за окремими видами продукції, асортименту та якості продукції).

Базова рентабельність (P_B) — це рентабельність продукції в попередньому (базовому) періоді, розраховується за формулою:

$$(P_B) = \frac{П_6}{C_6} 100 \%, \quad (4.1)$$

де $П_6$ — базовий прибуток від реалізації продукції;
 C_6 — собівартість продукції в базовому періоді.

- планова собівартість визначається на основі попереднього періоду;
- плановий прибуток розраховується на основі рівня базової рентабельності;
- визначається вплив окремих факторів на зміни прибутку в плановому періоді (за рахунок зниження собівартості продукції, збільшення обсягу випуску продукції).

В другому випадку прибуток від реалізації продукції розраховується методом прямого розрахунку, а за відсутності розрахункових даних використовується показник середньої рентабельності по підприємству.

Застосування розглянутих методів на основі показника — загальний випуск продукції припускає облік зміни прибутку в залишках нереалізованої продукції, що, можливо, розрахувати методом прямого розрахунку або на основі показника рентабельності продукції.

4.4. Використання прибутку

Прибуток підприємства використовується для формування фінансових ресурсів держави, фінансування бюджетних витрат і як джерело формування власних фінансових ресурсів підприємства.

Розрахований загальний прибуток суб'єкта господарювання підлягає розподілу. При цьому повинні забезпечуватись як формування доходу держави, так і покриття потреб підприємств з розширення виробництва, матеріального стимулювання працівників і вирішення соціальних питань.

Основні принципи розподілу прибутку суб'єктів господарювання в ринкових умовах господарювання:

- розподіл прибутку — між державою і підприємством як суб'єктом господарювання має розподілятися з урахуванням інтересів держави у формуванні на відповідному рівні бюджетів і зацікавленості підприємств у стимулюванні їх діяльності;
- залучення — відповідна частина прибутку має вилучатися державою до бюджету у вигляді податків за твердими, невисокими ставками, встановленими державою в законодавчому порядку, розміри яких не можна змінювати довільно;
- прибуток, який залишається в розпорядженні суб'єкта господарювання, має спрямовуватися передусім на нагромадження, яке забезпечуватиме подальший розвиток підприємства, а решта — на споживання для задоволення матеріальних і соціальних потреб працівників.

Згідно із Господарським кодексом України, порядок використання прибутку (доходу) визначає власник (власники)

підприємства або уповноважений ним орган відповідно до статуту підприємства і чинного законодавства. Виходячи з цього отриманий суб'єктами господарювання загальний прибуток використовується насамперед для сплати до бюджету встановлених законами України податків і платежів — податку на прибуток, розрахованого згідно із Законом України «Про оподаткування прибутку підприємств», а також інших платежів до бюджету, які сплачуються за рахунок прибутку. Прибуток, що залишився після цього, вважається **чистим прибутком підприємства** і розподіляється на його розсуд.

Отже, **чистий прибуток** — це частина прибутку, що залишилася в підприємства після сплати податків.

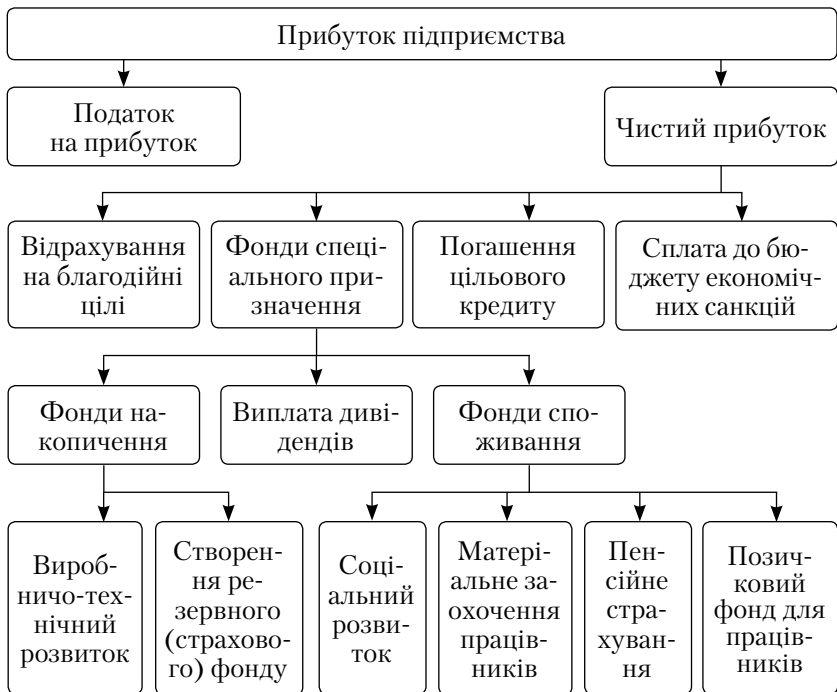

Рис. 4.5. Схема розподілу прибутку підприємства

Підприємство самостійно визначає напрямок використання частини прибутку, яка залишилася в його розпорядженні. При цьому порядок розподілу і використання прибутку на підприємстві фіксується в його статуті, визначається положенням, яке розробляють відповідні економічні служби підприємства і затверджує його керівництво (рис. 4.5).

Згідно зі статутом, підприємства можуть використовувати прибуток, який залишився в їх розпорядженні, на поповнення статутного капіталу, утворення та поповнення резервного капіталу, а також спрямовувати його на виплату дивідендів та інші цілі. Відрахування на формування фондів підприємство здійснює лише в тому разі, якщо їх створення передбачене установчими документами. Частина прибутку може залишатися нерозподіленою.

Прибуток, спрямований на поповнення статутного капіталу, може використовуватися для збільшення майна підприємства за рахунок фінансування об'єктів виробничого та невиробничого призначення, що вводяться в експлуатацію, придбання техніки, обладнання та інших основних засобів, фінансування приросту оборотних активів тощо. За рахунок резервного капіталу покриваються невідшкодовані збитки від стихійного лиха, нестача власних оборотних активів, погашається безнадійна дебіторська заборгованість, виплачуються дивіденди за привілейованими акціями за відсутності прибутку тощо.

При спрямуванні прибутку на розвиток виробництва за його рахунок фінансуються витрати на технічне переоснащення виробництва, освоєння нових технологій, здійснення природоохоронних заходів, нове будівництво виробничих потужностей, вдосконалення технологій і організації виробництва, поповнення власних оборотних активів, робляться внески на створення статутних капіталів інших підприємств і утримання союзів, концернів, асоціацій, до складу яких входить підприємство, погашаються довгострокові кредити, взяті

на виробничий розвиток, і відсотки за ними тощо. При спрямуванні прибутку на соціальний розвиток фінансуються витрати на будівництво житла і об'єктів культурно-побутового обслуговування, утримання будівель і споруд, призначених для культурно-освітньої і фізкультурно-оздоровчої роботи серед працівників підприємства, утримання дитячих дошкільних установ, таборів відпочинку для дітей, які перебувають на балансі підприємства, надання допомоги школам, притулком для старих та інвалідів, відшкодування збитків житлово-комунального господарства, яке перебуває на балансі підприємства, придбання путівок у будинки відпочинку і санаторії працівникам, проведення культурно-масових і оздоровчих заходів для працівників підприємства тощо.

За рахунок коштів, відраховуваних від прибутку на матеріальне заохочення, виплачується винагорода працівникам за підсумками роботи за рік, одноразове заохочення працівників за якісне і своєчасне виконання особливо важливих виробничих завдань (робіт), видається матеріальна допомога робітникам і службовцям, оплачуються додаткові відпустки, виплачується допомога працівникам, що виходять на пенсію, і надбавки до пенсій пенсіонерам, що працюють, дивіденди за акціями і вкладками членів трудового колективу в майно підприємства, оплачується зменшення тривалості робочого дня для окремих категорій працівників тощо.

За рахунок прибутку, який спрямовується на інші цілі, покриваються суми штрафів і пені, які сплачуються підприємствами за порушення нормативних актів про охорону праці, навколишнього середовища, податкового законодавства за платежами до бюджету, позабюджетних і державних цільових фондів, проценти за прострочені кредити тощо.

В акціонерних товариствах розподіл чистого прибутку може мати певні особливості. Зокрема, частина прибутку може спрямовуватись до фонду дивідендів для розподілу між засновниками, акціонерами.

4.5. Сутність і методи обчислення рентабельності

Ефективність роботи підприємства характеризують показники рентабельності.

Рентабельність — якісний вартісний показник, що характеризує рівень віддачі витрат або ступінь використання наявних ресурсів у процесі виробництва і реалізації продукції товарів (робіт, послуг).

У найширшому, найзагальнішому розумінні рентабельність означає прибутковість або дохідність виробництва і реалізації всієї продукції (робіт, послуг) чи окремих її видів; дохідність підприємств, організацій, установ у цілому як суб'єктів господарської діяльності; прибутковість різних галузей економіки.

Рентабельність виявляється у функціях:

- є оціночним показником ефективності використання ресурсів і надає узагальнену оцінку роботи підприємства загалом;
- є показником, що відображає приріст вартості всього капіталу;
- стимулює працівників до ефективної праці;
- є важливим регулятором темпів розширеного відтворення основних засобів і т.д.

Рентабельність безпосередньо пов'язана з отриманням прибутку. Однак її не можна ототожнювати з абсолютною сумою отриманого прибутку.

Рентабельність — це відносний показник, тобто рівень прибутковості, що вимірюється у відсотках.

Різні варіанти рішень, що приймаються при визначенні прибутку, поточних витрат, авансованої вартості, для розрахунку рентабельності, зумовлюють наявність значної кількості показників рентабельності.

Співвідношення прибутку з авансованою вартістю або поточними витратами характеризує таке поняття, як рентабельність (Р).

$$P = \frac{\text{Прибуток}}{(\text{Авансові витрати або Поточні витрати})} \quad (4.2)$$

Рентабельність продукції можна розрахувати як за всією реалізованою продукцією, так і за окремими її видами.

Рентабельність реалізованої продукції розраховується у відсотках як відношення прибутку, отриманого від продажу всієї продукції, до її собівартості:

$$P = \frac{\Pi}{C} 100 \%, \quad (4.3)$$

де Π – прибуток, отриманий від продажу всієї продукції, грн.;
 C – собівартість всієї проданої продукції, грн.

За формулою можна розрахувати також рентабельність виробництва і продажу окремих видів продукції. З цією метою враховуються прибуток і собівартість за відповідним видом продукції. Показники рентабельності всієї проданої продукції та окремих її видів дають уявлення про окупність (прибутковість) витрат на виробництво і продаж відповідних видів або всієї продукції, тобто про те, який прибуток отримує підприємство на 1 грн витрат, вкладених для отримання прибутку.

Основні показники рентабельності можна об'єднати в такі групи:

- показники рентабельності продукції;
- показники рентабельності капіталу (активів);
- показники, розраховані на основі потоків наявних коштів.

Для розрахунку рівня рентабельності підприємства можуть використовувати: балансовий прибуток, прибуток від реалізації продукції, прибуток від інших видів діяльності.

Поточні витрати можуть прийматися у таких варіантах: собівартість продукції, собівартість продукції за винятково матеріальних витрат, вартість продукції в оптових цінах.

До авансових витрат можна віднести: весь капітал підприємства, власний капітал, оборотний капітал.

В умовах ринкової економіки підприємство в своїй господарській діяльності стикається з різноманітністю ринків товарів, ресурсів чи послуг, які характеризуються різним станом конюнктури і конкуренції, де значну роль відіграють цінові фактори. Тому під час аналізу господарської і фінансової діяльності доцільно врахувати інфляційну складову прибутку та рентабельності.

? Питання для перевірки знань

1. Розкрийте економічну сутність прибутку підприємства та його види.
2. Охарактеризуйте підходи до формування прибутку підприємства.
3. Дайте характеристику функціям прибутку підприємства.
4. У чому відмінність прибутку, розрахованого за податковим та бухгалтерським обліками?
5. Як визначається прибуток підприємства від операційної діяльності?
6. Як формується прибуток підприємства від фінансових операцій?
7. Які фактори впливають на фінансовий результат підприємства?
8. Назвіть зовнішні фактори, що впливають на розмір прибутку підприємства.
9. Дайте характеристику внутрішнім факторам, що впливають на розмір прибутку підприємства.
10. Назвіть види прибутку відповідно до діючої системи оподаткування.
11. Який порядок формування прибутку в процесі операційної, інвестиційної та фінансової діяльності.

12. Розкрийте сутність та порядок обчислення чистого прибутку підприємства.
13. У чому особливість економічного (аналітичного) методу розрахунку прибутку?
14. У чому відмінність понять «собівартість» і «витрати»?
15. Розкрийте структуру витрат підприємства. Поясніть зміст основних груп витрат підприємства.
16. Назвіть складові виробничої собівартості.
17. Назвіть методи розрахунку прибутку від реалізації продукції.
18. Охарактеризуйте зміст, розподілу і використання прибутку.
19. Дайте характеристику показникам рентабельності.
20. Назвіть методи розрахунку рентабельності та розкрийте їх сутність.

Тестові завдання

1. **Прибуток як економічна категорія є:**
 - а) одним з джерел формування дохідної бази бюджетів різних рівнів;
 - б) кошти, що надійшли від продажу товарів і надання послуг;
 - в) грошовим вираженням вартості реалізованого чистого доходу, основною формою грошових накопичень суб'єктів господарювання;
 - г) загальний дохід від реалізації продукції товарів, робіт, послуг.
2. **Показники, які враховуються під час обчислення прибутку від реалізації продукції, — це:**
 - а) сплата процентів за банківськими кредитами;
 - б) собівартість реалізованої продукції;
 - в) надходження від продажу облігацій власної емісії;
 - г) податок на додану вартість і акцизний збір;
 - д) виручка від реалізації продукції.

- 3. Показники, які враховуються під час обчислення прибутку від реалізації продукції, – це:**
- а) сплата процентів за банківськими кредитами;
 - б) собівартість реалізованої продукції;
 - в) надходження від продажу облігацій власної емісії;
 - г) податок на додану вартість і акцизний збір;
 - д) виручка від реалізації продукції.
- 4. Чистий прибуток підприємства використовується за такими напрямками:**
- а) фінансування забезпечень наступних витрат і платежів;
 - б) сплата процентів за позиками;
 - в) виплата грошових дивідендів;
 - г) формування резервного фонду;
 - д) поповнення статутного капіталу.
- 5. До зовнішніх факторів, що впливають на фінансовий результат підприємства належать:**
- а) трудові і фінансові ресурси;
 - б) підвищення продуктивності обладнання і його якість;
 - в) тарифи, відсотки, податкові ставки;
 - г) чисельність персоналу, фонд робочого часу.
- 6. Прибуток, що залишається в розпорядженні підприємства, не може бути використаний на:**
- а) стимулювання праці робітника;
 - б) оплату оренди приміщень;
 - в) виплату дивідендів по випущених акціях;
 - г) розвиток виробництва.
- 7. Чистий прибуток підприємства (за звичайних умов) буде тим більшим, чим:**
- а) більший прибуток від звичайної діяльності;
 - б) більший розмір витрат підприємства від звичайної діяльності;

- в) більший розмір податкових ставок;
 - г) більший розмір постійних витрат.
- 8. Ставка податку на прибуток підприємства залежить від:**
- а) розміру валового доходу підприємства;
 - б) форми власності;
 - в) виду доходу та виду діяльності;
 - г) розміру підприємства.
- 9. Мінімальна частина чистого прибутку підприємства, що відраховується до резервного капіталу, становить...**
- а) не менше 5 % валового прибутку;
 - б) не менше 25 % чистого прибутку;
 - в) не менше 5 % чистого прибутку;
 - г) не менше 10 % нерозподіленого прибутку.
- 10. З яких елементів формується собівартість продукції підприємства:**
- а) грошових дивідендів;
 - б) нерозподіленого прибутку;
 - в) непрямих податків;
 - г) виробничої собівартості реалізованої продукції.
- 11. Виробнича собівартість реалізованої продукції підприємства складається з таких елементів:**
- а) адміністративні витрати;
 - б) змінні та постійні загальновиробничі витрати;
 - в) виплати матеріального заохочення працівникам;
 - г) податок на додану вартість;
 - д) прямі витрати на оплату праці.
- 12. Для визначення рентабельності продажу підприємства застосовують такі показники:**
- а) чистий прибуток;
 - б) податок на додану вартість;

- в) виручка від реалізації продукції;
- г) собівартість продукції;
- д) валюта балансу.

13. За якими показниками визначається рентабельність операційної діяльності:

- а) нерозподілений прибуток;
- б) поточні витрати на операційну діяльність;
- в) виручка від реалізації продукції в цінах виробника;
- г) операційні надходження;
- д) прибуток від операційної діяльності.

14. Рентабельність продажів буде тим вищою, чим:

- а) нижчим буде рівень сукупних витрат із виробництва та реалізації продукції;
- б) більшим буде обсяг продажів;
- в) нижчою буде ставка податку на прибуток;
- г) вища буде собівартість продукції.

15. Економічна сутність рентабельності — це:

- а) абсолютна сума загального прибутку;
- б) рівень прибутковості, що вимірюється у відсотках;
- в) сума фінансових ресурсів;
- г) абсолютна сума прибутку від реалізації продукції.

Практичні завдання

Завдання 1

Визначити балансовий прибуток, загальну рентабельність за такими даними:

- вартість товарної продукції у звітному періоді — 1500 тис. грн.;
- залишки товарної продукції на початок звітного періоду — 170 тис. грн.;
- залишки товарної продукції на кінець звітного періоду — 70 тис. грн.;
- собівартість реалізованої продукції — 1110 тис. грн.;
- ліквідаційна вартість фізично і морально зношеного обладнання — 50 тис. грн.;
- залишкова вартість обладнання — 36 тис. грн.;
- надходження боргів, списаних раніше як безнадійні — 23 тис. грн.;
- збитки від пожежі — 17 тис. грн.;
- середньорічна вартість основних виробничих фондів — 930 тис. грн.;
- середньорічна вартість оборотних коштів — 280 тис. грн.

Завдання 2

Визначте прибуток підприємства за фінансовими операціями у звітному періоді на основі таких даних:

- здійснено покриття збитку від спільної діяльності після її припинення на суму 81,6 тис. грн.;
- сплачено власникам 71,0 тис. грн. як грошові дивіденди;
- у т. ч. нерезиденту — 31,0 тис. грн.;
- проведено уцінку фінансової інвестиції в асоційоване підприємство на 46,0 тис. грн.;
- сплачено процентів (купонних платежів) за облігаціями — 42,0 тис. грн.;

- отримано відсотків (купонних платежів) за облігаціями – 16,5 тис. грн.

Завдання 3

Розрахувати прибуток на основі показника витрат на 1 грн продукції за такими даними:

- обсяг реалізації продукції в оптових цінах у базовому періоді – 410 тис. грн.;
- повна собівартість продукції – 330 тис. грн.;
- планується зниження витрат на 1 грн продукції, що буде реалізована, на 0,05 грн.;
- обсяг реалізації продукції в плановому періоді оптових цінах – 440 тис. грн.

Завдання 4

Визначити нерозподілений прибуток ВАТ «Дніпро», якщо результати фінансово-господарської діяльності товариства у звітному періоді такі:

- прибуток підприємства за звітний період дорівнює 930 тис. грн.;
- нарахований до сплати податок на прибуток – 232,5 тис. грн.;
- проведено переоцінку (дооцінку) балансової вартості нематеріальних активів на суму 52,0 тис. грн.;
- підприємство здійснює розподіл чистого прибутку за такими напрямками: резервний капітал – 10 %; виплата дивідендів за корпоративними правами – 40 %; виплата матеріального заохочення працівникам – 25 %.

Завдання 5

Визначити загальний (балансовий) прибуток, чистий прибуток, рентабельність реалізованої продукції за такими даними:

- виручка від реалізації продукції за оптовими цінами (з ПДВ) 1970 тис. грн.;

Фінанси підприємств

- собівартість реалізованої продукції – 1210 тис. грн.;
- прибуток від на реалізаційних операцій – 105 тис. грн.;
- прибуток від фінансової діяльності – 39 тис. грн.;
- прибуток від інвестиційної діяльності – 25 тис. грн.;
- збитки від пожежі – 19 тис. грн.;
- витрати на збут – 22 тис. грн.

Реферати

1. Формування механізму управління прибутком підприємства.
2. Формування і використання прибутку підприємства.
3. Планування прибутку підприємств в умовах ринкового реформування економіки.
4. Механізм підвищення прибутковості підприємств.
5. Управління операційним прибутком підприємства.

ТЕМА 5.

ОПОДАТКУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ

- 5.1. *Сутність оподаткування підприємств і податкова система*
- 5.2. *Пряме оподаткування підприємств*
 - 5.2.1. *Податок на прибуток*
 - 5.2.2. *Податок з доходів фізичних осіб*
 - 5.2.3. *Плата за землю*
 - 5.2.4. *Податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів*
 - 5.2.5. *Фіксований сільськогосподарський податок*
- 5.3. *Непряме оподаткування підприємств*
 - 5.3.1. *Податок на додану вартість (ПДВ)*
 - 5.3.2. *Акцизний збір*
 - 5.3.3. *Податок мито*
- 5.4. *Місцеві податки і збори*

5.1. Сутність оподаткування підприємств і податкова система

Податки є важливою ланкою фінансових відносин у суспільстві і як форма фінансових відносин виникають одночасно з появою держави.

Податки — це обов'язкові платежі, що їх встановлює держава для юридичних і фізичних осіб з метою формування централізованих фінансових ресурсів, які забезпечують фінансування державних витрат.

Обов'язкові платежі перераховуються до бюджету держави, а також до інших цільових державних фондів. Вони можуть здійснюватися у **формах**:

- податки;
- плата за ресурси;
- цільові відрахування.

Суспільне призначення податків виявляється в **двох основних функціях**:

- фіскальна;
- регулююча.

Фіскальна функція полягає у формуванні грошових доходів держави (мобілізації коштів у розпорядження держави і формування централізованих фінансових ресурсів для забезпечення виконання функцій держави).

Регулююча функція податків проявляється через вплив податків на різні сторони діяльності суб'єктів господарювання (державою регулюється розвиток економіки і соціально-економічні процеси в суспільстві).

Функції податків діють одночасно і взаємоузгоджені. Неможливо також розмежувати податки на суто фіскальні й регулюючі, бо без фіскальної їх дії не може бути й регулюючої. Застосування податків як фінансових регуляторів надзвичайно складне і важливе, оскільки вони торкаються всіх сфер життя як платника податків, так і суспільства загалом. Ефективність застосування податків залежить від їх реальності: об'єкта оподаткування, розміру ставок, податкових пільг, сталості законів про оподаткування тощо, тобто від сталості й реальності податкового механізму, податкової системи. Тому в умовах ринкової економіки завданням держави в галузі податків є створення такої системи оподаткування та умов для платників податків, які б сприяли підвищенню ефективності виробництва і збільшенню доходів бюджету, що дало б змогу державі якнайкраще виконувати свої функції.

Сукупність діючих у державі податків і податкових платежів утворює **податкову систему**. Сукупність форм і методів стягнення частини доходу юридичних і фізичних осіб у дохід бюджету утворює **систему оподаткування**.

Система оподаткування – це сукупність податків і зборів (обов'язкових платежів) до бюджетів різних рівнів, а також до

державних цільових фондів, що стягуються в порядку, установленому відповідними законами держави.

Податкова система будь-якої країни має будуватися, виходячи з її соціально-економічного становища. І для того, щоб ця система забезпечила отримання позитивних результатів, потрібне її наукове обґрунтування, що включає системність, встановлення визначальної основи системи оподаткування, а також формування правової бази і вихідних принципів. Визначальною основою податкової системи є обсяг витрат бюджету. Види податків та їх обсяг у державі встановлюються з метою покриття витрат. Виходячи з цього, податки є вторинними щодо витрат бюджету. Збалансування обсягу податків і податкових платежів, що надходять до бюджету, з обсягом бюджетних витрат держави — основне завдання державних фінансових органів.

Правовою основою податкової системи є відносини власності. Форма власності визначає право держави на доходи. При державній власності все майно підприємств і доходи, що створюються ними, належать державі. Держава вирішує, яку частку доходів підприємств централізувати до бюджету та інших централізованих фондів, а яку залишити трудовим колективам. Що ж до приватних і колективних підприємств, то держава може централізувати до бюджету лише частину доходів, що необхідна для задоволення загальнодержавних потреб.

До вихідних принципів побудови податкової системи належать: формування доходів бюджету у процесі перерозподілу ВВП; встановлення однакових обов'язків і відповідальності перед бюджетом для суб'єктів господарювання всіх форм власності; встановлення оптимального співвідношення між частиною доходу, що стягується з підприємств, і частиною, що залишається у них для розвитку власного виробництва, соціальної сфери і матеріального стимулювання працівників.

Основні принципи побудови системи оподаткування:

- обов'язковість;
- стимулювання підприємницької виробничої діяльності та інвестиційної активності;

- рівнозначність і пропорційність;
- соціальна справедливість;
- стабільність;
- економічне обґрунтування;
- рівномірність сплати;
- недопущення проявів податкової дискримінації.

На жаль, не всі з перелічених принципів достатньо реалізуються за здійснення податкової політики, у законодавчих актах щодо окремих податків.

Система оподаткування складається з двох підсистем:

- оподаткування юридичних осіб (підприємств);
- оподаткування фізичних осіб.

Система оподаткування підприємств в Україні зображена на рис. 5.1.

5.2. Пряме оподаткування підприємств

Прямі податки встановлюються на доходи і майно платників і сплачуються ними з власних надходжень грошових коштів. Види прямих податків, їх платники, розмір та порядок стягнення встановлюються в законодавчому порядку.

Прямі податки включають:

- податок на прибуток підприємств;
- податок на доходи фізичних осіб;
- плата (податок) на землю;
- податок на майно підприємства;
- податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів;
- плата за воду;
- фіксований сільськогосподарський податок та ін.

Розглянемо сутність окремих видів прямих податків, порядок їх стягнення і сплати до бюджету.

Тема 5

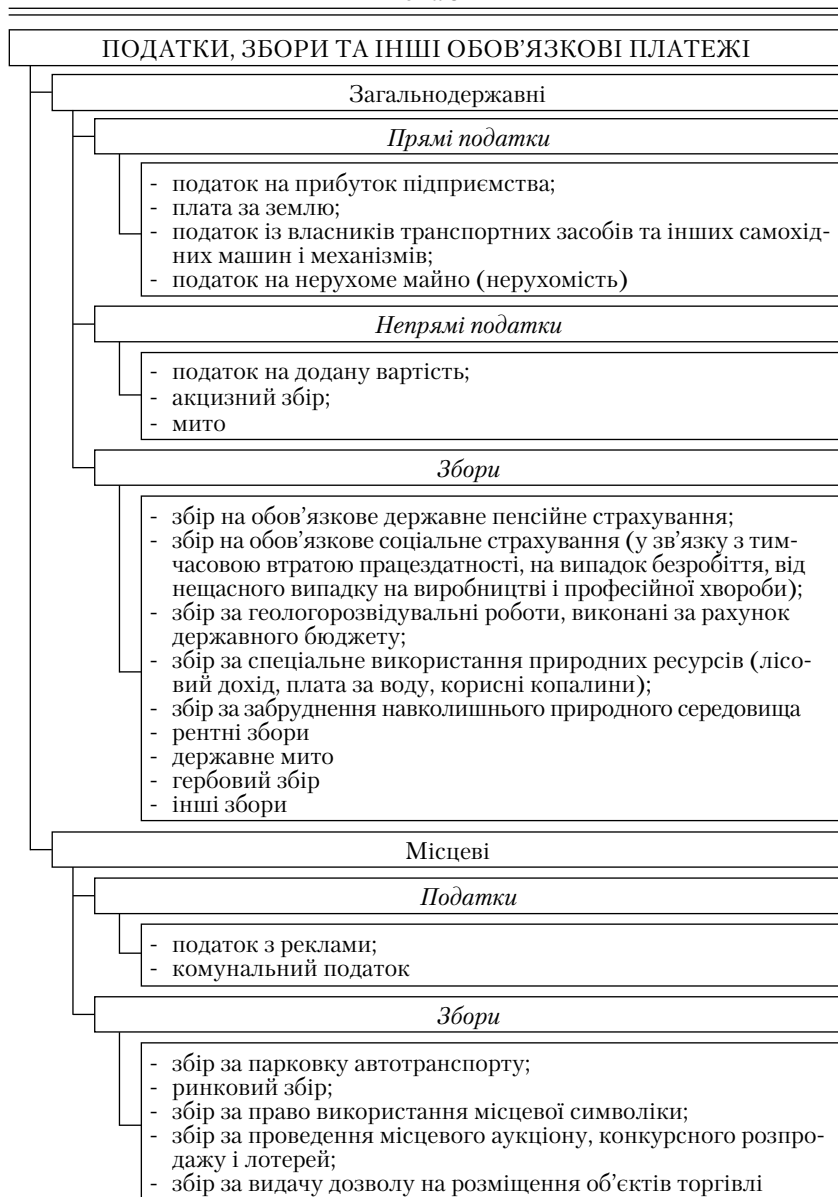

Рис. 5.1. Система оподаткування підприємств в Україні

5.2.1. Податок на прибуток

Згідно із Законом України «Про оподаткування прибутку підприємств» від 22 травня 1997 року, зі змінами та доповненнями, внесеними Законом України від 24 грудня 2002 року № 349-IV, податок на прибуток сплачують суб'єкти підприємницької діяльності й інші підприємства, установи та організації, які здійснюють діяльність, спрямовану на отримання прибутку. У цьому зв'язку платниками податку на прибуток є:

- з числа резидентів — суб'єкти господарської діяльності, бюджетні, громадські та інші підприємства, установи і організації, які здійснюють діяльність, спрямовану на отримання прибутку як на території України, так і за її межами;
- з числа нерезидентів — фізичні і юридичні особи, створені у будь-якій організаційно-правовій формі, які отримують доходи з джерелом їх походження в Україні;
- філіали, відділення та інші відокремлені підрозділи платників податку, що не мають статусу юридичної особи та розташовані на іншій території, ніж платник податку.

Платник податку, що має такі філії, може ухвалити рішення про сплату консолідованого податку на прибуток. У цьому разі сума податку на прибуток філії за відповідний період визначається розрахунково, виходячи з загальної суми податку, нарахованого платником податку, і питомої ваги валових витрат з урахуванням амортизації філії в загальній їх сумі платника податку. Порядок сплати податку на прибуток у цьому разі визначає платник самостійно до початку звітного року, про що повідомляється податковим органам як за місцем знаходження платника податку, так і за місцем розташування його філії.

Відповідальність за своєчасну і повну сплату податку до бюджету за місцем розташування філії несе платник податку; постійні представництва нерезидентів, які одержують прибуток із джерел їх походження в Україні або виконують представницькі функції щодо таких нерезидентів чи їх засновників; інші організації і установи, які одержують прибуток від своєї діяльності.

Об'єктом оподаткування є прибуток, який визначається шляхом вирахування зі скоригованого валового доходу сум валових витрат і амортизаційних відрахувань.

Валовий дохід — це загальна сума доходу платника податку на прибуток від усіх видів діяльності, нарахованого за звітний період у грошовій, матеріальній або нематеріальній формах як в Україні, так і за її межами.

До складу валового доходу включаються:

- доходи від продажу товарів (робіт, послуг);
- приріст балансової вартості запасів;
- доходи від виконання довгострокових договорів;
- прибуток від операцій із землею;
- доходи від здійснення банківських, страхових та інших операцій з надання фінансових послуг;
- суми страхового відшкодування за втрачене застраховане майно;
- доходи від продажу цінних паперів, операцій з валютними цінностями і борговими зобов'язаннями;
- доходи від операцій з основними засобами, нематеріальними активами;
- доходи від спільної діяльності та у вигляді дивідендів, отриманих від нерезидентів, процентів, роялті, від здійснення операцій лізингу (оренди);
- доходи у вигляді безповоротної фінансової допомоги, отриманої у звітному періоді, а також у вигляді вартості безкоштовно наданих товарів;
- доходи від урегулювання сумнівної або безнадійної кредиторської заборгованості;
- інші види доходів, що входять до складу об'єкта оподаткування (суми отриманої пені, штрафу, неустойок; доходи, не враховані в минулі роки, а виявлені у звітному році;
- проценти, отримані від здійснення кредитно-депозитних операцій, та ін.

До складу валового доходу не включаються:

- суми акцизного збору та податку на додану вартість;

- суми коштів або вартість майна, отримані платником податку як компенсація за примусові відчуження державою іншого майна платника податку;
- суми коштів або вартість майна, отримані платником податку з рішення суду як компенсація його витрат або збитків;
- суми надмірно сплачених податків, зборів, що повертаються платнику податку з бюджету, якщо вони не були включені до складу валових витрат;
- суми коштів або вартість майна, що надходять у вигляді прямих інвестицій або реінвестицій у корпоративні права;
- суми одержаного платником податку емісійного доходу;
- номінальна вартість узятих на облік, але неоплачених цінних паперів, які засвідчують відносини позики, а також платіжних документів, виданих боржником на ім'я платника податку як підтвердження заборгованості боржника;
- доходи від спільної діяльності на території України без створення юридичної особи, дивіденди, отримані від інших платників податку, що оподатковувалися за їхньої виплати;
- кошти, що надаються платнику податку з державного інноваційного фонду на поворотній основі;
- інші надходження, згідно з законом про оподаткування прибутку.

Для визначення сум оподаткованого прибутку важливе значення має розрахунок валових витрат.

Розрахований у викладеному порядку, скоригований валовий дохід є одним із складників, необхідних для визначення оподаткованого прибутку.

Іншими складовими, необхідними для визначення оподаткованого прибутку, є сума валових витрат і амортизаційних відрахувань за відповідний звітний період.

Валові витрати — це сума будь-яких витрат платника податку у грошовій, матеріальній або нематеріальній формі, здійснюваних як компенсація вартості товару (робіт, послуг), які

купаються (виготовляються) таким платником податку для їх подальшого використання у власній господарській діяльності.

До складу валових витрат включаються:

- суми всіх видів витрат, сплачених (нарахованих) протягом звітного періоду у зв'язку з підготовкою, організацією, здійсненням виробництва, продажем продукції (робіт, послуг);
- суми коштів або вартість майна, добровільно перерахованих (переданих) до Державного бюджету України або бюджетів територіальних об'єднань, в добродійні фонди і організації, але не більше 4 % оподаткованого прибутку у звітному періоді;
- суми внесених (нарахованих) податків, зборів (обов'язкових платежів), що включаються до собівартості продукції, а також пені, штрафів, неустойок, сплачених за порушення господарських договорів або за рішенням суду;
- суми витрат, не врахованих у минулих податкових періодах через допущення помилок, виявлених у звітному періоді;
- суми безнадійної заборгованості, а також суми заборгованості, за якими закінчився термін позовної давності;
- суми збитків від перевищення балансової вартості купованих матеріалів, сировини, комплектуючих виробів і напівфабрикатів на складах, у незавершеному виробництві й залишках готової продукції, що зараховуються на початок звітного кварталу, над вартістю цих самих цінностей і витрат на кінець того ж кварталу;
- витрати на поліпшення основних засобів (капітальний ремонт, реконструкція тощо) у межах 10 % балансової вартості відповідних груп на початок року;
- витрати на утримання та експлуатацію житлово-комунального господарства, об'єктів соціальної інфраструктури (дитячих дошкільних установ, клубів, установ охорони здоров'я та ін.);
- витрати на рекламу з пропаганди переваг вироблених товарів, а також витрати, пов'язанні з організацією прийо-

мів, презентацій з метою реклами, але не більше 2 % від оподаткованого прибутку;

- витрати, пов'язані зі здійсненням лізингових (орендних) операцій;
- витрати за операціями з борговими зобов'язаннями і валютними цінностями;
- витрати за операціями з основними засобами та нематеріальними активами;
- амортизаційні відрахування за основними засобами та матеріальними активами;
- інші витрати.

Склад витрат за групами, передбаченими у декларації, що вилучаються з сукупного валового доходу при визначенні оподаткованого прибутку, наводиться у спеціальних розрахунках (додатках до декларації), в яких і визначаються їх суми.

До складу витрат, пов'язаних з підготовкою, організацією, здійсненням виробництва і продажем продукції (робіт, послуг), включаються:

- вартість матеріалів, сировини, комплектуючих виробів і напівфабрикатів;
- сума перевищення балансової вартості купованих матеріалів, сировини, комплектуючих виробів і напівфабрикатів на складах, у незавершеному виробництві, залишках готової продукції на початок звітного періоду над їх балансовою вартістю на кінець того ж періоду (збиток);
- витрати, пов'язані з наданням послуг, виконанням робіт платнику податку;
- витрати, що зазнав платник податку — замовник довгострокового договору, у вигляді наданих виконавцю авансів (передоплат);
- витрати на оплату праці;
- сума нарахувань (зборів) на обов'язкове державне пенсійне страхування та обов'язкове соціальне страхування, а також інших нарахувань на заробітну плату і прирівняних до неї платежів, що включаються до витрат;

- інші витрати, пов'язані з підготовкою, організацією, здійсненням виробництва, продажем продукції (робіт, послуг), що включають видатки на забезпечення працівників спецодягом, взуттям, обмундируванням, а також спецхарчуванням згідно з переліком, встановленим Кабінетом Міністрів України;
- витрати на відрядження, придбання ліцензії та інше.

Не дозволяється включати до складу валових витрат платника податку такі витрати:

- не пов'язані з веденням господарської діяльності;
- на придбання торгових патентів;
- сплату штрафів та неустойки;
- на утримання органів управління об'єднань платників податку, у т.ч. утримання холдингових компаній;
- виплату емісійного доходу на користь емітента корпоративних прав;
- виплату дивідендів;
- суми збитків платника податку, понесених у зв'язку з продажем товарів (робіт, послуг) або їх обміном за цінами, нижчими, ніж звичайні.

Вивчення валових витрат, особливостей їхнього формування дає змогу зробити висновки, що за складом і обсягом вони перевищують витрати, які підприємство включає до собівартості, що зменшує суму оподаткованого прибутку.

Сума амортизаційних відрахувань за основними засобами, на яку зменшуються скориговані валові витрати при визначенні об'єкта оподаткування, визначається щоквартально множенням встановленого розміру відрахувань за групами основних фондів на їх балансову вартість на початок розрахункового кварталу:

- група 1 – 2,0 %;
- група 2 – 10,0 %;
- група 3 – 6,0 %;
- група 4 – 15,0 %.

При цьому балансова вартість груп основних засобів (окремого об'єкта) на початок розрахункового кварталу визначається

ся у такому порядку: до балансової вартості групи основних засобів (окремого об'єкта) на початок кварталу, що є попереднім розрахунковому, додається сума витрат, вкладених на придбання основних засобів, на виконання капітального ремонту, реконструкцію, модернізацію та інше поліпшення основних засобів, що підлягають амортизації протягом кварталу, що є попереднім розрахунковому, і віднімається вартість вилучених з експлуатації основних засобів (окремого об'єкта) протягом кварталу, що є попереднім звітному, а також віднімається сума амортизації, нарахованої в попередньому кварталі.

Нарахована сума амортизаційних відрахувань, як і сума валових витрат, враховується при визначенні об'єкта оподаткування. Різниця між скоригованою сумою валового доходу і скоригованою сумою валових витрат, а також сумою амортизаційних відрахувань становить об'єкт оподаткування.

Ставки оподаткування прибутку: Основну ставку податку встановлено в розмірі 25 % до об'єкта оподаткування.

За оподаткування страхової діяльності застосовуються такі ставки:

- 3 % валового доходу (крім доходу від страхування й пере-страхування життя);
- 6 % валового доходу за дострокового розірвання договору про страхування життя.

Платники податку подають до податкового органу за місцем реєстрації декларацію про прибуток підприємства протягом 40 календарних днів, наступних за останнім календарним днем звітного (податкового) кварталу, або 60 календарних днів після закінчення року.

5.2.2. Податок з доходів фізичних осіб

Податок з доходів фізичних осіб застосовується в Україні на підприємстві Законом України «Про податок з доходів фізичних осіб» № 889-IV від 22.05.2003 р.

Платниками податку є громадяни України, іноземні громадяни та особи, що не мають громадянства, які мешкають в Україні і мають дохід, сплачують з нього до бюджету податок.

Податок з доходів фізичних осіб — це прямиий, загальнодержавний податок, який стягується з доходів громадян за встановленими ставками.

Об'єктом оподаткування податком є сукупний дохід працюючих громадян, які отримують його з різних джерел за місцем основної роботи в Україні й за її межами як у грошовому, так і в натуральному вираженні. Визначається об'єкт оподаткування як нарахована сума заробітної плати, зменшена на суму збору до Пенсійного фонду України та внесків до фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, які відповідно до закону справляються за рахунок доходу найманої особи. До сукупного оподаткованого доходу включаються доходи, одержані від підприємств, установ і організацій усіх форм власності, доходи за виконання трудових обов'язків, у тому числі за сумісництвом, за виконання робіт за договорами підяду, а також інші доходи, отримані працівником у грошовій і натуральній формі.

До окремих видів сукупного місячного оподаткованого доходу належать:

- доходи у вигляді заробітної плати, інші виплати і винагороди, нараховані платнику податку згідно з умовами трудового або цивільно-правового договору;
- доходи від продажу об'єктів прав інтелектуальної власності;
- доходи у вигляді сум авторської винагороди, іншої плати за надання права на користування або розпорядження іншими особами нематеріальним активом (твором науки, мистецтва, літератури);
- сума (вартість) подарунків у межах, що підлягають оподаткуванню;
- сума страхових виплат, страхових відшкодувань або викупних сум, отриманих платником податку за договорами

довгострокового страхування життя і недержавного пенсійного страхування у межах сум, що підлягають оподаткуванню;

- доходи від операцій з майном і від надання його в оренду або суборенду у встановлених розмірах;
- дохід у вигляді вартості використання житла, інших об'єктів матеріального чи нематеріального майна, що надані платнику податку в безкоштовне використання;
- інші види доходів, що включаються до складу місячного оподатковуваного доходу, передбаченого Законом про податок з доходів фізичних осіб.

Утримання податку з оподатковуваного сукупного місячного доходу працівників здійснюється підприємствами всіх форм власності за ставкою **15 %**.

Утримані з доходів громадян суми прибуткового податку підприємства, установи і організації перераховують до бюджету в термін отримання в установах банків коштів на виплату заробітної плати. При виплаті зарплати в натуральній формі або виплаті її готівкою з каси підприємства утриманий податок перераховується на наступний день після такої виплати.

Утримання податку протягом року виконується юридичними особами із місячних доходів громадян за встановленою ставкою.

За результатами роботи кожного звітного податкового періоду, при здійсненні розрахунку за останній місяць застосування соціальної пільги, при здійсненні останнього розрахунку з платником податку, який припиняє трудові відносини з роботодавцем, останній здійснює перерахунок сум доходів, нарахованих такому платнику податку у вигляді заробітної плати, а також сум, наданих податкових соціальних пільг. Якщо в результаті здійснення перерахунку за випадком закінчення застосування соціальних пільг встановлюється недоплата податку, то ця сума утримується роботодавцем з платника податку за рахунок його будь-якого оподатковуваного доходу за відповідний місяць, а при нестачі сум такого доходу — за рахунок

оподатковуваних доходів наступних місяців до повного погашення сум такої недоплати.

Якщо ж в результаті кінцевого розрахунку з платником податку, який закінчує свої трудові відносини з роботодавцем, встановлюється сума недоплати податку, то вона утримується з доходів платника за останній місяць роботи, а якщо сума недоплати податку перевищує суму оподаткованого доходу платника податку за останній звітний період, то непогашена частина такої недоплати включається до складу податкового зобов'язання роботодавця — платника податку або утримується з його рахунка.

Якщо в результаті кінцевого розрахунку з платником податку, який закінчує свої трудові відносини з роботодавцем, встановлюється сума переплати податку, що перевищує суму податкового зобов'язання звітного періоду, то ця сума належить відшкодуванню з бюджету у встановленому порядку. Відповідно до ст. 67 Конституції України, усі громадяни, які мають дохід, щорічно подають до податкових інспекцій за місцем проживання декларацію про свій майновий стан та доходи за минулий рік у порядку, встановленому законом (до 1 квітня наступного за звітним року).

5.2.3. Плата за землю

Плата за землю стягується з метою формування ресурсів для фінансування заходів щодо раціонального використання, поліпшення й охорони землі, підвищення родючості ґрунтів, проведення земельної реформи і розвитку інфраструктури населених пунктів.

Порядок обчислення і сплати податку на землю регулюється Законом України «Про плату за землю» та подальшими доповненнями до нього.

Плата за землю стягується у вигляді земельного податку або орендної плати і встановлюється залежно від грошової оцінки

землі. Власники землі сплачують земельний податок. За земельні ділянки, передані в оренду, стягується орендна плата.

Об'єктом плати за землю є земельна ділянка, що перебуває у власності або користуванні (у тому числі й на умовах оренди).

Суб'єктом плати за землю (платниками) є власники землі та землекористувачі, у тому числі орендар.

Плата за землю визначається залежно від якості й місцезнаходження земельної ділянки, її грошової оцінки і встановлених ставок податку. Грошова оцінка земельної ділянки щорічно станом на 1 січня нового року уточнюється на коефіцієнт індексації, прийнятий у Законі України «Про державний бюджет України» на відповідний рік.

Середні ставки податку встановлюються Верховною Радою України в законодавчому порядку за угодами, виходячи з призначення їх використання, — за землями сільськогосподарського і несільськогосподарського призначення та землями, які входять до складу населених пунктів.

На землі сільськогосподарського і несільськогосподарського призначення, які мають вартісну оцінку, ставки податку встановлені у відсотках від їх вартісної оцінки.

Якщо грошова оцінка земельних ділянок у населених пунктах не визначена, то встановлюються середні ставки земельного податку з одиниці площі залежно від чисельності населення в населених пунктах, до складу яких входить земельна ділянка. Водночас, якщо землі входять до складу обласних центрів, міст і міст обласного підпорядкування, то встановлені середні ставки податку з одиниці площі збільшуються на коефіцієнт від 1,2 до 3,0 залежно від чисельності населення у відповідному населеному пункті.

Встановлені середні ставки податку з одиниці площі застосовуються з обліком коефіцієнтів індексації, визначених Законом України «Про Державний бюджет України» на відповідний рік.

У населених пунктах, що визначені Кабінетом Міністрів України як курортні, до ставок земельного податку, встановлених з одиниці площі, так само застосовуються відповідні ко-

ефіцієнти. Встановлені середні ставки земельного податку на земельні ділянки (за винятком сільськогосподарських угідь) диференціюють і затверджують відповідні сільські, селищні, міські ради з земель, виходячи з їх функціонального використання і місцезнаходження. Проте верхня межа ставки не повинна перевищувати її середню величину більш як удвічі з урахуванням встановлених коефіцієнтів їх збільшення.

Податок на земельні ділянки, зайняті житловим фондом, кооперативними автостоянками для зберігання особистих транспортних засобів громадян, гаражно-будівельними, дачно-будівельними кооперативами, індивідуальними гаражами і дачами громадян, а також за земельні ділянки, надані для потреб сільськогосподарського виробництва, водного і лісового господарства, які зайняті виробничими, культурно-побутовими і господарськими будівлями і спорудами, стягується в розмірі 3 % суми земельного податку, нарахованого за ставками для земель населених пунктів.

Податок на земельні ділянки, виділені для підприємств промисловості, транспорту, зв'язку та іншого призначення, стягується в розмірі 5 % грошової оцінки одиниці площі за областями. При цьому розмір земельного податку не залежить від результатів господарської діяльності власників землі та землекористувачів.

За земельні ділянки, на яких розміщені будівлі, що перебувають у користуванні кількох осіб, земельний податок нараховується кожному з них пропорційно до частини площі будівлі, яка перебуває в їх користуванні. Розмір, умови і строки внесення орендної плати за землю встановлюються за згодою сторін у договорі оренди між орендодавцем (власником землі) і орендарем.

Юридичні особи нараховують податок на землю самостійно раз на рік, виходячи із зайнятої площі відповідних земельних угідь станом на 1 січня поточного року і встановлених ставок платежу. Дані про суми нарахованого податку з відповідних видів земельних угідь заносяться у Податковий розрахунок земельного податку.

До Податкового розрахунку земельного податку додаються відповідні додатки, які підтверджують наявність документів на землю, пільг щодо сплати податку, розрахунки сум податку за відповідними видами земельних угідь.

Складений податковий розрахунок земельного податку з додатками юридичні особи подають до податкового органу до 1 лютого поточного року.

Фізичним особам земельний податок нараховують податкові органи. Нараховані суми податку податкові органи доводять до громадян-платників до 1 липня поточного року спеціальним повідомленням.

За несвоєчасну сплату земельного податку стягується пеня в розмірі, передбаченому чинним законодавством.

5.2.4. Податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів

Податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів — це прямий майновий податок, який нараховується і сплачується безпосередньо його платником відповідно до Закону України «Про податок із власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів».

Платниками податку є:

- підприємства, організації, установи (юридичні особи);
- іноземні юридичні установи;
- фізичні особи, що мають власні транспортні засоби, зареєстровані в Україні.

Об'єктами оподаткування є:

- колісні трактори;
- автомобілі, призначені для перевезення не менше 10 осіб;
- автомобілі легкові, вантажні, спеціального призначення;
- мотоцикли (у т.ч. мопеди), велосипеди з установленим двигуном, за винятком з обсягом до 50 смЗ.

- яхти та судна парусні з допоміжним двигуном або без нього, за винятком спортивних;
- човни моторні і катери, за винятком човнів з підвісним двигуном.

Не є об'єктом оподаткування такі види транспортних засобів:

- трактори на гусеничному ході;
- автомобілі спеціального призначення, швидкої допомоги та пожежні;
- транспортні засоби (вантажні, самохідні), що використовуються для вантажно-розвантажувальних робіт на територіях заводів, складів, у портах і аеропортах, а також для перевезення вантажів на малі відстані;
- машини та механізми для сільськогосподарських робіт (зерно-, картопле-, кукурудзозбиральні та інші комбайни).

Ставки податку встановлені за видами транспортних засобів і диференційовані залежно від потужності двигуна, за видами транспортних засобів, його призначення та використання.

Податок сплачується за місцезнаходженням юридичних осіб на спеціальні рахунки територіальних дорожніх фондів.

Підприємства автомобільного транспорту загального користування звільняються від сплати податку.

Сума податку на транспортні засоби включається до складу валових витрат платника, а отже, зменшує оподатковуваний прибуток і суму податку на нього. Податок на транспортні засоби включається до собівартості перевезень, що впливає на розмір прибутку підприємства.

За несвоечасну сплату податку стягується пеня у розмірі 120 % річних від облікової ставки Національного банку на день складання акта перевірки, від суми недоплати за кожен день прострочення платежу.

Податок, що надійшов до місцевого бюджету з транспортних засобів, використовується на покриття витрат із експлуатації і утримання автомобільних доріг та на інші цілі згідно з порядком, затвердженим відповідною радою.

5.2.5. Фіксований сільськогосподарський податок

Фіксований сільськогосподарський податок — це податок, який не змінюється протягом визначеного законодавством терміну і справляється з одиниці земельної площі.

Платниками фіксованого сільськогосподарського податку є сільськогосподарські підприємства передбачених законами України організаційно-правових форм, селянські та інші господарства, що займаються виробництвом (виращуванням), переробкою та збутом сільськогосподарської та рибної продукції, у яких сума, одержана від реалізації сільськогосподарської продукції власного виробництва та продуктів її переробки за попередній звітний (податковий) рік перевищує 75 % загальної суми валового доходу підприємства.

Валовий дохід визначається як загальна сума доходу платника податку від усіх видів його діяльності, отриманого (нарахованого) протягом звітного періоду у грошовій, матеріальній або нематеріальній формі як на території України, її континентальному шельфі, виключній (морській) економічній зоні, так і за її межами.

До валового доходу від реалізації сільськогосподарської продукції власного виробництва включається вартість:

- реалізованої продукції рослинництва і тваринництва власного виробництва;
- реалізованої сільськогосподарської продукції, виробленої із сільськогосподарської сировини власного виробництва на власних переробних підприємствах;
- реалізованої продукції, виробленої з власної сировини на давальницьких умовах незалежно від територіального розміщення переробного підприємства;
- наданих послуг (машинно-тракторного парку, будівельних і ремонтних бригад тощо), пов'язаних із сільськогосподарським виробництвом.

Якщо у звітному періоді валовий дохід від операції з реалізації сільськогосподарської продукції власного виробництва та

продуктів її переробки становить менше 75 % загального обсягу реалізації, підприємство сплачує податки в наступному звітному періоді на загальних підставах. До платників фіксованого сільськогосподарського податку належать також власники земельних ділянок та землекористувачі, у тому числі орендарі, які виробляють товарну сільськогосподарську продукцію, крім власників та землекористувачів земельних ділянок, переданих для ведення особистого підсобного господарства, будівництва та обслуговування житлових будинків, господарських будівель (присадибних ділянок), садівництва, дачного будівництва, а також наданих для городництва, сінокосіння та випасання худоби.

Кількість сільськогосподарської продукції з одного гектара сільськогосподарських угідь встановлюється на початку року і не підлягає коригуванню залежно від зміни ціни на сільськогосподарську продукцію протягом податкового року.

Обрахування кількості сільськогосподарської продукції з одного гектара сільськогосподарських угідь, що має поставлятися в рахунок фіксованого сільськогосподарського податку, здійснюється, виходячи з такого еквівалента — однієї тонни пшениці м'якої третього класу за цінами, які щорічно визначаються Кабінетом Міністрів України.

Кількість сільськогосподарської продукції з одного гектара сільськогосподарських угідь, яка має поставлятися в рахунок фіксованого сільськогосподарського податку, визначається як співвідношення вартості однієї тонни пшениці, узятої за еквівалент, до вартості однієї тонни відповідної продукції. Таке співвідношення встановлюється обласними радами щорічно, але не пізніше 1 січня.

За об'єкт оподаткування береться площа сільськогосподарських угідь, переданих сільськогосподарському товаровиробнику у власність або наданих йому в користування, у тому числі на умовах оренди.

Ставки фіксованого сільськогосподарського податку встановлюються з одного гектара сільськогосподарських угідь у відсотках до грошової їх оцінки в таких розмірах:

- для ріллі, сіножатей та пасовищ – 0,5 %;
- для багаторічних насаджень – 0,3 %.

Платники фіксованого сільськогосподарського податку у грошовій формі визначають його суму на поточний рік у порядку та розмірах, передбачених Законом, і до 1 лютого подають розрахунок до державної податкової служби за місцем їхнього знаходження.

Протягом поточного року щомісяця протягом 30 календарних днів, наступних за звітним, указаний податок сплачується в розмірі третини суми податку, визначеної на кожний квартал.

Установлено такий квартальний розподіл річної суми податку:

- I квартал – 10 %;
- II квартал – 10 %;
- III квартал – 50 %;
- IV квартал – 30 %.

Фіксований сільськогосподарський податок сплачується за рахунок таких податків і зборів (обов'язкових платежів):

- податок на прибуток підприємств;
- плата (податок) за землю;
- податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів;
- комунальний податок;
- збір на обов'язкове державне пенсійне страхування;
- збір на обов'язкове соціальне страхування;
- плата за придбання торгового патенту на здійснення торговельної діяльності;
- збір за геологорозвідувальні роботи, виконані за рахунок державного бюджету;
- збір за спеціальне використання природних ресурсів (за користування водою для потреб сільського господарства).

Інші податки та збори, установлені Законом України «Про систему оподаткування», повинні сплачуватися сільськогосподарськими товаровиробниками в порядку і розмірах, визначених відповідними законодавчими актами.

5.3. Непряме оподаткування підприємств

В Україні використовуються три види **непрямих податків**:

- податок на додану вартість;
- акцизний збір;
- мито.

Непрямі податки включають до цін товарів, що реалізуються, робіт, що виконуються, послуг, що надаються. Отже, ці податки є ціноутворюючим елементом і можуть суттєво впливати на загальний рівень цін.

Непрямі податки мають, переважно, фіскальне спрямування. На суму непрямих податків відповідно зростає ціна товарів, що впливає на їх виробництво й реалізацію.

Платниками непрямих податків є покупці (споживачі) товарів, робіт, послуг. Ними можуть бути: фізичні особи (населення); юридичні особи; фізичні особи — суб'єкти господарської діяльності; організації, установи, що не є суб'єктами господарювання.

Населення сплачує непрямі податки зі своїх власних доходів. Відтак більше податків сплачують ті категорії населення, які більше споживають товарів, мають більш високі доходи.

Розглянемо сутність зазначених видів непрямих податків, порядок їх стягування і сплати до бюджету.

5.3.1. Податок на додану вартість (ПДВ)

Податок на додану вартість — один з основних непрямих податків в Україні. Сутність ПДВ полягає в тому, що він є частиною новоствореної вартості, яка стягується з покупців у вигляді цін на товари і послуги, що продаються (надаються) на кожному етапі їх виробництва і продажу.

Податок на додану вартість — це податок, що стягується з покупців у вигляді надбавки до ціни на товари, роботи, послуги, які їм продаються, а сплачується до бюджету продавцями цих товарів, робіт та послуг.

Відповідно до законів України, платниками ПДВ є всі юридичні та фізичні особи, які здійснюють від свого імені виробничу чи іншу підприємницьку діяльність на території України, незалежно від форм власності та господарювання.

Платниками ПДВ є:

- особи, якщо обсяг виконуваних ними операцій, що підлягають оподаткуванню з продажу товарів (робіт, послуг) протягом будь-якого періоду за останні 12 календарних місяців, перевищує 3600 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;
- особи, які ввозять (пересилають) товари на митну територію України або отримують від нерезидента роботи (послуги) для їх використання чи споживання на митній території України, за винятком фізичних осіб, що не зареєстровані як платники податку, у випадках, коли такі особи ввозять (пересилають) товари (предмети) в обсягах, що не оподатковуються згідно із законодавством;
- особи, які здійснюють на митній території України підприємницьку торговельну діяльність за готівку незалежно від обсягів продажу, за винятком фізичних осіб, що здійснюють торгівлю на умовах сплати ринкового збору в порядку, встановленому законодавством;
- особи, які на митній території України надають послуги, пов'язані з транзитом пасажирів або вантажів через митну територію України;
- особи, які несуть відповідальність за внесення податку до бюджету за об'єктами оподаткування на залізничному транспорті, що визначені в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України;
- особи, які надають послуги зв'язку і здійснюють консолідований облік доходів і витрат, пов'язаних з наданням згаданих послуг і отриманих іншими особами, які підпорядковані таким особам.

Об'єктом оподаткування при нарахуванні ПДВ є обороти з продажу продукції, товарів, виконання робіт і надання послуг.

При цьому при продажу товарів об'єктом оподаткування є обороти не лише з продажу товарів власного виробництва, а й купованих. При продажу робіт об'єктом оподаткування є вартість виконаних будівельно-монтажних, ремонтних, науково-дослідних та інших робіт, у тому числі робіт, виконаних господарським способом. При продажу послуг об'єктом оподаткування є вартість послуг, наданих автотранспортом, вантажно-розвантажувальних, зв'язку, побутових, рекламних та ін., а саме:

- продаж товарів (робіт, послуг) без сплати їх вартості в межах підприємства для потреб власного споживання, витрати на які не відносяться до собівартості виробництва, а також для своїх працівників;
- з передачі товарів (робіт, послуг) без сплати їх вартості в обмін на інші товари (роботи, послуги);
- з передачі безоплатно або з частковою оплатою товарів (робіт, послуг) іншим підприємствам чи громадянам;
- з реалізації предметів застави, ураховуючи їх передачу заставоутримувачу при невиконанні зобов'язання, забезпеченого заставою.

Згідно із Законом України «Про податок на додану вартість», об'єктом оподаткування є **такі операції платника:**

- продаж товарів (робіт, послуг) на митній території України, у тому числі операції, пов'язані з оплатою вартості послуг за угодами оперативної оренди (лізингом) і передаванням права власності на об'єкти застави позичальнику (кредитору) для погашення кредиторської заборгованості;
- ввезення (пересилання) товарів на митну територію України та отримання робіт (послуг), що надаються нерезидентами для їх використання або споживання на митній території України, у тому числі операції, пов'язані з ввезенням (пересиланням) майна за угодами оренди (лізингу), застави та іпотеки;
- вивезення (пересилання) товарів за межі митної території України та надання послуг (виконання робіт) для їх споживання за межами митної території України.

Не вважаються об'єктами оподаткування такі операції:

- випуск, розміщення та продаж за грошові кошти цінних паперів, емітованих (випущених в обіг) суб'єктами підприємницької діяльності;
- сплата орендних (лізингових) платежів за умовами угод фінансової оренди (лізингу) або оренди житлового фонду, що є основним місцем проживання орендаря;
- передавання майна в оренду і його повернення після закінчення строку договору оренди;
- надання послуг зі страхування і перестраховування, передбачених Законом України «Про страхування», соціального і пенсійного страхування;
- надання послуг з інкасації, розрахунково-касового обслуговування, залучення, розміщення і повернення грошових коштів згідно з угодами позики, депозиту, вкладу, страхування або доручення;
- надання, управління і перевідступлення фінансових кредитів, кредитних гарантій і банківських поручниць особам, що надала такі кредити, гарантії або поручництва;
- торгівля за грошові кошти або цінні папери борговими зобов'язаннями, за винятком операцій з інкасації боргових вимог та факторингу (факторингові операції);
- оплата вартості державних платних послуг, які надаються фізичним або юридичним особам органами виконавчої влади і місцевого самоврядування, обов'язковість отримання (надання) яких встановлюється законодавством, у тому числі плата за реєстрацію, отримання ліцензії (дозволу), сертифікатів у вигляді зборів, державного мита;
- виплати заробітної плати, пенсій, стипендій, субсидій, доплат, інші грошові або майнові виплати фізичним особам за рахунок бюджетів або соціальних чи страхових фондів у порядку, встановленому законом;
- виплати дивідендів у грошовій формі або у формі цінних паперів (корпоративних прав), надання брокерських, дилерських послуг;

- передавання основних фондів як внеску до статутного фонду юридичних осіб для формування їх цілісного майнового комплексу в обмін на їх корпоративні права;
- оплата вартості фундаментальних досліджень, науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, які здійснюються за рахунок державного бюджету України.

База оподаткування залежить від сфери та виду діяльності суб'єкта господарювання. База оподаткування з продажу товарів (робіт, послуг) визначається, виходячи з договірної (контрактної) вартості цих товарів (робіт послуг), розрахованої за вільними або регульованими цінами (тарифами). У базу для розрахунку ПДВ включається акцизний збір та інші загальнодержавні податки і збори.

У разі бартерних операцій база оподаткування визначається, виходячи з фактичної ціни вказаних операцій, але не нижче за звичайну ціну.

Для товарів, які ввозяться на митну територію України, база оподаткування включає митну вартість, ввізне мито, акцизний збір.

Вартість тари, що згідно з договором (контрактом) є поворотною, до бази оподаткування не включається.

Сфера і види діяльності суб'єктів господарювання дуже різноманітні. Тому в процесі їхньої діяльності важливо враховувати, які операції звільнено від податку на додану вартість.

Важливим для покупця-суб'єкта господарювання — є визначення джерела сплати і подальшого відшкодування ПДВ (вхідного ПДВ), включеного до ціни.

Встановлені такі джерела відшкодування вхідного ПДВ:

- для придбаних товарів (робіт, послуг), вартість яких відноситься до складу валових витрат виробництва, вхідний ПДВ відшкодовується за рахунок сум ПДВ, які надходять від реалізації продукції (робіт, послуг) суб'єктом господарювання, а також із коштів державного бюджету;
- для суб'єктів господарювання, звільнених від оподаткування ПДВ, суми ПДВ, сплачені у зв'язку з придбанням

товарів (робіт, послуг), вартість яких включається до складу валових витрат виробництва;

- якщо суб'єкт господарювання — платник податку — купує товари (роботи, послуги), вартість яких не належить до складу валових витрат виробництва і не підлягає амортизації, вхідний ПДВ відшкодовується за рахунок відповідних джерел придбання товарів (робіт, послуг) і до складу податкового кредиту не включається.

Податковий кредит складається із сум податків, сплачених підприємством у звітному періоді за придбану продукцію, вартість якої відноситься до валових витрат, основних засобів або нематеріальних активів, що підлягають амортизації.

Погашення податкового кредиту здійснюється за рахунок сум ПДВ від реалізації продукції підприємством.

Податкове зобов'язання — це загальна сума податку, яку зобов'язаний сплатити (нарахувати) платник податку у звітному (податковому) періоді.

Податковий кредит — це сума, на яку підприємство (платник податків) має право зменшити податкове зобов'язання звітного періоду.

Для розрахунку ПДВ встановлені ставки:

- **20 %** від бази оподаткування, що включаються до ціни продукції;
- **Нульова ставка.**

Нульова ставка оподаткування ПДВ застосовується до таких операцій:

- продаж товарів, що були вивезені (експортовані) платником податку за межі митної території України;
- продаж робіт (послуг), призначених для використання і споживання за межами митної території України;
- продаж товарів (робіт, послуг) підприємствами роздрібною торгівлю, що розміщені на території України в зонах митного контролю (безмитних магазинах);
- надання транспортних послуг з перевезення пасажирів і вантажів за межами митного кордону України;

– продаж вугілля та продуктів його збагачення, вугільних і торф'яних брикетів, електроенергії, імпортованого газу.

Отже, застосування нульової ставки оподаткування ПДВ до перелічених вище операцій уможлиблює включення до суми податкового кредиту ПДВ, сплаченого на придбані товари (роботи, послуги), що були використані для продажу товарів (робіт, послуг), які оподатковуються за нульовою ставкою.

Підставою для включення ПДВ до податкового кредиту є податкова накладна, що передається покупцеві продавцем товарів (робіт, послуг). Податкову накладну складають у двох примірниках у момент виникнення податкових зобов'язань продавця. Оригінал податкової накладної передається покупцеві, а копія залишається в продавця. Податкова накладна є важливим розрахунковим і податковим документом. У разі звільнення від податку на додану вартість у податковій накладній робиться запис «Без ПДВ» з посиланням на відповідні законодавчі документи.

Не дозволяється включати до податкового кредиту витрати на сплату ПДВ, що не підтверджені податковою або митною декларацією. За імпортування робіт (послуг) підтвердженням факту виникнення податкового кредиту є акт прийняття робіт (послуг) або банківський документ, що свідчить про переказ грошей на оплату таких робіт (послуг). Коли на час перевірки платника податку податковим органом включені до складу податкового кредиту суми не підтверджуються відповідними документами, до платника податку застосовуються фінансові санкції на суму непідтвердженого документами податкового кредиту.

Сума ПДВ, що підлягає сплаті до бюджету суб'єктом господарювання — платником податку, визначається як різниця між загальною сумою його податкових зобов'язань, що виникли у зв'язку з продажем товарів (робіт, послуг) протягом звітного періоду, і сумою податкового кредиту, що сформувався протягом того самого періоду.

Якщо за результатами звітного періоду сума податкового кредиту перевищує суму податкових зобов'язань платника

ПДВ, різниця підлягає відшкодуванню платнику податку з державного бюджету.

Сума ПДВ, що підлягає сплаті до бюджету або сума податкового кредиту, що відшкодовується з бюджету, визначається на підставі податкової декларації за звітний період. Відшкодування з бюджету податкового кредиту платнику ПДВ має бути здійснене після подачі звіту через три звітні періоди (крім оподаткування за нульовою ставкою). На вимогу платника податку сума бюджетного відшкодування може бути повністю або частково зарахована до суми наступних платежів з ПДВ або інших податків, які зараховуються до державного бюджету.

Терміни сплати ПДВ до бюджету. Вибираючи податковий період, платник має врахувати можливість отримання бюджетного відшкодування податкового кредиту. Таке відшкодування безпосередньо пов'язане з податковим періодом.

Для платників податку, у котрих обсяг операцій, що оподатковуються, за попередній календарний рік перевищує 7200 неоподаткованих мінімумів доходів громадян, оподатковуваний (звітний) період дорівнює календарному місяцю. Сплата ПДВ має здійснюватися не пізніше 20 числа місяця, що настає за звітним періодом.

Платники податку, обсяг операцій яких з продажу менший від 7200 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, можуть застосовувати податковий період за власним вибором, який дорівнює календарному місяцю чи кварталу. Заяву про своє рішення з цього питання платник податку подає до податкового органу за місяць до початку календарного року. Протягом календарного року дозволяється змінювати квартальний період на місячний з початку будь-якого кварталу поточного року. Заява про таку зміну подається платником податку до податкового органу за місяць до початку кварталу. Зворотні зміни в одному календарному році не дозволяються.

Якщо за декларацією сума податкового кредиту перевищує суму податкових зобов'язань, різниця зараховується в погашення існуючих заборгованостей з ПДВ інших платежів, а за-

лишки підлягають відшкодуванню з бюджету протягом 30 днів, наступних за днем подання декларації, шляхом зарахування на рахунок платника або видання йому казначейського чека.

Для отримання бюджетного відшкодування платником податку у строки, визначені для подання щомісячної податкової декларації, до податкового органу подається розрахунок бюджетного відшкодування спеціальної форми.

До податкової декларації з ПДВ за скороченою формою розрахунок бюджетного відшкодування не подається.

Суми, що не відшкодовані платнику податку протягом визначеного строку, вважаються бюджетною заборгованістю.

На суму бюджетної заборгованості нараховуються відсотки в розмірі 120 % облікової ставки Національного банку України, встановленої на момент її виникнення, протягом строку її дії, включаючи день погашення.

5.3.2. Акцизний збір

Акцизний збір — це непрямий податок, який встановлюється на високорентабельні монопольні товари і включається до їхньої ціни.

Платниками податку акцизного збору є:

- суб'єкти підприємницької діяльності, також їхні філії, відділення (інші відокремлені підрозділи) — виробники підакцизних товарів на митній території України, у тому числі з давальницької сировини за товарами (продукцією), на які встановлено ставки акцизного збору у твердих сумах, а також замовники, з доручення яких виготовляється продукція на давальницьких умовах за товарами, на які встановлено ставки акцизного збору у відсотках до обороту, що сплачують акцизний збір виробнику;
- **нерезиденти**, що здійснюють виготовлення підакцизних товарів (послуг) на митній території України, безпосередньо або через їх постійні представництва або осіб, прирівняних до них відповідно до законодавства;

- **будь-які суб'єкти підприємницької діяльності, інші юридичні особи**, їхні філії, відділення, інші відокремлені підрозділи, що **імпортують** на митну територію України підакцизні товари, незалежно від наявності вкладених у них іноземних інвестицій;
- **фізичні особи-резиденти або нерезиденти**, які ввозять підакцизні речі на митну територію України та у вигляді супроводжувального або не супроводжувального багажу, а також фізичні особи, які одержують підакцизні товари, переслані через митний кордон України у вигляді поштових чи інших відправлень, в обсягах або за вартістю, що перевищують визначені митним законодавством норми безмитного перевезення (пересилання) для таких фізичних осіб, визначені митним законодавством;
- **юридичні або фізичні особи**, які купують (одержують) в інші формування володіння, користування чи розпорядження підакцизні товари в податкових агентів.

Під **податковим агентом** розуміється суб'єкт підприємницької діяльності, створений у вигляді підприємства з іноземними інвестиціями, що уповноважений здійснювати нарахування та стягнення акцизного збору з його платників, а також вносити суми акцизного збору, стягнуті з платників цього збору, до бюджету.

Податковим агентом вважається також уповноважений державний орган, що здійснює продаж підакцизних товарів, вилучених з вільного обігу або конфіскованих у випадках, передбачених законодавством. Податковий агент не є платником акцизного збору, але це особа, уповноважена законодавством нараховувати, стягувати акцизний збір з його платників та вносити його до бюджету.

Об'єктом оподаткування є:

- **обороти з реалізації вироблених в Україні підакцизних товарів** (продукції) шляхом їх продажу, обміну на інші товари (продукцію, роботи, послуги), безкоштовного передавання товарів або з частковою їх оплатою;

- **обороти з реалізації товарів (продукції)** для власного споживання, промислової переробки (крім оборотів з реалізації для виробництва підакцизних товарів), а також для своїх працівників;
- **митна вартість товарів (продукції)**, які імпортуються (ввозяться, пересилаються) на митну територію України, у тому числі в межах бартерних операцій або без оплати їх вартості чи з частковою оплатою.

При продажу підакцизних товарів (продукції) податковими агентами об'єктом оподаткування є обороти з реалізації:

- вироблених на території України товарів (продукції) або робіт;
- імпортованих (ввезених, пересланих) на митну територію України товарів (продукції), але не менше від митної вартості таких підакцизних товарів (продукції) з урахуванням сум сплаченого (нарахованого) ввізного (імпортного) мита.

Законом України «Про акцизний збір на алкогольні напої та тютюнові вироби» визначено, що до об'єктів оподаткування належать також:

- обороти з реалізації вироблених на території України алкогольних напоїв та тютюнових виробів шляхом їх продажу, обміну на іншу продукцію (товари, роботи, послуги), безоплатного передавання, з частковою оплатою, а також на умовах комісії, консигнації;
- обороти з реалізації (передавання) алкогольних напоїв та тютюнових виробів для власного споживання і промислової переробки;
- вартість алкогольних напоїв та тютюнових виробів, виготовлених українськими виробниками на давальницьких умовах;
- митна вартість алкогольних напоїв та тютюнових виробів, які ввозяться на територію України, у т.ч. виготовлені за межами митної території України з давальницької сировини, реімпортвані, а також митна вартість продукції,

яка повертається на митну територію України із зони митного контролю, перерахована у валюту України за валютним курсом НБУ, що діяв на дату митного оформлення товарів, з урахуванням фактично сплачених сум митних зборів та мита.

Акцизний збір обчислюється:

1) за ставками у відсотках до обороту з продажу товарів:

- товарів, що реалізуються за вільними цінами, — оподаткований оборот визначається, виходячи з їхньої вартості за вказаними цінами, без урахування акцизного збору без ПДВ;
- товарів, що реалізуються за державними фіксованими та регульованими цінами — оподаткований оборот визначається, виходячи з їхньої вартості за вказаними цінами без урахування торговельних знижок, а також суми ПДВ;
- імпортованих товарів — оподаткований оборот визначається, виходячи з їхньої митної вартості, збільшеної на суму ввізного мита, без урахування акцизного збору.

2) у твердих сумах з одиниці реалізованого товару (продукції). Ставки акцизного збору є єдиними на всій території України.

Якщо ставка встановлена в грошовому еквіваленті, акцизний збір визначається таким чином:

1. При застосуванні акцизного збору в гривнях:

$$A = C \times K, \quad (5.1)$$

де C — ставка акцизного збору;

K — кількість товару, визначена у фізичних одиницях вимірювання.

2. При застосуванні ставки акцизного збору в євро:

$$A = C \times \text{€} \times K, \quad (5.2)$$

де € — курс гривні до євро за станом на перший відповідного кварталу.

3. Якщо ставка встановлена у відсотках:

$$A = C_a \times B, \quad (5.3)$$

де C_a — ставка акцизного збору;
 B — вартість підакцизного товару.

Акцизним збором не обкладаються такі операції:

- продаж підакцизних товарів на експорт за іноземну валюту;
- продаж легкових автомобілів спеціального призначення для інвалідів, вартість яких оплачують органи соціального забезпечення, а також легкових автомобілів спеціального призначення (швидка медична допомога, міліція, пожежна тощо) за переліком, що встановлюється Кабінетом Міністрів України;
- вартість підакцизних товарів, що провозяться через територію України транзитом;
- оборот з реалізації спирту етилового, що використовується на виготовлення лікарських засобів і ветеринарних препаратів;
- митна вартість ввезених і конфіскованих на території України алкогольних напоїв та тютюнових виробів, щодо яких не визначено власника, а також тих, які перейшли у власність держави за правом успадкування;
- митна вартість алкогольних напоїв та тютюнових виробів, що перевозяться через територію України транзитом;
- митна вартість імпортованої сировини або обороти з реалізації (передавання) української сировини, яка ввозиться або використовується для виробництва підакцизних товарів;
- вартість алкогольних напоїв та тютюнових виробів, що експортуються за межі митної території України за іноземну валюту за умови надходження цієї валюти на валютний рахунок підприємства;

– митна вартість алкогольних напоїв та тютюнових виробів, які ввозяться (пересилаються) фізичними особами на територію України в межах норм, визначених законодавством України для безмитного ввезення цих видів товарів.

Сплата акцизного збору до бюджету за алкогольні напої і тютюнові вироби має певні особливості. Акцизний збір за алкогольні напої і тютюнові вироби сплачується шляхом придбання продавцями цих товарів марок акцизного збору.

Марка акцизного збору — це спеціальний паперовий знак, що наклеюється на алкогольні напої і тютюнові вироби для підтвердження сплати акцизного збору.

Марки акцизного збору продаються державними податковими органами України. Придбані марки акцизного збору використовуються виробниками алкогольних напоїв і тютюнових виробів для маркування цих видів продукції.

Підприємства-виробники, що є платниками акцизного збору, щомісяця не пізніше 20 числа наступного за звітним місяця складають і подають до державних податкових адміністрацій за місцем розташування (реєстрації) розрахунок суми акцизного збору за встановленою формою за минулий місяць, складений, виходячи з фактичних обсягів і цін реалізації.

5.3.2. Податок мито

Мито податком, стягується з товарів, транспортних засобів, інших предметів, які переміщуються через митний кордон країни по поставках митного тарифу.

Митний тариф — перелік товарів, з яких стягуються мита, із вказівкою ставок митного податку на одиницю даного товару.

Поряд з суто фіскальними, мито виконує стимулюючу і захисну функції.

Захисна функція мита передбачає формування бар'єрів, що перешкоджають проникненню на територію держави товарів, більш конкурентоспроможних.

Стимулююча функція формує передумови зацікавленості у збільшенні експорту. Економічно розвинуті країни орієнтовані, насамперед, на регулювання імпорتنих надходжень.

Експорт товарів, вироблених у країні, не обмежується, оскільки **такі** процеси сприяють розвитку економіки.

Мито має багато спільного з непрямими податками, насамперед, з акцизним збором:

- як і акциз, сплачується в підсумку за рахунок споживача;
- збільшує ціну товару, включаючись до неї на стадії формування ціни реалізації;
- контроль за правильністю сплати як акцизу, так і **мита** здійснюється податковими органами.

Ряд відмінностей, і, насамперед, умовний характер **мита** — перетинання митного кордону — не дозволяє віднести його до податків.

За характером спрямованості переміщуваних товарів, об'єктів — мита поділяються на:

- а) ввізні;
- б) вивізні;
- в) транзитні.

Платником мита є особи, що ввозять чи переміщують товари через митний кордон держави. Специфікою платника в цій ситуації є те, що ним може бути як власник товару, так і уповноважена особа (декларант). На відміну від податкового регулювання тут можлива передача обов'язку зі сплати митних платежів іншій особі, що не має відношення до товару.

За характеристикою платника мито поділяється на:

- а) сплачуване юридичними особами;
- б) сплачуване фізичними особами.

Ставки розрізняються: для особистого користування (ставка великі), для виробничого (рівень ставок вищий).

Об'єкт мита є митною вартістю переміщуваних товарів, щодо яких має нараховуватися мито. Митна вартість перераховується в національну валюту за курсом НБУ, що діє на день подання митної декларації. Ставки мита єдині на всій території.

На практиці розрізняють кілька видів ставок:

Адвалерні — ставки встановлюються у відсотках до митної вартості їх товарів, що підлягають оподаткуванню.

Специфічні — ставки, що нараховуються у встановленому розмірі за одиницю вимірювання ввезеного товару (кілограм, метр тощо). Ця ставка припускає специфічну характеристику товару, тоді як попередня задовольняється знеособленим предметом обкладання.

Комбіновані (змішані) — ставки, які використовують поєднання адвалерних і специфічних зборів при нарахуванні мита.

Сезонні — ставки, за допомогою яких можливе оперативне реагування на ввезення на територію держави і вивезення з неї сезонних товарів. Зазвичай, термін їхнього введення не може перевищувати 6 місяців.

Особливі — це ставки, що реалізують захисні функції мита.

Антидемпінгові — ставки, що є певною надбавкою до звичайного імпортного мита. Застосовуються при ввезенні на територію держави товарів за цінами, нижчими (демпінговими, непридатним) ніж їхня ціна в країні, яка ввозить, що загрожує підірвати основи вітчизняного виробника. За допомогою антидемпінгового мита ціни імпортованих товарів піднімаються до рівня, на якому з ними можуть конкурувати вітчизняні.

Спеціальні — митні ставки, що захищають митну територію від ввезення товарів, що загрожують вітчизняним виробникам (аналогічних чи безпосередньо конкуруючих). Іноді спеціальні мита використовуються як відповідний захід стосовно дій інших держав.

Компенсаційні — митні ставки, застосовувані до ввезених товарів, щодо яких використовується механізм субсидій, що відповідно занизило їхню ціну і цим загрожує завдати шкоди вітчизняному виробництву.

Механізм застосування пільг при сплаті мита досить різноманітний і включає:

- звільнення від сплати мита певних категорій платників;
- зменшення митних ставок;

- повернення раніше сплачених сум мита;
- звільнення від мита певних предметів.

Порядок сплати і ставки мита визначаються єдиним митним тарифом України. Митний тариф є системою ставок митних зборів, застосовуваних до товарів, переміщуваних через митний кордон.

Митні платежі

Мито входить до системи митних платежів, якими є усі види зборів, відрахувань, платежів при перетині митного кордону держави.

Систему митних платежів можна розділити на дві групи: **основні та додаткові**.

Основні — обов'язкові платежі, стягувані в більшості випадків при перетині митного кордону і стягувані із суб'єктів, що не характеризуються специфічними особливостями:

- а) мито;
- б) митні збори та митне оформлення;
- в) непрямі податки (ПДВ, акцизний збір).

Додаткові — митні платежі стягуються з платників за додатково надані послуги або характеризують платника, який відрізняється специфічними особливостями (збір за зберігання товарів, збори за митний супровід вантажів, збори за видачу ліцензій, плата за участь у митних аукціонах тощо).

Додаткові митні платежі становлять систему зборів, що регулюють сплату за різних митних режимів. Особливості їх нарахування регулюються Державним митним комітетом.

5.4. Місцеві податки і збори

Місцеві податки і збори — це платежі, які встановлюються місцевими органами влади і обов'язкові до сплати їх платниками на певній території.

Місцеві податки і збори сплачують юридичні і фізичні особи. Вони включаються до складу валових витрат, які ви-

ключаються зі скоригованого валового доходу, а отже, зменшують суму оподаткованого прибутку. Місцеві податки і збори суб'єкти господарювання відносять до собівартості продукції (робіт, послуг), що впливає на формування їхнього прибутку. Органи місцевого самоврядування мають право запроваджувати тільки ті податки і збори, що передбачені законодавчими актами, установлювати ставки, що не перевищують граничних розмірів, передбачених законодавчими актами та установлювати додаткові пільги для окремих платників податків.

До складу місцевих податків і зборів належать:

Місцеві податки:

- комунальний податок;
- податок з реклами.

Місцеві збори:

- ринковий збір;
- збір за паркування автотранспорту;
- готельний збір;
- збір за видачу ордера на квартиру;
- курортний збір;
- збір за право використання місцевої символіки;
- збір за здійснення закордонного туризму;
- збір за проведення аукціону;
- збір за проїзд територією прикордонних областей автотранспортом, що прямує за кордон;
- збір за видачу дозволу на розміщення об'єктів торгівлі та сфери послуг;
- збір за надання земельних ділянок для будівництва об'єктів виробничого і невиробничого призначення, індивідуального житла і гаражів у населених пунктах.

Комунальний податок — це обов'язковий місцевий податок, який нараховується з неоподаткованого фонду оплати праці робітників за встановленими ставками.

Платниками комунального податку є всі юридичні особи, за винятком бюджетних установ і організацій, планово-дотаційних установ і організацій та сільськогосподарських підприємств.

Комунальний податок сплачують:

- усі суб'єкти господарювання незалежно від форми власності та підлеглості відомствам, включаючи підприємства з іноземними інвестиціями, їх філії, відділення та інші окремі підрозділи, які є юридичними особами і мають самостійний баланс, поточний рахунок в установах банків і здійснюють господарську, підприємницьку та іншу комерційну діяльність — з неоподаткованого доходу оплати праці працівників, які займаються цими видами діяльності;
- окремі підрозділи, філії суб'єктів господарювання, які не мають самостійного балансу і поточного рахунку в установах банків — з неоподаткованого доходу оплати праці своїх робітників у складі підприємств, які є юридичними особами;
- підприємства і організації, які не є госпрозрахунковими, але отримують доходи від господарської діяльності — з неоподаткованого фонду оплати праці, розрахованого на працівників, які займаються цією діяльністю;
- бюджетні установи, які фінансуються з місцевого і державного бюджетів — з неоподаткованого фонду оплати праці працівників, що займаються господарською і комерційною діяльністю у складі цих установ.

Об'єктом оподаткування комунальним податком є неоподатковуваний фонд оплати праці працівників, що розраховується множенням офіційно встановленого неоподаткованого мінімуму доходів громадян на середньооблікову чисельність працівників за звітний місяць. Сума податку розраховується його платником щоквартально з розподілом помісячно у спеціальній формі. Вона визначається множенням розрахованого неоподаткованого фонду оплати праці на встановлену ставку, яка не повинна перевищувати 10 %.

Податок з реклами. Рекламою вважаються всі види оголошень і повідомлень, які подають інформацію з комерційною метою (отримання доходу) за допомогою засобів масової ін-

формації: преси, радіо, телебачення, афіш, плакатів, рекламних щитів, інших технічних засобів, розміщених на будинках, вулицях, майданах, транспорті тощо.

Послуги за розміщення реклами є платними, і за їх надання стягується так названий податок з реклами.

Податок з реклами — це податок на послуги зі встановлення і розміщення реклами у засобах масової інформації. Платниками податку з реклами є суб'єкти підприємницької діяльності, їх філії, відділення, представництва та інші відокремлені підрозділи, постійні представництва нерезидентів та фізичні особи — замовники реклами (рекламодавці) або виробники і поширювачі реклами, якщо вони є рекламодавцями.

Об'єкт оподаткування — вартість виготовлення і розміщення реклами.

Граничні розміри ставок податку не повинні перевищувати **0,1 %** вартості послуг за виготовлення та **розміщення одноразової реклами та 0,5 %** — реклами на тривалий час.

Стягнений з рекламодавців у складі вартості рекламних послуг податок перераховується його платниками до місцевого бюджету щомісяця до 15 числа. Рекламодавці нараховану суму податку з реклами відносять до собівартості продукції, робіт, послуг.

Місцеві збори

Ринковий збір — це плата за право займати місце для торгівлі на ринках і в павільйонах усіх форм власності, на критих та відкритих столах, майданчиках, з автомашин, візків, мотоциклів, ручних візків тощо.

Платниками ринкового збору є юридичні особи всіх форм власності, їх філії, відділення, представництва та інші відокремлені підрозділи і фізичні особи, які реалізують сільськогосподарську й промислову продукцію та інші товари на ринках.

Об'єктом оподаткування є торговельні місця. Ринковий збір справляється за кожен день торгівлі. Ставки ринкового збору встановлюються за кожне торговельне місце і не пови-

нні перевищувати 20 % неоподаткованого мінімуму доходів громадян для фізичних осіб і трьох неоподаткованих мінімумів доходів громадян для юридичних осіб. Ставки можуть бути диференційовані залежно від району розміщення ринку, виду продукції, що продається, тощо.

Сума платежу визначається співробітниками ринку множенням встановленої ставки на кількість торговельних місць, які займає торговець. Ринковий збір сплачується до початку торгівлі через касовий апарат адміністрації ринку.

Збір за паркування автотранспорту — це плата, що стягується з власників автотранспорту — юридичних і фізичних осіб за паркування автомобілів у спеціально обладнаних чи відведених для цього місцях.

Платниками збору є водії, які паркують свої автотранспортні засоби у спеціально обладнаних чи відведених для цього місцях. Збір стягується за ставками, встановленими місцевими органами влади, з розрахунку за 1 годину стоянки (паркування) автомобіля в місцях припаркування. Граничні розміри ставок не повинні перевищувати 5 % неоподаткованого мінімуму доходів громадян у спеціально обладнаних місцях і 1 % — у відведених місцях за 1 годину стоянки (паркування) автомобіля. Збір стягується особами, уповноваженими відповідним органом місцевого самоврядування. Збір сплачують водії автомобілів готівкою особам, які стягують ці платежі. На підтвердження сплаченого збору водій отримує відповідний документ.

Збір за право використання місцевої символіки — це збір з юридичних і фізичних осіб — суб'єктів підприємницької діяльності за використання в комерційних цілях місцевої символіки при виробництві та реалізації продукції, виконанні робіт, наданні послуг.

Об'єктом обкладання збором є вартість виробленої продукції, виконаних робіт, наданих послуг. Дозвіл на використання місцевої символіки (герба міста, зображення архітектурних та історичних пам'яток тощо) видається терміном на один рік органами місцевого самоврядування, які й встановлюють розмір збору.

Річний граничний розмір збору за право використання місцевої символіки не повинен перевищувати: з юридичних осіб — 30 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, з фізичних осіб — підприємців — двох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Збір стягується за право використання місцевої символіки щорічно при видачі дозволу і подовженні терміну його дії. Сума збору вноситься до місцевого бюджету у встановлені строки.

Збір за видачу дозволу на розміщення об'єктів торгівлі та сфери послуг — це плата суб'єктів торгівлі за видачу їм дозволу на торгівлю у спеціально призначених для цього місцях.

Платниками цього збору є юридичні особи всіх форм власності, а також фізичні особи, які отримали дозвіл на розміщення об'єктів торгівлі сільськогосподарською продукцією і промисловими товарами. Ставки збору залежать від площі торговельного місця, його територіального розміщення, виду продукції чи послуг.

? Питання для перевірки знань

1. Розкрийте форми та функції податків.
2. Дайте визначення системи оподаткування та охарактеризуйте основні її принципи.
3. Назвіть прями податки і збори.
4. Розкрийте сутність податку на прибуток.
5. Охарактеризуйте необхідність та значення оподаткування прибутку підприємств.
6. Дайте характеристику валовим доходам та валовим витратам, що визначаються для обчислення оподаткованого прибутку.
7. Як визначаються амортизаційні відрахування для обчислення оподаткованого прибутку?
8. Назвіть ставки оподаткування прибутку.

9. Дайте характеристику податку з доходів фізичних осіб.
10. Платники, об'єкт і база оподаткування, терміни сплати до бюджету плати (податку) за землю.
11. Охарактеризуйте податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів.
12. Як сплачується фіксований сільськогосподарський податок?
13. Дайте характеристику економічної сутності непрямих податків.
14. Визначте механізм впливу непрямих податків на діяльність суб'єктів підприємницької діяльності в Україні.
15. Розкрийте сутність, платники, об'єкт і база оподаткування, терміни сплати до бюджету податку на додану вартість.
16. Охарактеризуйте пільги з податку на додану вартість згідно з чинним законодавством України.
17. Визначте сутність і порядок розрахунку податкового кредиту, його формування та відшкодування суб'єктам підприємницької діяльності.
18. Дайте характеристику акцизному збору (платники, об'єкт, ставки, акцизна марка).
19. Розкрийте сутність, механізм податку мита та митних платежів.
20. Охарактеризуйте місцеві податки і збори.
21. Які податки і збори входять до складу цін и продукції?
22. Які податки і збори та інші обов'язкові платежі відносяться на собівартість продукції?

Тестові завдання

1. **Податкова система — це:**
 - а) обов'язкові платежі, що їх встановлює держава для юридичних і фізичних осіб з метою формування централізованих фінансових ресурсів, які забезпечують фінансування державних витрат.

- б) частина заново створеної вартості;
 - в) сукупність діючих у державі податків і податкових платежів;
 - г) видача коштів установам у кредит.
- 2. Об'єктом оподаткування податком на прибуток на території України є:**
- а) чистий прибуток підприємства;
 - б) валовий прибуток підприємства;
 - в) оподаткований прибуток підприємства;
 - г) чистий дохід підприємства.
- 3. Відповідно до чинного законодавства прибуток підприємства характеризується як:**
- а) сума, на яку доходи перевищують пов'язані з ним витрати;
 - б) кошти, що надійшли від продажу товарів і надання послуг;
 - в) дохід підприємства за вирахуванням відповідних податків, зборів, знижок;
 - г) загальний дохід від реалізації продукції товарів, робіт, послуг.
- 4. До складу валового доходу включаються:**
- а) доходи від спільної діяльності та у вигляді дивідендів, отриманих від нерезидентів, процентів, роялті, від здійснення операцій лізингу (оренди);
 - б) суми коштів або вартість майна, отримані платником податку як компенсація за примусові відчуження державою іншого майна платника податку;
 - в) суми акцизного збору та податку на додану вартість;
 - г) номінальна вартість узятих на облік, але неоплачених цінних паперів, які засвідчують відносини позики, а також платіжних документів, виданих боржником на ім'я платника податку як підтвердження заборгованості боржника.

- 5. Які показники не належать до валових витрат?**
- а) доходи від здійснення банківських, страхових та інших операцій з надання фінансових послуг;
 - б) доходи від урегулювання сумнівної або безнадійної кредиторської заборгованості;
 - в) прибуток від операцій із землею;
 - г) суми одержаного платником податку емісійного доходу.
- 6. Податок на прибуток може обчислюватись за ставкою:**
- а) 25 %;
 - б) 15 %;
 - в) 3 %;
 - г) 20 %.
- 7. Об'єктом оподаткування ПДВ в Україні за ставкою 20 % є:**
- а) оподатковуваний прибуток;
 - б) вартість проданої продукції;
 - в) вартість вивезеної з території України продукції;
 - г) вартість ввезених товарів на територію України;
 - д) амортизаційні відрахування.
- 8. Об'єктом оподаткування акцизним збором в Україні є:**
- а) обороти з реалізації вироблених в Україні підакцизних товарів;
 - б) обороти з передання товарів для своїх працівників;
 - в) вартість підакцизної продукції, що експортується;
 - г) митна вартість продукції, яка імпортується в межах бартерних операцій.
- 9. Платниками акцизного збору в Україні є:**
- а) виробники підакцизної продукції — резиденти України;
 - б) виробники підакцизної продукції — нерезиденти України;
 - в) міжнародні об'єднання та організації, що ввозять на митну територію України підакцизні товари;

- в) фізичні особи, які пересилають на митну територію України підакцизні товари в обсягах вартістю до 200 єкю;
- д) виробники підакцизної продукції, обсяг операцій яких за останні 12 місяців перевищив 3600 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

10. Об'єктом плати за землю є земельна ділянка...

- а) сільськогосподарського виробника;
- б) що орендується сільськогосподарським виробником;
- в) використана під багаторічні насадження;
- д) на якій розташовано ботанічний сад.

11. Об'єктом оподаткування податком з власників транспортних засобів є:

- а) колісні трактори;
- б) автомобілі легкові;
- в) велосипеди;
- г) спортивні яхти;
- д) літаки.

12. Які фактори впливають на розмір ставки податку з власників транспортних засобів (автомобілів)?

- а) потужність двигуна автомобіля;
- б) пробіг автомобіля;
- в) екологічний стан автомобіля;
- г) час випуску (виробництва) автомобіля;
- д) вантажопідйомність автомобіля.

13. Податком з доходів фізичних осіб є:

- а) прибуток підприємства;
- б) дохід громадян;
- в) плата за воду;
- г) виручка від реалізації продукції.

14. Податок на додану вартість, акцизний збір, мито відносяться до:

- а) ціни продукції;
- б) собівартості продукції;
- в) результатів інвестиційної діяльності;
- г) фінансових результатів.

15. До місцевих податків і зборів не належать:

- а) ринковий збір;
- б) податок на рекламу;
- в) акцизний збір;
- г) комунальний податок.

Практичні завдання

Завдання 1

Визначте податок на прибуток і податок на додану вартість, які необхідно сплатити до бюджету за звітний період.

Підприємство, що є платником ПДВ, у звітному кварталі отримало:

- виручку від реалізації товарів на суму 150 тис. грн., у т. ч. ПДВ – 20 тис. грн.;
- акцизний збір – 18 тис. грн.;
- виручка від реалізації послуг дорівнює 60 тис. грн.;
- Підприємством оприбутковано сировини й матеріалів на 78 тис. грн. (у т. ч. ПДВ);
- оплачено рахунки за використання електроенергії в сумі 12 тис. грн.;
- нарахованої заробітної плати в розмірі 50 тис. грн.;
- витрати на ремонт основних засобів становили 100 тис. грн., при цьому балансова вартість власних основних за-

- собів на початок року дорівнювала 900 тис. грн., орендованих — 110 тис. грн.;
- амортизаційних відрахувань за звітний квартал нараховано в розмірі 25 тис. грн.

Завдання 2

Визначте суму податку на прибуток і суму податку на додану вартість, що має сплатити товариство «Юність» за I квартал звітного року.

- Товариство «Юність» в I кварталі звітного року отримало:
- виручку від реалізації виробленої ним продукції (744 тис. грн.);
 - виручку від реалізації консультаційних послуг (12 тис. грн.);
 - відсотки за вкладені на депозит кошти (9,5 тис. грн.).
 - Витрати фірми у звітному кварталі становили:
 - на сировину та допоміжні матеріали — 104,4 тис. грн.;
 - на електроенергію — 12 тис. грн.;
 - нараховану заробітну плату — 10 тис. грн. і сплачено до бюджету відрахування до державних цільових фондів у розмірах, установлених законодавством;
 - нарахування амортизаційних відрахувань — 7,5 тис. грн.;
 - сплачено комунального податку та податку на землю в розмірі 2,5 тис. грн.;
 - перераховано до бюджету плату за торговий патент у сумі 1,3 тис. грн.

Завдання 3

Визначити відпускну ціну підакцизного виробу, суму акцизного збору для сплати до бюджету, податок на додану вартість, виручку від реалізації підакцизного товару з ПДВ, рентабельність виробу за такими даними:

- собівартість підакцизного виробу — 210 грн.;
- прибуток — 41 грн.;

- ставка акцизного збору – 11 %;
- ставка ПДВ – 20 %.

Завдання 4

Визначити митну вартість підакцизного товару з податками і зборами та суму акцизного збору для сплати до бюджету за такими даними:

- митна вартість товару – 410 грн.;
- митні та комісійні збори – 41 грн.;
- ставка ввізного мита – 18 %;
- ставка акцизного збору – 14 %.

Завдання 5

Визначте податок із власників транспортних засобів у звітному періоді, якщо консалтингова фірма має на обліку автомобіль для перевезення пасажирів (розрахований на 32 пасажирів), об'єм циліндра двигуна якого становить 6200 см³, і два легкові автомобілі з об'ємами циліндрів двигунів 2300 см³ і 3700 см³.

Завдання 6

Визначити вільну відпускну ціну продукції підприємства (з ПДВ), а також суму ПДВ, що має сплатити підприємство до бюджету, за такими даними:

- витрати підприємства на сировину та матеріали (з ПДВ) – 680 тис. грн.;
- інші витрати на виробництво продукції – 420 тис. грн.;
- рентабельність виробництва – 21 %;
- ставка ПДВ – 20 %.

Завдання 7

Визначте суму податку на землю, якщо товаровиробник сільськогосподарської продукції за межами населеного пункту має такі земельні ділянки сільськогосподарського призначення:

Фінанси підприємств

- пасовища, загальна площа яких становить 4,8 га. Грошова оцінка 1 га становить 1300 тис. грн.;
- яблучний сад — 4 га. Грошова оцінка 1 га становить 2050 тис. грн.;
- грушевий сад — 5 га. Грошова оцінка 1 га становить 2195 тис. грн.

Реферати

1. Вплив системи оподаткування на економіку підприємств України.
2. Підвищення ефективності системи оподаткування.
3. Оподаткування експортно-імпортних операцій в зовнішньоекономічній діяльності.
4. Непряме оподаткування підприємств.
5. Механізм оподаткування прибутку і ефективність функціонування промислових підприємств.
6. Механізм оподаткування доданої вартості в Україні.

ТЕМА 6.

ОБОРОТНІ АКТИВИ ПІДПРИЄМСТВ: ФОРМУВАННЯ І ВИКОРИСТАННЯ

- 6.1. *Оборотні активи: сутність, склад і структура*
- 6.2. *Організація оборотних активів. Методи розрахунку нормативів оборотних активів підприємств*
- 6.3. *Нормування оборотних активів*
- 6.4. *Розрахунок нормативу оборотних активів економічним методом*
- 6.5. *Джерела формування оборотних активів*
- 6.6. *Показники стану використання оборотних активів підприємств*
- 6.7. *Шляхи підвищення ефективності використання оборотних активів*

6.1. Оборотні активи: сутність, склад і структура

Оборотні активи — це грошові кошти та їх еквіваленти, що не обмежені у використанні, а також інші активи підприємства, призначені для реалізації або споживання протягом операційного циклу чи протягом 12 місяців із дати складання балансу.

У виробничій сфері оборотні активи авансуються в оборотні виробничі фонди і фонди обігу (рис. 6.1).

До виробничих фондів належать:

- сировина;
- основні й допоміжні матеріали;
- напівфабрикати;
- паливо;
- тара;

- запасні частини для ремонтів;
- малоцінні і швидкозношувані предмети;
- незавершене виробництво;
- напівфабрикати власного виготовлення;
- витрати майбутніх періодів.

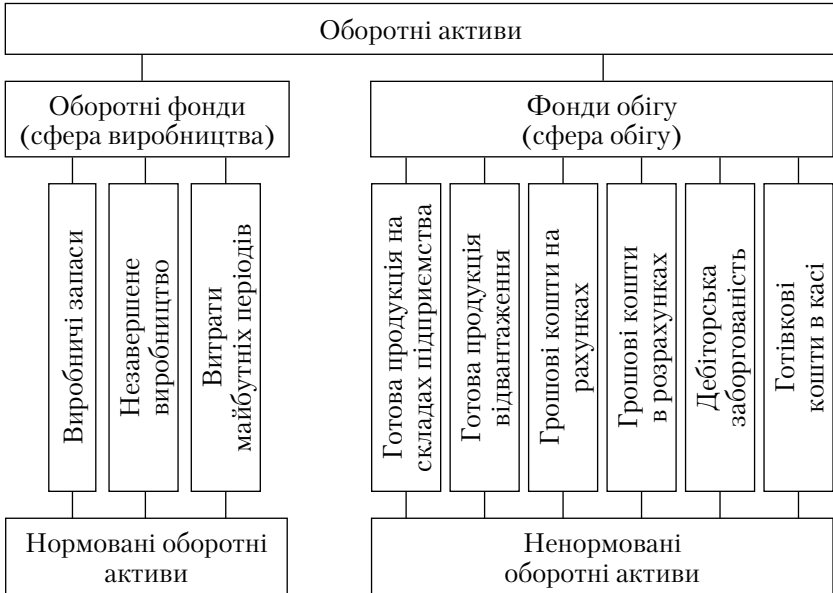

Рис. 6.1. Структура оборотних активів підприємства

Фонди обігу – це залишки готової продукції на складі підприємств, відвантажені, але не оплачені покупцями товари, залишки коштів підприємств на поточному рахунку в банку, касі, у розрахунках, у дебіторській заборгованості, а також укладені в короткострокові цінні папери.

До фондів обігу належать:

- готова продукція на складах підприємства;
- готова продукція, яка відвантажена і перебуває в дорозі;
- грошові кошти на розрахунках та інших рахунках;

- грошові кошти у незавершених розрахунках;
- дебіторська заборгованість;
- готівка в касі.

Класифікація оборотних активів підприємства відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 2 «Баланс» (рис. 6.2).

Рис. 6.2. Класифікація оборотних активів

Отже, **оборотні активи** — це кошти, авансовані в оборотні виробничі фонди і фонди обігу для забезпечення безперервності процесу виробництва, реалізації продукції та отримання прибутку.

Незважаючи на відмінності у призначенні, оборотні фонди та фонди обігу тісно взаємопов'язані. Вони обслуговують єди-

ний процес відтворення на виробництві й забезпечують його неперервність. Водночас оборотні фонди та фонди обігу є складовими оборотних активів, що відображають розміщення їх за сферами відтворення у процесі руху, і водночас є самостійними економічними категоріями.

Економічною категорією, що об'єктивно існує, є оборотні активи. Для з'ясування економічного змісту оборотних активів необхідно розмежувати їх функціональні форми, яких вони постійно набувають і змінюють, проходячи через сфери виробництва та обігу, пов'язувати рух (зміну) цих функціональних форм з рухом їх речових носіїв, а також розглядати оборотні активи як категорію в русі.

Якщо процес виробництва на кожному підприємстві неперервний, то оборотні активи, що обслуговують його, у кожний момент перебувають одночасно як у сфері виробництва у вигляді виробничих запасів, незавершеного виробництва, так і у сфері обігу у вигляді готових виробів та грошових коштів. Крім того, зі сфери виробництва вони переходять у сферу обігу і навпаки, тобто постійно перебувають у русі, проходячи три стадії кругообігу — грошову, товарну та виробничу.

Співвідношення оборотних активів у сфері виробництва і сфері обігу залежить від особливостей організації виробництва, постачання, збуту, а також системи розрахунків.

Для забезпечення безперервності процесу виробництва і реалізації продукції необхідно досягти оптимального співвідношення оборотних активів у сфері виробництва й обігу. Підприємство зацікавлене у зменшенні оборотних активів у сфері обігу за рахунок поліпшення системи постачання, раціональніших форм розрахунків.

В економічній літературі існують інші погляди на сутність оборотних активів. Одні економісти трактують їх як «грошові кошти», авансовані в оборотні виробничі фонди та фонди обігу», інші вважають, що оборотні активи — це частина капіталу підприємства, вкладена в його поточні активи, або це кошти, авансовані для створення оборотних виробничих активів та ак-

тивів обігу. Але оборотні активи включають як матеріальні, так і грошові ресурси. Тому ототожнювати їх тільки з грошовими коштами економічно не обґрунтовано.

В організації оборотних активів слід розрізняти їх склад і структуру.

Склад оборотних активів — це сукупність окремих елементів (статей) оборотних виробничих фондів і фондів обігу.

Структура оборотних активів — це співвідношення окремих елементів оборотних активів у їх загальному обсязі.

6.2. Організація оборотних активів. Методи розрахунку нормативів оборотних активів підприємств

Організація оборотних активів — це встановлення на підприємствах необхідного складу та структури оборотних активів, визначення потреби в них та джерел їх формування, а також контроль за зберіганням та ефективністю їх використання.

Організація оборотних активів побудована на таких принципах:

- створенні мінімального обсягу оборотних активів, що забезпечує неперервність процесу виробництва та обігу, а також їх ефективне використання;
- раціональному розміщенні наявних оборотних активів за сферами відтворювального процесу в межах підприємства;
- формуванні та поповненні оборотних активів за рахунок власних та позикових джерел залежно від обсягів виробництва;
- створенні фінансових резервів;
- контролі за рухом оборотних активів.

Оборотні активи підприємств класифікуються **за трьома ознаками:**

- залежно від участі їх у кругообігу;

- за методами планування, принципами організації та регулювання;
- за джерелами формування.

Залежно від участі в кругообігу оборотні активи поділяються на активи у сфері виробництва та у сфері обігу. Встановлення оптимального співвідношення оборотних активів, що перебувають у цих сферах, сприяє ефективнішому їх використанню. Водночас, що більшою є питома вага оборотних активів у сфері виробництва та меншою у сфері обігу, то ефективніше вони використовуються. Отже, важливим напрямком підвищення ефективності використання оборотних активів на підприємствах є вдосконалення їх розподілу за стадіями кругообігу, зниження питомої ваги фондів обігу.

Залежно від методів планування, принципів організації та регулювання оборотні активи поділяються на **нормовані та ненормовані**.

Нормованими називають оборотні активи, за якими обчислюється норматив. До них належать виробничі запаси, готова продукція, незавершене виробництво, витрати майбутніх періодів та ін. Обчислення нормативів (мінімальної потреби) за цими видами оборотних активів дає можливість забезпечити їх ефективне використання та нормальний процес виробництва.

Ненормованими є оборотні активи, за якими норматив не обчислюється. До них належать грошові кошти в касі та на рахунках у банках, кредиторська заборгованість та ін.

Нормування оборотних активів може здійснюватися **трьома методами**: прямого рахунку, аналітичним та методом коефіцієнтів.

Метод прямого рахунку полягає в тому, що спочатку визначаються відповідно до діючого порядку норми та нормативи за окремими елементами оборотних активів, а потім додаванням їх сум — сукупний норматив.

Аналітичний метод виключає розрахунок нормативу за окремими елементами оборотних активів, а сукупний норма-

тив на запланований рік обчислюється, виходячи з чинного нормативу в поточному році, скоригованого на зміну обсягу виробництва (обсягу товарної продукції) та розміру прискорення обігу оборотних активів у запланованому році.

Застосування **методу коефіцієнтів** нормативів власних оборотних активів на запланований рік розраховується за нормативом, що діяв у попередньому році, і розміром змін відповідних запасів та витрат у запланованому році.

Використання того чи іншого методу розрахунку нормативу власних оборотних активів залежить від часу функціонування та економічного становища підприємств. При створенні підприємств, а також в умовах їх функціонування для розрахунку нормативів власних оборотних активів найдоцільніше застосовувати метод прямого рахунку.

6.3. Нормування оборотних активів

Розмір власних оборотних активів, необхідних підприємству для забезпечення нормальної діяльності, встановлюється нормуванням.

Нормування — це процес обчислення частини оборотних активів (запасів та витрат), потрібної підприємству для забезпечення нормального, неперервного процесу виробництва, реалізації продукції та розрахунків. Основним завданням нормування є розробка на кожному підприємстві економічно обґрунтованих норм та нормативів власних оборотних активів, що забезпечують прискорення обороту та найефективніше використання матеріальних і фінансових ресурсів.

Нормування оборотних активів включає розробку та встановлення на підприємствах спеціальних норм за окремими видами матеріальних цінностей, витрат виробництва тощо, а також розрахунок нормативу власних оборотних активів у грошовому вираженні на кінець року, кварталу.

Норма — це обчислювана у встановленому порядку за кожним видом оборотних активів відносна або мінімальна їх величина, необхідна для розрахунку нормативу. За одними видами оборотних активів норма обчислюється в абсолютних величинах (гривнях, копійках), за іншими — у відносних величинах (відсотках). Розроблені норми діють кілька років і переглядаються при зміні технології виробництва, номенклатури продукції, що випускається, умов матеріально-технічного постачання.

Норматив — це мінімальний розмір власних оборотних активів у грошовому вираженні, необхідний підприємству для забезпечення нормального безперервного процесу виробництва, реалізації продукції та розрахунків. Нормативи власних оборотних активів мають ураховувати потреби підприємства в активах не тільки для основної діяльності, а й для капітального ремонту будинків, споруд, що виконується господарським способом, а також для допоміжних підприємств та інших служб підприємств, що не перебувають на самостійному балансі.

Норми та нормативи обчислюються шляхом складання спеціальних розрахунків за кожним видом оборотних активів, що нормуються. Визначаються нормативи на кінець планового року за окремими видами оборотних активів шляхом множення норми на обсяг (одноденну витрату) нормованих цінностей або витрат виробництва, що враховуються. Дані, необхідні для розрахунку норм та нормативів за окремими елементами нормованих оборотних активів, беруть з відповідних видів бухгалтерської звітності (балансів тощо) і таблиць виробничо-фінансового плану.

Нормування власних оборотних активів за їх окремими елементами:

1. Розрахунок нормативу власних оборотних активів на сировину, основні матеріали та напівфабрикати

Норматив власних оборотних активів на сировину, основні матеріали та напівфабрикати визначається у грошовому вираженні множенням вартості їх однодобової витрати в запланованому році на норму оборотних активів у днях:

$$H = O \times N, \quad (6.1)$$

де O — однодобова витрата сировини, матеріалів та напівфабрикатів, грн.;

N — норма оборотних активів, днів.

Денні витрати сировини, матеріалів та напівфабрикатів визначаються діленням вартості їх річної (квартальної) витрати в запланованому році на 360 (90) днів.

Денна потреба визначається за формулою:

$$D = \frac{M_{\text{заг}}}{360}, \text{ натур. один. або грн.} \quad (6.2)$$

де $M_{\text{заг}}$ — загальна потреба в цьому виді ресурсів, натур. один. або грн.

Норма оборотних активів за кожним видом або за однорідною групою матеріалів враховує час їх перебування в поточному, страховому, транспортному, технологічному запасах, а також час, необхідний для відвантаження, доставки, прийняття та складування матеріалів. Підсумовуючи визначені за окремими операціями норми оборотних активів за відповідними видами сировини, матеріалів та напівфабрикатів, отримують загальну норму. Множенням загальної норми на вартість однодобової витрати відповідного виду цінностей визначають норматив.

$$M_{\text{заг}} = \sum_{i=0}^n N_i \cdot q_i \quad (6.3)$$

де q_i — маса (площа) заготовки однієї деталі (виробу) i -го виду, натур. одиниць.

Якщо найменувань сировини та матеріалів багато і вони надходять від багатьох постачальників, що утруднює розрахунок норми за окремими її елементами (доставка, приймання, зберігання тощо), визначають норму в середньому за всіма ма-

теріалами, виходячи з фактичних даних про вартість їх витрат у звітному році та розміру їх середнього залишку. При цьому середній залишок визначається на підставі звітних даних за кварталами діленням на 4 суми половини залишку на початок та кінець року плюс повні залишки на початок II, III та IV кварталів. Норма у днях обчислюється діленням середньорічного залишку сировини та матеріалів за попередній звітний рік на їх одноденну витрату в цьому самому році. Множенням вартості однодобової витрати сировини та матеріалів у запланованому році на норму оборотних активів у днях визначають норматив власних оборотних активів за сировиною та матеріалами.

Норматив власних оборотних активів на запаси палива.

Запаси пального на підприємствах створюються у розмірі мінімальних залишків з урахуванням змін його споживання (витрат) у запланованому році. Норматив за цим видом цінностей визначається аналогічно обчисленню нормативу за сировиною, основними матеріалами та купованими напівфабрикатами шляхом множення розрахованої норми запасу у днях на вартість одноденної її витрати на виробничі та невиробничі потреби в запланованому році. При цьому норматив обчислюється за всіма видами палива (крім газу), що використовуються на технологічні цілі та господарські потреби виробництва.

Норматив власних оборотних активів на допоміжні матеріали.

Норматив власних оборотних активів на допоміжні матеріали визначається множенням норми запасу у днях на вартість їх одноденної витрати, що визначається кошторисом витрат на виробництво. При цьому норми за видами допоміжних матеріалів обчислюються в тому самому порядку, що й за основними матеріалами.

Норматив власних оборотних активів на запаси тари.

Норматив на запаси тари обчислюється множенням норми у днях на вартість однодобового обороту (витрати) тари за її видами. Норма оборотних активів за тарою визначається залежно

від джерел її надходження (способу заготівлі) та порядку використання. Розрізняють тару куповану, власного виробництва, з поверненням та без повернення. За купованою тарою, призначеною для пакування готової продукції, норма оборотних активів встановлюється так само, як за сировиною, основними матеріалами та купованими напівфабрикатами, виходячи з інтервалів поставок. При цьому враховується час перебування тари в дорозі, на складі, ремонті, промиванні, у поточному та страховому запасі.

Норматив власних оборотних активів на запасні частини для ремонту.

Норматив на запасні частини для ремонту машин, устаткування та транспортних засобів можна обчислювати двома методами: **прямого рахунку та укрупненням.**

За методом прямого рахунку вартість і кількість запасних частин, необхідних для капітального та поточного ремонтів у запланованому році, визначаються за кошторисами, що складаються на ремонт відповідних видів машин, транспортних засобів та устаткування. Однак оскільки цей метод складний, розрахунок нормативу на запасні частини можна виконати укрупненим методом.

За укрупненим методом норматив обчислюється, виходячи з норми, що визначається в абсолютних величинах, і вартості машин, устаткування та транспортних засобів. Норма оборотних активів визначається в абсолютних величинах діленням вартості середньорічного залишку запасних частин на середню вартість машин, транспортних засобів та устаткування, а норматив — множенням норми (у гривнях, копійках) на балансову (початкову) вартість машин, транспортних засобів та устаткування на кінець запланованого року.

Норматив для малоцінних та швидкозношуваних предметів визначається окремо для кожної групи незалежно від характеру їх використання у виробництві: господарський інвентар, спеціальний одяг і взуття, спеціальний інструмент і пристосування і т.д.

2. Розрахунок нормативу власних оборотних активів на незавершене виробництво

До витрат у незавершеному виробництві належать усі витрати, вкладені у вартість розпочатих, але не завершених виробів, що перебувають на різних стадіях виробничого процесу з моменту першої операції до здачі готової продукції на склад.

Норматив оборотних активів, що виділяються на заснування незавершеного виробництва, залежить від обсягу та складу продукції, що виробляється, тривалості виробничого циклу, собівартості продукції та характеру збільшення витрат у процесі виробництва.

Норматив власних оборотних активів у незавершеному виробництві обчислюється за формулою

$$H_{н.з.в.} = B_o \times D_{в.ц.} \times K, \quad (6.4)$$

де B_o — однодобові витрати на виробництво продукції у IV кварталі, грн.;

$D_{в.ц.}$ — тривалість виробничого циклу, днів;

K — коефіцієнт наростання витрат.

Однодобові витрати визначаються діленням на 90 витрат на обсяг випуску валової продукції в оцінці за виробничою собівартістю IV кварталу запланованого року.

Тривалість виробничого циклу відображає час перебування продукції в незавершеному виробництві від першої технологічної операції до повного виготовлення продукції та здачі її на склад. Вона визначається на основі технологічних карт та інших планових нормативів виробництва за кожним виробом у календарних днях. До тривалості виробничого циклу включається час, витрачений на обробку деталі (технологічний запас), час на транспортування деталей від одного робочого місця до іншого і здавання готової продукції на склад (транспортний запас), час перебування виробів, що обробляються, між окремими операціями (оборотний запас), час перебування виробу у страховому запасі.

Коефіцієнт наростання витрат відображає характер збільшення витрат у незавершеному виробництві за днями виробничого циклу.

При рівномірному розподілі витрат він обчислюється за формулою:

$$K = \frac{A + 0,5}{A + B}, \quad (6.5)$$

де A — витрати, які здійснюються одноразово на початок виробничого циклу;

B — подальші витрати, які включаються до собівартості продукції.

При нерівномірному зростанні витрат за днями виробничого циклу, цей коефіцієнт обчислюється за формулою:

$$K = \frac{C}{B}, \quad (6.6)$$

де C — середня вартість виробу в незавершеному виробництві, грн.;

B — виробнича собівартість виробу, грн.

Середня вартість виробу в незавершеному виробництві обчислюється як середньозважена величина витрат, що припадає на кожен день виробничого циклу, і кількості днів їх знаходження у процесі виробництва.

3. Норматив власних оборотних активів на запаси готової продукції

До готової продукції належать вироби, завершені у виробництві, прийняті відділом технічного контролю та здані на склад.

Норматив оборотних активів на залишки готової продукції ($H_{г.п.}$) визначається як добуток норми оборотних активів у днях на вартість однодобового випуску товарної продукції в наступному році за виробничою собівартістю:

$$H_{г.п.} = 3 \times P, \quad (6.7)$$

де, **3** — одноденний випуск продукції в IV кварталі планового року за виробничою собівартістю (грн.);

P — норма запасу оборотних коштів для готової продукції (днів).

Норма оборотних активів на запаси готової продукції складається з таких елементів: часу, необхідного для комплектування виробів для постачання; часу на пакування продукції; часу на оформлення та здачі банку платіжних документів. Час на зазначені операції визначається розрахунково (хронометражем). При великій номенклатурі продукції, що випускається, виокремлюються основні види виробів, що становлять 70–80 % загального обсягу випуску.

За ними розраховується середньозважена норма оборотних активів, яка потім поширюється на всю готову продукцію, що перебуває на складі.

Множенням вартості однодобового випуску товарної продукції, оціненої за виробничою собівартістю в запланованому році, на середньозважену норму оборотних активів у днях визначають норматив.

4. Норматив власних оборотних активів на витрати майбутніх періодів

До витрат майбутніх періодів належать витрати, що здійснюються в поточному плановому періоді, але відносяться до собівартості продукції в наступному періоді. Це витрати з освоєння нових видів продукції, удосконалення технології виробництва, на передплату періодичних видань, орендну плату та ін.

Норматив на витрати майбутніх періодів визначається так: до витрат майбутніх періодів, які має підприємство на початок планованого року, додаються витрати, що здійснюються в запланованому році, і віднімаються витрати, що включаються до собівартості продукції, яка виробляється в запланованому році.

Норматив власних оборотних активів на витрати майбутніх періодів обчислюється за формулою:

$$H_{\text{м.п.}} = B_{\text{О}} + B_{\text{П}} - B_{\text{В}}, \quad (6.8)$$

де $B_{\text{О}}$ – сума коштів, вкладених у ці витрати на початок запланованого періоду, за відрахуванням отриманих банківських кредитів;

$B_{\text{П}}$ – витрати, що проводяться в плановому періоді, передбачені відповідними кошторисами;

$B_{\text{В}}$ – витрати, які включаються до собівартості продукції запланованого року та передбачені кошторисом виробництва.

Так розраховуються нормативи власних оборотних активів за їх окремими елементами методом прямого рахунку. Додаючи суми нормативів, розрахованих за окремими елементами оборотних активів, отримують сукупний норматив по підприємству.

6.4. Розрахунок нормативу оборотних активів економічним методом

Особливість обчислення нормативу цим методом полягає в тому, що при цьому обчислюються не нормативи за окремими елементами оборотних активів, а одразу сукупний норматив на кінець запланованого року. Він визначається, виходячи з діючого сукупного нормативу в поточному році, зміни обсягів виробництва та прискорення обігу оборотних активів у запланованому році.

При обчисленні сукупного нормативу на запланований рік економічним методом використовуваний сукупний норматив поточного року поділяється **на дві частини**:

– нормативи за статтями оборотних активів, розмір яких безпосередньо залежить від зміни обсягів витрат на виробництво (сировина, основні матеріали, незавершене виробництво, готова продукція);

– нормативи за статтями оборотних активів, розміри яких безпосередньо не залежать від зміни витрат на виробництво (запасні частини для ремонтів обладнання, витрати майбутніх періодів, малоцінні та швидкозношувані предмети).

Норматив за оборотними активами, розмір яких залежить від зміни обсягів виробництва, обчислюється множенням діючого нормативу за цим елементом оборотних активів на відсоток зміни обсягів виробництва, а за оборотними активами, розмір яких не залежить від зміни обсягів виробництва, — множенням діючого нормативу за цими видами оборотних активів на 50 % приросту обсягів виробництва.

Обчислена сума сукупного нормативу на запланований рік з урахуванням зміни обсягів виробництва коригується на встановлений розмір прискорення обороту оборотних активів у запланованому році.

6.5. Джерела формування оборотних активів

Залежно від джерел формування оборотні активи поділяються на кошти власні, позикові та залучені.

Власними називають кошти підприємств, якими вони покривають мінімальні розміри оборотних активів (запасів і витрат), необхідні для забезпечення нормального, безперервного процесу виробництва та реалізації продукції. Вони постійно перебувають на підприємстві і строк користування ними не встановлюється. У цьому разі важливо забезпечити відповідність власних джерел фактичній наявності оборотних активів, оскільки і їх надлишок або нестача негативно впливають на ефективність їх використання і виробництво загалом. Нині більшості підприємств народного господарства України притаманна нестача оборотних активів, що є однією з основних причин їх збиткової роботи.

Мінімальна потреба підприємства в оборотних активах покривається за рахунок таких власних джерел:

- статутний капітал (фонд);
- відрахування від прибутку до фондів спеціального призначення;
- цільове фінансування та цільові надходження (із бюджету, галузевих і міжгалузевих позабюджетних фондів);
- приріст стійких пасивів.

Підприємство, що починає свою діяльність, як правило, формує оборотні активи за рахунок коштів бюджету, пайових внесків членів-засновників, внесків іноземних учасників (для спільних підприємств), надходження від емісії цінних паперів. Усі ці кошти включаються до статутного капіталу новоствореного підприємства.

Діюче підприємство фінансує оборотні активи за рахунок прибутку, що залишається в розпорядженні підприємства, надходження від емісії цінних паперів, стійких пасивів.

Прибуток підприємства спрямовується на покриття приросту нормативу оборотних активів.

Обсяг коштів, що спрямовуються на поповнення власних оборотних активів, залежить від очікуваних розмірів приросту нормативу оборотних активів, загального обсягу прибутку, можливого обсягу залучення позикових коштів та інших факторів.

До активів, які можна порівняти до власних, належать стійкі пасиви. Це активи цільового призначення, які в результаті застосованої системи грошових розрахунків постійно перебувають у господарському обігу підприємств, а проте, йому не належать. До їх використання за призначенням вони в сумі мінімального залишку є джерелами формування оборотних активів підприємства.

Стійкі пасиви — це мінімальна (стійка) заборгованість із заробітної плати працівникам, відрахувань на обов'язкове державне пенсійне страхування, на соціальне страхування, міні-

мальна заборгованість з резервів на покриття майбутніх витрат і платежів, авансування покупців (замовників).

Залежно від виду стійких пасивів можуть застосовуватись різні методики їх розрахунку.

Розмір мінімальної заборгованості із заробітної плати залежить від часу її виплати і терміну, за який вона виплачується. Чим більший розрив між терміном виплати заробітної плати і кінцевою датою періоду, за який вона сплачується, тим вища заборгованість, тим більше коштів підприємство може використати в господарському обороті.

Мінімальна заборгованість щодо резерву майбутніх платежів створюється, переважно за рахунок нарахувань на оплату відпусток. Ці суми, що відносяться до собівартості продукції щомісячно, резервуються в порядку нарахувань на рахунок майбутніх платежів.

Сума стійких пасивів визначається відповідно до програми виробництва, умов здачі продукції і порядку розрахунків.

На покриття приросту нормативу оборотних коштів спрямовується не вся сума стійких пасивів, а лише приріст її в плановому році, оскільки базову їх суму враховано в попередні роки.

На підприємствах в процесі діяльності виникають різні проблеми з несвоєчасним надходженням коштів за відвантажену продукцію, нагромадженням на складі нереалізованої готової продукції, несвоєчасним і неповним виконанням договірних зобов'язань постачальниками та через інші обставини, що спричиняють потребу в додаткових коштах. Такі проблеми породжують потребу в додаткових засобах, у тому числі для фінансування оборотних активів.

Підприємство вимушене звертатися до залучення фінансових ресурсів, а саме:

- короткострокових кредитів та інших кредитів банку;
- комерційного (товарного) кредиту;
- кредиторської заборгованості.

Банківські кредити призначені для фінансування витрат, пов'язаних з придбанням основних і поточних активів, із сезонни-

ми потребами підприємства, тимчасовим збільшенням виробничих запасів, із виникненням (збільшенням) дебіторської заборгованості, податковими платежами та іншими зобов'язаннями. Кредити банку дозволяють оптимізувати джерела оборотних активів і справляють активний вплив на раціональне формування запасів оборотних активів.

Комерційний (товарний) кредит використовується підприємствами за браком фінансових ресурсів у покупця (споживача) і неможливості розрахуватися з постачальником. У цьому разі виникає необхідність відстрочки платежів. Постачальник дає згоду на надання відстрочки платежу за продукцію, що поставляється, і від споживача він замість грошей одержує вексель або інше боргове зобов'язання.

Комерційний кредит має свої переваги і недоліки (рис. 6.3).

Підприємство, що використовує комерційний кредит, повинно обов'язково враховувати властиві йому переваги та недоліки.

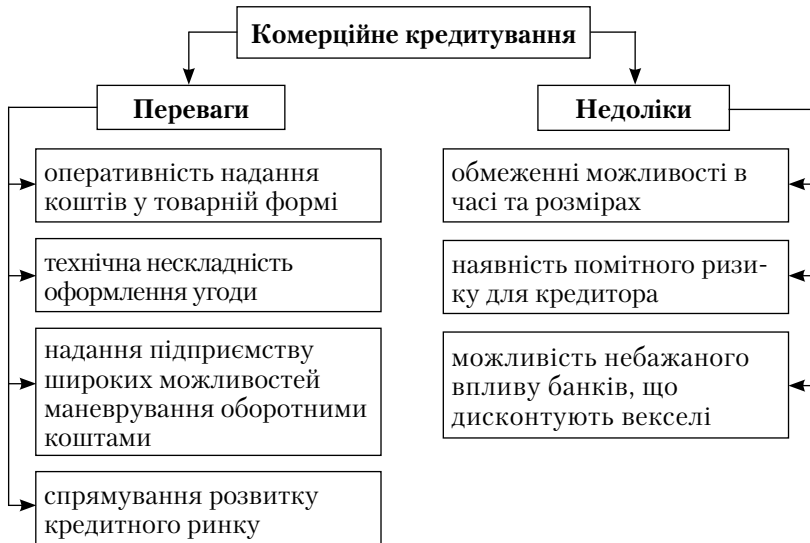

Рис. 6.3. Переваги та недоліки комерційного кредитування

Використання комерційного кредиту набуло певного розвитку в період становлення ринкової економіки, створення підприємств з різноманітними формами власності та надання значної самостійності підприємствам. Загалом його використання позитивно впливає на економіку підприємства і народного господарства, оскільки спрощує реалізацію товарів, прискорює обертання оборотних активів і зменшує потребу в кредитних і грошових ресурсах.

Кредиторська заборгованість належить до позапланових залучених джерел формування оборотних коштів, її породжує брак власних оборотних активів.

Кредиторська заборгованість — це короткострокові зобов'язання підприємств, які виникають за:

- розрахунками з бюджетом;
- за розрахунковими документами, строк оплати яких не настав і які не сплачено в строк;
- за короткостроковими кредитами.

За кредиторської заборгованості постачальникам залучення активів відбувається у товарній формі, на відміну від власних оборотних активів і банківського кредиту, які виступають у грошовій формі. Розмір і тривалість простроченої кредиторської заборгованості залежать від конкретних умов організації та використання оборотних активів, особливо — від розміру та тривалості простроченої дебіторської заборгованості, головним джерелом покриття якої і є кредиторська заборгованість.

Особливості різних джерел формування і принципи різного режиму використання власних і залучених оборотних активів впливають на ефективність використання оборотних активів і загалом оборотного капіталу. Раціональне формування названих джерел оборотних активів має значний вплив на процес виробництва, на фінансові результати і фінансовий стан підприємства, сприяє досягненню мети з мінімально необхідними за певних умов оборотними активами.

6.6. Показники стану і використання оборотних активів підприємств

До показників, що характеризують стан оборотних активів, належить **коефіцієнт реальної вартості оборотних активів у майні підприємства** ($K_{p.v.}$).

Цей показник визначається як відношення вартості оборотних активів до вартості майна підприємства і визначається за формулою:

$$K_{p.v.} = \frac{B_{o.a.}}{B_m}, \quad (6.9)$$

де $B_{o.a.}$ — вартість оборотних активів (фактична наявність), грн.;
 B_m — вартість майна підприємства, грн.

Коефіцієнт реальної вартості оборотних активів показує, яку частку у майні підприємства вони займають. Залежно від типу виробництва, виду продукції та інших чинників ця частка може бути різною. Але бажано, щоб вона забезпечувала можливість ритмічного, безперебійного виробництва і, за необхідності, швидкої ліквідності оборотних активів.

Для характеристики ефективності використання оборотних активів на підприємствах використовуються різноманітні показники, найважливішим з яких є:

- швидкість обертання;
- коефіцієнт обертання;
- коефіцієнт завантаження;
- коефіцієнт ефективності (прибутковість оборотних коштів) і рентабельність.

Швидкість обертання обчислюється в днях і характеризується періодом, за який оборотні активи підприємства здійснюють один обіг, тобто проходять всі стадії кругообігу на підприємстві:

$$O = \frac{C \times T}{P}, \quad (6.10)$$

де О — термін обертання оборотних активів, днів;
С — середні залишки нормованих оборотних активів, грн.;
Т — тривалість періоду, за який обчислюється обертання, днів;
Р — обсяг реалізованої продукції, грн.

Середню вартість оборотних активів можна розрахувати як середню арифметичну або середню хронологічну. Дані для розрахунку використовуються залежно від періоду (рік, півріччя, квартал тощо), за який визначається оборотність. Якщо за рік, то необхідно для розрахунку брати наявність оборотних активів на початок кожного місяця.

Для характеристики ефективності використання оборотних активів використовується **коефіцієнт обертання**, що визначається за формулою:

$$K_o = \frac{P}{C}, \quad (6.11)$$

де K_o — коефіцієнт обертання оборотних активів.

Цей показник характеризує кількість оборотів оборотних коштів за період, що аналізується. Якщо більше оборотів здійснюють оборотні кошти, то краще вони використовуються.

Коефіцієнт завантаження оборотних активів є оберненим до коефіцієнта обертання показником і визначається за формулою:

$$K_z = \frac{C}{P}, \quad (6.12)$$

де K_z — коефіцієнт завантаження оборотних активів.

Він характеризує участь оборотних активів у кожній гривні реалізованої продукції. Якщо менше оборотних коштів припадає на 1 грн., обороту, то краще вони використовуються.

Для характеристики ефективності використання оборотних активів можуть використовуватись **коефіцієнт ефективності (прибутковість оборотних активів)** і **рентабельність**. Вони обчислюються за формулами:

$$K_e = \frac{\Pi}{C}, \quad (6.13)$$

$$P = \frac{\Pi}{C} 100 \%, \quad (6.14)$$

де K_e — коефіцієнт ефективності оборотних активів, коп.;
 Π — прибуток від реалізації продукції, грн.;
 P — рентабельність оборотних активів, %.

Якщо **коефіцієнт ефективності оборотних активів** є абсолютним показником і характеризує, скільки прибутку припадає на 1 грн оборотних активів, то **рентабельність оборотних активів** — відносний показник, що визначає міру використання оборотних коштів. Якщо значення першого і другого показників є більшими, то ефективніше використовуються оборотні кошти.

Поліпшення використання оборотних активів підприємств і підвищення ефективності виробництва можна досягти через:

- скорочення виробничих запасів товарно-матеріальних цінностей у зв'язку з переходом на оптову торгівлю та прямі економічні зв'язки з постачальниками;
- прискорення обертання оборотних активів за рахунок реалізації непотрібних, залежалих товарно-матеріальних цінностей.

Поліпшення використання оборотних активів вивільняє їх. Це вивільнення може бути абсолютним і відносним.

Абсолютне вивільнення оборотних активів — це пряме скорочення потреби в оборотних коштах проти попереднього періоду за одночасного збільшення обсягу виробництва (реалізації).

Відносне вивільнення оборотних активів виникає тоді, коли внаслідок поліпшення їх використання підприємство з тією самою сумою оборотних активів або з незначним їх зростанням у плановому році збільшує обсяг виробництва.

6.7. Шляхи підвищення ефективності використання оборотних активів

Ефективність оборотних активів залежить від повноти реалізації заходів, спрямованих на забезпечення оптимальності їх використання та прискорення їх оборотності.

Основні шляхи підвищення ефективності використання оборотних активів (рис. 6.4).

Рис. 6.4. Основні шляхи підвищення ефективності використання оборотних активів

Ефективне використання оборотних коштів є важливим завданням підприємства і повинно забезпечуватися прискоренням їх оборотності на всіх стадіях кругообігу.

На стадії створення виробничих запасів — раціональне використання матеріальних ресурсів, удосконалення нормування, ліквідація нормативних запасів, налагодження роботи транспорту, оптимальний вибір постачальників та ін.

На стадії незавершеного виробництва — скорочення тривалості виробничого циклу, впровадження прогресивної техні-

ки і технологій, розвиток стандартизації та уніфікації, вдосконалення системи економічного стимулювання тощо.

На стадії обігу — раціональна організація збуту продукції, прискорення документообороту, дотримання договірної платіжної дисципліни, використання маркетингових важелів активізації продажу (реклама) та ін.

У конкретних умовах виробництва і збуту кожне підприємство самостійно обирає найбільш прийнятні шляхи прискорення оборотності оборотних активів, що дає змогу зекономити значні суми і збільшити обсяги виробництва та реалізації продукції без залучення додаткових фінансових ресурсів.

? **Питання для перевірки знань**

1. Дайте визначення оборотним активам підприємства.
2. Охарактеризуйте структуру оборотних активів підприємства.
3. Назвіть класифікацію оборотних активів підприємства відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 2 «Баланс».
4. Що таке організація оборотних активів та її принципи?
5. Дайте характеристику методам нормування оборотних активів підприємства.
6. Визначте сутність нормування власних оборотних активів за їх окремими елементами.
7. Розкрийте особливості нормативу оборотних активів економічним методом.
8. Як оцінити ефективність використання оборотних коштів?
9. Що означає абсолютне й відносне вивільнення оборотних коштів?
10. У чому сутність прискорення оборотних коштів і як воно впливає на фінансово-господарську діяльність підприємства?

11. Як визначається нестача або надлишок власних оборотних коштів і які причини зумовлюють цей стан?
12. Охарактеризуйте джерела формування оборотних активів.
13. Які Ви знаєте показники стану і використання оборотних активів?
14. Розкрийте основні шляхи підвищення ефективності використання оборотних активів.

Тестові завдання

1. **За джерелами формування оборотні активи поділяються на:**
 - а) активні та пасивні;
 - б) власні й порівняні до них;
 - в) нормовані та ненормовані;
 - г) залучені.
2. **Відповідно до методів планування оборотні активи поділяються на:**
 - а) власні та порівняні до них;
 - б) фонди обігу й виробничі фонди;
 - в) кредиторську й дебіторську заборгованість;
 - г) нормовані та ненормовані.
3. **До нормованих оборотних активів належать:**
 - а) витрати майбутніх періодів;
 - б) оборотні виробничі фонди й готова продукція;
 - в) оборотні виробничі фонди;
 - г) фонди обігу.
4. **До оборотних активів не належать:**
 - а) короткострокові фінансові вкладення у векселі інших господарюючих суб'єктів;

- б) заборгованість по заробітній платі перед працівниками підприємства;
 - в) запаси сировини й матеріалів;
 - г) заборгованість покупців за продукцію, що відвантажена.
- 5. Оборотні активи мають таку негативну рису:**
- а) вони схильні до постійних втрат у зв'язку з природними втратами;
 - б) вони досить високоліквідні;
 - в) ними легко управляти;
 - г) вони більш пристосовані до змін кон'юнктури ринку.
- 6. Потребу підприємства в сировині, матеріалах, покупних напівфабрикатах можна визначити за допомогою показників:**
- а) норм запасу в днях конкретних видів сировини, матеріалів;
 - б) одноденних витрат конкретних видів сировини, матеріалів, розрахованих за виробничою собівартістю IV кв. планового року;
 - в) собівартості одиниці продукції;
 - г) нормативу оборотних активів на залишки готової продукції.
- 7. Потребу підприємств у оборотних активах у незавершеному виробництві можна визначити за допомогою показників:**
- а) кількістю продукції, що випускається;
 - б) коефіцієнтом зростання витрат;
 - в) одноденними витратами в незавершеному виробництві за планом IV кв. за виробничою собівартістю;
 - г) тривалістю виробничого циклу.

- 8. До власних і прирівняних до них джерел формування оборотних активів належать:**
- а) статутний капітал;
 - б) кредиторська прострочена заборгованість;
 - в) сума статутного капіталу, що зменшена на суму залишкової вартості основних засобів і збільшена на суму нерозподіленого прибутку;
 - г) сума сталих пасивів.
- 9. Перевищення фактичної наявності власних оборотних активів над потребою — це:**
- а) надлишок власних оборотних коштів;
 - б) брак власних оборотних коштів;
 - в) фактична наявність оборотних коштів;
 - г) абсолютне вивільнення оборотних коштів;
 - д) відносне вивільнення оборотних коштів.
- 10. Визначення потреби в оборотних активах здійснюється через:**
- а) нормування;
 - б) норму;
 - в) одноденні витрати;
 - г) тривалість виробничого циклу;
 - д) коефіцієнт зростання витрат.
- 11. Норматив оборотних активів визначають:**
- а) одноденні витрати;
 - б) довгострокові кредити банку;
 - в) позикові кошти;
 - г) основні засоби й необоротні активи;
 - д) норма запасів у днях.
- 12. Сталі пасиви є:**
- а) заборгованістю перед державою;

- б) планованою кредиторською заборгованістю;
- в) планованою дебіторською заборгованістю;
- г) довгостроковим кредитом;

13. Стан оборотних активів характеризують такі показники:

- а) коефіцієнт прибутковості оборотних коштів;
- б) швидкість обороту;
- в) коефіцієнт реальної вартості оборотних коштів у майні підприємства;
- г) норма оборотних коштів;
- д) коефіцієнт оборотності.

14. Для характеристики ефективності використання оборотних коштів використовують такі показники:

- а) коефіцієнт зростання витрат;
- б) тривалість виробничого циклу;
- в) швидкість обороту;
- г) термін обороту виробничих запасів;
- д) рентабельність.

15. Для визначення коефіцієнта реальної вартості оборотних коштів у майні підприємства застосовують такі показники:

- а) вартість майна підприємства;
- б) власні кошти підприємства;
- в) обсяг реалізованої продукції;
- г) фактична наявність оборотних коштів;
- д) поточні зобов'язання.

Практичні завдання

Завдання 1

Визначити норматив оборотних активів у незавершеному виробництві та оборотність оборотних активів підприємства (коефіцієнт оборотності, тривалість одного обороту й коефіцієнт завантаженості оборотних активів) за такими даними:

- випуск товарної продукції за рік становить 34 тис. одиниць;
- собівартість виробу – 3 тис. гривень;
- ціна виробу на 30 % перевищує його собівартість;
- середньорічний залишок оборотних активів – 25 тис. гривень;
- виробничий цикл виготовлення виробу становить 7 днів;
- коефіцієнт нарощування витрат у незавершеному виробництві – 0,25.

Завдання 2

Визначити: коефіцієнт оборотності оборотних активів і час одного обороту в днях у першому кварталі; коефіцієнт оборотності оборотних активів і їхню абсолютну величину в другому кварталі; вивільнення оборотних активів у результаті зменшення тривалості одного обороту оборотних активів за такими даними:

- у першому кварталі підприємство реалізувало продукції на 200 тис. гривень;
- середньоквартальні залишки оборотних коштів становили 15 тис. грн.;
- у другому кварталі обсяг реалізації продукції зростає на 14 %;
- час одного обороту оборотних коштів у другому кварталі буде зменшено на один день.

Завдання 3

Розрахувати норматив оборотних активів із сировини та матеріалів з урахуванням змін, приріст (нестачу) нормативу оборотних активів за такими даними:

- витрати на сировину і матеріали за рік – 410 тис. грн.;
- частка цих витрат у IV кварталі – 25 %;
- норма запасу – 26 днів.

Передбачається в плановому році:

- зменшити норму запасу оборотних коштів на 3 дні;
- збільшити денні витрати на оборотні кошти на 2,0 тис. грн.

Завдання 4

Визначити норматив оборотних коштів у незавершеному виробництві за такими даними:

- виробнича собівартість виробу – 560 грн.;
- у тому числі:
- одноразові витрати в перший день виробництва становлять 80 %;
 - одноденні витрати з незавершеного виробництва – 21 тис. грн.;
 - тривалість виробничого циклу – 28 днів.

Завдання 5

Визначити економічним методом норматив оборотних коштів на підприємстві на плановий рік та його приріст (зменшення) за такими даними:

- норматив оборотних коштів на початок планового року – 6750 тис. грн.;

у тому числі:

- невиробничий норматив – 920 тис. грн.;

Передбачається в плановому році:

- збільшення виробничої програми на 6 %;
- прискорення обертання оборотних коштів на 3 %.

Завдання 6

Визначити норматив оборотних коштів готової продукції на кінець планового року й зміну нормативу в плановому періоді. За такими даними:

- норматив на початок року становив 1830 тис. грн.;
- товарна продукція у звітному році – 24210 тис. грн.;

Передбачається в плановому році:

- у плановому році товарна продукція становитиме 25 850 тис. грн.;
- прискорення обертання оборотних коштів у плановому періоді дорівнюватиме 7 %.

Реферати

1. Оборотні активи та їх організація на підприємстві.
2. Джерела формування оборотних активів підприємства.
3. Показники ефективності використання оборотних активів підприємства.
4. Розміщення оборотних активів підприємства та їх вплив на фінансовий стан.
5. Оптимізація складу оборотних активів підприємства та оцінка їхньої загальної вартості.

ТЕМА 7.

КРЕДИТУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ

7.1. Необхідність і сутність кредитування підприємств

7.2. Банківське кредитування підприємств

7.3. Порядок надання банківського кредиту

7.4. Погашення банківського кредиту

7.5. Небанківське кредитування підприємств

7.1. Необхідність і сутність кредитування підприємств

Кредит відображає економічні відносини, пов'язані з акумуляцією і планомірним використанням за допомогою перерозподілу установами банків тимчасово вільних грошових коштів на умовах повернення, оплати і з метою найефективнішого їх використання в народному господарстві.

Кредит — це форма позичкового капіталу (в грошовій або товарній формах), що надається на умовах повернення і обумовлює виникнення кредитних відносин між тим, хто надає кредит, і тим, хто його отримує.

Загальноекономічною причиною появи кредитних відносин є товарне виробництво. Основою функціонування кредиту є рух вартості у сфері товарного обміну, в процесі якого виникає розрив у часі між рухом товару і його грошовим еквівалентом, відбувається відокремлення грошової форми вартості від товарної. Якщо рух товарних потоків випереджає грошовий, то підприємства — споживачі товарів — із настанням моменту плати за них не завжди мають достатні кошти, що може зупинити нормальний процес відтворення. Коли рух грошових потоків випереджає товарні, то на підприємствах нагромаджуються тимчасово вільні кошти.

Виникнення і функціонування кредиту пов'язане з необхідністю забезпечення безперервного процесу відтворення, із тимчасовим вивільненням коштів у одних підприємствах і появою потреби в них у інших. При цьому виникнення кредитних відносин зумовлюється не самим фактом незбігу в часі відвантаження товару і його оплати, а узгодженням між суб'єктами кредитних відносин умови щодо відстрочки платежу шляхом укладання кредитної угоди. Але оборот товарів є не єдиною причиною появи кредитних взаємовідносин.

Кредитні відносини виникають за будь-якої економічної чи фінансової операції, що пов'язана із заборгованістю одного з учасників такої операції. Поряд з об'єктивною основою існують специфічні причини виникнення і функціонування кредитних відносин, що пов'язані з необхідністю забезпечення безперервності процесу відновлення.

Кредити, які надаються підприємствам, класифікуються за такими **ознаками**:

- формами і видами;
- наявністю та характером забезпечення;
- метою використання;
- строками використання;
- методами надання і способами погашення;
- характером і способом сплати відсотків;
- видами кредитів.

Залежно від форм і видів кредити бувають: банківські; комерційні; державні; лізингові; іпотечні; консорціумні; споживчі; товарні; фінансові; інвестиційні; податкові та ін.

Банківський кредит відображає економічні, кредитні відносини, які виникають між банками і суб'єктами господарювання з приводу видачі (отримання) і використання позикових коштів.

Комерційний кредит — це економічні кредитні відносини, які виникають між окремими суб'єктами господарювання з приводу відстрочення оплати за продані (куплені) товари.

Державний кредит — це сукупність кредитних відносин, які виникають між державою, юридичними і фізичними особами з приводу випуску (придбання) позик.

Лізинговий кредит — це економічні відносини між юридичними особами, які виникають при оренді майна на основі договору, що укладається.

Іпотечний кредит — це особливий вид економічних відносин з приводу надання кредитів під заставу нерухомого майна. При цьому кредиторами можуть бути іпотечні банки, спеціальні іпотечні компанії, а також комерційні банки. Надавати позику можуть юридичні та фізичні особи, які мають у власності об'єкти іпотеки (виробничі будівлі, споруди, житлові будинки, магазини, земельні ділянки тощо).

Споживчим є кредит, що надається фізичним особам на придбання споживчих товарів і оплату послуг з відстроченням платежу.

Консорціумним називають кредит, що надається суб'єктам господарювання банківськими консорціумами. Кредити під вексельний обіг — це кредити, що надаються банками під облік і заставу векселів.

Товарний кредит — це товари, які передаються резидентом або нерезидентом у власність юридичним чи фізичним особам згідно з угодою, що передбачає відстрочення кінцевого розрахунку на певний строк під заставу.

Фінансовий кредит — це кошти, які надаються у позику юридичній або фізичній особі на певний строк для цільового використання та під процент банком-резидентом або нерезидентом, що кваліфікується як банківська установа згідно із законодавством країни перебування нерезидента.

Інвестиційний податковий кредит — це відстрочення сплати податку на прибуток, що надається суб'єкту підприємницької діяльності на певний строк з метою збільшення його фінансових ресурсів для здійснення інноваційних програм, з подальшою компенсацією відстрочених сум у вигляді додаткових надходжень податку за рахунок загального збільшення прибутку внаслідок реалізації інноваційних програм.

Залежно від наявності і характеру забезпечення кредити поділяються на забезпечені та незабезпечені (бланкові). При

цьому під забезпеченням кредиту розуміють спосіб страхування банку від ризику неповернення особою, яка взяла позику, кредит. Для забезпечення повернення кредиту приймаються застава майна, цінні папери, шляхові та товарні документи, гарантії або доручення третьої особи, поліси страхової компанії тощо. Незабезпеченими (бланковими) є позики, надані банками економічно і фінансово стійким господарським органам під їх зобов'язання погашення в певний строк отриманої позики.

Залежно від мети використання кредити поділяються на такі, що видаються на формування обігових коштів і фінансування основних засобів.

За строками використання кредити бувають: строкові, безстрокові, відстрочені та прострочені.

Строковими є позики, що надаються банками особам, які беруть позику на певний строк, встановлений у договорі сторін.

Безстроковими називають позики, які видаються банками на невизначений строк, до запитання. Погашаються такі позики, як правило, за першою вимогою банка-кредитора.

До прострочених належать позики, за якими вийшов строк повернення, передбачений кредитним договором банку з особою, яка взяла позику.

Відстроченими вважаються позики, строк повернення яких на прохання особи, що взяла позику, переноситься банком на пізніше. Відстрочення погашення позики оформляється, як правило, укладенням додаткової угоди до основного кредитного договору і супроводжується встановленням вищої відсоткової ставки.

За методами надання розрізняють позики, які видаються в разовому порядку і відповідно до відкритої кредитної лінії. При цьому, під **разовими** розуміють позики, рішення про видачу яких приймається банком окремо за кожною позикою на прохання та на підставі відповідних документів особи, яка бере позику. Позики, які видаються **відповідно до відкритої кредитної лінії**, — це позики, які надаються особі, що бере позику протягом встановленого проміжку часу в межах раніше обумовлених розмірів без додаткових спеціальних переговорів.

За характером і способом сплати відсотків розрізняють позики з фіксованою відсотковою ставкою, плаваючою і зі сплатою відсотків у міру використання позичених коштів.

Позики з фіксованою відсотковою ставкою надаються підприємствам зі стабільним економічним становищем. Вони можуть видаватися також в умовах інфляції, але на короткий строк.

В умовах економічної нестабільності застосовуються позики з **плаваючою відсотковою ставкою**, що встановлюється з урахуванням офіційної облікової ставки Національного банку України та рівня інфляції. Зміна цієї ставки за відповідними періодами передбачається у кредитних договорах між банком і особою, що бере позику. Кредиторами, що надають позику, можуть бути комерційні банки та інші спеціалізовані фінансово-кредитні установи, держава при видачі державного кредиту, міжнародні фінансово-кредитні установи, підприємства при наданні комерційних кредитів.

Суть кредиту, як і фінансів, розкривається в його функціях.

Кредит виконує такі функції:

- перерозподілу грошових коштів з метою найбільш ефективного їх використання в народному господарстві;
- заміщення готівки у платіжному обігу;
- контролю за цільовим використанням коштів.

Перерозподільна функція кредиту полягає в тому, що тимчасово вільні грошові кошти одних підприємств, організацій і населення, а також державного бюджету, які зберігаються в банку, перерозподіляються банками на основі їх повернення між підприємствами і господарськими органами, у яких не вистачає власних коштів для нормального процесу виробництва. При цьому, кредит як функція перерозподілу є одним з джерел формування основних засобів і оборотних активів підприємств та організацій.

Отримуючи кредит на різні заходи в разі нестачі власних коштів, підприємства в такий спосіб забезпечують безперервність процесу виробництва, його розширення. Повернення і платність кредиту сприяє ефективнішому його **використанню** та функціонуванню підприємства.

Функція заміщення грошей готівкою засвідчує, що в обігу перебувають не гроші, а грошові знаки. Їх випуск в обіг обмежується потребами господарського обороту у грошах, готівці для розрахунків з працівниками для оплати праці, виплати пенсій, допомоги, оплати відряджень тощо і має кредитний характер. Переважна більшість розрахунків здійснюється в безготівковому порядку через установи банків. Платіжні кошти безготівкового обороту так само, як і грошові знаки, мають кредитний характер, оскільки можуть видаватися (виплачуватися) населенню для безготівкових розрахунків в порядку авансування, яке має кредитну форму.

Отже, функція заміщення полягає в заміні кредитом готівки у платіжному обороті, тобто за допомогою кредиту утворюється можливість для підприємств і установ здійснювати взаєморозрахунки у процесі купівлі-продажу, а також розрахунки з фінансово-банківськими органами не готівкою, а шляхом перерахування в безготівковому порядку суми платежу з рахунка платника на рахунок одержувача грошей. Заміщення готівки у платіжному обороті кредитними грошима дає змогу скоротити витрати держави на виробництво і обіг грошей, прискорити розрахунки між платниками і одержувачами грошей, а також оборотність коштів.

Контрольна функція кредиту виявляється при виконанні ним усіх розглянутих функцій, тобто у процесі перерозподілу кредитних ресурсів, контролю за їх цільовим і ефективним використанням, при видачі кредиту для різних платежів тощо, сприяючи підвищенню ефективності виробництва.

7.2. Банківське кредитування підприємств

Найпоширенішим видом кредиту є банківський кредит.

Банківський кредит — це основна форма кредиту, за якої банк надає у тимчасове користування частину власного або

залученого капіталу на умовах повернення зі сплатою банківського процента.

Банківський кредит класифікують за такими ознаками:

- цільова направленість;
- термін кредиту;
- вид відсоткової ставки;
- валюта кредиту;
- види обслуговування.

Залежно від мети кредит може надаватися на:

- фінансування оборотного капіталу;
- фінансування основного капіталу;
- інші цілі.

Залежно від терміну розрізняють:

- короткостроковий;
- середньостроковий;
- довгостроковий кредити.

Короткострокові кредити — це кредити, які надаються банками господарським органам для подолання тимчасових фінансових труднощів, що виникають у зв'язку з витратами виробництва і обороту, не забезпечених надходженням власних коштів у відповідному періоді. Видаються короткострокові позики на строк до одного року.

Середньостроковими є кредити, що надаються для оплати обладнання, поточних витрат, фінансування капітальних вкладень. Видаються вони на строк до трьох років.

Довгострокові кредити — це кредити, що надаються на фінансування капітальних витрат з реконструкції, модернізації та розширення діючих основних фондів, будівництво нових об'єктів тощо. Довгострокові кредити видаються на строк понад три роки. Основною формою надання вказаних позик є пряме банківське кредитування, тобто видача установами банків позик безпосередньо суб'єктам господарювання в порядку оплати розрахунково-платіжних документів за придбані товарно-матеріальні цінності, обладнання, конструкції, отримані послуги та на інші передбачені договором цілі.

Підприємства можуть отримати різноманітні види кредитів та послуги кредитного характеру.

Види кредитів:

- строковий кредит;
- кредитна лінія;
- короткостроковий кредит (овердрафт);
- контокорентний;
- кредит під облік векселів (обліковий кредит);
- онкольний;
- револьверний;
- роловерний.

Строковий кредит — це кредит, який надається повністю одразу після укладення кредитної угоди. Погашається він або періодичними внесками, або одноразовим платежем у кінці терміну.

Кредитна лінія — це згода банку надати кредит протягом певного періоду часу в розмірах, які не перевищують заздалегідь обумовленої суми.

Кредитна лінія відкривається, як правило, на рік, але її можна відкрити й на коротший період. Відкрита кредитна лінія дає змогу оплатити за рахунок кредиту будь-які розрахункові документи, передбачені у кредитній угоді, що укладається між підприємством та банком. Протягом строку дії кредитної лінії підприємство може будь-коли одержати позику без додаткових переговорів з банком та інших формальностей. Проте за банком зберігається право відмовити підприємству у позиці в межах затвердженого ліміту, якщо банк виявить погіршення фінансового стану позичальника. Через це кредитну лінію відкривають підприємствам зі стійким фінансовим становищем та доброю репутацією. На прохання підприємства ліміт кредитування можна переглядати.

Розрізняють два види кредитних ліній: сезонну й постійно відновлювальну.

Овердрафт — **короткостроковий кредит**, що надається банком надійному підприємству понад залишок його коштів на поточному рахунку в межах заздалегідь обумовленої суми шляхом

дебетування його рахунка. Для підприємства у комерційному банку може відкриватись спеціальний позичковий рахунок — контокорент (італ. conto corrente — поточний рахунок) — єдиний рахунок, на якому враховуються всі операції підприємства. На контокорентному рахунку відображуються, з одного боку, погашення кредиту банку та інші платежі з доручення підприємства, з іншого — кошти, які надходять на користь підприємства (виручка від реалізації продукції, наданий кредит та інші надходження).

Контокорент — це поєднання позикового рахунка з поточним, і він може мати дебетове та кредитове сальдо.

Контокорентний кредит може використовуватись для:

- фінансування придбання засобів виробництва, готової продукції, виробничих запасів;
- подолання тимчасових фінансових труднощів.

Характерні особливості контокорентного кредиту:

- встановлення ліміту кредитування;
- можливість скасування кредитної угоди будь-коли.

З іншого боку, контокорентний кредит має певні переваги для підприємства позичальника:

- відсотки за кредит нараховуються лише за фактичні дні користування;
- кредитними коштами підприємство може скористатись будь-коли без укладення додаткової кредитної угоди.

Кредит під облік векселів (обліковий кредит) — це короткостроковий кредит, який банківська установа надає пред'явнику векселів, обліковуючи (скуповуючи) їх до настання строку виконання зобов'язань за ними і сплачуючи пред'явнику номінальну вартість векселів за мінусом дисконту.

Переваги такого кредиту для підприємства:

- гарантія того, що кредити, які надає підприємство своїм контрагентам, можуть бути рефінансовані в банку за вигідною відсотковою ставкою;
- у зв'язку з наявністю солідарної відповідальності за векселем, банки не вимагають додаткових гарантій від підприємств;

– такий кредит поліпшує умови ліквідності суб'єкта господарювання.

Надання облікового кредиту здійснюється на підставі поданої підприємством заяви на дисконтування векселів. Банк ретельно перевіряє репутацію підприємства-векселедавця, а також підприємства-пред'явника векселя. Коли їх фінансовий стан є позитивним, банк дисконтує векселі. При цьому він залишає засобом право повернути ті векселі, які викликають підозру. Розмір та термін дії вексельного кредиту залежать від строку пред'явленого векселя. Термін, на який видається вексель, не може перевищувати 90 днів.

Усі операції з обліку векселів здійснюються банком на підставі договору, укладеного з підприємством-власником векселя.

Онкольний кредит — різновид контокоренту, який надається під заставу товарно-матеріальних цінностей або цінних паперів без зазначення строку його використання із зобов'язанням позичальника погасити кредит за першою вимогою кредитора.

Револьверний — дозволяє протягом наданого строку кредиту здійснювати вибірку кредитних коштів і часткове (або повне) погашення боргу.

Роловерний кредит — довгостроковий вид кредитування зі ставкою відсотка, яка періодично переглядається.

До кредитно-гарантійних послуг, що надаються підприємствам банками, належать:

- акцептний кредит;
- авальний кредит.

Акцептний кредит — це позика, яка передбачає акцептування банком інкасованої підприємством-позичальником тратти за умови, що підприємство надає у розпорядження банку вексель до строку його оплати.

Особливість акцептного кредиту полягає в тому, що банк дає підприємству не гроші, а гарантію оплатити вексель у визначений термін. При цьому банк стає першим боржником і

з економічного погляду виконує умовне зобов'язання, тобто здійснює оплату векселя лише тоді, коли підприємство не виконує своїх зобов'язань.

Акцептний кредит має короткостроковий характер і використовується для фінансування оборотних засобів підприємства і переважно у сфері зовнішньої торгівлі. Цей кредит дешевший для підприємств, порівнянно з дисконтним, оскільки вони сплачують банку лише комісійні за акцепт векселя.

Авальний кредит — це позика, коли банк бере на себе відповідальність за зобов'язаннями підприємства у формі поручительства або гарантії. Підприємство-одержувач платежу, як і за акцептного кредиту, отримує від банку-гаранта (аваліста) умовне платіжне зобов'язання. Якщо власник векселя вносить протест у зв'язку з несплатою векселя, банк-аваліст погашає всю суму векселя за платника.

За авальний кредит банк одержує комісійні, розмір яких залежить від виду вимог, що впливають з гарантії, а також терміну дії гарантії. Крім того, за наданий кредит стягується відсоток за діючими ставками.

До послуг кредитного характеру, що надаються банками підприємствам, належить факторинг — система фінансування, за умовами якої підприємство-постачальник товарів переуступає короткострокові вимоги за торговельними операціями комерційному банку.

Факторингові операції включають:

- кредитування у формі попередньої оплати боргових вимог;
- ведення бухгалтерського обліку клієнта, зокрема обліку реалізації продукції;
- інкасацію заборгованості клієнту;
- страхування його від кредитного ризику.

В основу факторингової операції покладено принцип придбання банком рахунків-фактур підприємства-постачальника за відвантажену продукцію, тобто передачу банку постачальником права вимагати платежі з покупця продукції.

7.3. Порядок надання банківського кредиту

Банки можуть надавати кредити всім суб'єктам господарської діяльності незалежно від їх галузевої належності й форм власності за наявності в них кредитних ресурсів і правових форм забезпечення своєчасного повернення позик та оплати відсотків за ними.

Кредитні ресурси у банків формуються за рахунок їх власних коштів, залишків коштів клієнтів на їх поточних (валютних) рахунках, залучених коштів юридичних і фізичних осіб на депозитні рахунки до запитання і строкові, кошти від випуску цінних паперів, покупних коштів у НБУ тощо.

Розмір наданого клієнтові кредиту визначається, виходячи з планових обсягів виробництва і реалізації продукції та інших видів господарсько-фінансової діяльності позичальників, що підтверджуються відповідними планами, договорами, контрактами та іншими господарсько-правовими документами.

Конкретні суми видачі й строки користування позиками встановлюються у кредитних договорах, виходячи з вартості та строків здійснення заходів, які кредитуються, їх окупності й забезпеченості. В окремих випадках при зміні умов виробництва та реалізації продукції (виконання робіт, надання послуг) і з інших об'єктивних причин, банк може у визначених розмірах задовольнити додаткову потребу позичальника у кредиті на умовах, передбачених у додатковому кредитному договорі.

Кредитні взаємовідносини банку з підприємством регулюються кредитним договором, який укладається між кредитором і позичальником у письмовій формі після згоди банку на видачу позики позичальнику.

До укладання кредитного договору позичальник, який бажає отримати в банку, що його обслуговує, кредит, з'ясовує в цьому банку (в усних переговорах з відповідними працівниками банку) можливість позитивного вирішення цього питання.

Отримавши позитивну відповідь, позичальник звертається в банк офіційно з клопотанням — заявою, де вказує мету отримання кредиту, його суму, строк використання, передбачене забезпечення, економічну характеристику заходів, що кредитуються, і джерела погашення кредиту. З клопотанням-заявою позичальник подає банку такі документи: техніко-економічне обґрунтування кредитованого заходу; копії контрактів (договорів) між продавцем і покупцями; копії договорів оренди землі, приміщень, обладнання тощо; розрахунки очікуваних доходів від здійснення кредитованого заходу, за рахунок яких сплачуватиметься майбутній кредит; бухгалтерські й фінансові звіти (за звітний рік і квартал; виписки за рахунками позичальника, відкритими в інших банках; висновки аудиторських фірм про фінансовий стан позичальника; договір застави, поручництва, гарантії, страхування (один з цих документів або кілька за вимогою банку); бізнес-план нового здійснюваного заходу; розрахунки надходження і витрачання грошових коштів; розрахунок одержання та розподілу прибутку.

Одержання довгострокового кредиту на фінансування капітальних витрат, позичальник подає в банк документи, необхідні для відкриття кредитування капітальних вкладень, а також контракт на побудову, договори на постачання необхідного виробничого обладнання, документи на відведення земельної ділянки (землекористування), проектно-технічну документацію на заходи, які здійснюватимуться, основні техніко-економічні показники проекту, бізнес-план, розрахунок дохідності та окупності капітальних витрат, що кредитуються, та ін.

Після одержання клопотання-заяви і необхідних документів для надання кредиту, вивчення цих документів банк оцінює економічне становище та ділову репутацію позичальника, його кредитоспроможність, можливість видачі йому кредиту та своєчасність погашення.

До показників, на основі яких банк приймає рішення про видачу позичальнику кредиту, найважливішим є кредитоспро-

можність, тобто наявність умов для видачі кредиту та можливості своєчасного його погашення.

Кредитоспроможність позичальника оцінюється на основі кількох показників, які характеризують дохідність підприємства, його платоспроможність, ліквідність, забезпеченість власними джерелами та ін.

Вибір показників для оцінки кредитоспроможності позичальника залежить від форми власності, галузі економіки, особливості виробничо-фінансової діяльності тощо. Оцінюючи кредитоспроможність позичальника, велику увагу приділяють розрахунку та аналізу коефіцієнтів, які характеризують ефективність вкладень у виробництво, ліквідність балансу, забезпеченість власними джерелами, платоспроможність.

Після розрахунку та аналізу відповідних показників (коефіцієнтів), вивчення умов роботи клієнта банк здійснює (виводить) загальну оцінку фінансового стану позичальника шляхом розрахунку інтегрального показника і на рівні колективу приймає рішення про доцільність видачі підприємству кредиту. У разі позитивного вирішення банк укладає з позичальником кредитний договір.

Кредитний договір — це документ, що укладається між банком і позичальником про взаємні зобов'язання щодо видачі, використання і погашення позик. У ньому вказуються найменування сторін, вид кредиту, який видається, його мета, сума, строк видачі, розмір оплати, умови забезпечення і зобов'язання сторін: з одного боку — за своєчасністю і повною видачею кредиту, з іншого — за цільовим використанням, своєчасністю погашення позики і відсотків за нею. У цьому договорі обумовлюються також відповідальність сторін (кредитора і позичальника) за порушення умов договору та їх юридичні адреси.

Після укладення кредитного договору банк відкриває позичальнику позиковий рахунок, на який зараховується передбачена договором сума кредиту.

7.4. Погашення банківського кредиту

Порядок погашення кредиту — це спосіб погашення основної його суми і нарахованих відсотків. Кредит погашають повністю після закінчення терміну кредитної угоди або поступово, частинами. Відсоток нараховується на суму непогашеного кредиту.

За способом погашення позики можуть бути:

- до запитання;
- з погашенням у відповідний термін;
- з довгостроковим погашенням.

За характером погашення кредити поділяються на такі види:

- позики, які погашаються поступово;
- позики, які погашаються одноразовим платежем після закінчення терміну позики;
- амортизаційні;
- дисконтні;
- інші способи погашення, що зазначені в кредитному договорі (рис. 7.1).

Можуть бути й інші способи погашення, які зазначаються у кредитному договорі (наприклад, надання підприємству пільгового періоду кредитування, тобто відстрочки погашення кредиту).

Умови погашення кредиту обумовлюються під час підписання договору підприємства з банком, виходячи з:

- цільового спрямування кредиту;
- обсягів та терміну позики;
- порядку та строків надходження коштів на рахунок підприємства;
- сезонності та циклічності виробництва;
- рівня платоспроможності та надійності матеріального забезпечення підприємства тощо.

Відсотки за користування кредитом нараховуються щомісячно в розмірі, передбаченому кредитним договором.

Рис. 7.1. Види кредитів за характером погашення

Погашення кредиту і відсотків за ним здійснюється платіжним дорученням позичальника з його поточного рахунка, а за умови визнання боргу позичальником – платіжною вимогою банку в порядку, встановленому чинним законодавством.

Позичальник не звільняється від повернення боргу з позики і сплати відсотків за нею при настанні будь-яких несприятливих обставин, у тому числі й незалежних від нього. За неможливості погашення позичальником заборгованості з позики і відсотків за нею у строки, передбачені кредитним до-

говором, банк в окремих випадках за клопотанням позичальника може надати йому відстрочення погашення боргу під підвищений відсоток з укладенням додаткової угоди. За відмови банку в наданні відстрочення погашення кредиту він реалізує своє право на повернення боргу і відсотків за ним за рахунок гарантів (поручителів) або забезпечення, прийнятого від позичальника при видачі йому кредиту. При цьому борг повертається в певному порядку. Якщо позика видана під заставу майна, банк погашає борг з вартості заставленого майна в порядку, передбаченому в договорі застави. Як правило, це погашення здійснюється шляхом зарахування виручки від продажу заставленого майна на позичковий рахунок позичальника. При видачі позики під гарантію (поручництво) банк стягує суму боргу в безперечному порядку своїм розпорядженням з рахунка гаранта. У такому самому порядку стягується сума боргу зі страхової компанії, якщо забезпеченням позики було страхове свідоцтво (поліс).

У разі несвоєчасного погашення боргу за кредитом і сплати відсотків за ним та відсутності домовленості між банком і позичальником про відстрочення повернення кредиту банк має право застосувати штрафні санкції в розмірах, передбачених кредитним договором. Якщо підприємство-позичальник використовує одержаний кредит не за цільовим призначенням, надає банку недостовірну звітність, банк має право достроково стягнути з позичальника видану суму кредиту і відсотки за ним. За відмови позичальника від погашення боргів за позикою банк має право стягнути їх у претензійно-позовному порядку. При систематичному невиконанні позичальником кредитних зобов'язань банк може поставити питання про банкрутство цього позичальника.

7.5. Небанківське кредитування підприємств

Основними видами небанківського кредитування є комерційне, лізингове і державне кредитування, кредитування за рахунок коштів міжнародних фінансово-кредитних інститутів.

Комерційний кредит — це кредит, який надається в товарній формі продавцями покупцям у вигляді відстрочення платежу за продані товари. Основне призначення комерційного кредиту — прискорення реалізації товарів й одержання певного прибутку.

Об'єктом комерційного кредиту можуть бути реалізовані товари, виконанні роботи, надані послуги, за якими продавець надає відстрочення платежу покупцеві.

Матеріальним вираженням комерційного кредиту, зазвичай, є вексель, що відображає фінансові зобов'язання покупця-позичальника перед продавцем-кредитором щодо відстрочення оплати вартості відпущених товарів, наданих послуг.

Отже, комерційний кредит може передбачати укладення відповідної угоди між двома суб'єктами господарювання — продавцем (кредитором) і покупцем (позичальником) з приводу відстрочення платежу за продані (куплені) товари, послуги. Відстрочення платежу в цьому разі оформлюється векселем.

Основна відмінність комерційного та банківського кредитів.

При комерційному кредитуванні роль кредитора відіграють не банки або їх спеціалізовані кредитно-фінансові організації, а юридичні особи, які займаються виробничою або торговельно-постачальницькою діяльністю.

Комерційний кредит надається тільки в товарній формі. Середня його вартість завжди нижча від середньої ставки банківського відсотка. Плата за комерційний кредит входить до ціни товару, послуг. Сума і строки цього кредиту обумовлені векселем.

Лізинговий кредит — це кредит, який надається в товарній формі лізингодавцем (кредитором) лізингоодержувачеві (позичальнику).

Об'єктом лізингу може бути будь-яке нерухоме майно, що його можна віднести до основних фондів, яке не заборонене до вільного обігу на ринку і щодо якого немає обмежень на передачу в лізинг (оренду).

До об'єктів лізингу належать: машини та обладнання; засоби обчислювальної техніки; транспортні засоби; виробничі будівлі та споруди; інші основні фонди.

Суб'єктами лізингу є лізингодавець, лізингоутримувач і постачальник лізингового майна.

Лізингодавець — суб'єкт підприємницької діяльності, у тому числі банківська (небанківська) фінансова установа, яка передає в користування об'єкти лізингу згідно з договором.

Лізингоодержувач — суб'єкт підприємницької діяльності, який отримує в користування об'єкти лізингу за договором.

Постачальник лізингового майна — суб'єкт підприємницької діяльності, який виготовляє машини, обладнання тощо і (або) передає власне майно, яке є об'єктом лізингу.

Економічні відносини, що виникають між юридичними особами при оренді майна, можуть мати вигляд фінансового і оперативного лізингу.

Фінансовий лізинг — це такий вид договору лізингу, згідно з яким лізингоутримувач одержує у платне користування від лізингодавця об'єкт лізингу на строк, що не може бути меншим від строку, за який амортизується 60 % вартості об'єкта лізингу, визначений на день укладення договору. Після завершення строку договору фінансового лізингу об'єкт лізингу, переданий лізингоутримувачу відповідно до договору, переходить у власність лізингоутримувача або викуповується ним за кінцевою вартістю.

Оперативний лізинг — це такий вид договору лізингу, згідно з яким лізингоутримувач одержує у платне користування від лізингодавця об'єкт лізингу на строк, менший від строку, за який амортизується 90 % вартості об'єкта лізингу, визначений на день укладення договору. Після завершення строку договору оперативний лізинг може бути продовжений або об'єкт лізингу підлягає поверненню лізингодавцю.

Договір між лізингодавцем і лізингоутримувачем включає об'єкт лізингу (склад і вартість майна), строк дії договору, розмір і строки сплати лізингових платежів, умови експлуатації і технічного обслуговування майна, умови повернення або викупу об'єкта лізингу після завершення строку договору, а також відповідальність сторін.

Державний кредит — це економічні відносини, які виникають між підприємством і державою внаслідок купівлі першим державних цінних паперів (підприємство стає кредитором держави), а також унаслідок одержання бюджетних і позабюджетних кредитів (підприємство стає позичальником).

? Питання для перевірки знань

1. Розкрийте сутність та необхідність кредитування підприємств.
2. За якими ознаками класифікуються кредити, які надаються підприємствам?
3. Назвіть та охарактеризуйте види банківського кредиту.
4. Визначте сутність кредитних відносин.
5. Охарактеризуйте сутність банківського кредитування підприємств.
6. Надайте характеристику основним видам банківського кредиту.
7. Назвіть спільні риси та розкрийте відмінності акцептного й авального кредиту.
8. У чому полягає сутність контокорентного кредитування? Назвіть відмінності контокорентного кредитування та овердрафту.
9. Визначте порядок надання банківського кредиту.
10. Охарактеризуйте основні етапи оформлення кредитної угоди. Які обов'язкові умови необхідно врахувати при отриманні кредиту?

11. Розкрийте сутність і характерні особливості банківського, комерційного й лізингового кредитування.
12. Яким чином здійснюється оцінка ефективності залучення банківського кредиту?
13. Як оцінюється ефективність використання позичальниками кредитних коштів?
14. Як здійснюється погашення кредиту?
15. Які способи погашення банківського кредиту найвигідніші для підприємства?
16. Визначте сутність комерційного кредиту.
17. Які існують види комерційного кредиту?
18. Які умови лізингової операції підлягають узгодженню з лізингодавцем?
19. Дайте характеристику лізинговому кредиту.
20. Розкрийте сутність фінансового та оперативного лізингу.

Тестові завдання

1. **Кредит, що надається під заставу нерухомого майна, є:**
 - а) лізинговим;
 - б) комерційним;
 - в) іпотечним;
 - г) державним.
2. **Кредитні відносини — це:**
 - а) грошові відносини, що пов'язані з процесом розподілу та перерозподілу капіталу;
 - б) грошові відносини, що виникають у сфері виробництва продуктів для їхнього використання;
 - в) відносини, що пов'язані із заборгованістю одного з учасників економічної чи фінансової операції;
 - г) відносини, що пов'язані з необхідністю забезпечення безперервності зміни форм вартості валового національного продукту в процесі його руху.

3. Кредит – це:

- а) форма руху позичкового капіталу, що надається на умовах повернення;
- б) економічні відносини, що виникають між кредитором і кредитодержувачем;
- в) рух вартості у сфері товарного обміну;
- г) позичка в грошовій або товарній формах на умовах повернення.

4. Факторинг передбачає:

- а) право регресних вимог до фактора;
- б) більш високу плату порівняно з кредитом;
- в) порівняно нетривалий термін;
- г) розрахунки винятково векселями.

5. Документом, що укладається між банком і позичальником про взаємні зобов'язання, є:

- а) кредитні умови;
- б) кредитний договір;
- в) кредитні зобов'язання;
- г) кредитна заява.

6. Який вид кредиту оформлюється векселем?

- а) державний;
- б) комерційний;
- в) банківський;
- г) споживчий;
- д) ломбардний.

7. Авальний кредит – це:

- а) кредит, який надається банками у вигляді гарантійної послуги;
- б) офіційне повідомлення про виконання розрахункової послуги;
- в) різновид споживчого кредиту, де гарантами виступають члени колективу на засадах кругової поруки;
- г) кредит, який надається одним підприємством іншому.

- 8. Процентні ставки за кредитами можуть бути:**
- а) фіксованими;
 - б) плаваючими;
 - в) стабільними;
 - г) прогресивними.
- 9. Ломбардний кредит — це:**
- а) кредит, який надається фізичними особами одна одній;
 - б) кредит під заставу депонованих у банку цінних паперів;
 - в) кредит, який надається під заставу майна;
 - г) різновид споживчого кредиту.
- 10. До якого заходу придбання кредиту не передбачено:**
- а) придбання основних засобів;
 - б) фінансування сезонних робіт;
 - в) покриття збитків;
 - г) реалізацію інвестиційних проектів.
- 11. Факторинг — це:**
- а) купівля банком у клієнта права на вимогу боргу;
 - б) діяльність комерційного банку за дорученням;
 - в) посередництво в одержанні клієнтом боргу;
 - г) здача в оренду на тривалий строк предметів довгострокового користування.
- 12. Позика, що передбачає отримання плати за кредит у момент його надання, має назву:**
- а) аваль;
 - б) амортизаційної;
 - в) дисконтної;
 - г) звичайної.
- 13. Комерційний кредит — це економічні відносини, які виникають між:**
- а) підприємствами;
 - б) комерційними банками й підприємствами;

- в) державою та комерційними банками;
- г) державою та підприємствами.

14. Консорціумний кредит — це:

- а) кредит, що надається великим об'єднанням підприємств для здійснення господарської діяльності;
- б) кредит, що надається об'єднанням банків суб'єктам господарської діяльності;
- в) кредит, що надається банком суб'єкту господарювання за умови, що вони обидва є членами того самого об'єднання.

15. Здатність позичальника в повному обсязі й у визначений кредитною угодою термін розрахуватись за своїми торговими зобов'язаннями — це:

- а) платоспроможність;
- б) кредитоспроможність;
- в) ліквідність;
- г) надійність;

Практичні завдання

Завдання 1

Банк може надати підприємствам позики за такими умовами: а) щоквартального нарахування відсотків виходячи з 17 % річних; б) щомісячного нарахування відсотків, виходячи з 25 % річних. Який варіант є найкращим для підприємств.

Завдання 2

Підприємство «Сузір'я» щоквартально реалізує продукцію на суму 390 тис. грн. (без ПДВ). 01.03. поточного року підприємство отримало кредит для закупівлі сировини в розмірі 70 тис. грн. під 24 % річних на 3 місяці. За умовами кредитного договору сума основного боргу повертається щомісячно рівни-

ми частинами. Відсотки за користування кредитом теж сплачуються щомісячно. У разі порушення строку погашення основної суми кредиту й відсотків за ним кредитним договором передбачено нарахування пені на прострочену суму в розмірі облікової ставки НБУ за кожен день затримки платежу. Облікова ставка НБУ на дату погашення простроченого платежу становила 7 % річних.

Визначити, яку суму поверне підприємство банку та на скільки зросте собівартість продукції підприємства, якщо останній платіж від підприємства «Сузір'я» було отримано 20.06. поточного року, а собівартість його продукції за попередній період становила 700 % від ціни реалізації.

Завдання 3

Підприємство «Карпати» щоквартально отримує виручку від реалізації продукції в розмірі 585 тис. грн. Собівартість виробленої за квартал продукції підприємства (з урахуванням відсотків за користування кредитом) дорівнює 350 тис. грн. Витрати на реалізацію продукції за квартал становлять 30 тис. грн.

Визначити термін окупності кредиту в сумі 185 тис. грн., наданого підприємству на 3 місяці для розширення виробництва, якщо відсоткова ставка за користування кредитом — 22 % річних.

Завдання 4

Підприємство «Надія» надає товарний кредит терміном на 3 місяці та цінову знижку на платіж готівкою у розмірі 3 %. ТОВ «Ефект» надає товарний кредит терміном на 4 місяці та цінову знижку за платіж готівкою у розмірі 6 %. Визначте, який з варіантів залучення товарного кредиту найбільш відповідає інтересам підприємства.

Завдання 5

Визначити суму кредиту на розширення виробництва, наданого підприємству на 3 місяці, якщо відсоткова ставка за ко-

ристування кредитом – 22 % річних, а термін окупності кредиту становить 72 дні.

Підприємство за квартал отримало виручку від реалізації продукції в розмірі 218 тис. грн. Залишок нереалізованої продукції на початок кварталу за собівартістю еквівалентний 12 тис. грн. Собівартість виробленої за період продукції підприємства (з урахуванням відсотків за користування кредитом) становить 115 тис. грн. Залишок нереалізованої продукції на кінець кварталу відсутній.

Завдання 6

ТОВ «Старт» для придбання сировини оформило в банку кредит на 120 тис. грн. під 24 % річних. Термін користування кредитом – 3 місяці.

ТОВ «Старт» щомісячно отримує виручку в розмірі 85 тис. грн. Щомісячні витрати без урахування відсотків за користування кредитом становлять 28 тис. грн. Кожні залучені 10 тис. грн. дають додатково щомісячної реалізації на суму 12 тис. грн. та зростання витрат на 20 %.

Визначити термін окупності кредиту.

Реферати

1. Банківське кредитування підприємств в умовах ринкового реформування економіки.
2. Кредитування підприємств України в перехідний період.
3. Банківське інвестиційне і кредитування: стан і перспективи розвитку.
4. Розвиток довгострокового банківського кредитування промислових підприємств.
5. Короткострокове банківське кредитування підприємств.

ТЕМА 8.

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДТВОРЕННЯ НЕОБОРОТНИХ АКТИВІВ ПІДПРИЄМСТВА

- 8.1. *Необоротні активи: сутність, склад і структура*
- 8.2. *Відтворення необоротних активів підприємства*
- 8.3. *Амортизація основних засобів та методи її нарахування*
- 8.4. *Сутність і склад капітальних вкладень*
- 8.5. *Ремонт основних засобів та його фінансування*
- 8.6. *Оцінка стану та використання необоротних активів підприємства*

8.1. Необоротні активи: сутність, склад і структура

Необоротні активи (основний капітал) — сукупність майнових цінностей підприємства, які багаторазово беруть участь у процесі господарської діяльності й переносять свою вартість на вартість продукції частинами з метою отримання економічної вигоди (прибутку).

У практиці господарювання до необоротних активів відносять майнові цінності всіх видів зі строком використання більше одного року й вартістю понад 15 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Склад необоротних активів підприємства (рис. 8.1).

Основні засоби — найбільш значима частина необоротних активів, що підприємство утримує з метою їхнього використання в процесі виробництва або постачання товарів, робіт, послуг, здавання в оренду іншим особам, або для здійснення

Фінанси підприємств

адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний термін корисного користування яких більше одного року (або одного операційного циклу, якщо він довший за рік).

Нематеріальні активи	придбані підприємством права користування окремими природними ресурсами, виробничими зразками, товарними знаками, об'єктами виробничої й інтелектуальної власності та інші аналогічні майнові права
Основні засоби	найбільш значима частина необоротних активів, які становлять вартість власних і отриманих на умовах фінансового лізингу об'єктів і орендованих цілісних майнових комплексів, які віднесені до складу основних засобів відповідно до діючої системи обліку
Довгострокові фінансові інвестиції	довгострокові (на строк більше одного року) фінансові інвестиції, що вираховуються за методом участі в капіталі інших підприємств, а також: різноманітні фондові й грошові інструменти (акції, облігації, депозитні внески)
Довгострокова дебіторська заборгованість	заборгованість юридичних та фізичних осіб, яка не виникає в ході нормального операційного циклу і буде погашена після 12 місяців
Відстрочені податкові активи	сума податку з прибутку, що підлягає відшкодуванню в наступних періодах у результаті тимчасової різниці між обліковою і податковою базами оцінки
Інші необоротні активи	незавершені капітальні вкладення; устаткування, призначене до установки, і деякі інші види

Рис. 8.1. Склад необоротних активів підприємства

Не належать до основних засобів:

- предмети терміном служби менше одного року незалежно від їх вартості;
- спеціальні інструменти і спеціальні пристосування підприємств серійного і масового виробництва певних виробів або для виготовлення індивідуального замовлення незалежно від їхньої вартості;
- спеціальний одяг, спеціальне взуття, а також постільні речі незалежно від їхньої вартості і терміну служби;
- формений одяг, призначений для видачі працівникам підприємства, незалежно від вартості й терміну служби.

Основні засоби підприємства включають:

- I. Виробничі основні засоби** — частина основних засобів, яка бере участь у процесі виробництва тривалий час, зберігаючи при цьому натуральну форму. Вартість основних виробничих засобів переноситься на вироблений продукт поступово, частинами, у міру використання. Відновлення цих засобів здійснюється через капітальні інвестиції.

Основні виробничі засоби з обліком їх виробничого призначення поділяються на такі групи:

А. Будівлі і споруди

До них належать — будинки основних, допоміжних, обслуговуючих цехів, депо, гаражі промислового підприємства, конструкторські бюро, керування, контори, піднімальні і відкриті гірські видобутки, нафтові і газові шпари, димарі і водонапірні башти на окремих фундаментах, дороги для усіх видів транспорту усередині підприємства, дамби, греблі, канали.

Б. Передавальні пристрої

До них належать — водорозподільні пристрої, спорудження електропередачі і зв'язку, каналізаційні спорудження, газопроводи.

В. Машини та устаткування

До них належать — робочі машини й устаткування, вимірювальні і регулюючі прилади, лабораторне устаткування, обчислювальна техніка, транспортні засоби.

Г. Виробничий і господарський інвентар

До них належать — механізовані і ручні інструменти усіх видів, що ріжуть, що давлять, ударні, а також усілякі пристосування, різні предмети господарського і виробничого характеру.

Д. Інші основні засоби

П. Невиробничі основні засоби — це житлові будинки та інші об'єкти соціально-культурного й побутового обслуговування, які не використовуються у господарській діяльності і перебувають на балансі підприємства.

На відміну від виробничих основних засобів невинробничі основні засоби не беруть участі в процесі виробництва і не переносять своєї вартості на вироблений продукт. Відновлення здійснюється за рахунок прибутку, який залишається в розпорядженні підприємства.

Структура основних виробничих засобів — це співвідношення окремих їх груп.

Підприємство зацікавлене в оптимальному підвищенні питомої ваги активної частини виробничих засобів (які беруть безпосередню участь у процесі виробництва).

На структуру основних виробничих засобів впливають:

- виробничі та матеріально-технічні особливості галузі;
- форми суспільної організації виробництва;
- форми відтворення основних засобів;
- рівень автоматизації і механізації;
- кліматичні та географічні умови розміщення підприємства.

8.2. Відтворення необоротних активів підприємства

Відтворення основних виробничих засобів — це процес безперервного їх поновлення, що характеризується:

- основні виробничі засоби поступово переносять свою вартість на вироблену продукцію;
- у процесі відтворення основних виробничих засобів одночасно відбувається рух їхньої споживної вартості та вартості;

- нарахуванням амортизаційних відрахувань здійснюється нагромадження в грошовій формі частково перенесеної вартості основних виробничих засобів на готову продукцію;
- основні виробничі засоби поновлюються в натуральній формі протягом тривалого часу, що створює можливість маневрувати коштами амортизаційного фонду.

Через схильність необоротних активів до зносу перед підприємством виникає необхідність їх відтворення. Розрізняють просте та розширене відтворення потреба необоротних активів (рис. 8.2).

Просте відтворення основних засобів — це їх відновлення в тому самому обсязі, у якому вони були зношені та вибули. Воно здійснюється шляхом заміни окремих зношених частин основних засобів, шляхом ремонтів або придбання нових засобів на заміну зношених. Головним джерелом простого відтворення основних засобів є амортизаційні відрахування.

Рис. 8.2. Види відтворення необоротних активів

Розширене відтворення — це таке відтворення, яке передбачає розширення діючих основних фондів за рахунок збільшення їх кількості та поліпшення або придбання більш продуктивних та економічних основних засобів.

Розширене відтворення може здійснюватися у вигляді нового будівництва, технічного переоснащення, реконструкції або розширення підприємств, модернізації обладнання або його придбання тощо.

Нове будівництво — будівництво підприємства, цеху, корпусу на нових будівельних майданчиках за окремо затвердженим проектом; передбачає розширення виробничих площ, значне збільшення потужності.

Використовується нове будівництво для організації випуску нової продукції, під час диверсифікації виробництва, переміщення виробництва на іншу територію, відкриття нових покладів корисних копалин і т. п.

Технічне переоснащення передбачає здійснення заходів щодо впровадження нової техніки і технології на окремих ділянках, механізації й автоматизації виробництва, заміни застарілого обладнання, які здійснюються згідно з планом технічного розвитку підприємства без розширення виробничих площ.

Під час реконструкції основна частина інвентаризацій спрямовується на вдосконалення активної частини основних засобів при використанні старих виробничих будівель і споруд. Тому вона в багатьох випадках забезпечує збільшення випуску продукції із значно меншими матеріальними затратами і в більш стислі строки, порівняно з новим будівництвом.

Розширення підприємства — це спорудження других і наступних черг, додаткових виробничих комплексів, цехів, комунікацій, допоміжних і обслуговуючих виробництв на території підприємства.

Основним джерелом розширеного відтворення необоротних активів в умовах ринкових відносин та самофінансування підприємств є прибуток.

Основні засоби піддаються зносу — фізичному (матеріальному) і моральному (економічному).

Фізичний знос виявляється в постійній втраті техніко-економічних властивостей і, отже, у втраті споживчої вартості, що у міру використання необоротних активів переноситься на готовий продукт.

Розмір фізичного зносу ($P_{\text{ф.з.}}$ %) розраховується за формулою:

$$P_{\text{ф.з.}} = T_{\text{ф.}} \times T_{\text{н.}} (100 - B_{\text{л.}}), \quad (8.1)$$

де $T_{\text{ф.}}$ — фактичний термін служби;

$T_{\text{н.}}$ — нормативний термін служби;

$B_{\text{л.}}$ — ліквідаційна вартість у відсотках до балансової вартості.

Моральний знос — це передчасне, до закінчення нормативного терміну фізичного зносу, відставання основних засобів, інших необоротних матеріальних активів і нематеріальних активів внаслідок створення нових, більш прогресивних і економічно ефективних основних засобів.

Розрізняють дві форми морального зносу:

- перша виражає зменшення вартості основних засобів внаслідок скорочення суспільно-необхідних витрат праці на їх відтворення;
- друга виражає зменшення ефективності основних засобів у результаті впровадження нових, більш прогресивних і економічно ефективних основних засобів.

Розрізняють повний і частковий знос основних засобів.

Повний знос передбачає повну заміну зношених основних засобів (нове капітальне будівництво або придбання нових основних засобів).

Частковий знос компенсується здійсненням капітального ремонту основних засобів.

Повне відновлення у натуральній формі здійснюється «економічне відновлення» — відшкодування через систему амортизації.

8.3. Амортизація основних засобів та методи її нарахування

Амортизація — це систематичний розподіл вартості необоротних активів, що амортизуються (первісна мінус ліквідаційна вартість) упродовж строку їх корисного використання (експлуатації).

Амортизаційні відрахування — це грошове відображення розміру амортизації, міри зносу основних засобів. Вони включаються до собівартості продукції та компенсуються при її продажу у виторг (доходу), від реалізації продукції суми амортизаційних відрахувань розглядають як цільовий фонд, складову фінансових ресурсів, призначених для відтворення зношених у процесі виробництва необоротних активів і матеріальних активів.

Для нарахування амортизаційних відрахувань згідно з податковим обліком основні засоби **поділяються на чотири групи:**

Група 1 — будівлі, споруди, їхні структурні компоненти, передавальні пристрої, у тому числі житлові будинки і їхні частини, вартість капітального поліпшення землі;

Група 2 — автомобільний транспорт і запчастини до нього, меблі, побутові електронні, оптичні, електромеханічні прилади й інструменти.

Група 3 — робочі машини й устаткування, вимірювальні і регулювальні прилади.

Група 4 — електронно-обчислювальні машини, інформаційні системи, телефони, мікрофони, радіо, інші машини для автоматичного оброблення інформації, їх програмне забезпечення, засоби зчитування або друку інформації, вартість яких вище вартості малоцінних предметів.

Амортизаційні відрахування підприємства здійснюються щокварталу, виходячи зі встановлених єдиних норм та балансової (залишкової) вартості основних засобів за окремими групами, а також від методів їх нарахування:

група 1 – 8 % річна,	2 % квартальна норма;
група 2 – 40 % річна,	10 % квартальна норма;
група 3 – 24 % річна,	6 % квартальна норма;
група 4 – 60 % річна,	15 % квартальна норма.

За законодавством України існують два підходи до здійснення амортизаційних відрахувань. Це зумовлено двома підходами до ведення обліку на підприємствах: **податковим та бухгалтерським.**

Податковий облік за встановленими ставками для кожної групи основних засобів припускає рівномірне нарахування амортизаційних відрахувань на основні засоби протягом усього терміну їхньої служби визначається за формулою:

$$A = \frac{B_a \times H}{100 \%}, \quad (8.2)$$

де A – сума амортизаційних відрахувань (грн.);

B_a – балансова вартість відповідної групи основних засобів на початок звітного періоду (грн.);

H – норма амортизаційних відрахувань до балансової вартості кожної групи основних засобів (%).

За бухгалтерським обліком (відповідно до П(С)БО 7) амортизація основних засобів нараховуються такими методами:

- прямолінійний (рівномірний) метод;
- метод зменшення залишкової вартості;
- метод прискореного зменшення залишкової вартості;
- кумулятивний метод;
- виробничий метод.

Прямолінійний (рівномірний) метод передбачає щорічне перенесення до собівартості продукції однакової частини вартості основних засобів протягом усього терміну їх служби. Річна сума амортизації визначається за формулою:

$$A = \frac{B_a}{T_n}, \quad (8.3)$$

де A — річна сума амортизації;
 B_a — вартість, яка амортизується;
 T_n — термін корисного використання основних засобів.

Метод зменшення залишкової вартості передбачає визначення амортизації, за яким річна сума амортизації визначається як добуток залишкової вартості основних засобів на початок звітного року або первісної вартості на дату початку нарахування амортизації та річної норми амортизації, яка визначається за формулою:

$$A = 1 - \sqrt[n]{\frac{B_l}{B_n}} 100 \%, \quad (8.4)$$

де B_n — первісна вартість об'єкта основних засобів;
 B_l — ліквідаційна вартість об'єкта основних засобів;
 n — термін корисного використання основних засобів (T_n) (років).

Метод прискореного зменшення залишкової вартості, за яким річна сума амортизації визначається як добуток залишкової вартості об'єкта на початок звітного періоду (або первісної вартості на дату початку нарахування амортизації) та річної норми амортизації, яка обчислюється, виходячи зі строку корисного використання об'єкта, і подвоюється, визначається за формулою:

$$A_a = \frac{B_a}{T_n} \times 2, \quad (8.5)$$

Кумулятивний метод, за яким річна сума амортизації визначається як добуток вартості, що амортизується, та кумулятивного коефіцієнта. Кумулятивний коефіцієнт визначається діленням кількості років, що залишаються до кінця очікуваного строку використання об'єкта основних засобів, на суму показників кількості років його використання $n = (1+2+3+4...+n)$, визначається за формулою:

$$A_a = \frac{(B_{\Pi} - B_{Л}) n_i}{n}, \quad (8.6)$$

де n_i — кількість років, що залишається до закінчення корисного строку використання.

Виробничий метод амортизації передбачає, що річна сума амортизації визначається як добуток фактичного річного обсягу (робіт, послуг) ($Q_{\text{факт}}$) та виробничої ставки амортизації (C_A), визначається за формулою:

$$A = Q_{\text{факт}} C_A, \text{ грн.}, \quad (8.7)$$

$$C_A = \frac{B_{\Pi} - B_{\text{Л}}}{Q_{\text{факт}}}, \quad (8.8)$$

де C_A — виробнича ставка амортизації;

$Q_{\text{факт}}$ — загальний обсяг продукції (робіт, послуг), який підприємство передбачає виконати за період експлуатації об'єкта.

У П(С)БО 7 визначено такі **види оцінки основних засобів**.

Первісна (історична, фактична) основних засобів — вартість нематеріальних активів у сумі грошових коштів або справедливої вартості активів, сплачених (переданих), витрачених для придбання (створення) необоротних активів.

Справедлива вартість — це сума, за якою можна здійснити обмін активу в результаті операції між обізнаними, зацікавленими і незалежними сторонами. Застосовується при визначенні первісної вартості основних засобів, що отримані безоплатно та внесені до первісного капіталу.

Переоцінена вартість — визначається множенням їхньої балансової вартості на коефіцієнт індексації.

Залишкова вартість (балансова) необоротних активів — це первісна вартість за вирахуванням зносу (знос основних засобів — це втрата ними своїх споживчих якостей, а отже, і вартості; розмір зносу відповідає сумі нарахованої амортизації).

Ліквідаційна вартість необоротних активів — це сума коштів або вартість інших активів, яку підприємство очікує одержати від реалізації (ліквідації) необоротних активів після закінчення строку їх корисного використання (експлуатації), за вирахуванням витрат, пов'язаних із їх продажем або ліквідацією.

Норми амортизаційних відрахувань встановлюються у відсотках до балансової вартості кожної з груп основних засобів на початок звітного періоду.

Нарахування амортизаційних відрахувань дозволяє визначити поточну вартість незношеної частини основних засобів, одночасно визначається накопичена частина фінансових ресурсів для майбутньої заміни основних засобів.

Амортизаційні відрахування нараховуються на балансову вартість основних засобів з урахуванням витрат на їхнє поліпшення.

8.4. Сутність і склад капітальних вкладень

Капітальні вкладення — це витрати на створення нових, реконструкцію і технічне переозброєння діючих основних засобів.

На підприємстві з метою визначення розмірів капіталовкладень складається бюджет капітальних вкладень у розрізі кварталів планового року.

Фінансування капіталовкладень залежить від структури активів підприємства, стану фінансового ринку, оподаткування доходів підприємства, фінансової політики підприємства і стабільності його роботи.

Фінансування може здійснюється за рахунок джерел:

I. Власних фінансових ресурсів:

- внески засновників підприємства;
- амортизаційні відрахування;
- прибуток;
- резервний капітал.

II. Залучених фінансових ресурсів:

- кредити;
- іноземні інвестиції;
- кошти, отримані від емісії і продажу цінних паперів;
- кошти благодійних фондів.

III. Централізованих фінансових ресурсів:

- кошти з державного і місцевого бюджетів;
- кошти позабюджетних фондів.

За рахунок державного бюджету фінансуються об'єкти, включені до цільової комплексної програми, затвердженої Кабінетом Міністрів України.

Порядок фінансування капітальних вкладень залежить від способу проведення капітальних робіт.

Підрядний спосіб будівництва об'єктів здійснюється відповідними підрядними організаціями.

Підрядна організація добирає потрібне устаткування, замовляє його, монтує, виконує будівельні роботи і здає об'єкт. Замовник надає проектну документацію, купує і доставляє на будову устаткування, конструкції та деталі.

Відповідальність за об'єкт будівництва покладається на генерального підрядника, який виконує основні будівельні роботи, а для проведення спеціальних робіт (електромонтажні, санітарно-технічні) залучає за окремим договором спеціалізовані підрядні організації.

Підприємство-замовник і підрядник укладають договір на будівництво із зазначенням: форми розрахунків; договірної вартості будівництва; об'єктів будівництва із вказівкою на наявність проекту й кошторису для кожного об'єкта; джерел фінансування будівництва; обсягів незавершеного будівництва, які є на день укладання договору; інвентарної вартості об'єкта; переліку підрядників і підрядних робіт та інших необхідних даних.

Фінансування будівництва й розрахунки згідно з договором можуть мати форму авансових платежів за виконані

елементи робіт або здійснюються після завершення робіт на об'єкті будівництва.

Господарський спосіб будівництва застосовується для будівництва невеликих об'єктів, реконструкції та розширення діючих підприємств. Господарський спосіб відрізняється від підрядного тим, що підприємство самостійно, власними силами здійснює будівельно-монтажні роботи, тобто об'єднує функції і замовника, і підрядника. У цьому разі розрахунки здійснюються за фактично виконані роботи, у т.ч. витрати на утримання підрозділів, зайнятих організацією будівництва. Після завершення будівництва підприємство визначає інвентарну вартість кожного введеного в експлуатацію елемента в складі об'єкта будівництва.

Змішаним є спосіб будівництва, коли основні будівельно-монтажні роботи виконуються силами і засобами самих забудовників, а для виконання частини робіт на договірних умовах залучаються підрядні будівельно-монтажні спеціалізовані організації. Проте, незалежно від способу будівництва, виконаний обсяг робіт має фінансуватись або кредитуватись установами банку виконавцю робіт за рахунок коштів замовника, передбачених на цю мету.

В основу фінансування будівництва при підрядному способі виконання робіт покладено договір підяду, що укладається між підрядником і замовником.

При **змішаному способі будівництва** виконувані роботи оплачуються так: за роботи, виконані господарським способом, – у такому ж порядку, як при господарському способі, а за роботи, виконані підрядним способом – як при підрядному способі.

Завершені будівництвом, оплачені за рахунок відповідних джерел і прийняті в експлуатацію об'єкти оприбутковуються до складу необоротних активів підприємства.

8.5. Ремонт основних засобів та його фінансування

Ремонт основних засобів на підприємстві обумовлений фізичним зносом основних засобів.

Ремонт основних засобів є необхідною умовою виробничого процесу. Від своєчасності та якості ремонту залежить ефективність використання основних виробничих засобів на підприємстві.

Поточний ремонт — здійснюється для забезпечення роботи основних виробничих засобів і полягає в усуненні окремих поломок основних засобів і заміні або поновленні їхніх окремих частин.

Середній ремонт провадиться для часткового поновлення основних засобів із заміною деталей, вузлів обмеженої номенклатури, яка визначається технічною документацією.

Капітальний ремонт машин, устаткувань провадиться для відновлення їх виробничого ресурсу. При цьому здійснюється, зазвичай, повне розбирання машини або верстата, виявлення дефектів, контроль технічного стану, власне ремонт, складання устаткування після ремонту, його регулювання та випробування.

Обсяг витрат на капітальний ремонт, що здійснюється підприємством у відповідному році, визначається при складанні плану капітального ремонту. План складається на основі кошторисно-фінансових розрахунків з ремонту окремих об'єктів, виходячи з видів і кількості ремонтних матеріалів, вузлів, агрегатів, деталей, конструкцій, що витрачаються, витрат живої праці та діючих на них цін і тарифів. Складений план затверджується керівником підприємства.

Капітальний ремонт основних засобів може здійснюватись як підрядним, так і господарським способами. Залежно від цього обирається і порядок фінансування ремонту.

При підрядному способі виконання капітального ремонту машин, устаткування, транспортних засобів на підставі дого-

ворів або нарядів-замовлень розрахунки з підрядником (виконавцем) здійснюються на підставі актів приймання цілком завершених ремонтів вузлів, агрегатів, машин тощо.

При господарському способі виконання капітального ремонту об'єктів основних засобів розрахунки здійснюються, як правило, за елементами витрат (виплата заробітної плати ремонтникам, оплата матеріалів, деталей, використуваних запасних частин тощо).

Витрати на всі види ремонтів (поточний, середній, капітальний) об'єктів основних виробничих засобів протягом звітного року підприємства можуть включати до валових витрат в розмірі щонайбільше 10 % сукупної балансової вартості груп основних засобів на початок звітного року. У таких самих розмірах зазначені витрати відносять до собівартості виробленої продукції.

Витрати на ремонти, що перевищують 10 % балансової вартості основних засобів, відносяться на збільшення балансової вартості засобів другої та третьої груп або балансової вартості окремих об'єктів основних засобів першої групи з подальшим нарахуванням на цю вартість амортизації за нормами, передбаченими для відповідних видів основних засобів.

Витрати на ремонти в межах встановлених обмежень можуть включатись до собівартості двома методами:

- повного їх віднесення до собівартості в обсязі вартості фактично виконаних ремонтів за відповідний звітний період;
- віднесення цих витрат до ремонтного фонду, створюваного за рахунок собівартості продукції.

Витрати на ремонт основних невиробничих засобів покриваються за рахунок прибутку, що залишається в розпорядженні підприємства.

Витрати на капітальний ремонт орендованих основних засобів здійснюються за рахунок коштів орендаря, якщо це передбачено договором оренди. У цьому разі відрахування на капітальний ремонт не повинні включатися до суми орендної

плати. У разі виконання капітального ремонту орендованого майна орендодавцем витрати на такий ремонт включаються до орендної плати й оплачуються орендодавцем.

8.6. Оцінка стану та використання необоротних активів підприємства

Стан і використання основних виробничих засобів є важливим фактором підвищення ефективної діяльності підприємства. Тому на підприємствах важливе значення має як систематичне оцінювання стану основних засобів, так і аналіз ефективності їх використання.

Оцінка стану й ефективності використання основних засобів можна об'єднати в три групи, які характеризують:

- забезпечення підприємства основними засобами;
- стан основних засобів;
- ефективність використання основних засобів.

До показників, які характеризують забезпеченість підприємства основними засобами, належать: фондоозброєність, фондомісткість, коефіцієнт реальної вартості основних виробничих засобів у майні підприємства.

Питома вага вартості основних виробничих засобів у майні підприємства визначається як відношення вартості цих фондів (за вирахуванням їх зносу) до вартості майна підприємства. Це співвідношення (коефіцієнт) має бути не меншим 0,5.

Фондоозброєність — показник, що характеризує рівень забезпеченості основними виробничими фондами промислово-виробничого персоналу підприємства. Розраховується фондоозброєність (Φ_o) за такою формулою:

$$\Phi_o = \frac{\Phi_{\text{ср}}}{\text{Ч}}, \quad (8.9)$$

де $\Phi_{\text{ср}}$ — середньорічна вартість основних засобів;
Ч — чисельність працівників.

Фондомісткість — показник, який характеризує рівень середньорічної вартості основних засобів на одиницю вартості виробленої валової продукції. Цей показник є величиною, оберненою до фондovіддачі, і розраховується за формулою:

$$\Phi_{\text{м}} = \frac{\Phi_{\text{ср}}}{B_{\text{п}}}, \quad (8.10)$$

де $\Phi_{\text{м}}$ — фондомісткість;
 $B_{\text{п}}$ — вартість виробленої продукції.

Коефіцієнт реальної вартості основних засобів у майні підприємства ($K_{\text{м}}$) визначається як відношення вартості основних виробничих засобів (за вирахуванням суми їхнього зносу) до вартості майна підприємства. Цей коефіцієнт має бути не меншим 0,5 і визначається за формулою:

$$K_{\text{м}} = \frac{\Phi_{\text{з}}}{M}, \quad (8.11)$$

де $\Phi_{\text{з}}$ — залишкова вартість основних засобів;
 M — вартість майна підприємства.

Стан основних засобів характеризують через такі коефіцієнти: знос основних засобів; придатність; оновлення; вибуття основних засобів.

Коефіцієнт зносу характеризує частку вартості основних засобів, яку списано на витрати виробництва в попередніх періодах. Коефіцієнт зносу визначається відношенням суми зносу основних засобів до балансової вартості основних засобів.

$$K_{\text{з}} = \frac{Z_{\text{о}}}{\Phi_{\text{к}}}, \quad (8.12)$$

де $K_{\text{з}}$ — коефіцієнт зносу основних засобів;
 $Z_{\text{о}}$ — сума зносу основних засобів;
 $\Phi_{\text{к}}$ — балансова вартість основних засобів на кінець періоду.

Показник зносу основних засобів може визначатись також у відсотках на початок і на кінець звітного періоду і дає змогу оцінити стан основних засобів.

Коефіцієнт придатності основних засобів відображає частку основних засобів, придатну для експлуатації в процесі господарської діяльності і розраховується за формулами:

$$K_{\text{п}} = 1 - K_{\text{з}}, \quad (8.13)$$

або

$$K_{\text{п}} = 100\% - K_{\text{з}}, \quad (8.14)$$

де $K_{\text{п}}$ — коефіцієнт придатності основних засобів;

$K_{\text{з}}$ — коефіцієнт зносу основних засобів.

Коефіцієнти оновлення основних засобів характеризує інтенсивність уведення в дію нових основних засобів. Він показує частку введених основних засобів за визначений період у загальній вартості основних засобів на кінець звітного періоду, розраховуються за формулою:

$$K_{\text{о}} = \frac{\Phi_{\text{в.в.}}}{\Phi_{\text{к}}}, \quad (8.15)$$

де $K_{\text{о}}$ — коефіцієнт оновлення основних засобів;

$\Phi_{\text{в.в.}}$ — вартість введених основних засобів;

$\Phi_{\text{к}}$ — балансова вартість основних засобів на кінець періоду.

Коефіцієнт вибуття показує інтенсивність вибуття основних засобів, розраховується за формулою:

$$K_{\text{в}} = \frac{\Phi_{\text{виб.}}}{\Phi_{\text{п}}}, \quad (8.16)$$

де $K_{\text{в}}$ — коефіцієнт вибуття основних засобів;

$\Phi_{\text{виб.}}$ — вартість виведених основних засобів;

$\Phi_{\text{п}}$ — балансова вартість основних засобів на початок періоду.

До показників, які характеризують ефективність використання основних засобів, належать: фондівдача, рентабельність основних засобів, сума прибутку на одну гривню основних засобів.

Фондівдача основних засобів — показник, який відображає обсяг валової (товарної) продукції у вартісному вираженні на одиницю (1 грн) середньорічної вартості основних засобів, які беруть участь у виробництві цієї продукції. Цей показник характеризує ефективність використання основних засобів.

$$\Phi_{\text{в}} = \frac{B_{\text{п}}}{\Phi_{\text{к}}}, \quad (8.17)$$

де $\Phi_{\text{в}}$ — фондівдача;

$B_{\text{п}}$ — вартість виробленої продукції за звітний період;

$\Phi_{\text{к}}$ — балансова вартість основних засобів на кінець періоду.

Збільшення фондівдачі основних виробничих фондів свідчить про підвищення ефективності їх використання, що є позитивним явищем в економіці підприємств. Основними шляхами підвищення фондівдачі основних фондів є збільшення обсягу виробництва валової (товарної) продукції за рахунок більш інтенсивного їх використання і зниження середньорічної вартості цих фондів за рахунок ліквідації зношених, малопродуктивних та невикористаних у виробництві основних засобів.

Рентабельність основних засобів — це відносний показник, який характеризує рівень ефективності використання цих засобів. Розраховується він за формулою:

$$P_{\text{о.з.}} = \frac{\Pi_{\text{з}}}{\Phi_{\text{к}}} 100 \% \quad (8.18)$$

де $P_{\text{о.з.}}$ — рентабельність основних засобів;

$\Pi_{\text{з}}$ — загальний прибуток за звітний період;

$\Phi_{\text{к}}$ — балансова вартість основних засобів на кінець періоду.

Абсолютним показником ефективності використання основних засобів є сума прибутку на одну гривню основних засобів.

До показників ефективності використання основних засобів можна також віднести показник питомої ваги активної частини основних засобів у їх загальній сумі.

? Питання для перевірки знань

1. Дайте визначення необоротним активам підприємства.
2. Визначте склад необоротних активів підприємства.
3. Розкрийте структуру основних засобів підприємства.
4. Охарактеризуйте відтворення необоротних активів.
5. Назвіть види відтворення необоротних активів.
6. Що таке амортизація та амортизаційні відрахування?
7. Якими методами нараховується амортизація основних засобів?
8. Як здійснюється амортизація основних засобів за податковим обліком?
9. Як нараховується амортизація за кумулятивним та методом прискореного зменшення залишкової вартості основних засобів?
10. Розкрийте сутність і склад капітальних вкладень.
11. Дайте характеристику основним джерелам фінансування капітальних вкладень підприємства.
12. Як здійснюється фінансування ремонту основних засобів?
13. Назвіть показники, що характеризують забезпеченість підприємства основними засобами.
14. Які показники характеризують стан основних засобів?
15. Визначте основні показники, що характеризують ефективність використання основних засобів.

Тестові завдання

1. **До складу необоротних активів належать:**
 - а) готова продукція;
 - б) довгострокові фінансові інвестиції;
 - в) запаси товарно-матеріальних цінностей;
 - г) грошові кошти.

2. **Основні засоби – це:**
 - а) частина матеріальних активів, які багаторазово беруть участь у процесі виробництва;
 - б) матеріальні цінності, що використовуються у виробничій діяльності підприємства протягом понад одного календарного року із дня введення їх в експлуатацію;
 - в) матеріальні активи, які тривалий час перебувають у незмінній натурально-речовій формі;
 - г) матеріальні цінності, які поступово переносять свою вартість на вироблений продукт.

3. **Відтворення основних засобів – це:**
 - а) процес безперервного поновлення основних виробничих засобів;
 - б) заміна окремих зношених частин основних засобів;
 - в) придбання нових основних засобів;
 - г) заміна зношеного устаткування на нове.

4. **Методом нарахування амортизаційних відрахувань, за яким ліквідаційна вартість об'єкта не впливає на річну норму та суму амортизації, є:**
 - а) прямолінійний;
 - б) виробничий;
 - в) кумулятивний;
 - г) прискореного зменшення залишкової вартості.

- 5. Для нарахування амортизаційних відрахувань, згідно з податковим обліком, основні засоби поділяються на:**
- а) дві групи;
 - б) три групи;
 - в) чотири групи;
 - г) п'ять груп.
- 6. Амортизація – це:**
- а) процес поступового перенесення вартості основних виробничих засобів і нематеріальних активів з урахуванням витрат на їх придбання, виготовлення або поліпшення;
 - б) поступове зниження вартості основних засобів унаслідок їх зносу;
 - в) поступове перенесення вартості основних виробничих засобів на вироблену продукцію;
 - г) поступове перенесення вартості зносу основних засобів на валові витрати виробництва.
- 7. Для електронно-обчислювальних машин Законом України «Про оподаткування прибутку підприємств» передбачена ставка амортизації, яка дорівнює:**
- а) 4 %;
 - б) 10 %;
 - в) 25 %;
 - г) 15 %.
- 8. Для будівель і споруд за справедливу вартість беруть:**
- а) ліквідаційну вартість;
 - б) ринкову вартість;
 - в) відновну вартість;
 - г) залишкову вартість.
- 9. На що впливає прискорена амортизація основних засобів?**
- а) сприяє збільшенню прибутку від реалізації продукції;
 - б) призводить до збільшення суми податку на прибуток;

- в) скорочує тривалість експлуатації основних засобів;
- г) прискорює процес формування власних фінансових ресурсів;
- д) збільшує валові витрати та зменшує податок на прибуток.

10. У процесі експлуатації всі основні засоби підпадають під силу дії зносу:

- а) фізичного;
- б) функціонального;
- в) морального;
- г) ергономічного;
- д) технологічного.

11. Капітальні вкладення — це:

- а) витрати на створення нових, реконструкцію й технічне переозброєння діючих основних засобів;
- б) витрати на придбання нових основних засобів і капітальний ремонт діючих основних засобів;
- в) витрати на розширення та реконструкцію діючих виробництв;
- г) витрати на розширене відтворення основних засобів.

12. Назвіть джерела фінансування капітальних вкладень:

- а) прибуток, амортизаційні відрахування, довгострокові кредити банку, іноземні інвестиції;
- б) власні фінансові ресурси, кошти державного та місцевого бюджетів, довгострокові кредити банку;
- в) власні фінансові ресурси; залучені фінансові ресурси; фінансові кошти від продажу цінних паперів, кошти державного та місцевого бюджетів; кошти іноземних інвесторів;
- г) статутний фонд підприємства, фонд нагромадження, фонд матеріального заохочення, інші спеціальні засоби.

- 13. Показник, який визначає у вартісному вираженні кількість виробленої продукції на одну гривню основних засобів, — це:**
- а) фондомісткість;
 - б) фондovіддача;
 - в) фондоозброєність;
 - г) рентабельність.
- 14. Показником, який характеризує рівень забезпеченості підприємства основними засобами, є:**
- а) рентабельність основних засобів;
 - б) коефіцієнт придатності основних засобів;
 - в) коефіцієнт вартості основних засобів у майні підприємства;
 - г) фондovіддача основних засобів.
- 15. З перерахованих показників рівень використання основних виробничих засобів підприємства характеризують:**
- а) коефіцієнт оновлення основних засобів;
 - б) фондомісткість продукції;
 - в) коефіцієнт змінності роботи устаткування;
 - г) коефіцієнт зносу основних засобів;
 - д) коефіцієнт використання виробничої потужності підприємства.

Практичні завдання

Завдання 1

Первісна вартість об'єкта основних засобів — 6800 грн., ліквідаційна вартість становить 800 грн. За перший рік експлуатації основного засобу було списано на витрати виробництва 2490 грн.

Визначити прогнозований термін корисного використання об'єкта основних засобів, якщо нарахування амортизаційних відрахувань здійснюється методом зменшення залишкової вартості.

Завдання 2

Визначити первісну вартість об'єкта основних засобів з терміном корисного використання 8 років, амортизацію якого нараховують кумулятивним методом. Відомо, що рівень ліквідаційної вартості цього об'єкта становить 12 % від його первісної вартості, а сума амортизаційних відрахувань у четвертому році експлуатації дорівнювала 2850 грн.

Завдання 3

Підприємство придбало автомобіль, ціна якого становить 69215 тис. грн., транспортні витрати — 7,5 % від ціни автомобіля. Річна норма амортизаційних відрахувань — 8,5 %.

Визначити повну початкову вартість автомобіля та залишкову вартість автомобіля після 5 років експлуатації.

Завдання 4

Визначити суму амортизаційних відрахувань на III квартал поточного року за такими даними:

- вартість основних засобів 2 групи на 1 квітня поточного року — 85 500 тис. грн.;
- вартість придбаних основних засобів у II кварталі 220 тис. грн.;
- сума амортизаційних відрахувань, нарахованих у II кварталі поточного року — 20080 тис. грн.;
- норма амортизації 2 групи основних фондів — 10 %.

Завдання 5

Визначити норму амортизації, щорічні амортизаційні відрахування, балансову вартість обладнання на кінець кожного

року та ліквідаційну вартість при застосуванні методів зменшуваного залишку та подвійного зменшуваного залишку за такими даними:

- первісна вартість обладнання — 65 тис. грн.;
- термін корисного використання обладнання — 6 років.

Завдання 6

Визначити фондовіддачу, фондомісткість, фондоозброєність за такими даними:

- вартість виробленої продукції на кінець року 650 тис. грн.;
- вартість основних виробничих засобів на початок року — 3585 тис. грн.;
- у квітні введено в дію основних виробничих засобів на суму 175 тис. грн.;
- у жовтні вибуло основних засобів на суму 94 тис. грн.;
- чисельність працівників — 225 осіб.

Реферати

1. Фінансове забезпечення відтворення основних засобів підприємства.
2. Формування і використання необоротних активів.
3. Оптимізація складу необоротних активів підприємства та їх оцінка.
4. Ефективність політики фінансування необоротних активів.
5. Фінансування витрат на поліпшення основних засобів

ТЕМА 9.

ФІНАНСОВИЙ СТАН ПІДПРИЄМСТВА, МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ЙОГО ОЦІНКИ

- 9.1. *Фінансова стійкість та фінансовий стан підприємства*
- 9.2. *Характеристика інформаційної бази щодо оцінки фінансового стану підприємства*
- 9.3. *Сутність та види фінансового аналізу. Методи та моделі фінансового аналізу*
- 9.4. *Показники оцінки фінансового стану підприємства*
- 9.5. *Комплексна оцінка фінансового стану*

9.1. Фінансова стійкість та фінансовий стан підприємства

Стійкість підприємства — основа його стабільності та поступового розвитку.

Фінансова стійкість підприємства у вузькому розумінні — це фінансово економічний стан підприємства, при якому воно є ліквідним, платоспроможним, має достатньо коштів для нормального функціонування (у тому числі достатньо фінансово-економічних ресурсів).

Фінансова стійкість підприємства у широкому розуміння — це здатність підприємства функціонувати в станах, щонайменше, близьких до фінансово-економічної рівноваги в умовах постійних зовнішніх і внутрішніх впливів.

Види стійкості підприємства (рис. 9.1)

Внутрішня стійкість підприємства — стан і динаміка матеріально-речової та вартісної структури господарської діяльності підприємства, при якому забезпечується стабільно високий

результат його функціонування; досягається активним реагуванням на зміну внутрішніх і зовнішніх факторів.

Зовнішня стійкість підприємства — визначається стабільністю економічного середовища, у рамках якого здійснюється діяльність підприємства; досягається відповідною системою управління ринковою економікою в масштабах усієї країни.

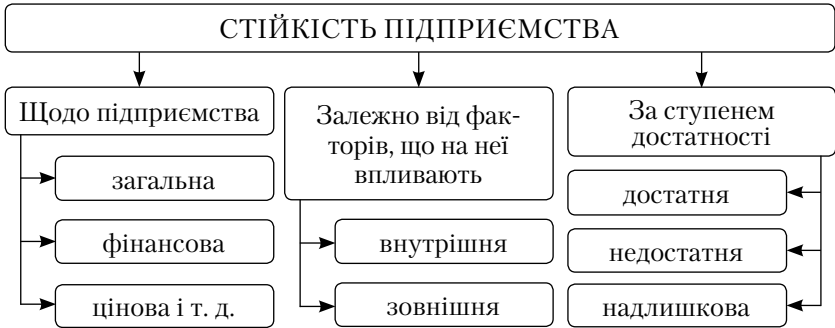

Рис. 9.1. Види стійкості підприємства

Загальна стійкість підприємства — рух грошових коштів, який забезпечує постійне перевищення надходження коштів (доходів) над їх витрачанням (витратами).

Фінансова стійкість підприємства — головний компонент загальної стійкості, який відображає такий стан і структуру фінансових ресурсів підприємства, їх розподіл і використання, здатність виконувати свої зобов'язання та забезпечувати розширений розвиток підприємства на основі зростання прибутку та капіталу без посилення залежності від зовнішніх джерел фінансування (тобто за умовами збереження платоспроможності та кредитоспроможності в умовах припустимого рівня ризику).

Фінансова стійкість може бути **статичною і динамічною**.

Поняття **динамічної** фінансової стійкості підприємства тісно пов'язане з утриманням **статичної** фінансової стійкості, доповнюючи його фактором часу, і відображає можливість системи зберігати стійкість протягом певного періоду часу.

Відповідно до показника забезпечення запасів і витрат власними та позиченими коштами можна назвати такі **типи фінансової стійкості** підприємства:

- **абсолютна фінансова стійкість** (трапляється на практиці дуже рідко) — коли власні оборотні кошти забезпечують запаси й витрати;
- **нормально стійкий фінансовий стан** — коли запаси й витрати забезпечуються сумою власних оборотних коштів та довгостроковими позиковими джерелами;
- **нестійкий фінансовий стан** — коли запаси й витрати забезпечуються за рахунок власних оборотних коштів, довгострокових позикових джерел та короткострокових кредитів і позик, тобто за рахунок усіх основних джерел формування запасів і витрат;
- **кризовий фінансовий стан** — коли запаси й витрати не забезпечуються джерелами їх формування і підприємство перебуває на межі банкрутства.

Оцінка фінансової стійкості підприємства потребує здійснення аналізу його фінансового стану.

Фінансовий стан — критерій результативності господарської діяльності підприємства, що відображає реальні та потенційні можливості щодо розвитку фінансів підприємства і характеризується обсягом і розміщенням коштів господарюючого суб'єкта, а також джерелами їх формування.

Фінансовий стан підприємства залежить від результатів його виробничої, комерційної та фінансово-господарської діяльності. Тому на нього впливають усі ці види діяльності підприємства. На фінансовому стані підприємства позитивно позначаються безперебійний випуск і реалізація високоякісної продукції.

Фінансова діяльність підприємства — спрямована на забезпечення систематичного надходження й ефективного використання фінансових ресурсів, дотримання розрахункової і кредитної дисципліни, досягнення раціонального співвідно-

шення власних і залучених коштів, фінансової стійкості з метою ефективного функціонування підприємства.

Метою оцінки фінансового стану підприємства є пошук резервів підвищення рентабельності виробництва і зміцнення комерційного розрахунку як основи стабільної роботи підприємства і виконання ним зобов'язань перед бюджетом, банком та іншими установами.

Оцінка фінансового стану підприємства здійснюється шляхом обчислення системи економічних показників, які характеризують фінансовий стан підприємства.

Основними завданнями аналізу фінансового стану є:

- визначення ефективності використання фінансових ресурсів;
- аналіз ділової активності підприємства та його положення на фінансовому ринку;
- оцінка конкурентоспроможності підприємства;
- об'єктивна оцінка динаміки та стану ліквідності, рентабельності, платоспроможності та фінансової стійкості підприємства.

У результаті фінансового аналізу отримують певну кількість основних, найбільш інформативних параметрів, які дають об'єктивну та точну картину фінансового стану підприємства.

9.2. Характеристика інформаційної бази щодо оцінки фінансового стану підприємства

Інформація, що відображає фінансовий стан, результати діяльності і грошові потоки підприємства, приведена у фінансових звітах.

Інформація, яку містить фінансова звітність, необхідна для обґрунтування рішень щодо придбання, продажу та володіння цінними паперами, участі в капіталі підприємства, оцінки якості управління, кредитоспроможності, забезпечення

зобов'язань, визначення сум дивідендів, що підлягають розподілу, інших рішень.

Згідно з П(С)БО 1, метою складання фінансової звітності є надання користувачам для прийняття рішень повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансовий стан, результати діяльності та рух коштів підприємства. Основні вимоги до фінансової звітності наведено на рис. 9.2.

Інформаційною базою для оцінювання фінансового стану підприємства є форми фінансової звітності:

Форма № 1 «Баланс» складається з активу та пасиву і свідчить про те, як на певний час розподілено активи та пасиви і як саме здійснюється фінансування активів за допомогою власного та залученого капіталу на дату балансу. Інформація використовується для оцінки структури ресурсів підприємства, їхньої ліквідності і платоспроможності підприємства, прогнозування майбутніх потреб у позиках, оцінки і прогнозування змін в економічних ресурсах.

Рис. 9.2. Вимоги до фінансової інформації та їх зміст

- **Форма № 2 «Звіту про фінансові результати»** відображає дані про дохід, витрати, фінансові результати від операційної, інвестиційної та фінансової діяльності. Чистий прибуток (збиток) за звітний період. Структура операційних витрат. Показники прибутковості акцій. Інформація використовується для оцінки структури доходів, витрат, прибутковості та інвестиційної привабливості. Прогнозування дохідності підприємства.
- **Форма № 3 «Звіт про рух грошових коштів»** відображає вхідні й вихідні грошові потоки за статтями за видами діяльності: операційної, інвестиційної, фінансової. Чистий грошовий потік та залишок коштів на кінець року. Призначення інформації для оцінки грошових потоків за видами діяльності та аналіз їх ефективності. Прогнозування грошових потоків від операційної, інвестиційної та фінансової діяльності.
- **Форма № 4 «Звіт про власний капітал»** відображає зміни в складі власного капіталу підприємства протягом звітного періоду. Інформація використовується для оцінки і прогнозування зміни власного капіталу.
- **Форма № 5 «Примітки до звіту»** включає інформацію, що містить додатковий аналіз статей звітності, потрібної для забезпечення її зрозумілості та доречності.
- **дані статистичної звітності та оперативні дані** (наприклад: звіт керівників підприємств, звіт аудитора, звернення ради директорів до аудиторів тощо).

При переході до нової системи обліку та фінансової звітності підприємство отримує певні переваги та можливості, що пов'язані з новою якістю облікової інформації, вона більш достовірна і придатна для фінансового аналізу, підвищуються можливості співпраці з фінансового-кредитними установами та зарубіжними партнерами, підвищується якість управлінської діяльності. Але щоб повною мірою були реалізовані вказані переваги, необхідно дотримуватись певних принципів формування фінансової звітності (рис. 9.3).

Автономність підприємства означає, що воно розглядається як юридична особа, відокремлена під власників. Тому особисте майно і зобов'язання власників не повинні відображатись у фінансовій звітності. Наприклад, такі операції, як оплата акцій, виплата дивідендів власникам, відображається у фінансовій звітності, водночас, юридичні стягнення на особисте майно власника або отримання ним доходу з інших джерел не відображаються у звітах підприємства.

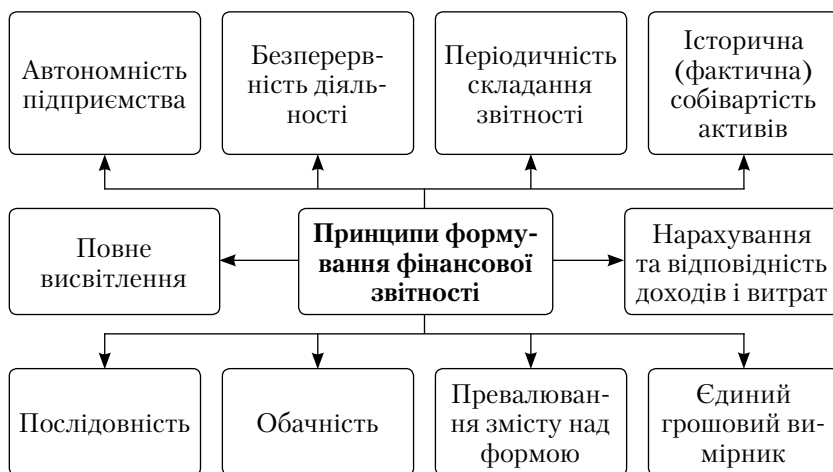

Рис. 9.3. Принципи підготовки фінансової звітності

Принцип безперервності діяльності передбачає оцінку активів, зобов'язань підприємства в динаміці, виходячи з того, що воно буде функціонувати у майбутньому. Але в умовах ринкової економіки обставини можуть скластися так, що підприємство припиняє свою діяльність внаслідок банкрутства або з інших причин. У цьому випадку фінансова звітність формується за іншими принципами. Наприклад, всі активи, незалежно від поділу на необоротні та оборотні, оцінюються за ринковою вартістю з метою задоволення вимог кредиторів та власників. Тому і зобов'язання теж стають короткотерміновими.

Принцип періодичності передбачає складання звітності за встановленими періодами, а саме: квартальна звітність, наростаючим підсумком, річна, а для новостворених підприємств — до 15 місяців, для підприємств, що ліквідуються — до дати ліквідації.

Принцип історичної собівартості означає, що активи підприємства оцінюються, як правило, виходячи з витрат на їх придбання або виробництво. Так, підприємство придбало обладнання вартістю 40 тис. грн. Мито і митні збори склали 4 тис. грн., транспортні витрати, монтаж і установка — 3 тис. грн. У балансі вартість активу становитиме $40+4+3=47$ тис. грн.

Нарахування та відповідність доходів і витрат означає, що доходи і витрати відображаються в обліку і звітності в момент їх виникнення незалежно від часу надходження і сплати грошей. Таким чином, для визначення фінансового результату доходи і відповідні витрати зіставляються у конкретному періоді.

Згідно з **принципом повного висвітлення**, фінансова звітність має містити всю інформацію про фактичні та потенційні наслідки операцій та подій, яка може вплинути на рішення, що приймаються на її основі.

Крім того, в діяльності підприємства можуть відбуватися події після дати складання балансу, які впливатимуть на значення тих чи інших статей звітності. Тому, згідно з П(С)БО 6 «Виправлення помилок і зміни у фінансових звітах», передбачається коригування інформації і додаткове її розкриття у примітках.

Принцип послідовності передбачає постійне застосування підприємством обраної облікової політики. Зміна її має розкриватися у фінансовій звітності. Реалізація цього принципу забезпечує коректні зіставлення показників за різні періоди. Тому підприємство зобов'язане висвітлювати свою облікову політику шляхом опису принципів оцінки статей звітності та методів обліку окремих статей. Воно також має право змінювати свою облікову політику, керуючись інтересами свого розвитку. Це питання регулюється П(С)БО 6.

Принцип обачності означає, що методи оцінювання, які застосовуються в бухгалтерському обліку, мають запобігати зниженню оцінки зобов'язань і завищенню доходів підприємства. З цією метою передбачається переоцінювати запаси і відображати в балансі за нижчою з оцінок — історичною собівартістю або чистою вартістю реалізації.

Згідно з **принципом превалювання змісту над формою**, операції мають обліковуватись відповідно до їх сутності, а не лише, виходячи з юридичної форми.

Принцип єдиного грошового вимірника передбачає вимірювання та узагальнення всіх операцій підприємства у його фінансовій звітності у єдиних грошових одиницях.

9.3. Сутність та види фінансового аналізу. Методи та моделі фінансового аналізу

Аналіз фінансового стану — це частина загального аналізу господарської діяльності підприємства, який складається з двох взаємозалежних частин: фінансового аналізу й управлінського аналізу.

Предметом фінансового аналізу підприємства є його фінансові ресурси, їх формування та використання.

Фінансовий аналіз за організаційними формами проведення включає:

- зовнішній аналіз;
- внутрішній аналіз.

Зовнішній фінансовий аналіз здійснюється партнерами підприємства, контролюючими органами на основі даних публічної фінансової звітності.

Зовнішній фінансовий аналіз включає:

- аналіз абсолютних показників прибутку;
- аналіз показників рентабельності;
- аналіз фінансового стану, фінансової стійкості, стабільності підприємства, його платоспроможності та ліквідності балансу;

- аналіз ефективності використання залученого капіталу;
- економічна діагностика фінансового стану підприємства.

Внутрішній аналіз фінансового стану здійснюється аналітиками підприємства і заснований на широкій інформаційній базі, у т.ч. оперативні дані.

Внутрішній фінансовий аналіз включає:

- аналіз майна (капіталу) підприємства;
- аналіз фінансової стійкості та стабільності підприємства;
- аналіз ділової активності підприємства;
- аналіз динаміки прибутку та рентабельності підприємства і факторів, що впливають на них;
- аналіз кредитоспроможності підприємства;
- аналіз ліквідності та платоспроможності підприємства;
- аналіз самоокупності підприємства.

За періодом проведення є:

- попередній фінансовий аналіз;
- поточний (оперативний) фінансовий аналіз;
- подальший (ретроспективний) фінансовий аналіз.

Попередній фінансовий аналіз — дослідження умов фінансової діяльності, в цілому, або здійснення окремих фінансових операцій підприємства.

Поточний (оперативний) фінансовий аналіз — дослідження оперативного впливу на результати фінансової діяльності.

Подальший (ретроспективний) фінансовий аналіз здійснюється шляхом порівняння фінансового стану звітного періоду з попереднім і поточним аналізом.

За об'єктом аналізу:

- аналіз фінансової діяльності підприємства (об'єднання) загалом (дослідження фінансової діяльності підприємства як цілісного комплексу без виокремлення окремих підрозділів);
- аналіз фінансової діяльності окремих структурних одиниць і підрозділів (дослідження фінансової діяльності центрів економічної відповідальності);
- аналіз окремих фінансових операцій.

За обсягом дослідження:

- повний фінансовий аналіз;
- тематичний фінансовий аналіз.

Повний фінансовий аналіз — це комплексне дослідження фінансової діяльності підприємства.

Тематичний фінансовий аналіз — це дослідження окремих аспектів фінансової діяльності.

Практика аналізу фінансового стану підприємства опрацювала певні **прийоми й методи** його здійснення.

Основні методи фінансового аналізу підприємства (рис. 9.4).

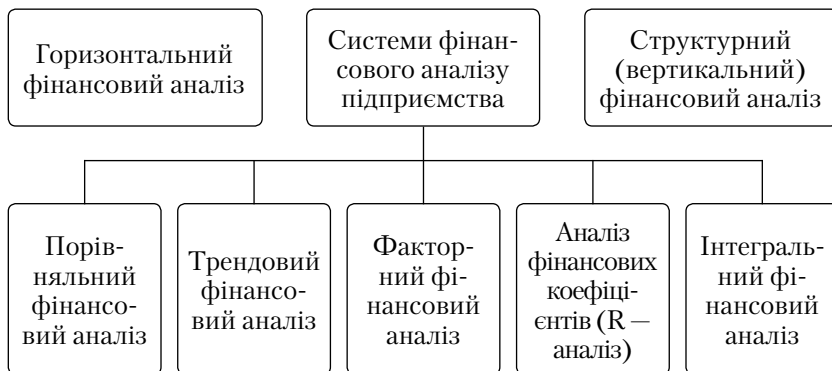

Рис. 9.4. Методи фінансового аналізу

Горизонтальний (часовий) аналіз — порівняння кожної позиції звітності з попереднім періодом.

Структурний (вертикальний) аналіз — базується на структурному розкладанні окремих фінансових показників з оцінкою впливу різних факторів на кінцевий результат.

Порівняльний аналіз — внутрішньогосподарський аналіз зведених показників звітності за окремими показниками самого підприємства та його дочірніх підприємств (філій), а також міжгосподарський аналіз показників даної фірми, порівняно з показниками конкурентів або із середньогалузевими та середніми показниками.

Трендовий аналіз — базується на вивченні динаміки окремих фінансових показників у часі, порівняння кожної позиції звітності з рядом попередніх періодів та визначення тренду, тобто основної тенденції динаміки показників.

Аналіз фінансових коефіцієнтів (R-аналіз) — розрахунок співвідношень різних абсолютних показників між собою.

Інтегральний фінансовий аналіз — базується на системі взаємозалежного використання окремих фінансових коефіцієнтів.

Факторний аналіз — визначення впливу окремих факторів на результативний показник.

Методи фінансового аналізу — це комплекс науково-методичних інструментів та принципів дослідження фінансового стану підприємства.

Класифікації методів фінансового аналізу:

І рівень: неформалізовані та формалізовані методи аналізу.

Неформалізовані методи фінансового аналізу засновані на описуванні аналітичних процедур на логічному рівні, а не на твердих аналітичних взаємозв'язках і залежностях:

- експертних оцінок і сценаріїв;
- психологічний метод;
- морфологічний метод;
- порівняльний метод;
- побудови системи показників;
- побудови системи аналітичних таблиць.

Формалізовані методи фінансового аналізу засновані на жорстко формалізованих аналітичних залежностях:

- метод ланцюгових підстановок;
- метод арифметичних різниць;
- балансний метод;
- метод виокремлення ізольованого впливу факторів;
- метод відсоткових чисел;
- диференційний метод;
- логарифмічний метод;
- інтегральний метод;
- метод простих і складних відсотків;
- дисконтування.

II рівень:

Традиційні методи економічної статистики:

- метод середніх та відносних величин;
- метод групування;
- графічний метод;
- індексний метод;
- елементарні методи обробки рядів динаміки.

Математико-статистичні методи:

- кореляційний аналіз;
- дисперсійний аналіз;
- факторний аналіз;
- метод головних компонентів.

Фінансовий аналіз здійснюється за допомогою різних **моделей**, які дають змогу структурувати та ідентифікувати взаємозв'язки між основними показниками.

Існують три основні типи моделей, які застосовуються в процесі аналізу фінансового стану підприємства: **дескриптивні, предикативні та нормативні**.

Дескриптивні моделі, що ґрунтуються на використанні фактичних даних бухгалтерського обліку та звітності:

- побудова системи звітних балансів;
- подання фінансової звітності у різних аналітичних розрізах;
- вертикальний та горизонтальний аналіз звітності;
- система аналітичних коефіцієнтів;
- аналітичні записки до звітності.

Предикативні моделі — це моделі передбачувального, прогностичного характеру. Вони використовуються для прогнозування доходів та прибутків підприємства, його майбутнього фінансового стану. Найбільш поширені з них:

- розрахунки точки критичного обсягу продажу;
- побудова прогностичних фінансових звітів;
- динамічний аналіз.

Нормативні моделі застосовуються для порівняння фактичних результатів діяльності підприємства із нормативними. Сут-

ність моделей полягає у встановленні нормативів на кожну статтю виробничих витрат, установлюється норматив і з'ясовуються причини відхилень фактичних даних. Моделі використовуються переважно у внутрішньому фінансовому аналізі.

Отже, у ході фінансового аналізу підприємства можуть використовуватися найрізноманітніші прийоми, методи та моделі, їхня кількість та широта застосування залежать від конкретних цілей аналізу та визначаються його завданнями в кожному конкретному випадку.

9.4. Показники оцінки фінансового стану підприємства

Залежно від мети та завдань аналізу фінансового стану підприємства обирають оптимальний комплекс показників та напрямків аналізу.

Класифікація основних показників оцінки фінансового стану підприємства:

1. Показники оцінки майнового стану підприємства.
2. Показники оцінки ліквідності та платоспроможності.
3. Показники оцінки фінансової стійкості і стабільності підприємства.
4. Показники рентабельності підприємства.
5. Показники ділової активності.
6. Показники прибутковості (рентабельності).
7. Показники акціонерного капіталу.

До основних показників, що характеризують майновий стан підприємства, належать: частка активної частини основних засобів, коефіцієнт зносу основних засобів, коефіцієнт оновлення основних засобів, коефіцієнт вибуття основних засобів (формули розрахунку — тема 8 (8.5)).

Сума засобів у розпорядженні підприємства дає загальну вартісну оцінку активів на балансі підприємства, розраховується за формулою:

$$\text{Частка активної частини основних засобів} = \frac{B_{\text{ОЗ а.ч.}}}{B_{\text{ОЗ}}} \times 100 \% \quad (9.1)$$

де $B_{\text{ОЗ а.ч.}}$ — вартість активної частини основних засобів;
 $B_{\text{ОЗ}}$ — вартість основних засобів.

Згідно з нормативними документами під активною частиною основних засобів розуміють машини, обладнання і транспортні засоби. Зростання цього показника в динаміці — позитивна тенденція.

Показники оцінки ліквідності та платоспроможності

Ліквідність підприємства — це здатність підприємства швидко продати активи й оплатити свої зобов'язання.

Ліквідність підприємства характеризується співвідношенням розміру його високоліквідних активів і короткострокової заборгованості. Аналіз ліквідності припускає облік майбутніх змін ліквідності, ретельного аналізу структури кредиторської заборгованості підприємства. Аналіз ліквідності доповнюється показником платоспроможності.

Платоспроможність підприємства — це здатність підприємства виконувати свої платіжні зобов'язання.

Аналіз платоспроможності підприємства доцільно здійснювати як за поточний, так і на прогнозований періоди. Поточну платоспроможність доцільно оцінювати на підставі звітного балансу, порівнюючи платіжні засоби з терміновими зобов'язаннями з використанням платіжного календаря. Індикатором платоспроможності підприємства є співвідношення суми надходжень коштів і постійних витрат.

Оцінка ліквідності і платоспроможності припускає розрахунок показників:

Величина власних обігових коштів капіталу — характеризує ту частину власного капіталу підприємства, що є джерелом покриття поточних активів підприємства і відображається у

підсумках звіту про власний капітал. Основним і постійним джерелом збільшення власних оборотних коштів є прибуток.

Коефіцієнт покриття ($K_{\text{п}}$) характеризує співвідношення оборотних активів і поточних зобов'язань. Для нормального функціонування підприємства цей показник має бути більшим за 1,0. Зростання його – позитивна тенденція. Орієнтовне значення показника підприємство встановлює самостійно. Воно залежатиме від щоденної потреби підприємства у вільних грошових ресурсах і розраховується за формулою:

$$K_{\text{п}} = \frac{\text{ПА}}{\text{ПЗ}}, \quad (9.2)$$

де ПА – поточні активи, грн;
ПЗ – поточні зобов'язання, грн.

Крім коефіцієнта покриття для оцінки рівня ліквідності розраховують коефіцієнти швидкої і абсолютної ліквідності.

Коефіцієнт швидкої ліквідності ($K_{\text{ш.л.}}$) розраховується діленням найбільш ліквідних активів та активів, які швидко реалізуються (грошових коштів і дебіторської заборгованості), на поточні зобов'язання, розраховується за формулою:

$$K_{\text{ш.л.}} = \frac{\text{ГК} + \text{ДЗ}}{\text{ПЗ}}, \quad (9.3)$$

де ГК – грошові кошти, грн;
ДЗ – дебіторська заборгованість.
Середнє значення коефіцієнта $K_{\text{ш.л.}} = 0,5 \dots 0,6$.

Коефіцієнт абсолютної ліквідності ($K_{\text{а.л.}}$) (платоспроможності) показує можливість негайного погашення частини короткострокових зобов'язань. Рекомендована нижня межа цього показника – 0,2, розраховується за формулою:

$$K_{\text{а.л.}} = \frac{\text{ГК}}{\text{ПЗ}}, \quad (9.4)$$

Частина власних оборотних коштів у покритті запасів — це вартість запасів, яка покривається власними оборотними коштами. Рекомендована нижня межа цього показника — 50 %.

$$\text{Частка власних оборотних коштів у покритті запасів} = \frac{\text{ВОК}}{A}, \quad (9.5)$$

де ВОК — власні оборотні кошти;

A — загалом активів.

Основними показниками, які характеризують **фінансову стійкість** підприємства, його незалежність від позикових коштів, є коефіцієнти автономії, фінансової стабільності (власних та позикових коштів), фінансового лівериджу (залежно від довгострокових зобов'язань), забезпеченості власними коштами, фінансової залежності, співвідношення позикових і власних коштів, маневреності робочого та власного капіталу.

Коефіцієнт забезпеченості власними коштами характеризує рівень забезпечення підприємства власними коштами і розраховується як співвідношення суми фактичної наявності джерел власних і прирівняних до них коштів (за винятком сум заборгованостей за розрахунками з учасниками, доходів майбутніх періодів, резерву майбутніх витрат і платежів, реструктуризованого боргу) до суми наявних оборотних активів, підприємства. Цей коефіцієнт обчислюється за формулою:

$$K_{\text{звк}} = \frac{\text{ВК}}{\text{ОА}}, \quad (9.6)$$

де ВК — власний капітал;

ОА — оборотні активи, грн.

Коефіцієнт фінансової залежності є оберненим показником коефіцієнта забезпечення власними коштами, розраховується за формулою:

$$K_{\text{звк}} = \frac{\text{ОА}}{\text{ВК}}, \quad (9.7)$$

9.5. Комплексна оцінка фінансового стану

Комплексний аналіз фінансового стану підприємства вимагає оцінити тенденції змін, власним фінансовим показникам.

Показник і фактори стабільного фінансового стану підприємства:

- стійка платоспроможність;
- ефективне використання капіталу;
- своєчасна організація розрахунків;
- наявність стабільних фінансових ресурсів.

Показники і фактори незадовільного фінансового стану:

- неефективне розміщення засобів;
- дефіцит власних оборотних коштів;
- наявність стійкої заборгованості за платежами;
- негативні тенденції у виробництві.

Узагальненими показниками комплексної оцінки фінансового стану є показники дохідності й рентабельності.

Дохідність підприємства характеризується абсолютними й відносними показниками. Абсолютний показник дохідності – це сума прибутку або доходів. Відносний показник – рівень рентабельності.

Показники прибутковості характеризують ефективне використання всіх видів ресурсів, які забезпечили одержання певного загального доходу.

Прибутковість інвестицій у підприємство, обчислену у відсотках (Π_i), можна визначити, як відношення прибутку після сплати податків (Π) до загальної суми інвестицій (I), формула розрахунку:

$$\Pi_i = \frac{\Pi}{I} 100 \% \quad (9.8)$$

Чим вищим є прибуток на інвестиційний капітал, тим краще працює підприємство. Рівень прибутковості інвестицій має бути не меншим, ніж дохідність альтернативних капіталовкладень з відповідним ступенем ризику (придбання цінних паперів тощо).

Крім того, обчислюється:

Коефіцієнт прибутковості власного капіталу ($K_{\text{вл.к.}}$) розраховується за формулою:

$$K_{\text{вл.к.}} = \frac{\Pi_{\text{чист.}}}{K_{\text{вл.}}} 100 \%, \quad (9.9)$$

де $\Pi_{\text{чист.}}$ — чистий прибуток підприємства, грн.;

$K_{\text{вл.}}$ — власний капітал.

Коефіцієнт прибутковості активів ($K_{\text{акт.}}$) розраховується за формулою:

$$K_{\text{акт.}} = \frac{\Pi_{\text{чист.}}}{A_{\text{заг.}}} 100 \% \quad (9.10)$$

де $A_{\text{заг.}}$ — загальна сума активів підприємства, грн.

Якщо цей коефіцієнт є меншим за процентну ставку по довгострокових кредитах, то фінансовий стан підприємства є незадовільним.

Рівень рентабельності підприємств, пов'язаних із виробництвом продукції (товарів, послуг), визначається як відсоткове відношення прибутку від реалізації продукції до її собівартості і розраховується за формулою:

$$P = \frac{\Pi}{C} 100 \%, \quad (9.11)$$

де P — рівень рентабельності, %;

Π — прибуток від реалізації продукції, грн.;

C — собівартість продукції, грн.

У процесі аналізу вивчають зміни чистого прибутку, рівня рентабельності і фактори, які впливають на них.

Аналіз прибутку підприємства проводиться в порівнянні з планом та попереднім періодом. У процесі аналізу обов'язково враховуються темпи інфляції за допомогою індексації цін.

Для оцінки рентабельності підприємства слід використовувати систему взаємозв'язаних показників рентабельності. З

цією метою необхідно використовувати дві основні групи показників рентабельності.

1. Показники, розраховані на підставі поточних витрат (вартості продажу).
2. Показники, розраховані у зв'язку з використанням виробничого капіталу (виробничих активів).

Комплексна оцінка різних показників рентабельності розраховується на базі даних бухгалтерського обліку прибутків та збитків.

Показники ефективності використання активів характеризують оборотність фіксованих активів: фондвіддача, оборотність всіх активів, оборотність матеріальних ресурсів.

Коефіцієнт оборотності основних засобів ($K_{об}$) обчислюється як співвідношення між чистим доходом (виручкою) ($B_{реал.}$) та фіксованими і нематеріальними активами ($A_{фікс.}$), формула розрахунку:

$$K_{об} = \frac{B_{реал.}}{A_{фікс.}} 100 \% \quad (9.12)$$

Цей показник показує, скільки грошових одиниць продукції реалізовано на одну грошову одиницю основних засобів (фондовіддачу).

Коефіцієнт оборотності активів ($K_{об.а.}$) розраховується за формулою:

$$K_{об.а.} = \frac{B_{реал.}}{A_{заг.}} 100 \% \quad (9.13)$$

Цей показник показує, скільки грошових одиниць чистого доходу припадає на одну грошову одиницю, вкладену в активи підприємства. Чим вищим є значення цього показника, тим краще використовуються основні та оборотні активи підприємства.

Комплексна оцінка фінансового стану підприємства узагальнює отримані в процесі аналізу дані, розраховані коефіцієнти і дозволяє зробити аргументовані висновки про фінансовий стан підприємства.

? Питання для перевірки знань

1. Дайте визначення стійкості підприємства.
2. Охарактеризуйте види стійкості підприємства.
3. Назвіть та обґрунтуйте типи фінансової стійкості.
4. Які чинники впливають на фінансову стійкість підприємства?
5. Як здійснюється оцінка фінансового стану підприємства?
6. Які основні завдання аналізу фінансового стану?
7. Що є інформаційною базою для оцінювання фінансового стану підприємства?
8. Назвіть основні напрями оцінювання фінансового стану підприємства.
9. Яким вимогам має відповідати інформація?
10. Визначте сутність та види фінансового аналізу.
11. Охарактеризуйте методи фінансового аналізу.
12. Як здійснюється класифікація методів фінансового аналізу?
13. У чому полягає сутність факторного та трендового аналізу?
14. Які показники характеризують майновий стан підприємства?
15. Яка методика розрахунку показників оцінки ліквідності та платоспроможності?
16. Розкрийте порядок розрахунку показників фінансової стійкості та стабільності підприємства.
17. Який порядок розрахунку та методика оцінювання показників прибутковості та рентабельності?
18. Як здійснюється комплексна оцінка фінансового стану підприємства?

Тестові завдання

1. Фінансовий стан — це:

- а) вивчення показників, отриманих внаслідок аналізу фінансового стану з позицій відповідності їх фактичного рівня нормальному для цього підприємства, ідентифікація факторів, що вплинули на величину показників, визначення необхідної величини показників на перспективу та способів її досягнення;
- б) характеристика діяльності підприємства, що відображає фінансові відносини суб'єкта господарювання та його здатність фінансувати свою діяльність у певному періоді;
- в) процес дослідження фінансового стану та основних результатів фінансово-господарської діяльності підприємства з метою виявлення резервів підвищення його ринкової вартості та забезпечення ефективного розвитку;
- г) рівень збалансованості окремих структурних елементів активу та капіталу підприємства, а також рівень ефективності їх використання.

2. Характеристикою стабільності фінансового стану підприємства є:

- а) фінансова активність;
- б) фінансова стійкість;
- в) фінансова гнучкість;
- г) фінансова структура.

3. Основними завданнями аналізу фінансового стану є:

- а) дослідження результатів господарської діяльності підприємства;
- б) аналіз бухгалтерської звітності;
- в) оцінка ліквідності, платоспроможності, фінансової стійкості, прибутковості та ефективності використання майна підприємства;

- г) планування фінансової діяльності підприємства;
 - д) дослідження фінансових ресурсів.
- 4. Зовнішній фінансовий аналіз має такі особливості:**
- а) орієнтацію на публічну звітність підприємства та максимальну відкритість результатів аналізу;
 - б) різноманітність цілей та інтересів суб'єктів аналізу та множинність об'єктів-користувачів;
 - в) орієнтацію на зовнішніх користувачів;
 - г) здійснення аналізу зовнішніми аналітиками;
 - д) зовнішній предмет дослідження.
- 5. Основним змістом внутрішнього (традиційного) фінансового аналізу є:**
- а) аналіз динаміки прибутку, рентабельності, самоокупності та кредитоспроможності підприємства;
 - б) оцінка використання майна, капіталу, власних фінансових ресурсів;
 - в) аналіз ліквідності балансу та платоспроможності підприємства;
 - г) аналіз питань, визначених внутрішніми користувачами;
 - д) аналіз питань, визначених внутрішніми аналітиками.
- 6. Трендовий аналіз — це:**
- а) аналіз, за якого обчислюються співвідношення різноманітних абсолютних показників фінансової діяльності підприємства;
 - б) одна із систем фінансового аналізу, у процесі здійснення якого визначаються абсолютні та відносні зміни різних статей звітності, порівняно з минулим періодом, тобто досліджується динаміка окремих фінансових показників у часі;
 - в) аналіз факторів, які впливають на рівень показника, який аналізують;
 - г) метод фінансового аналізу, що базується на порівнянні показників з іншим базовим показником у динаміці та

дає змогу дослідити тенденцію зміни показників у певному часовому проміжку;

- д) одна із систем фінансового аналізу, у процесі здійснення якого обчислюється питома вага окремих статей звітності в загальному підсумковому показнику.

7. Методи фінансового аналізу – це:

- а) комплекс науково-методичних інструментів та принципів дослідження фінансового стану підприємства;
- б) статистичні методи;
- в) математичні методи;
- г) формалізовані методи;
- д) неформалізовані методи.

8. До неформалізованих методів фінансового аналізу належать:

- а) метод арифметичних різниць;
- б) балансовий метод;
- в) метод відносних чисел;
- г) метод побудови системи показників;
- д) метод побудови системи аналітичних таблиць.

9. До формалізованих методів фінансового аналізу належать:

- а) метод ланцюгових підстановок;
- б) метод відсоткових чисел;
- в) психологічні методи;
- г) морфологічні методи;
- д) метод експертних оцінок.

10. До моделей фінансового аналізу належать:

- а) кореляційна;
- б) описувальна;
- в) індексна;
- г) предикативна;
- д) нормативна.

11. Коефіцієнт зносу основних засобів характеризує:

- а) частку вартості основних засобів, що залишилася до списання в наступних періодах;
- б) яка частина основних засобів, з котрими підприємство почало діяльність у звітному періоді, вибула з причин зносу та з інших причин;
- в) характеризує частку зношених основних засобів у загальній їхній вартості;
- г) яку частину наявних на кінець звітного періоду основних засобів становлять нові основні засоби.

12. Коефіцієнт абсолютної ліквідності визначається:

- а) поточних активів до поточних зобов'язань;
- б) співвідношенням грошових коштів до поточних зобов'язань;
- в) множенням поточних активів на поточні зобов'язання;
- г) співвідношенням поточних активів за вирахуванням запасів до поточних зобов'язань.

13. Коефіцієнт фінансової залежності визначається:

- а) співвідношенням власного капіталу до поточних зобов'язань;
- б) співвідношенням власного капіталу до всієї суми капіталу;
- в) оборотних активів до власного капіталу;
- г) співвідношенням власного капіталу до оборотних активів.

14. Коефіцієнт покриття належить до групи показників:

- а) ділової активності;
- б) ліквідності й платоспроможності;
- г) фінансової стійкості та стабільності;
- г) фінансової незалежності та структури капіталу;
- д) ринкової активності.

15. Показники ліквідності й платоспроможності:

- а) характеризують структуру капіталу підприємства та його залежність від зовнішніх інвесторів і кредиторів;

- б) дозволяють оцінити, наскільки ефективно підприємство використовує свої кошти;
- в) характеризують положення підприємства на ринку цінних паперів;
- г) відображають можливість підприємства своєчасно розрахуватись за своїми борговими зобов'язаннями;
- д) дозволяють оцінити прибутковість діяльності підприємства.

Практичні завдання

Завдання 1

Розрахувати основні показники ліквідності та платоспроможності на основі таких даних:

- 1) поточні активи підприємства — 5260 тис. грн.;
- 2) поточні зобов'язання підприємства — 1980 тис. грн.;
- 3) оборотні активи — 2355 тис. грн.;
 - грошові кошти підприємства — 1220 тис. грн.;
 - дебіторська заборгованість — 130 тис. грн.;
- 4) власний капітал — 5780 тис. грн.;

Завдання 2

Розрахувати показники ефективності використання основних засобів підприємства: фондівіддачу, рентабельність реалізованої продукції, рентабельність основних засобів на кінець звітної періоду за такими даними:

- середньорічна вартість основних засобів — 18250 тис. грн.;
- чистий дохід — 94650 тис. грн.;
- прибуток від реалізації продукції — 20150 тис. грн.

Завдання 3

За рахунок якого фактора відбулося збільшення коефіцієнта швидкої ліквідності в 1,5 рази станом на кінець року, порів-

няно з таким станом на початок року? Визначити абсолютну величину впливу цього фактора на показник та оцінити тенденції ліквідності підприємства, якщо відомо, що:

- коефіцієнт абсолютної ліквідності на початок року становив 0,25 за наявності суми грошових коштів і поточних фінансових інвестицій у 200 тис. грн.;
- коефіцієнт абсолютної ліквідності на кінець року зменшився у 2,5 рази, порівняно з таким на початок року, за зменшення суми грошових коштів та поточних фінансових інвестицій у 2 рази;
- коефіцієнт швидкої ліквідності на початок року становив 1,0.

Завдання 4

Обчислити коефіцієнти покриття та швидкої ліквідності, дати характеристику стану ліквідності активів підприємства, якщо відомо, що:

- поточні зобов'язання – 1350 тис. грн.;
- поточні активи підприємства становлять 2600 тис. грн.;
- частка запасів у складі поточних активів дорівнює 70 %.

Реферати

1. Фінансовий стан підприємства та прогнозування його діяльності
2. Оцінка результативності діяльності підприємства, його необхідність і значення.
3. Особливості проведення фінансового аналізу.
4. Аналіз фінансової стійкості та платоспроможності підприємства.
5. Аналіз ділової активності підприємства.
6. Комплексна оцінка фінансового стану підприємства.

ТЕМА 10.

ФІНАНСОВЕ ПЛАНУВАННЯ І КОНТРОЛЬ НА ПІДПРИЄМСТВАХ

10.1. Зміст, завдання та методи фінансового планування на підприємстві

10.2. Види фінансового планування та їх характеристика

10.3. Фінансовий план підприємства та порядок його складання

10.4. Оперативне фінансове планування

10.5. Фінансовий контроль на підприємстві

10.1. Зміст, завдання та методи фінансового планування на підприємстві

На стадії фінансового планування визначається загальна потреба в коштах для забезпечення загального виробничо-господарської діяльності і можливості одержання таких засобів. В умовах ринку підприємство самостійно визначає напрям і розмір використання прибутку, що залишається в розпорядженні підприємства після сплати податків.

Фінансове планування — процес розробки системи фінансових планів і планових показників по забезпеченню розвитку підприємства необхідними фінансовими ресурсами і підвищенню ефективності його фінансової діяльності в майбутньому.

Фінансове планування є необхідним елементом управління економікою. Фінансове планування охоплює усі аспекти діяльності підприємств і відображає їх у відповідних фінансових показниках, що використовуються в управлінні економікою. Без фінансового планування неможливо досягти рівня управ-

ління економікою, що забезпечить підприємству підвищення ефективності, успіх на ринку, розширення матеріальної бази, успішне вирішення соціальних питань і матеріального стимулювання працівників.

В умовах ринку потрібен значно вищий, ніж існує нині, науково обґрунтований рівень планування фінансово-господарської діяльності підприємств. Призначення фінансового планування полягає у визначенні сукупної потреби підприємства в такій кількості фінансових ресурсів, щоб забезпечувалося фінансування розширення виробництва, виконання фінансово-кредитних зобов'язань перед бюджетом, банками тощо, розв'язання соціальних завдань і матеріального стимулювання працівників підприємства.

Фінансове планування сприяє запобіганню понаднормативних і понадпланових витрат товарно-матеріальних цінностей і фінансових ресурсів як за окремими видами заходів, так і по підприємству загалом.

Об'єктом фінансового планування є фінансові результати діяльності господарюючого суб'єкта, його майно та капітал, інвестиції, грошові потоки, фінансові ризики, заходи щодо запобігання банкрутства.

Фінансове планування базується на виробничих показниках плану, плані продажу продукції та послуг, плані капітальних вкладень та розвитку соціальної сфери.

До основних завдань фінансового планування належать:

- визначення джерел та обсягів фінансових ресурсів відповідно до потреб підприємства;
- виявлення резервів збільшення фінансових ресурсів;
- раціональний розподіл отримуваних прибутків і накопичень за каналами їх використання;
- фінансовий контроль за формуванням та використанням фінансових ресурсів і коштів;
- посилення ролі фінансового планування в управлінні виробництвом і підвищенні його ефективності.

Основними етапами фінансового планування є:

- аналіз надходження і витрат фінансових ресурсів за їх видами і за попередній звітний період;
- складання проекту фінансового плану на запланований рік;
- розгляд і затвердження фінансових планів;
- виконання фінансових планів.

Методи фінансового планування — це конкретні способи планових розрахунків.

Основними методами фінансового планування є:

- метод коефіцієнтів;
- нормативний метод;
- балансовий метод;
- розрахунково-аналітичний метод;
- метод економіко-математичного моделювання.

Метод коефіцієнтів передбачає зміну планованих фінансових показників на визначену частку (коефіцієнт), виходячи з рівня їх виконання в попередньому звітному періоді.

Нормативний метод полягає в тому, що на основі встановлених норм та техніко-економічних нормативів розраховуються потреби підприємства у фінансових ресурсах та визначення джерел цих ресурсів.

Балансовий метод планування фінансових показників передбачає не тільки балансування підсумкових показників доходів і витрат фінансового плану, а й визначення конкретних джерел покриття для кожної статті витрат.

Розрахунково-аналітичний метод передбачає розрахунок планових показників шляхом коригування фінансових показників базового періоду на зміни, які передбачаються в плановому періоді, та визначення впливу різних факторів (інфляції, обсягів виробництва, зміни умов кредитування та ін.) на ці показники.

Метод економіко-математичного моделювання дає змогу з певною ймовірністю визначити динаміку показників залежно від зміни факторів, які впливають на розвиток фінансових процесів у майбутньому. Побудова моделей базується на використанні методів екстраполяції, регресивного аналізу, експертних оцінок.

Вибір того чи іншого методу планування визначається багатьма факторами, а саме: тривалістю планового періоду, вихідною інформаційною базою, цілями і завданнями плану, кваліфікацією фінансових менеджерів, наявністю програмних продуктів і технічних засобів управління.

10.2. Види фінансового планування та їх характеристика

Фінансове планування здійснюється шляхом виконання фінансових розрахунків і складання планів різного змісту та призначення залежно від завдань і об'єктів планування. Виходячи з цього, фінансові плани поділяються на перспективні, поточні та оперативні. Поєднанням перспективного і поточного планування є бізнес-план, який розробляється при створенні нового підприємства або об'єднанні виробництва нових видів продукції.

Бізнес-план — це документ, у якому викладені організаційні, виробничі та ринкові аспекти запропонованого бізнесу, а також планові розрахунки обсягів виробництва, інвестицій та отримуваних фінансових результатів від здійснення запланованого заходу.

Складання бізнес-плану необхідне для визначення обсягів та розробки стратегії фінансування, залучення конкретних інвесторів до участі у створенні нового підприємства або фінансування нових виробничих програм. При цьому інвесторами можуть бути банки, інші юридичні або фізичні особи.

Структура бізнес-плану та його обсяг залежать від сфери діяльності, до якої належить бізнес, його обсягу, суми інвестицій, необхідних для його організації, обсягів випуску й асортименту майбутнього продукту. Основна частина бізнес-плану має організаційний і виробничий характер. Його відповідні розділи відображають відомості про продукцію, що планується до виробництва, її якість, рівні цін, ринки збуту, результати маркетингових досліджень щодо конкурентоспроможності продукції і фінансових результатах від її продажу.

Структура бізнес-плану містить такі розділи:

- 1. Інформація про підприємство (виконавця проекту)** — наводиться повна і скорочена назва підприємства, юридична адреса, форма власності, правовий статус, склад засновників та розмір їхніх частин у статутному капіталі та інші відомості.
- 2. Резюме** — наводиться короткий опис бізнес-плану. Інформація цього змісту має викликати зацікавленість потенційних інвесторів і бажання уважно вивчити і проаналізувати всі наступні розділи плану.
- 3. План маркетингу.** Аналізується ринкова кон'юнктура і розкривається механізм просування продукції на ринок, надається характеристика товарів чи послуг, що впроваджуються, передбачається вдосконалення структури продукції, що виробляється, зазначається сучасне становище підприємства на ринках збуту та пропозиції щодо його поліпшення, визначається потреба у фінансуванні маркетингових та рекламних заходів протягом здійснення проекту, здійснюється загальний опис ринку, основних і потенційних конкурентів та споживачів продукції.
- 4. План виробничої діяльності підприємства.** Наводяться характеристика виробничого процесу на підприємстві, схеми виробничих потоків, пропозиції покупця щодо вдосконалення виробничого процесу на підприємстві на основі впровадження прогресивної техніки та технології, обсяги реалізації продукції у кількісному вираженні впродовж періоду, що планується, ресурси найбільш потрібні і джерела їх постачання, режим постачання ресурсів та умови оплати, можливість залучення інших джерел постачання.
- 5. Організаційний план.** Подається інформація про існуючу організаційну структуру підприємства та пропозиції покупця щодо її вдосконалення, дані про забезпечення підприємства робочою силою, кваліфікацію працівників, діючу систему заробітної плати, систему стимулювання, потреб в створенні додаткових служб і підрозділів, процес контролю за роботою.

6. **Охорона навколишнього середовища.** Наводиться інформація про стан навколишнього середовища, існуючі проблеми, першочерговість їх вирішення, джерела фінансування природоохоронних заходів з визначенням термінів виконання.
7. **Інвестиційний план.** Основними документами інвестиційного плану є кошторис витрат який відображає загальні витрати проекту, а саме: передінвестиційні витрати, інвестиційні витрати, податки і збори та початкові витрати на виробництво. Наводиться перелік джерел фінансування проекту та календарний план-графік виконання робіт за проектом.
8. **Фінансовий план.** Узагальнюються результати попередніх розділів і є заключним розділом бізнес-плану. Наводяться прогнозні показники прибутків та збитків, а також балансу підприємства. Подається баланс, звіт про фінансові результати та їх використання, звіт про фінансово-майновий стан підприємства за останній звітний рік. Складання бізнес-плану має велике значення для підприємств, якщо у них бракує власних фінансових ресурсів для виконання того чи іншого проекту. У цьому випадку такий документ є одним з основних, які необхідні підприємству для звернення до інших інвесторів з проханням залучення їх фінансових ресурсів для фінансування проекту або до банку для одержання з цією метою позикових коштів.

10.3. Фінансовий план підприємства та порядок його складання

В ринкових умовах немає єдиних вимог щодо змісту, форм та видів фінансових планів, які розробляють підприємства. Тому на кожному з них можуть бути свої особливості у фінансовому плануванні.

Фінансовий план — це найважливіший елемент бізнес-плану, який складається як для обґрунтування конкретних інвес-

тиційних проєктів, так і для управління поточною та стратегічною фінансовою діяльністю.

Складання фінансового плану може відбуватися в три етапи:

1. Аналіз очікуваного виконання фінансового плану поточного року.
2. Розгляд та вивчення виробничих, маркетингових показників, на підставі яких розраховуватимуться планові фінансові показники.
3. Розробка проєкту фінансового плану.

Мета складання фінансового плану полягає у взаємоузгодженні доходів та витрат. Поточний фінансовий план складається на рік з розбивкою по кварталах, оскільки протягом року потреба в грошових коштах значно змінюється і може статися брак або надлишок фінансових ресурсів. Розбивка річного фінансового плану на більш короткі проміжки часу дає змогу відстежувати виникнення вхідних і вихідних грошових потоків, визначити потребу в залученні коштів.

До найбільш поширених видів фінансових планів належать:

- прогноз (план) фінансових результатів;
- баланс доходів і витрат;
- план грошових потоків
- платіжний календар.

При розробці перших двох видів планів використовується прямо пропорційна залежність майже всіх змінних витрат та більшої частини поточних активів і поточних зобов'язань від виручки. Зростання обсягів продажу зумовлює збільшення активів, оскільки для нарощування виробництва та збуту потрібні додаткові кошти на утворення запасів, розширення потужностей та ін. Активна збутова політика збільшує дебіторську заборгованість, тому що підприємства надають відстрочки платежів своїм клієнтам. Своєю чергою, збільшення активів викликає збільшення зобов'язань за оплатою за поставлені матеріали, сировину. Таким чином, зростає кредиторська заборгованість. Збільшення доходів призводить до зростання прибутків і податків.

Фінанси підприємств

Прогноз (план) фінансових результатів базується на прогнозі виручки від продукції, послуг, доходів від позареалізаційних операцій, сум витрат на виробництво і реалізацію продукції, витрат на позареалізаційні операції та загальногосподарських витрат (табл.10.1).

Таблиця 10.1

План фінансових результатів

№ з/п	Показники	План на 2010 р.				За рік	Прогноз		
		Квартали					2011 р.	2012 р.	2013 р.
		I	II	III	IV				
1	Виручка від реалізації продукції								
2	Дохід від позареалізаційних операцій								
3	Собівартість продукції								
4	Адміністративні витрати								
5	Витрати на збут								
6	Витрати на позареалізаційні операції								
7	Балансовий прибуток (1+2-3-4-5-6)								
8	Податки на прибуток								
9	Чистий прибуток								

Важливим моментом фінансового прогнозування є визначення тенденцій зміни витрат по підприємству залежно від змін обсягів виробництва. Одночасно проводиться прогнозний аналіз прибутку з метою визначення беззбиткового обсягу виробництва і продажу, встановлення бажаного обсягу прибутку,

запасу фінансової стійкості. Підприємство може мати декілька варіантів плану фінансових результатів, які будуть орієнтовані на зміну ситуації. Наприклад, альтернативні варіанти можуть розроблятися залежно від зміни цін, динаміки обсягу продажу, динаміки змінних і постійних витрат. План фінансових результатів оформляється у вигляді таблиці.

Плановий баланс розробляється з метою виявлення змін у структурі активів і капіталу. Таким чином можна оцінити платоспроможність, фінансову стійкість підприємства в перспективі. Оскільки плановий баланс відображає фінансовий стан на кінець планового періоду, то в разі отримання незадовільних показників необхідно коригувати бізнес-план загалом. Цей процес буде тривати доти, доки не буде досягнуто очікуваного результату.

Отже, **плановий баланс** — це важливий документ, який фіксує якість всієї попередньої планової роботи.

Структуру планового балансу наведено в табл. 10.2.

Таблиця 10.2

Плановий баланс

№ з/п	Статті балансу	На кінець звітного періоду	На кінець планового періоду
1	Нематеріальні активи		
2	Основні засоби		
3	Довгострокові фінансові інвестиції		
4	Запаси		
5	Дебіторська заборгованість		
6	Грошові кошти		
7	Інші активи		
Активи, разом			
1	Власний капітал		
2	Довгострокові зобов'язання		

Фінанси підприємств

3	Короткострокові кредити банку		
4	Кредиторська заборгованість		
5	Інші пасиви		
	Пасиви, разом		

Перелік статей балансу може тією чи іншою мірою деталізувати форму балансу. Це залежить від особливостей діяльності й зацікавленості підприємств.

Фінансовий план у формі балансу доходів і витрат найбільш поширений у плановій практиці.

Основне завдання цього плану — визначити всі доходи і надходження коштів та всі витрати і відрахування. А потім на цій основі визначається або дефіцит фінансових ресурсів, або їх надлишок. У першому випадку підприємство розробляє заходи щодо пошуку джерел фінансування, а в другому — поповнює резерви.

До балансу доходів і витрат розробляється **допоміжний документ** — перевірна таблиця.

Основне призначення цієї таблиці — пов'язати заплановані витрати з конкретними джерелами фінансування.

Баланс доходів та витрат і перевірочну таблицю представлено в табл. 10.3, 10.4.

Таблиця 10.3

Баланс доходів і витрат

№ з/п	Статті балансу	Сума
1	2	3
I. Доходи і надходження коштів		
1	Прибуток від реалізації продукції	
2	Прибуток від іншої реалізації	
3	Прибуток від позареалізаційних операцій	
4	Амортизаційні відрахування	

Тема 10

5	Цільове фінансування та надходження з бюджету	
6	Цільове фінансування та надходження з позабюджетних фондів	
7	Довгострокові кредити	
8	Довгострокові фінансові позики	
9	Доходи від емісії акцій	
10	Короткострокові кредити банків	
11	Спонсорська допомога	
12	Інші надходження	
	Разом надходжень і прибутків	
II. Витрати і відрахування		
1	Податок на прибуток	
2	Податок на землю	
3	Податок на транспортні засоби	
4	Капітальні вкладення	
5	Довгострокові фінансові інвестиції	
6	Поповнення оборотних коштів	
7	Погашення довгострокових позик	
8	Погашення довгострокових кредитів	
9	Виплата дивідендів	
10	Відрахування до резервного фонду	
11	Відрахування до фондів стимулювання і розвитку	
12	Інші витрати	
	Разом витрат і відрахувань	

Кожен з планів, які розглядаються в цьому розділі, відображає той чи інший фінансовий аспект виробничо-господарської діяльності підприємства. У різних варіаціях ці планові документи застосовуються в практиці управлінської роботи.

Таблиця 10.4.

Перевірочна таблиця за балансом доходів і витрат

Витрати	Податок на прибуток	Податок на землю	Податок з транспортних засобів	Капітальні вкладення	Довгострокові фінансові інвестиції	Поповнення оборотних коштів	Погашення довгострокових позичок	Погашення довгострокових кредитів	Виплата дивідендів	Відрахування до резервного фонду	Відрахування до фондів стимулювання і розвитку	Інші витрати	Разом витрат і відрахувань
	Доходи												
Прибуток від реалізації продукції													
Прибуток від іншої реалізації													
Прибуток від позареалізаційних операцій													
Амортизаційні відрахування													
Цільове фінансування та надходження з бюджету													
Цільове фінансування та надходження з позабюджетних фондів													
Довгострокові кредити													
Довгострокові фінансові позики													
Доходи від емісії акцій													
Короткострокові кредити банків													
Спонсорська допомога													
Інші надходження													
Разом надходжень і прибутків													

У зарубіжних корпораціях узагальнюючим плановим документом, який пов'язує план виробництва продукції, організаційно-технічного розвитку, збуту з фінансовим забезпеченням їх виконання, є **бюджет**.

Бюджет корпорації визначається як план, що охоплює всі аспекти господарських операцій на майбутній період, і є офіційним викладенням політики фірми, її цілей, встановлених вищим керівництвом. У типовій фірмі розробляється багато видів бюджетів, які можна об'єднати в чотири основні групи:

- 1) кошторис доходів і витрат;
- 2) кошторис капітальних витрат;
- 3) касовий бюджет;
- 4) балансовий кошторис.

Кошторис доходів і витрат відображає заплановані доходи й експлуатаційні та інші витрати. Останні можуть бути дуже різноманітними і залежать від принципів класифікації витрат. Кошторис доходів і витрат, на відміну від балансу доходів і витрат, включає доходи від реалізації продукції та інші доходи і передбачає покриття всіх витрат, пов'язаних з виробництвом продукції та іншими операціями.

Кошторис капітальних витрат відображає капітальні витрати на реконструкцію і розвиток, машини й обладнання, на поповнення товарно-матеріальних запасів тощо. Як в довгостроковому, так і в короткостроковому плануванні такі кошториси регламентують напрями використання інвестицій.

Касовий бюджет — це прогноз надходження грошових коштів, з якими зіставляють фактичні грошові операції. Аналогом касового бюджету у нас є план грошових потоків та платіжний календар.

Бюджет фірми є засобом контролю над майбутніми операціями, оскільки керівники мають можливість порівнювати фактичні результати діяльності з нормативами, які були встановлені у бюджеті.

10.4. Оперативне фінансове планування

Ефективність управління виробничими процесами, регулювання розрахунків з працівниками підприємства, покупцями та постачальниками, ланками фінансово-кредитної системи (бюджетом, централізованими позабюджетними фондами, установами банків та ін.), забезпечення платоспроможності підприємства значною мірою залежать від організації оперативного фінансового планування, яке включає складання, насамперед, **платіжного календаря**.

Платіжний календар — це документ, у якому відображаються поточні надходження коштів підприємства на певний період.

Призначення платіжного календаря полягає у встановленні розмірів поточних витрат та надходжень коштів, послідовність та термін виконання підприємством всіх розрахунків на певний період. Цей календар дає можливість фінансовим службам підприємства забезпечувати своєчасне виконання розрахунків і платіжних зобов'язань, встановлювати зміни та рівень платоспроможності, фінансування нормальної господарської діяльності підприємства у відповідному періоді.

Платіжний календар складається на короткі проміжки часу — місяць, 15 днів, декаду.

У платіжному календарі відображається весь грошовий оборот підприємства, позичковий та інші рахунки підприємства в банку, тобто фіксується рух грошових коштів за джерелами їх надходження та напрямками використання.

У першому розділі фіксуються всі види грошових платежів та надходжень підприємств незалежно від їх джерел та напрямків використання, тобто показаний увесь грошовий оборот за певний проміжок планового періоду. При складанні платіжного календаря використовуються дані обліку операцій за рахунками в банках та в касі підприємства; планові дані про строки випуску і продаж продукції, надання послуг; договори з постачальниками на поставки матеріальних ресурсів; відомості про

термінові і прострочені платежі постачальникам та підрядникам; встановлені відповідно до чинного законодавства строки виплати заробітної плати працівникам підприємства; узгоджені з податковим органом (встановлені законодавством) строки сплати відповідних податків та платежів до бюджету та позабюджетних фондів;

У другому розділі вказуються всі види витрат (платежів) підприємства за плановий період: на виплату заробітної плати і прирівняних до неї платежів; суми податків і платежів, що сплачуються до бюджету і позабюджетних фондів; на оплату рахунків постачальників за товарно-матеріальні цінності й надані послуги, виконані роботи з капітального будівництва та капітального ремонту; суми сплачуваної простроченої кредиторської заборгованості; суми кредитів і відсотків, що погашаються за ними; інші види платежів.

Складення платіжного календаря дає змогу виявити недостатність коштів, з'ясувати причини такого становища, визначити відповідні заходи для запобігання фінансовим ускладненням.

Важливе місце в оперативній фінансовій роботі підприємства посідає своєчасне погашення кредиторської, а також своєчасне стягнення дебіторської заборгованості.

На підприємстві має бути організований повсякденний оперативний контроль за платежами та надходженням матеріальних цінностей, виконанням фінансових зобов'язань перед бюджетом, позабюджетними фондами, банками. Необхідно періодично перевіряти дебіторську заборгованість за даними бухгалтерського обліку та звітності, інвентаризації.

Дебіторська заборгованість, утворена в межах узгодженого сторонами строку оплати, є нормальним явищем у фінансово-господарській діяльності. Дебіторська заборгованість, яка перевищує погоджені строки платежів, знижує платоспроможність підприємств.

Платіжний календар конкретизує поточний фінансовий план, уточнює його показники, дає змогу використати наявні

резерви для підвищення ефективності використання фінансових ресурсів підприємства, дає точніше уявлення про стан платежів та розрахунків у періоді, що аналізується. За допомогою платіжного календаря постійно контролюється платоспроможність підприємства.

Отже, постійний оперативний контроль, який здійснюється за допомогою платіжного календаря, є надзвичайно важливим засобом виконання поточного фінансового плану – плану доходів і витрат підприємства.

10.5. Фінансовий контроль на підприємстві

Система фінансового планування діяльності підприємства повинна передбачати відповідну систему **контролю виконання бюджету**, яка має бути своєрідним моніторингом фінансового стану підприємства.

Моніторинг фінансового стану – розроблений на підприємстві механізм здійснення постійного спостереження за найважливішими поточними результатами цієї діяльності в умовах постійно змінюваної кон'юнктури фінансового ринку.

Основні цілі моніторингу фінансового стану:

- своєчасне виявлення відхилень фактичних результатів фінансової діяльності від передбачених, що викликають зниження її ефективності;
- виявлення причин, що викликали це відхилення, і розробка пропозицій з відповідного коригування окремих напрямів фінансової діяльності з метою її нормалізації та підвищення ефективності.

Фінансовий контроль допомагає управляти діяльністю підприємства і забезпечує основу для правильних дій у майбутньому.

А. Хоскінг визначає бюджетний контроль як постійне порівняння фактичних результатів і кошторисних цифр для забезпечення основи для ревізій і для гарантування досягнення цілей політики компанії.

Основою контролю є зворотний зв'язок, що дає необхідну інформацію для виявлення причин і усунення відхилень фактичних показників від бюджетних.

До контролю належить визначення і документування фактичних показників як результатів реалізації управлінських рішень, порівняння їх з бюджетними цифрами для визначення ефективності діяльності, а також порівняння показників очікуваного (модифікований бюджет, прогноз) і фактичного виконання бюджету. Проф. Д. Хан (Німеччина) відносить до цієї сфери також перевірку допустимості вихідних передумов і контроль методичної і змістовної узгодженості планового процесу.

Основними елементами системи контролю є:

- об'єкти контролю — бюджети;
- предмети контролю — окремі характеристики стану бюджетів (дотримання лімітів фонду оплати праці, витрат сировини і матеріалів тощо);
- суб'єкти контролю — структурні підрозділи підприємства, що здійснюють контроль за дотриманням бюджетів;
- технологія контролю бюджетів — складання на консолідованій базі даних бюджетів звітів, необхідних для виявлення відхилень фактичних станів бюджетів від планових.

Контроль виконання бюджету розподіляється на:

- поточний контроль виконання бюджету;
- контроль виконання бюджету за результатами звітного періоду (щомісячний контроль);
- контроль виконання бюджету прибутків і збитків за результатами кварталу (шоквартальний контроль).

Боб Райан зазначає, що в практиці західних фірм контрольні діапазони встановлюються **двома способами**:

- довільно, за допомогою процентного відхилення, наприклад $\pm 2\%$ для першого рівня і подвійний діапазон для другого рівня;
- шляхом використання статистичних даних з попередніх бюджетів. Як перший діапазон можна використовувати

середнє квадратичне відхилення, розраховане за даними про індивідуальні відхилення за певними показниками, вираженими у процентній формі. Як другий діапазон — подвоєне значення цієї величини. До першого діапазону належать близько 68 % відхилень, до другого — 95 %.

Механізм контролю витрат необхідний для того, щоб створити умови, за яких виробничі підрозділи і функціональні служби підприємства несли б відповідальність за результати своєї діяльності, і, насамперед, за виконання завдань зі зниження собівартості за статтями витрат не тільки у своїх функціональних службах, але й у первинних виробничих підрозділах.

Звіти про виконання бюджету обов'язково повинні надаватися бухгалтерією керівникам, що відповідають за доходи і витрати центрів фінансової відповідальності. Для того, щоб контроль був ефективним, необхідно не однократне (тобто після закінчення звітного періоду), а постійне одержання менеджерами нижнього рівня управління інформації про виконання бюджетних показників.

При одержанні звітів керівниками більш високих рівнів управління керівники нижніх рівнів повинні підготувати усні коментарі причин значних відхилень і намітити дії з виправлення положення. При управлінні по відхиленнях усі позитивні і негативні відхилення фактичних показників від бюджетних аналізують спочатку безпосередньо керівники центрів фінансової відповідальності, і тільки при перевищенні відхиленнями встановлених меж до аналізу і пошуку рішень залучаються вищі керівники. У зв'язку з цим до звітів для керівництва, крім зіставлення бюджетних і фактичних показників, повинні включатися обґрунтування відхилень, що перевищують припустимі межі.

? Питання для перевірки знань

1. Розкрийте сутність фінансового планування на підприємстві та його види.
2. Дайте характеристику основним методам фінансового планування.
3. Охарактеризуйте етапи фінансового планування.
4. Назвіть види фінансового планування та їх характеристику.
5. Для чого потрібно складати бізнес-план?
6. Назвіть і охарактеризуйте структуру бізнес-плану.
7. Дайте визначення фінансового плану.
8. Розкрийте етапи складання фінансового плану підприємства.
9. Для чого розробляється плановий баланс?
10. Які принципи покладено в основу розробки планового балансу і прогнозу фінансових результатів?
11. Що відображає кошторис доходів і витрат та кошторис капітальних витрат?
12. Розкрийте зміст оперативного фінансового планування.
13. Що таке платіжний календар та основне його призначення?
14. Охарактеризуйте фінансовий контроль на підприємстві.
15. Назвіть основні елементи системи контролю.
16. Як здійснюється контроль виконання бюджету?

Тестові завдання

1. **Фінансове планування — це:**
 - а) процес фінансового аналізу виробничого підприємства;
 - б) сукупність методів та заходів із прогнозування діяльності підприємства;
 - в) процес розробки системи фінансових планів і планових показників по забезпеченню розвитку підприємства не-

- обхідними фінансовими ресурсами і підвищення ефективності його фінансової діяльності в майбутньому;
- г) процес управління фінансово-господарською діяльністю підприємства в короткостроковому періоді.

2. Етапами фінансового планування є:

- а) визначення потреби в капітальних інвестиціях;
- б) розгляд і затвердження фінансових планів;
- в) оцінка фінансової стійкості підприємства;
- г) виконання фінансових планів.

3. Процесом розробки системи фінансових планів за окремими аспектами фінансової діяльності є:

- а) фінансова стратегія;
- б) фінансовий моніторинг;
- в) фінансове планування;
- г) фінансовий контроль.

4. Балансовий метод — це:

- а) економіко-математичне моделювання;
- б) розрахунково-аналітичний метод;
- в) метод балансування підсумкових показників;
- г) нормативний метод.

5. Розрахунково-аналітичний метод передбачає:

- а) розрахунок планових показників шляхом коригування фінансових показників базового періоду на зміни;
- б) зміну планованих фінансових показників на визначену частку (коефіцієнт), виходячи з рівня їх виконання в попередньому звітному періоді;
- в) динаміку показників залежно від зміни факторів, які впливають на розвиток фінансових процесів у майбутньому;
- г) що на основі встановлених норм та техніко-економічних нормативів розраховуються потреби підприємства у фінансових ресурсах та визначення джерел цих ресурсів.

6. Бізнес-план – це:

- а) довгостроковий курс фінансової політики;
- б) документ, у якому викладені організаційні, виробничі та ринкові аспекти запропонованого бізнесу;
- в) кредитні взаємовідносини і взаємовідносини з бюджетом;
- г) стандарт, з яким порівнюють досягнуті результати підприємства.

7. Баланс доходів і витрат підприємства складається з розділів:

- а) довгострокові фінансові позики;
- б) витрати і відрахування;
- в) цільове фінансування та надходження до бюджету;
- г) інші надходження.

8. Плановим документом, який пов'язує план виробництва продукції, організаційно технічний розвиток, збут з фінансовим забезпеченням їх виконання, є:

- а) баланс доходів і витрат;
- б) бюджет;
- в) плановий баланс;
- г) план фінансових результатів.

9. Поточне планування фінансової діяльності передбачає формування:

- а) фінансової стратегії підприємства;
- б) бюджету поточних грошових витрат та надходжень;
- в) бюджету капітальних витрат та надходжень;
- г) фінансових планів за окремими аспектами фінансової діяльності.

10. Фінансова стратегія підприємства визначає:

- а) сутність системи контролю на підприємстві;
- б) довгострокову мету фінансово-господарської діяльності підприємства;
- в) мету фінансово-господарського аналізу підприємства;
- г) стан системи управління на підприємстві.

11. Сутність оперативного фінансового планування полягає в:

- а) складанні й виконанні платіжного календаря, касового плану та здійсненні розрахунку потреб у короткострокових залученнях коштів чи їх ефективному розміщенні;
- б) розробленні фінансової стратегії та фінансової політики за окремими аспектами фінансової діяльності;
- в) опосередкуванні процесу впровадження стратегії, створенні умов для контролю за реалізацією заходів з досягнення стратегічних завдань;
- г) визначенні найважливіших показників, пропорцій і темпів розширеного відтворення та є головною формою реалізації мети підприємства.

12. Структура оперативного фінансового плану включає:

- а) статті надходжень і видатків фінансових ресурсів;
- б) залишки грошових коштів на початок і кінець планового періоду;
- в) обсяги довгострокової кредиторської та дебіторської заборгованості;
- г) заборгованість засновників за внесками до статутного фонду підприємства.

13. Основним завданням оперативного (короткострокового) фінансового планування є:

- а) забезпечення платоспроможності підприємства протягом одиниці планового періоду;
- б) максимізація прибутковості підприємства впродовж одиниці планового періоду;
- в) мінімізація кредиторської заборгованості підприємства протягом одиниці планового періоду;
- г) оптимізація фінансової стратегії підприємства щодо інвестицій.

14. Фінансові бюджети відображають:

- а) результати поточної (оперативної) діяльності, і, насамперед, показники доходу та здійснених поточних витрат;

- б) вплив прийнятих рішень у виробничій, комерційній, інвестиційній діяльності підприємства на його фінансові ресурси;
- в) обсяг запланованих інвестиційних витрат за проектами, що приймаються;
- г) фінансовий стан підприємства на певну дату.

15. Об'єктом контролю в плануванні є:

- а) окремі показники витрат і доходів, надходжень та видатків;
- б) служби контролю, що здійснюють контроль за дотриманням показників бюджетів;
- в) бюджети структурних підрозділів, часткові (функціональні) та зведені бюджети;
- г) методи та процедури, які використовуються в процесі контролю за виконанням бюджету.

Практичні завдання

Завдання 1

Скласти прогнозний бюджет фінансового результату на плановий рік для підприємства, яке займається посередницькою діяльністю, використовуючи такі дані:

- середня величина націнки під час реалізації товарів – 45 %;
- рентабельність реалізації – 18 %;
- запланований чистий прибуток – 35,0 тис. грн.;
- запланований до сплати податок на прибуток – 12,0 тис. грн.

Завдання 2

На основі плану формування та використання фінансових ресурсів підприємства визначається необхідний розмір залучення позикових коштів (кредитів). Щодо планів підприємства на наступний період відомо:

- інвестиції в приріст обігових активів передбачені в розмірі 15,0 тис. грн.,
- реконструкцію та модернізацію діючих основних засобів – 9,0 тис. грн.; інноваційні інвестиції – 14 тис. грн.;
- інші напрями використання фінансових ресурсів – 6,0 тис. грн.;
- чистий прибуток, що направлений на виробничий розвиток підприємства – 14 тис. грн.;
- амортизаційні відрахування – 12,0 тис. грн.;
- залучення власних фінансових ресурсів з інших джерел передбачено у розмірі 5,5 тис. грн.;
- залишок коштів на початок періоду – 4,0 тис. грн., на кінець – 3,5 тис. грн.

Завдання 3

Складіть план доходів та витрат підприємства за такими даними:

- дохід від реалізації продукції – 32 150,0 тис. грн.;
- витрати на придбання сировини і матеріалів – 12 165,0 тис. грн.;
- витрати на утримання основних засобів – 980,0 тис. грн.;
- витрати на оплату праці – 3550,0 тис. грн.;
- податкові платежі, що включені до витрат операційної діяльності – 1310,0 тис. грн.;
- інші витрати – 8210,0 тис. грн.;
- податкові платежі, що сплачуються за рахунок прибутку – 25,0 %.

Завдання 4

Визначте потребу підприємства у власних оборотних коштах на плановий період за такими даними:

- плановий річний обсяг випуску продукції в цінах реалізації без ПДВ – 2580 тис. грн.;
- частка собівартості в ціні продукції без ПДВ – 85 %;
- норматив запасів сировини і матеріалів – 90 днів;
- норматив запасів готової продукції – 30 днів;

- норматив грошових коштів — 10 днів;
- оборотні активи на плановий період визначені в сумі — 75 тис. грн.;
- відповідно до договору постачання сировини та матеріалів кредиторська заборгованість становить 910,0 тис. грн.;
- інша кредиторська заборгованість — 25 тис. грн.;
- сума короткострокового кредиту банку в плановому році — 105 тис. грн.

Завдання 5

Визначити приріст кредиторської заборгованості, що постійно перебуває у розпорядженні підприємства, за такими даними:

- плановий фонд оплати праці на квартал визначено на рівні 6200 тис. грн.;
- заробітна плата виплачується робітникам 4-го числа кожного місяця;
- нарахування на заробітну плату за діючими нормативами становить 37,8 %;
- на початок кварталу розмір кредиторської заборгованості, що постійно перебуває у розпорядженні підприємства, становить 190 тис. грн.

Реферати

1. Фінансове планування на підприємстві.
2. Види фінансового планування на підприємстві.
3. Внутрішньофірмове фінансове прогнозування та планування.
4. Планування фінансів методами бюджетування.
5. Бюджетування в системі оперативного фінансового планування.
6. Фінансове планування і контроль на підприємстві.

ТЕМА 11.

ФІНАНСОВА САНАЦІЯ ТА БАНКРУТСТВО ПІДПРИЄМСТВ

- 11.1. Фінансова криза на підприємстві*
- 11.2. Економічна сутність санації підприємства*
- 11.3. Санаційний аудит та порядок його проведення*
- 11.4. Порядок проведення санації підприємств*
- 11.5. Реструктуризаційні зміни на підприємстві*
- 11.6. Банкрутство та ліквідація підприємства*

11.1. Фінансова криза на підприємстві

Фінансова криза — фаза незбалансованої діяльності підприємства та обмежених можливостей впливу його керівництва на фінансові відносини.

На практиці кризу ідентифікують як загрозу неплатоспроможності та банкрутства підприємства, збитковою діяльністю або дефіцитом потенціалу для успішного функціонування.

Отже, під фінансовою кризою слід розуміти недостатність власних коштів у суб'єктів господарювання для здійснення своєчасних розрахунків з платєжів до бюджету, цільових фондів, постачальникам, підрядникам, працівникам тощо внаслідок зниження з різних причин результатів їх господарсько-фінансової діяльності.

Фактори, які можуть зумовити фінансову кризу підприємства поділяють на:

- зовнішні фактори, тобто ті, що не залежать від діяльності підприємства;
- внутрішні, тобто ті, що залежать від діяльності підприємства.

До зовнішніх факторів належать:

- політична нестабільність у країні, в якій розміщене підприємство;
- нестабільність господарського та податкового законодавства;
- значний рівень інфляції;
- зниження купівельної спроможності населення;
- нестабільність фінансового ринку;
- криза, посилення конкуренції в галузі;
- інші фактори.

Ці фактори можуть зумовити фінансову кризу, якщо відповідні служби підприємств помилково або несвоєчасно реагують на них.

До внутрішніх факторів належать:

- низький рівень кваліфікації керівного персоналу;
- недоліки в організації постачання та здійснення виробничої діяльності;
- недоліки в інвестиційній політиці;
- дефіцит коштів для фінансування;
- низький рівень менеджменту та маркетингу;
- недосконалість виробничої структури та структури управління;
- інші фактори.

В окремих підприємств спостерігаються специфічні причини виникнення фінансової кризи.

Фінансова криза буває трьох рівнів:

- I. Фінансовий стан підприємства не загрожує його функціонуванню (за умови переведення його на режим антикризового управління).
- II. Фінансовий стан на підприємстві загрожує його існуванню і потребує негайного здійснення фінансової санації.
- III. Фінансовий стан підприємства перебуває у кризовому стані, що вимагає його ліквідації.

Установлення рівня фінансової кризи зумовлюється необхідністю прийняття своєчасного та правильного рішення про

відновлення платоспроможності підприємства або визнання його банкрутом.

Розрізняють такі види криз:

- стратегічна;
- криза прибутковості;
- криза ліквідності.

Стратегічна криза виникає в умовах зруйнованого виробничого потенціалу та відсутності довгострокових факторів успіху.

Криза прибутковості виникає в умовах наявності перманентних збитків, що «з'їдають» власний капітал підприємства, і призводить до незадовільної структури балансу.

Криза ліквідності виникає у випадку неплатоспроможності підприємства або наявності реальної загрози втрати платоспроможності.

Між різними видами кризи існують тісні зв'язки — стратегічна криза спричиняє кризу прибутковості, яка, своєю чергою, призводить до втрати підприємством ліквідності. Закономірним результатом розвитку симптомів фінансової кризи є надмірна кредиторська заборгованість, неплатоспроможність та банкрутство підприємства.

11.2. Економічна сутність санації підприємства

До системи заходів фінансового оздоровлення підприємств і виходу з економічної кризи належить так звана санація.

Санація (від лат. sanare — оздоровлення, або одужання) — система економіко-організаційних заходів підвищення прибутковості та ефективності виробництва, оздоровлення фінансового стану підприємств-боржників.

У Законі України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» наводяться визначення поняттям «санація» та «досудова санація».

Досудова санація — це система заходів відновлення платоспроможності боржника, які може здійснювати власник майна (орган, уповноважений управляти майном) боржника, інвестор з метою запобігання банкрутству боржника шляхом реорганізаційних, організаційно-господарських, управлінських, інвестиційних, технічних, фінансово-економічних, правових заходів відповідно до законодавства до початку порушення провадження у справі про банкрутство.

Таким чином, **санація** — це система заходів, що здійснюються під час провадження у справі про банкрутство з метою запобігання визнання боржника банкрутом та його ліквідації, спрямовані на оздоровлення фінансово-господарського становища боржника, а також на задоволення в повному обсязі або частково вимог кредиторів шляхом кредитування, реструктуризації підприємства, боргів і капіталу та (або) зміни організаційно-правової і виробничої структури боржника.

Санація може здійснюватися в таких випадках:

- за потреби забезпечення розвитку пріоритетних галузей народного господарства, більш важливих підприємств внаслідок їх значущості для народного господарства;
- для переорієнтації підприємницької діяльності;
- з метою здійснення антимонопольних заходів;
- з ініціативи суб'єкта господарювання, який перебуває у кризі, якщо існує загроза оголошення його в майбутньому банкрутом;
- за рішенням господарського суду;
- за рішенням кредиторів відмовитися від частки своїх вимог з метою продовження підприємством своєї діяльності (якщо вона перспективна) або коли вони вбачають в санації можливість врятувати свій капітал;
- за звертанням боржника з власної ініціативи до господарського суду із заявою про порушення справи про своє банкрутство в разі фінансової неспроможності або існування реальної загрози;

- після завершення місячного строку після опублікування в офіційному друкованому органі Верховної Ради або Кабінету Міністрів України заяви про порушення справи про банкрутство підприємства, якщо надійшли пропозиції від фізичних і юридичних осіб, які бажають задовольнити вимоги кредиторів до боржника;
- з ініціативи фінансово-кредитної установи у випадках оголошення клієнта неплатоспроможним;
- з ініціативи заставоутримувача цілісного майнового комплексу підприємства в разі невиконання зобов'язань, забезпечених іпотекою майнового комплексу та ін.

Головна мета санації — мобілізувати фінансові ресурси для відновлення (поліпшення) платоспроможності та ліквідності підприємств, а також формування фінансового капіталу для здійснення санаційних заходів.

Підставою для проведення санації є реальна загроза банкрутства підприємства.

Ініціатива щодо проведення досудової санації державних підприємств може йти від уповноважених органів, підприємств, кредиторів або інших осіб.

Пропозиції щодо досудової санації від відповідних осіб подаються уповноваженому органу, який і приймає рішення про її проведення.

11.3. Санаційний аудит та порядок його проведення

Для визначення рівня фінансово-господарської діяльності підприємств, що опинилися у фінансовій кризі, і прийняття рішення про необхідність та визначення джерел фінансування санації проводиться санаційний аудит.

Аудит — це незалежна експертиза публічної бухгалтерської та фінансової звітності, іншої інформації про фінансово-господарську діяльність суб'єктів господарювання з метою визна-

чення достовірності їх звітності, повноти обліку і відповідності чинному законодавству, а також формування висновків про реальний фінансовий стан підприємства.

Окремим видом загального аудиту є **санаційний аудит**. Його особливість полягає в тому, що він здійснюється на підприємствах, які опинилися у фінансовій кризі.

Метою санаційного аудиту є оцінка рівня фінансової кризи та виявлення на підприємстві фінансової можливості її подолання на основі аналізу фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання.

Проведення санаційного аудиту зумовлюється необхідністю наявності об'єктивної інформації про фінансовий стан підприємства, яке опинилося у фінансовій кризі.

Санаційний аудит підприємства, що перебуває у фінансовій кризі, можуть замовляти:

- саме підприємство — у випадку, якщо воно виходить з пропозицією про укладення мирової угоди та проведення санації у процесі провадження справи про банкрутство;
- потенційний сенатор — у випадку, якщо вирішується питання про санацію підприємства через його реорганізацію шляхом приєднання до іншого або злиття з іншим підприємством;
- державні органи — якщо вирішується питання про надання підприємству державної санаційної підтримки;
- позикодавець — якщо вирішується питання про надання санаційного кредиту;
- існуючі та потенційні власники корпоративних прав підприємства, якщо приймається рішення про збільшення статутного фонду тощо.

На вимогу замовників санаційний аудит здійснюється зовнішніми аудиторами, які не залежать від підприємства, аудит якого проводиться, та замовника аудиту.

Аудитор за результатами перевірки фінансово-господарської діяльності підприємства, яке перебуває у фінансовій кризі

зі, має підготувати висновок про його санаційну спроможність, тобто про здатність до виживання.

Санаційна спроможність — це наявність у підприємства, яке перебуває у фінансовій кризі, фінансових, організаційно-технічних та правових можливостей, які визначають його здатність самостійно провести фінансову санацію.

Санаційну спроможність підприємства можна виявити, якщо в процесі санаційного аудиту визначено причини фінансової кризи, її глибину та можливості подолання, а також проведено економіко-правову експертизу існуючої санаційної концепції та оцінки ризиків, пов'язаних з її реалізацією.

У процесі санаційного аудиту необхідно оцінити санаційну спроможність підприємства з економічних та правових позицій. Економічними критеріями санаційної спроможності підприємства є його здатність до відновлення прибутковості, ліквідності та платоспроможності. З правових позицій, санаційно спроможним підприємство буде в тому разі, якщо воно здатне відновити і тривалий час зберігати платоспроможність з тим, щоб у кредиторів не було підстав звертатися із заявою до господарського суду про порушення справи про банкрутство.

Проведення санаційного аудиту передбачає аналіз виробничо-господарської діяльності підприємства та його фінансового стану, а також виявлення ознак кризи та слабких місць у діяльності підприємства.

Аналізуючи виробничо-господарську діяльність підприємства, аудитор вивчає його загальновиробничу структуру, оцінює рівень існуючої технології виробництва, аналізує виробничі витрати, рівень собівартості та рух основних засобів, оцінює показники праці та ін. Вивчаючи фінансовий стан підприємства, що перебуває у кризі, аудитор оцінює динаміку та структуру валюти балансу, аналізує формування та рух власного позикового капіталу, кредиторської заборгованості, обсяг використання реальних та фінансових інвестицій, оцінює ліквідність активів підприємства та його платоспроможність, ділову активність підприємства. Аналізуючи ситуацію на

ринку збуту готової продукції, аудитор вивчає основні параметри маркетингової політики, особливу увагу звертаючи на визначення попиту на продукцію та вивчення конкурентоспроможності товарів, відповідність якості товарів вимогам ринку, існування концепції оновлення товарного асортименту, розширення інноваційної діяльності та ін. На етапі аудиту причин фінансової кризи визначаються її вид та фаза, виявляються фактори, які вплинули на кінцеві показники діяльності підприємства, сильні та слабкі місця в його діяльності. Завершальною стадією санаційного аудиту є складання акту. У ньому відображається реальне фінансове становище підприємства, загальна оцінка його санаційної спроможності та формулюються пропозиції щодо доцільності ліквідації чи санації підприємства.

11.4. Порядок проведення санації підприємств

Прийняття рішення про проведення досудової санації підприємство за участю представників уповноваженого органу та кредиторів у місячний термін складає план санації та подає його на затвердження уповноваженому органу.

План досудової санації має містити:

- реквізити підприємства (повна назва, юридична адреса, організаційно-правова форма, орган управління);
- відомості про фінансово-господарський стан;
- заходи щодо відновлення платоспроможності (реструктуризація підприємства, перепрофілювання виробництва, закриття нерентабельних виробництв, відчуження основних засобів, передача майна в оренду. Відстрочення або розстрочення платежів, переоформлення короткотермінових кредитів у довготермінові, скорочення чисельності працюючих тощо) і терміни їх здійснення;
- розрахунок необхідних коштів для реалізації заходів;

- визначення джерел фінансування заходів (зобов'язання інвесторів, кредиторів щодо погашення боргу або надання фінансової допомоги, кошти Державного бюджету, погашення дебіторської заборгованості, кредити банків тощо);
- умови участі інвесторів і кредиторів у проведенні досудової санації (набуття права власності на майно підприємства відповідно до законодавства, розпорядження частиною його продукції, оренда майна підприємства, задоволення вимог кредиторів шляхом переведення боргу на інвестора тощо);
- очікувані наслідки виконання плану досудової санації.

У місячний термін уповноважений орган розглядає та затверджує або відхиляє поданий підприємством план досудової санації.

Рішення про відхилення плану досудової санації приймається уповноваженим органом, якщо запропоновані заходи не забезпечують відновлення платоспроможності підприємства.

Термін проведення досудової санації не повинен перевищувати 12 місяців. В окремих випадках уповноважений орган може продовжити термін, але не більше ніж на 6 місяців.

Контроль за виконанням плану досудової санації здійснює уповноважений орган.

Право вибору умов проведення санації залишається за боржником у випадку, коли він сам звернувся до господарського суду з заявою про визнання його банкрутом. При цьому умови проведення санації державних підприємств шляхом їх реорганізації узгоджуються з особою, уповноваженою управляти державним майном, і Антимонопольним комітетом України в його компетенції, або з відповідним органом приватизації, за умови проведення санації шляхом приватизації.

Якщо в санації підприємства-боржника виявили бажання в участі кілька громадян або юридичних осіб, то вибір санаторів здійснюється відповідними органами на конкурсній основі.

Якщо порушено справу про банкрутство державного підприємства, його трудовий колектив має право вимагати пере-

давання підприємства йому в оренду за умови прийняття на себе боргів підприємства боржника.

Проведення санації передбачає подачу громадянами та юридичними особами, які бажають взяти в ній участь, у місячний термін заяви до господарського суду із зазначенням у ній зобов'язань переведення на них боргу. Після прийняття судом рішення про проведення санації її учасники в особі керуючого санацією у тримісячний термін повинні розробити **план санації**, в якому повинні містити зобов'язанням про задоволення вимог усіх кредиторів підприємства-боржника в узгоджені з ним терміни.

Схвалений комітетом кредиторів **план санації** подається до господарського суду на затвердження не пізніше як за п'ять днів з дати схвалення. Якщо протягом шести місяців з дня винесення ухвали про санацію план санації боржника не було подано до господарського суду, останній має право прийняти рішення про визнання боржника банкрутом і початок ліквідаційної процедури.

За п'ятнадцять днів до завершення санації керуючий санацією зобов'язаний подати зборам кредиторів письмовий звіт. До звіту додається реєстр вимог кредиторів.

За результати розгляду звіту збори кредиторів приймають одне з таких рішень:

- про виконання плану санації і завершення її процедури та відновлення платоспроможності боржника;
- про звернення до господарського суду з клопотанням про дострокове припинення процедури санації у зв'язку з відновленням платоспроможності боржника та переходом до розрахунків з кредиторами;
- про звернення до господарського суду з клопотанням про продовження встановленого строку процедури санації;
- про звернення до господарського суду з клопотанням про визначення боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури;
- про укладення мирової угоди.

Господарський суд визнає боржника банкрутом і розпочинає ліквідаційну процедуру, якщо збори кредиторів не прийняли жодного з цих рішень або в установлені строки не здійснені розрахунки з кредиторами.

За наявності згоди кредиторів на перехід боргу і заміну боржника у випадку, якщо він сам звернувся до господарського суду, господарський суд виносить постанову про зупинення розгляду справи. У цьому разі в постанові господарський суд затверджує узгоджені з кредиторами, санаторами і боржниками умови санації юридичної особи — боржника із зазначенням термінів її проведення.

Мирова угода — процедура досягнення домовленості між боржником та кредиторами про відстрочення та розстрочення сплати належних кредиторам платежів або про зменшення суми боргів за згодою сторін.

Мирова угода укладається переважно тоді, коли боржник перебуває під загрозою неплатоспроможності та з власної ініціативи звертається із заявою до господарського суду про порушення справи про своє банкрутство.

Рішення про укладення мирової угоди від імені кредиторів приймає комітет кредиторів більшістю голосів.

Проект мирової угоди разом зі списком усіх кредиторів та дебіторів з визначенням сум заборгованості, балансом та іншими документами, що підтверджують фінансово-майновий стан, та заявою про порушення справи про банкрутство боржник подає до господарського суду.

Поданий до суду проект мирової угоди підлягає затвердженню цим судом.

Затверджена господарським судом мирова угода є підставою для припинення справи про банкрутство боржника.

З дня затвердження судом мирової угоди припиняються повноваження господарського керуючого (розпорядника майна, керуючого санацією, ліквідатора).

Під час дії мирової угоди господарський керуючий не має права розпоряджатися майном боржника, а лише здійснює контроль за ефективністю використання цього майна.

У разі розірвання мирової угоди чи визнання її недійсною вимоги кредиторів у незадоволеній частині відновлюються в повному обсязі.

Контроль за санацією здійснює господарський суд, який ухвалив рішення про її проведення.

Проведення санації передбачає здійснення системи організаційних і фінансових заходів.

Організаційні заходи передбачають:

- злиття збиткового підприємства з фінансово здоровим;
- зміну форми власності на підприємстві;
- закриття нерентабельних виробництв;
- введення зовнішнього управління майном;
- продаж частини майна підприємства-боржника або передача його в оренду;
- орієнтацію програми виробництва та продажу на потреби ринку;
- перегляд і створення системи контролю витрат;
- зміну загальної виробничої структури підприємства шляхом створення на базі його підрозділів самостійних господарських одиниць;
- перегляд та зміну виробничого процесу, технологій виробництва;
- перевірку компетенції керівників і спеціалістів з подальшою їх заміною за потреби;
- створення спеціальних служб контролю за діяльністю підприємства.

Фінансові заходи включають:

- погашення боргів підприємства;
- реструктуризацію боргів, переоформлення короткострокових кредитів у довгострокові;
- випуск та розміщення цінних паперів для мобілізації додаткових фінансових ресурсів та збільшення капіталу підприємства.

Особливе місце у процесі санації належить заходам фінансово-економічного характеру, які відображають фінансові від-

носини, що виникають у процесі мобілізації та використання фінансових джерел санації.

Мета фінансової санації — покрити поточні збитки і усунути причини їх виникнення, поновити або зберегти ліквідність і платоспроможність підприємства, скоротити всі види заборгованостей, сформувати фонди фінансових ресурсів, необхідні для проведення санаційних заходів. Якщо мобілізованих фінансових ресурсів з децентралізованих джерел не вистачило для проведення санації або реструктуризації, то в окремих випадках може бути прийняте рішення про надання підприємству державної фінансової підтримки.

Фінансова підтримка державою підприємств може здійснюватися шляхом централізованої санації у вигляді прямого бюджетного фінансування і непрямими формами державного впливу.

Пряме бюджетне фінансування санації підприємств можливе на умовах повернення (бюджетні кредити) та неповернення (субсидії, дотації, повний або частковий викуп державою акцій підприємства, яке перебуває на межі банкрутства).

Одним з методів державної фінансової допомоги підприємства є санаційна підтримка у формі повного або часткового викупу державою акцій підприємств, які перебувають у фінансовій кризі. Відіграючи роль санатора, держава має керуватися передусім народногосподарською ефективністю виробництва і зниженням рівня безробіття. Головна мета державних інвестицій — сприяти поновленню ліквідності підприємств та забезпеченню їх ефективної діяльності. Можливе надання державних гарантій для отримання вітчизняними підприємствами внутрішніх кредитів, особливо під програми санації та реструктуризації виробництва.

Одним з методів державної фінансової допомоги підприємствам є санаційна підтримка у формі списання або реструктуризації податкового кредитування, надання цільових податкових пільг підприємствам, які безпосередньо потребують санації, тощо. Крім того, платникам податків може надаватись

відстрочення та розстрочення за платежами до бюджету на умовах податкового кредиту з виплатою 0,5 % облікової ставки НБУ.

Для санаційних заходів особливе значення має фіскальна підтримка, пов'язана з лізинговою формою фінансування підприємств, а також участь у ній найбільших кредиторів, які мають можливість пролонгувати терміни виплати заборгованості. Використання того чи іншого методу санації залежить від конкретних характеристик підприємств, їх народногосподарського та регіонального значення.

Ефективність санації оцінюється за такими основними показниками: прибутковістю, платоспроможністю та ліквідністю; приростом вартості активів внаслідок здійснення санації.

Санацію вважають успішною, якщо після її здійснення підприємство виходить з фінансової кризи і забезпечує платоспроможність та прибутковість.

11.5. Реструктуризаційні зміни на підприємстві

У комплексі фінансово-економічних та організаційно-правових заходів з фінансового оздоровлення підприємства-боржника важливе значення має реструктуризація (реорганізація).

Реструктуризація підприємства — здійснення організаційно-господарських, фінансово-економічних, правових і технічних заходів, спрямованих на реорганізацію підприємства, зокрема шляхом його поділу з переходом боргових зобов'язань до юридичної особи, що не підлягає санації, якщо це передбачено планом санації, на зміну форм власності, управління, організаційно-правової форми, що сприятиме фінансовому оздоровленню підприємства.

Реорганізація підприємства (його злиття з іншим, економічно стійким підприємством, приєднання до фінансово стійкого підприємства, поділ на самостійні підприємства, перетво-

рення на підприємство іншої форми власності) здійснюється за рішенням власника його майна або уповноваженого власником органу, а також за рішенням господарського суду.

Здійснення реструктуризація передбачає передусім аналіз фінансово-господарської діяльності підприємства, який має містити оцінку загальної вартості майна підприємства, активів і пасивів його балансу, їх структуру, аналіз кредиторської і дебіторської заборгованості, прибутковості та рентабельності виробництва, а також розрахунок коефіцієнтів абсолютної ліквідності та платоспроможності, які характеризують рівень фінансового стану підприємства. За даними аналізу робиться висновок щодо ліквідації підприємства через процедуру оголошення його банкрутом або реорганізації.

Проект заходів реорганізації включає:

- економічне обґрунтування необхідності реструктуризації;
- пропозиції щодо методів реструктуризації;
- витрати на реструктуризацію та джерела їх покриття;
- заходи вирішення фінансових, соціальних та інших проблем, пов'язаних з реалізацією проекту реструктуризації підприємства.

Реструктуризація підприємства передбачає такі **заходи**:

- заміну керівника підприємства;
- відокремлення від підприємства непрофільних структурних підрозділів;
- продаж зайвих основних засобів та устаткування;
- зменшення розмірів підприємства;
- часткова або повна приватизація;

Види реструктуризації:

- управлінська реструктуризація;
- технічна реструктуризація;
- економічна реструктуризація;
- фінансова реструктуризація;
- оперативна реструктуризація;
- реструктуризація власності;
- стратегічна реструктуризація.

Управлінська реструктуризація пов'язана зі зміною організаційної структури підприємства, менеджменту, інноваційної, технологічної та маркетингової політики, системи підготовки та перепідготовки кадрів.

Технічна реструктуризація має забезпечити підприємству відповідний рівень виробничого потенціалу, технології, ефективних систем постачання та ін., що дасть змогу виготовляти конкурентоспроможну продукцію.

Економічна реструктуризація покликана забезпечити достатній рівень рентабельності шляхом оптимізації капітальних і поточних витрат, обсягу продажу, збалансованої цінової політики та ін.

Фінансова реструктуризація полягає в управлінні пасивами підприємства, а саме в його заборгованістю і передбачає зміну структури пасивів шляхом:

- відстрочки погашення заборгованості;
- зниження процентної ставки щодо заборгованості;
- визначення більш вигідної для підприємства схеми погашення заборгованості;
- заміни частки заборгованості на акції;
- анулювання частки або всієї заборгованості;
- отримання від кредитів нових позик або гарантій.

Оперативна реструктуризація полягає у визначенні головних видів діяльності й розробці конкретних пропозицій, а також заходів ліквідації недоліків у господарсько-фінансовій діяльності підприємства з мінімальними витратами. Вона здійснюється в короткостроковому періоді тоді, коли підприємство підвищує платоспроможність та ліквідність за рахунок власних ресурсів при здійсненні санаційної реструктуризації.

Основними шляхами такої реструктуризації можуть бути:

- скорочення чисельності працюючих;
- вдосконалення організації виробництва;
- вдосконалення управління грошовими потоками;
- економія витрат;
- виключення збиткових видів діяльності;

– підвищення контролю за якістю продукції та витрачанням фінансових ресурсів.

Реструктуризація власності — стосується зміни власника державних підприємств, зміни власності через зміни участі в капіталі та ін.

Стратегічна реструктуризація полягає в розробці та вжитті довгострокових заходів вдосконалення виробництва та поліпшення фінансового стану підприємства і здійснюється за рахунок залучення внутрішніх та зовнішніх джерел фінансування.

Вона може передбачати такі дії:

- диверсифікація виробництва;
- завоювання нових ринків збуту;
- придбання нового устаткування;
- впровадження новітніх технологій;
- підвищення кваліфікації персоналу;
- реструктуризацію власності;
- купівлю-продаж бізнесу.

Практика багатьох країн свідчить, що єдиного рецепта реструктуризації не існує. Вона може здійснюватися в багатьох напрямках, у різних умовах, мати на меті досягнення різних результатів шляхом вжиття різних заходів та з різними ресурсами.

11.6. Банкрутство та ліквідація підприємства

Згідно із Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (30 червня 1999 року), «**банкрутство** — це визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність і задовольнити визнані судом вимоги кредиторів він здатний лише через застосування ліквідаційної процедури».

Боржник — це суб'єкт підприємницької діяльності, неспроможний виконати свої грошові зобов'язання перед кредито-

рами, у тому числі зобов'язання щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), протягом трьох місяців після настання встановленого строку їх сплати.

Суб'єктами банкрутства можуть бути боржники, неплатоспроможність яких виконати свої грошові зобов'язання встановлена господарським судом.

Причини банкрутства можуть бути **зовнішніми і внутрішніми**.

До зовнішніх причин банкрутства належать:

- недосконалість законодавчої системи;
- високий рівень інфляції;
- кризові явища в інвестиційній політиці;
- політична нестабільність суспільства;
- нестабільний стан світової фінансової системи та ін.

До внутрішніх причин банкрутства належать:

- недосконалість системи стратегічного планування;
- нераціональне управління;
- недосконалість механізму ціноутворення;
- недосконалий рівень організації виробництва;
- низький технічний рівень виробництва;
- прорахунки в організації праці;
- збільшення кредиторської та дебіторської заборгованостей;
- дефіцит власних оборотних коштів та ін.

Процедура порушення справи про банкрутство — це заходи, що застосовуються до підприємства-боржника.

Якщо фінансовий стан підприємства незадовільний, воно вважається неплатоспроможним і може бути оголошене банкрутом.

Питання про визнання підприємства банкрутом вирішується господарським судом за місцезнаходженням боржника.

Підставою для порушення справи про банкрутство підприємства є письмова заява до господарського суду будь-якого кредитора або боржника. Боржник звертається до господарського суду в разі його фінансової неспроможності або її загрози.

? Питання для перевірки знань

1. Дайте визначення фінансової кризи підприємства.
2. Яку фактори можуть зумовити фінансову кризу підприємства та охарактеризуйте їх?
3. Охарактеризуйте види криз.
4. Визначте сутність санації та досудової санації.
5. У яких випадках здійснюється санація?
6. Сформулюйте основний зміст, завдання та порядок проведення санаційного аудиту.
7. Що таке санаційна спроможність?
8. Розкрийте порядок проведення санаційного аудиту.
9. У чому сутність мирової угоди?
10. Охарактеризуйте порядок укладання мирової угоди.
11. Визначте організаційні та фінансові заходи фінансової санації.
12. Розмежуйте поняття реструктуризації та реорганізації.
13. Які заходи передбачає реструктуризація, реорганізація підприємства?
14. Охарактеризуйте види реструктуризації.
15. Який порядок визначення підприємства банкрутом відповідно до чинного законодавства?
16. Як здійснюється процедура порушення справи про банкрутство?

Тестові завдання

1. **Фінансова криза — це:**
 - а) пов'язана з недостатністю активів у ліквідній формі неспроможність суб'єкта підприємницької діяльності задовольнити в установленій для цього термін висунуті до

нього з боку кредиторів вимоги й виконати зобов'язання перед бюджетом;

- б) фаза незбалансованої діяльності підприємства та обмежених можливостей впливу його керівництва на фінансові відносини;
- в) визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність і задовольнити визнані судом вимоги кредиторів не інакше як через застосування ліквідаційної процедури.

2. Криза прибутковості – це:

- а) становище, за якого на підприємстві зруйновано виробничий потенціал і відсутні довгострокові фактори успіху;
- б) становище, за якого перманентні збитки зменшують власний капітал, що призводить до незадовільної структури балансу;
- в) становище, за якого підприємство є неплатоспроможним, або існує реальна загроза втрати платоспроможності.

3. До санаційних заходів у рамках реструктуризації активів підприємства належать:

- а) факторинг;
- б) лізинг основних засобів;
- в) форфейтинг;
- г) оптимізація структури розміщення оборотного капіталу.

4. Фінансова участь кредиторів у санації боржника може відбуватися у формах:

- а) збільшення статутного капіталу;
- б) надання позик;
- в) зменшення статутного капіталу;
- г) надання цільових внесків на безповоротній основі;
- д) реструктуризація наявної заборгованості.

5. Санація підприємства — це:

- а) надання підприємству зовнішньої фінансової допомоги;
- б) задоволення вимог кредиторів та виконання зобов'язань перед бюджетом;
- в) сукупність усіх заходів, які здатні забезпечити фінансове оздоровлення підприємства;
- г) система заходів фінансового характеру.

6. Фінансова санація включає:

- а) рефінансування дебіторської заборгованості;
- б) призначення тимчасової адміністрації;
- в) реалізацію соціального плану;
- г) реструктуризацію заборгованості;
- д) технічне переобладнання виробництва.

7. До функціональних завдань менеджменту санації належать:

- а) проведення санаційного аудиту;
- б) організація реалізації проекту санації;
- в) розробка санаційної концепції;
- г) пошук альтернатив;
- д) організація контролю за виконанням проекту санації.

8. Основною метою санаційного аудиту є:

- а) визначення достовірності звітності підприємства, її повноти й відповідності чинному законодавству;
- б) формування висновків щодо реального фінансового стану підприємства;
- в) оцінка санаційної спроможності підприємства на підставі аналізу фінансово-господарської діяльності та наявної санаційної концепції;
- г) розробка санаційної концепції підприємства;
- д) визначення повноти та правильності нарахування та сплати податкових платежів до бюджету.

9. Реорганізація підприємства — це:

- а) здійснення організаційно-господарських, фінансово-економічних, правових і технічних заходів, спрямованих на реорганізацію підприємства, зокрема шляхом його поділу з переходом боргових зобов'язань до юридичної особи, що не підлягає санації, якщо це передбачено планом санації, на зміну форм власності, управління, організаційно-правової форми, що сприятиме фінансовому оздоровленню підприємства;
- б) повна або часткова зміна власника статутного фонду юридичної особи;
- в) складова його реструктуризації;
- г) складова його реорганізації.

10. Суддя, прийнявши заяву про порушення справи про банкрутство, виносить ухвалу про порушення в справі про банкрутство:

- а) не пізніше ніж на 30-й день;
- б) на наступний день;
- в) протягом п'яти днів;
- г) не пізніше ніж на 10-й день.

11. Мирова угода:

- а) підлягає затвердженню господарським судом та набирає чинності з дня опублікування в офіційних друкованих органах;
- б) підлягає затвердженню комітетом кредиторів та набирає чинності з моменту схвалення її комітетом кредиторів;
- в) підлягає затвердженню арбітражним керуючим та набирає чинності з дня її затвердження господарським судом;
- г) підлягає затвердженню Агентством з питань банкрутства та набирає чинності з дня її затвердження Агентством з питань банкрутства.

12. Процедура порушення справи про банкрутство – це:

- а) заходи, що застосовуються до підприємства-боржника;
- б) процедура досягнення домовленості між боржником та кредиторами про відстрочення та розстрочення сплати належних кредиторам платежів або про зменшення суми боргів за згодою сторін;
- в) має забезпечити підприємству відповідний рівень виробничого потенціалу, технології, ефективних систем постачання та ін., що дасть змогу виготовляти конкурентоспроможну продукцію;
- г) процедура покликана забезпечити достатній рівень рентабельності шляхом оптимізації капітальних і поточних витрат, обсягу продажу, збалансованої цінової політики.

13. Під час провадження справи про банкрутство арбітражний суд може застосувати до боржника такі процедури:

- а) реорганізаційні;
- б) ліквідаційні;
- в) мирову угоду;
- г) внесення до реєстру неплатоспроможних підприємств;
- д) оголошення підприємства неплатоспроможним.

14. Боржник може звернутися до арбітражного суду з власної ініціативи із заявою щодо порушення справи про своє банкрутство в таких випадках:

- а) якщо задоволення вимог одного або кількох кредиторів призведе до неможливості виконання грошових зобов'язань перед іншими кредиторами;
- б) якщо податкові органи припинили операції за всіма банківськими рахунками боржника;
- в) за ліквідації підприємства-боржника не у зв'язку з процедурою банкрутства боржник не матиме можливості задовольнити грошові вимоги кредиторів у повному обсязі;
- г) якщо розрахунковий документ щодо стягнення заборгованості з боржника потрапляє до картотеки;

- д) за наявності ефективної концепції санації та браком часу для її реалізації.

15. Банкрутство підприємства визначається як:

- а) неспроможність забезпечити зростання ділової активності;
- б) неспроможність боржника відновити свою платоспроможність і задовольнити визнані судом вимоги кредиторів;
- в) неспроможність забезпечити зростання рентабельності активів підприємства;
- г) неспроможність сформувати оборотні активи за рахунок власних коштів.

Практичні завдання

Завдання 1

Визначте порядок погашення вимог кредиторів товариства з обмеженою відповідальністю в процесі його ліквідації як банкрута на основі таких даних:

- на балансі товариства відсутнє майно, що обтяжене заставою, а виручка від реалізації всіх його активів дорівнювала 910 тис. грн.;
- сумарні претензії кредиторів становлять 680 тис. грн.;
- витрати на ведення справи — 81 тис. грн.;
- власний капітал ТОВ дорівнює 415 тис. грн., у т. ч. 125 тис. грн. — непокритий збиток;
- статутний капітал сформований із внесків 3 учасників, вартість яких становить 72 тис. грн.

Завдання 2

Визначте сумарний санаційний прибуток акціонерного товариства, якщо планом санації передбачено реалізацію таких операцій з фінансової реструктуризації:

- отримання безповоротної фінансової допомоги від акціонерів у вигляді безоплатного передання кожної 8-ї акції номіналом 3 грн із загальної кількості в 425 тис. простих акцій;
- розповсюдження за номінальною вартістю серед працівників викуплених раніше акцій у рахунок погашення заборгованості з оплати праці, затримка за якою становить більше 3-х місяців, загальною сумою 105 тис. грн.

Завдання 3

Визначте суму ліквідаційних дивідендів, яку отримає учасник товариства з обмеженою відповідальністю при ліквідації останнього за рішенням власників, за такими даними:

- частка учасника в статутному капіталі ТОВ становить 35 %;
- статутний капітал ТОВ сформовано в сумі 205,0 тис. грн. і повністю оплачено;
- ринкова вартість активів товариства становить 856 тис. грн.;
- власний капітал – 254 тис. грн., у тому числі непокритий збиток – 42 тис. грн.

Реферати

1. Фінансова криза на підприємстві та причини її виникнення.
2. Санація і реструктуризація суб'єктів господарювання.
3. Симптоми, стадії та види банкрутства.
4. Економіко-правові аспекти санації та банкрутства підприємств.
5. Антикризове фінансове управління підприємством.

Алфавітно-предметний покажчик

А

- Акредитив – 52
 - покритий-52
 - непокритий – 52
 - безвідривний – 53
- Активи –
 - необорні – 233
 - оборотні – 175, 176
- Акцизний збір – 153
- Амортизація – 240
- Амортизаційні відрахування – 240
- Аналіз фінансового стану – 268

Б

- Банківські (кредитні) санкції – 60
- Банкрутство – 328
- Банк-емітент – 50
- Бізнес-план – 290
- Безготівкові розрахунки – 41
- Боржник – 328
- Бухгалтерські витрати (видатки) 45

В

- Валовий дохід – 83, 129
- Валові витрати – 130
 - адміністративні – 105
 - загальновиробничі – 104

- змінні на збут – 106
- операційні – 106
- постійні – 102
- прямі матеріальні – 104
- фінансові – 106
- Види оцінки основних засобів – 243
- Власний капітал – 18
- Вільні ціни – 80
- Вексельна форма розрахунку – 54
- Вексель – 54
 - казначейський – 56
 - приватний – 56
 - фінансовий – 56
 - товарний (комерційний) – 56
 - простий (соло-вексель) – 56
 - розрахунковий – 56
 - переказний вексель (тратта) – 57
 - забезпечений – 57
 - вексель на пред'явника – 57
 - доміцильований – 57
- Виручка від реалізації продукції – 78

Г

- Госпрозрахункова функція прибутку – 97
- Грошовий оборот – 38
- Грошові потоки – 37
- Грошові розрахунки – 37
- Грошові надходження – 71

Д

- Дебітові картки – 59
- Державно-правове та нормативне регулювання – 21

Довгострокові зобов'язання — 16
Договірні санкції — 60
Досудова санація — 315
Дохід — 72

З

Залучені кошти — 16
Залучений капітал — 16
Зобов'язання — 16, 28

І

Інвестиційна діяльність — 74
Інкасове доручення — 58
Інформаційне забезпечення фінансової діяльності — 23

К

Капітал — 18
 статутний — 18
 власний — 18
 кредитні картки — 58
 корпоративні картки — 58
Капітальні вкладення — 244
Касовий метод — 78
Кредит — 207
 акцептний — 216
 авальний — 217
 банківський -192, 208, 211
 комерційний — 193, 208, 224
 державний — 208, 225
 лізинговий — 209, 214
 іпотечний — 209

- споживчий – 209
- товарний – 209, 225
- фінансовий інвестиційний податковий – 209
- обліковий – 215
- Кредитна лінія – 214
- Кредитний договір – 220

Л

- Лізинг – 85
- Лізингодавець – 225
- Лізингоодержувач – 225
- Ліквідність – 274

М

- Марка акцизного збору – 158
- Метод нарахування амортизації – 241-243
- Методи фінансового аналізу – 270
 - горизонтальний – 270
 - структурний (вертикальний) – 270
 - порівняльний – 270
 - трендовий – 271
 - фінансових коефіцієнтів – 271
 - інтегральний – 271
 - факторний 271
- Механізм управління фінансовою діяльністю – 22
- Місцеві податки і збори – 161
- Мирова угода – 322
- Моральний знос – 239
- Моніторинг фінансового стану – 302

Н

Норма – 182
Норматив – 182
Нормування – 181

О

Операційна (основна) діяльність – 73
Оперативний лізинг – 85, 225
Основні засоби – 233
Оцінювальна функція прибутку – 96

П

Плановий баланс – 295
Платіжна вимога – 49
Платіжна вимога-доручення – 48
Платіжна дисципліна – 60
Платіжне доручення – 47
Платіжний календар – 300
Платоспроможність – 274
Пластикові картки – 58
Податки – 123
 прямі – 126
 непрямі – 145
Податок з реклами – 164
Податок мито – 158
Податок на прибуток – 128
Податок на додану вартість – 145
Податковий кредит – 150
Податкове зобов'язання – 150
Податок з доходів фізичних осіб – 135
Податок з власників транспортних засобів та самохідних машин і механізмів – 140

- Поточні зобов'язання – 17
- Продаж продукції (товарів) – 71
- Прибуток – 94
 - балансовий – 102
 - чистий – 102, 110
 - нерозподілений – 102
 - базовий – 108
- Продаж послуг (робіт) – 71

Р

- Регульовані ціни – 80
- Регулююча функція податків – 124
- Рентабельність – 108, 113, 278
- Реорганізація – 325
- Реструктуризація – 225
- Ринковий механізм регулювання фінансової діяльності – 22
- Ринковий збір – 164
- Розрахункова дисципліна – 59
- Розрахунковий документ – 47
- Розрахунковий чек – 50
- Розрахунки за товарними операціями – 42
- Розрахунки за нетоварними операціями – 42
- Розширення підприємства – 238

С

- Санація – 314
- Санаційний аудит – 317
- Система оподаткування – 124
- Система фінансів – 19
- Система фінансових важелів – 23
- Собівартість продукції (робіт, послуг) – 103
- Стимулююча функція прибутку – 97

Ф

- Фізичний знос — 239
- Фіксований сільськогосподарський податок — 142
- Фінансова система — 9
- Фінанси підприємств — 10
- Функції фінансів — 13, 14
- Фінансові ресурси — 16
- Фінансові відносини — 19
- Фінансові витрати — 75
- Фінансова діяльність — 21, 74, 262
- Фінансова робота — 23
- Фінансове прогнозування — 24
- Фінансове планування — 24, 287
- Фінансовий механізм — 28
- Фінансові санкції — 324
- Фінансова криза — 312
- Фінансовий лізинг — 85
- Фінансовий план — 292
- Фінансова стійкість — 261
- Фінансовий стан — 262
- Фіксовані ціни — 79
- Фіскальна функція податків — 124
- Фонди обігу — 176
- Фондовіддача — 252
- Фондоозброєність — 249
- Фондомісткість — 250

Ч

- Чистий дохід — 84
- Чекодавець — 50
- Чекоутримувач — 50

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ТА РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Господарський кодекс України // Відомості Верховної Ради (ВВР) — 2003. — № 18-22.
2. Закон України «Про систему оподаткування» від 18 лютого 1997 року.
3. Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» зі змінами внесеними Законом України від 24.12.2002р. № 349-УІ.
4. Закон України «Про податок на додану вартість» від 3.04.1997 р.
5. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про банкрутство» від 30 червня 1999 року.
6. Закон України «Про внесення змін до Декрету Кабінету Міністрів України «Про акцизний збір» від 18 листопада 1999 року.
7. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16 липня 1999 р. № 996-XIV // Голос України. — 1999.
8. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань оподаткування» від 2.03. 2000 р. // Голос України.
9. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів» від 18 лютого 1997 року. // Голос України.
10. Закон України «Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування» від 26 червня 1997 року.
11. Закон України «Про збір на обов'язкове соціальне страхування» від 26 червня 1997 року.
12. Закон України «Про державний бюджет України на 1999 року.» від 31 грудня 1998 року.

13. Закон України «Про фіксований сільськогосподарський податок» від 17 грудня 1999 року.
14. Закон України «Про податок з доходів фізичних осіб» від 22 травня 2003 року. // Все про бух. облік. — 2003. — (№ 97).
15. Про внесення змін до Інструкції про порядок застосування та стягнення фінансових санкцій організаціями Державної податкової служби: наказ Державної податкової адміністрації України від 10 березня 2000 року. № 92 // Офіц. вісн. України. — 2000. — № 13.
16. Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні: Затв. постановою КМУ від 19 лютого 2001 року. // Офіційний вісник України. — 2001. — № 12.
17. Інструкція про організацію роботи з готівкового обігу установами банків України: Затв. постановою НБУ від 19.02.01 // Офіц. вісн. України. — 2001. — № 12.
18. 35. Інструкція про порядок відкриття та використання рахунків у національній та іноземній валюті: Затв. постановою НБУ від 18.12.98 // Офіц. вісн. України. — 1999. — № 1. 36. Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті: Затв. постановою НБУ від 29.03.01 // Офіц. вісн. України. — 2001. — № 18.
19. Інструкція про порядок застосування та стягнення сум штрафних (фінансових) санкцій органами державної податкової служби: Затв. наказом ДПА України від 17.03.01 // Офіц. вісн. України. — 2001. — № 13.
20. Про внесення змін до податкової звітності з податку на додану вартість: Наказ ДПА України від 18.04.01 // Офіц. вісн. України. — 2001. — № 20.
21. Указ Президента України «Про спрощену систему оподаткування обліку і звітності суб'єктів малого підприємництва» від 3 липня 1998 року.
22. Фінанси підприємств: навч. посіб. для сам ост. вивчення дисципліни / Азаренко Г.М., Журавель Т.М., Михайленко Р.М. — 2-ге вид. випр. і доп. — К. Знання-Прес, 2006 — 287 с.

23. Балабанов И. Т. Основы финансового менеджмента. — М.: Финансы и статистика, 1997.
24. Белолипецкий В. Г. Финансы фирмы. — М., 1998.
25. Бердар М. М. Управління і регулювання виробничо-ресурсним потенціалом підприємства. // Науковий вісник Закарпатського державного університету. — Серія «Економічні науки». — Ужгород. — 2006. — № 6. — С.103–119.
26. Бердар М.М. Системний підхід до формування стратегічного потенціалу підприємства // Науковий вісник Закарпатського державного університету. — Серія «Економічні науки». — Ужгород. — 2006. — № 6. — С.169–179.
27. Бердар М. М. Формування і використання економічного потенціалу промислового підприємства // Науковий вісник Ужгородського національного університету. — Серія «Економіка». — Ужгород. — 2006. — № 21. — С. 150–156.
28. Бердар М. М. Механізм формування економічного потенціалу підприємства: Монографія. — Ужгород: ЛІРА, 2007. — 208 с.
29. Бердар М.М. Навчально-методичні матеріали з навчальної дисципліни «Фінансовий аналіз» для студентів факультету економіки денної та заочної форми навчання напряму «Економіка і підприємництво» // Закарпатський державний університет, — Ужгород: Видавничий центр, 2007. — 58 с.
30. Бердар М.М. Навчально-методичні матеріали з навчальної дисципліни «Звітність підприємств» для студентів факультету економіки денної та заочної форми навчання напряму «Економіка і підприємництво» // Закарпатський державний університет. — Ужгород: Видавничий центр, 2007. — 70 с.
31. Бердар М.М. Механізм управління фінансовими ресурсами підприємства. // Вісник Національного транспортного університету — в 2-х частинах: Ч.1. — К.: НТУ, 2007 — Вип. 15. — С. 181–188.
32. Бердар М.М. Формування механізму управління прибутком підприємства Управління проектами, системний ана-

- ліз і логістика: // Науковий журнал. Вип. 5 – К.: НТУ, 2008. – С. 208–215.
33. Бердар М.М. Організація управління фінансовими ресурсами підприємства // Академія муніципального управління. Інноваційні стратегії розвитку: // Науковий вісник. – Серія «Економіка» – Випуск 4. – Частина 2. – К., 2008.
34. Бердар М.М. Інформаційна та методична основа як складова механізму управління фінансовими ресурсами підприємства: збірник матеріалів XI міжнародної науково-практичної конференції 30 травня 2008 року. Моделі забезпечення сталого розвитку світового господарства: економіка, фінанси та право. – К.: УДУФМТ – 2008. – С. 42-43.
35. Бердар М.М. Економічна діагностика фінансового забезпечення в процесі управління підприємством. Вісник. Науково-практичний збірник 2 [44]. – К.: Академія праці і соціальних відносин федерації профспілок України, 2008. – С. 27–32
36. Бердар М.М. Впровадження прогресивних методів управління фінансовими ресурсами підприємств у зовнішньоекономічній діяльності. Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць – Вип. 5 [84]. – К.: Науково-дослідний економічний інститут, 2008. – С. 31–36
37. Бердар М.М. Управління процесом формування і використання фінансових ресурсів підприємства на основі логістичного підходу Актуальні Проблеми Економіки // Науковий економічний журнал праць №5 [83]. – К.: Національна академія управління, 2008 – С.133–138.
38. Бердар М.М. Бюджетування в системі управління фінансовими ресурсами підприємства //Науковий журнал. Зовнішня торгівля: право та економіка, № 5 (40) 2008. – К.: Український державний університет фінансів та міжнародної торгівлі, 2008. – С. 82–88.
39. Бердар М.М. Податкова система як елемент механізму управління фінансовими ресурсами підприємства Формування ринкових відносин в Україні: збірник наукових

- праць. — Вип. 12 [91]. — К.: Науково-дослідний економічний інститут, 2008 — С. 51–56.
40. Бердар М.М. Управління фінансовими потоками підприємства // Науковий журнал. Зовнішня торгівля: право та економіка. — № 6 (41)2008. — К.: Український державний університет фінансів та міжнародної торгівлі. — 2008 — С. 63–69.
41. Бердар М.М. Напрями підвищення ефективності управління фінансовими ресурсами підприємств / Дніпровський національний університет. Економіка: проблеми та практика: збірник наукових праць. — Випуск 245. — Том IV. — Дніпропетровськ. — 2008. — С. 1006–1012.
42. Бердар М.М. Механізм бюджетування фінансово-господарської діяльності підприємства // Вісник. Науково-практичний збірник 1 [48] 2009. — К.: Академія праці і соціальних відносин федерації профспілок України, 2009 — С. 30–35.
43. Бердар М.М. Програма, методичні вказівки, тести і завдання з навчальної дисципліни «Основи економіки транспорту» — Київ: НТУ: Редакційно-видавничий відділ, 2008. — 67 с.
44. Бердар М.М., Гелетій Т.Г. Управління формуванням фінансових ресурсів підприємства// Науковий вісник. — К.: Національний університет харчових технологій, 2009 — С. 36–45.
45. Бердар М.М. Особливості розвитку фінансово-кредитного механізму розвитку в умовах ринку / Тези доповідей учасників УІІ — Міжнародної наукової конференції, присвяченій пам'яті д.е.н., професора, заслуженого діяча науки і техніки України Олексія Сергійовича Бородкіна «Розвиток системи обліку, аналізу та аудиту в Україні: теорія, методологія та організація» 27 березня 2009 року. Державна академія статистики, обліку та аудиту. — С. 184–186.
46. Бердар М.М. Концептуальний підхід фінансової рівноваги у плануванні фінансових ресурсів промислового підприємства / Теоретичні та прикладні питання економіки: збірник наукових праць. — К.: Видавничо-поліграфічний центр

- «Київський національний університет ім. Тараса Шевченка», 2009. — Вип. 19. — С. 169–179 (Матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції «Конкурентоспроможність національної економіки» 27 березня 2009 року).
47. Бердар М.М. Системний підхід до визначення основних елементів управління фінансовими потоками підприємства / Теоретичні та прикладні питання економіки: збірник наукових праць. — К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський національний університет ім. Тараса Шевченка», 2009. — Вип. 20. — С. 154–160.
48. Бердар М.М. Вплив зовнішніх та внутрішніх факторів на процеси формування та використання фінансових ресурсів підприємства // Науковий вісник. — Вип. 3. — К.: Державна академія статистики, обліку і аудиту, 2009 — С. 49–59.
49. Бердар М.М. Навчально-методичний комплекс з дисципліни «Аграрна економіка» // Київський національний університет імені Тараса Шевченка, — Київ: Видавничий центр, 2009. —96 с.
50. Бердар М.М. Складові оцінки ефективності управління фінансовими ресурсами підприємств. Теоретичні та прикладні питання економіки: збірник наукових праць. — К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський національний університет ім. Тараса Шевченка», 2010. — Вип. 21. — С. 272–279. (Матеріали Х Міжнародної науково-практичної конференції «Конкурентоспроможність національної економіки» 26 березня 2010 року).
51. Бланк И. А. Основы финансового менеджмента. — К.: Ника-Центр, Эльга, 1999.
52. Бородина О. И. Финансы предприятий. — М.: ЮНИТИ, 1995.
53. Брігхем Е. Ф. Основы финансового менеджмента. — К., 1997.
54. Василик О. Д. Теорія фінансів: Підручник. — К., 2000.
55. Фінанси підприємств: навч. посібник / Власова Н.О., Круглова О.А. Безгінова Л.І. — К.: Центр учбової літератури,

- 2007 – 271 с.
56. Зятьковський І.В. Фінанси підприємств: навч. посіб. – К., 2003
57. Ковалева А. М. Финансы в управлении предприятием. – М.: Финансы и статистика, 1995.
58. Фінансовий менеджмент: навч. посіб. / Коваленко Л.О., Ремньова Л.М. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2005. – 485 с. (Вища освіта ХХІ століття).
59. Коробов М. Я. Фінанси промислового підприємства. – К.: Либідь, 1995.
60. Павлова Л. Н. Финансы предприятия. – М.: Финансы, ЮНИТИ, 1998.
61. Податкова система України / за ред. В. М. Федосова. – К.: Либідь, 1994.
62. Славнюк Р.А. Фінанси підприємств: навч. посіб. – К., 2002.
63. Фінанси зарубіжних корпорацій / Суторміна В. М., Федосов В. М., Рязанова Н. С. – К.: Либідь, 1993–321 с.
64. Терещенко О. О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання: навч. посіб. – К.: Вид-во КНЕУ, 2003.
65. Філімоненков О. С. Фінанси підприємств: навч. посіб. – К.: Кондор, 2007. – 400 с.
66. Финансы / под ред. А. М. Ковалевой. – М.: Финансы и статистика, 1996.
67. Фінансова діяльність підприємств: підручник / О. М. Бандурка та ін. – К.: Либідь, 2002.
68. Фінанси підприємств: підручник / за ред. А. М. Поддєрьогіна. – К.: Вид-во КНЕУ, 2004.
69. Шелудько В.М. Фінансовий менеджмент: Підручник. – К.: Знання, 2006. – 439 с. – (Вища освіта ХХІ століття).
70. Шеремет А. Д. Финансы предприятий. – М.: Финансы и статистика, 1997.
71. Фінанси підприємств (за модульною системою навчання): теоретично-практичний посібник. / Шило В.П., Ільїна С.Б., Доровська С.С., В.В., – К.: Професіонал, 2006. – 288 с.

ДЛЯ НОТАТОК

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Маргарита Михайлівна БЕРДАР

ФІНАНСИ ПІДПРИЄМСТВ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Керівник видавничих проектів — Б. А. Сладкевич
Оригінал-макет підготовлено
ТОВ «Центр учбової літератури»

Підписано до друку 25.05.2010. Формат 60x84 1/16.
Друк офсетний. Гарнітура PetersburgC.
Умовн. друк. арк. 19,8.
Наклад 600 прим.

Видавництво «Центр учбової літератури»
вул. Електриків, 23
м. Київ, 04176
тел./факс 425-01-34, тел. 451-65-95, 425-04-47, 425-20-63
8-800-501-68-00 (безкоштовно в межах України)
e-mail: office@uabook.com
сайт: WWW.CUL.COM.UA

Свідоцтво ДК №2458 від 30.03.2006